06. 02. 2004

ئاپتور ساۋدانوپ زاھىرنىڭ يېقىنقى سۈرىتى

يولداش ساۋدانوپ زاھىرغا 1955 - يىلى 1 - ئايدا گېنرال مايورلۇق ئۇنۋان، بىرىنچى دەرىجىلىك ئازادلىق ئالتۇن ئوردېنى، كېيىن يەنە مۇستەقىللىق ئالتۇن ئوردېنى بېرىلگەن.

ئوڭدىن: ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، رەخىمجان سابىر ھاجىيوپ، دەلىلقان سۇگۇربايوپ، ئەخمەتجان قاسىمى، باشباي (چۆچەكنىڭ ۋالىيسى)، سەيپىدىن ئەزىزى، ئالىمجان (چۆچەكنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى).
ئۆرە تۇرغانلار، ئوڭدىن: ئەسئەت ئىسھاقوپ، ئەنۋەر موسابايوپ، قېيۇمبەگ غوجا، ۋاققاس ھاجى

ئوڭدىن ئالدىنقى رەتتە: سالىجانباي، ھېكىمبەگ غوجا، ئۈچ ۋىلايەتتىن سۆھبەتكە قاتناشقان ۋەكىل ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمى، پاتىخان، مەھەممەتجان مەخسۇم، ئۇيغۇر سايرانى

نادىروپ زىخروللام كۆرەش قەھرىـ
مانى. ئۇ ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيە‌ـ
سىنىڭ قىشلاقتام يېزىسىدا نامرات ئائىـ
لىدە تۇغۇلغان. 1944 ـ يىلى ئۈچ ۋىلاـ
يەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ جىگنى ئازاد
قىلىش ئۇرۇشىدا خىزمەت كۆرسەتكەن.
ئازادلىقتىن كېيىن پۈتۈن ئارمىيە بويىچە
مەملىكەتلىك قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىـ
غىنىدا، نادىروپ زىخروللامغا «مەملىـ
كەتلىك كۆرەش قەھرىمانى» دېگەن شەـ
رەپلىك نام بېرىلگەن

ئىككىنچى پولك شتاپ
باشلىقى ساۋدانوپ زاھىر
(1947 ـ يىل 9 ـ ئايدا
چۈشكەن سۈرىتى)

1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ، مىللىي ئارمىيىگە بايراق تاپشۇرۇش مۇرا-
سىمىدىن بىر كۆرۈنۈش

1947 - يىل 7 - ئايدا مىللىي ئارمىيە مەلۇم قىسمىنىڭ ماناس دەرياسى بويى-
دىن قايتىش سەپەر ئۈستىدىن بىر كۆرۈنۈش

1945 - يىلى 1 - ئاي ، بورتالا ، ئارىشاڭ ئۇرۇ-شىدا غېنىغا ئوق تېگىپ داۋالىنىپ دەم ئېلىش ئۈستىدە تۇرغان ۋاقتى. ئوڭدىكىسى ئۇنىڭ سەپ-دىشى بايچۇرىن ، ئوتتۇ-رىسىدىكى غېنى ، سولدى-كى هوشۇر ، ئۆرە تۇر-غانلار مۇهاپىزەتچى خا-دىملار.

غۇلجا ئازاد نىشانلىق 2 - پىيادە پولك كوماندىرى قىيۇمبەگ غوجا (1955—1918)

مىللىي ئارمىيە ئاتلىق قىسمىنىڭ ئات ئۈستى مەشقىدىن بىر كۆرۈ-
نۈش

ئەكبەر ئىسبوسۇن ئوغلى
(1944—1917)

ئەكبەر باتۇر ئۈچ ۋىلايەت نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى-
نىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ، 1944 - يىلى نىلقا قاراسۇ ئۇرۇشىدا يارىلىنىپ دا-
ۋالاش ئۈنۈم بەرمەي 27 يېشىدا ۋاپات بولغان

ئوڭدا: تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتناشقان ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىلى رەخىمجان سابىر ھاجى
ئوتتۇرىدا: ئۈچ ۋىلايەت نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرىدىن
بىرى پاتىخ مۇسلىموپ
سولدا: پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ غوجا

ئاپتوردىن

ھۆرمەتلىك كىتابخان، قولىڭىزدىكى بۇ تارىخىي ئەسلىمىدە ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مەلۇم قىسمىدىكى كەڭ ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنىڭ ئۈچ ۋىلايەت قوراللىق كۈرىشى باشلىنىپ ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىم مەزگىلىگە قەدەر بېشىدىن كەچۈرگەن كۈرەشچان ھاياتىنى قىسقىچە ئەسلەپ ئۆتىمەن.

چۈنكى، كىشىلىك ھاياتنىڭ قىممىتى شۇ كىشىلەرنىڭ شۇ دەۋرلەردە قىلغان خىزمەتلىرى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. بۇ ئەسلىمىدە سۆزلىنىدىغىنى ئاشۇ ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنىڭ شۇ دەۋردە قان كېچىپ، جان تىكىپ، جاپادىنمۇ، ئۆلۈمدىنمۇ قورقماس قەيسەر ئىرادىسى بىلەن ئاق قار، كۆك مۇز ئۈستىدە، زەي يەر ئاستى گەمىلەردە يېتىپ قىلغان ئۇلۇغ كۈرەشلىرىدۇر. بۇ شۇ دەۋردىكى ئەڭ قىممەتلىك روھتۇر، ئەلۋەتتە مەن بۇ تارىخىي ئەسلىمەمدە ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنىڭ شۇ دەۋردىكى بارلىق قايناق كۈرەش، جاپالىق ھاياتىنى تولۇق تەسۋىرلەپ بېرەلمەيمەن، چۈنكى، مېنىڭ بىلىشىم چەكلىك. لېكىن شۇ دەۋردە بۇ جاپالىق تۇرمۇشلارنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن نۇرغۇن ئىنقىلابىي سەپداشلىرىم تېخى ھايات، ئەنە شۇ سەپداشلىرىمىزنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

بۇ كىچىك تارىخىي ئەسلىمەمنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەللىك يىللىقىغا بېغىشلايمەن.

1994 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب غۇلجا شەھىرىنىڭ ئازاد قىلىنىشى ………………… (1)

غۇلجا شەھىرىگە نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ كىرىشى ……… (1)

ھەرەمباغ ئۇرۇشىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى ……………… (7)

ئىككىنچى باب ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىش ………………… (20)

ئۈچىنچى باب يەنىسخەي ئورمانلىقىدا مۇداپىئەدە تۇرۇش …… (34)

ئورمانلىقتىكى جەڭچىلەر ھاياتى ………………… (34)

قىسىم ئالدىدا تەقدىرلەش ……………………… (62)

تۆيۈقسىز ئىتتىلغان بىر پاي ئوق ………………… (71)

تۆتىنچى باب ئورمانباغدىكى يېڭى يىل كېچىلىكى ………… (82)

گەمە ئۆيدىكى ئولتۇرۇش ……………………… (82)

بەشىنچى باب يەنىسخەي ئورمانلىقىدىن يۆتكىلىش ………… (100)

يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى ……………………… (103)

ئەسكەرلەرنى بوشتىپ قىسىملارنى رەتكە سېلىش … (108)

ماناس دەرياسى كۆۋرۈك بېشىدا پوستتا تۇرۇش … (111)

«تىل» تۇتۇش ……………………… (112)

قارىياغاچ ئاستىدىكى ئاق چېدىر ……………… (124)

ئالتىنچى باب تىنچلىق بىتىمدىن كېيىن شىخەنزىدىن يولغا چىقىش ......
.... (130)
چىگىبىشوردىكى يامغۇرلۇق كېچە .... (137)
چىگىبىشور كۆۋرۈكىنىڭ پارتلىتىلىشى .... (139)
قۇمبۇلاقتىكى بۇلاق سۈيى .... (148)
يەتتىنچى باب ئاچال داۋىنىدىن ئۆتۈش .... (152)
توغراسۇ يايلىقىدا .... (167)
پەنجىم خەلقىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى قارشى ئېلىشى ....
.... (181)
ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈك بېشىدا .... (184)
سەككىزىنچى باب پولك تەنتەنە ئىچىدە غۇلجا شەھىرىگە كىردى ......
.... (187)
ھەرەمباغ گازارمىسىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن .... (187)
بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ پارچىلىنىشى .... (197)

بىرىنچى باب

غۇلجا شەھىرىنىڭ ئازاد قىلىنىشى

غۇلجا شەھىرىگە ئىلقا پارتىزانلىرىنىڭ كىرىشى

1944 —1943 - يىللار شىڭ شىسەي (دۇبەن دەپمۇ ئاتىلاتتى) ئۆزىنىڭ
ھىيلىگەرلىك ئىنقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئوچۇق- ئاشكارا ھالدا گومىنداڭ
ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىنىڭ باش ئاتامىنى جاڭ جېيشىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئات-
قاندىن باشلاپ شىنجاڭ خەلقىگە سالغان زۇلۇمى، تېررورلۇق، فاشىستلىق
قىلمىشلىرى ھەسسىلەپ ئېشىپ كەتتى. بىگۇناھ پۇقرالارنى ۋە زىيالىيلارنى
خائىن دېگەن ھەر خىل بەتناملار بىلەن تۈرمە ۋە زىندانلارغا تاشلىدى،
سۈرگۈن قىلدى. نۇرغۇن ئادەمنى قەبىھ فاشىستلىق ئۇسۇللار بىلەن قىيناپ
ئۆلتۈردى، چاپتى، تۈرمە ۋە قۇدۇقلار جەسەتلەر بىلەن تولدى. ئۇ يەنە
شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى، يەنى چېن تەنچيۇ، ماۋ
زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق كوممۇنىستلارنى تۇتقۇن قىلدى. پاجىئەلىك ئېغىر
كۈنلەر شىنجاڭ خەلقىنىڭ بېشىغا ئارقا - ئارقىدىن كەلگىلى تۇردى. بۇ خىل
دەھشەتلىك زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ ئازاد بولۇشنىڭ بىرلا چارىسى بار ئىدى،
ئۇ بولسىمۇ پۈتۈن خەلق قوزغىلىپ زۇلۇمغا قارشى ئىنقىلاب قىلىش ئىدى.
مانا بۇ — ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئېزىلىش ۋە دەھشەتلىك ئېغىر كۈنلەرنى
بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئارزۇسى ئىدى. مۇشۇنداق
كۈنلەردە ئىنقىلابىي پېشۋالىرىمىز ئىنقىلابنى 8 - ، 9 - ئايلاردا ئىلىنىڭ ئىلقا

تاغلىرىدىن باشلاپ، ئىنقىلاب ئوتىنى پۈتۈن شىنجاڭغا تۇتاشتۇردى. بۇ ئىنقىلاب ئۇچقۇنى پۈتۈن شىنجاڭدىكى بارلىق ھەر مىللەت ئىچىدىكى ۋىجدانلىق كىشىلەرنى گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئويغاتتى ۋە قوزغىدى.

مانا مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئىلقا پارتىزانلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرى توغرىسىدا گەپ-سۆزلەر خەلق ئىچىدە كەڭ تارقىلىۋاتاتتى. بۇ ئىنقىلابقا قاتنىشىش ئۈزۈندىن بۇيان مېنىڭ قەلبىمدىمۇ دولقۇنلاپ ئۇركەش ياساۋاتقان بىر ئۇلۇغ ئارزۇ ئىدى. مەنمۇ ئۆز دېمەتلىكلىرىم ئارىسىدا ئاشۇنداق گەپ-سۆزلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمدە ئاشۇ باتۇر پارتىزانلارغا ھەۋەس قىلاتتىم. لېكىن ئۇلارنى قانداق تېپىپ، ئۇ سەپكە قانداق قاتنىشىش توغرىسىدىكى بۇ ئارزۇ كېچە-كۈندۈز كۆڭلۈمگە زادى ئارام بەرمەيتتى.

ئەمما گومىنداڭچىلار خەلقنى ئالداپ، قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن ھەربىر مەھەللىنىڭ گەيجاڭلىرى ئارقىلىق: «ئىلقىدىكىلەر ئالتە ئوغرىنىڭ ئىشى، ئۇلارنى ھۆكۈمەت يوقىتىدۇ، ئۇلار تارقاتقان پىتنە-ئىغۋالارغا ئىشەنمەڭلار» دەپ كەڭ جامائەتكە تەشۋىق قىلاتتى ھەمدە خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ ئىشەندۈرۈشكە ئۇرۇناتتى. لېكىن ئىلقا پارتىزانلىرىنىڭ شەھەرگە قاچان، قايسى ۋاقىتتا كىرىشىنى ھېچكىم بىلمەيتتى ۋە بىرنەرسە دېيەلمەيتتى.

1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، مەن دۆڭمەھەللىدىكى ئۆيۈمدىن دادامlarنى يوقلاپ كېلەي دەپ تۆپىدەڭگە كەلگەنىدىم. ئۇ كۈنى كەچ بولۇپ كېتىپ قونۇپ قالدىم. چۈنكى ئۇ كۈنلەردە شەھەر ئىچىدە كەچتە يول يۈرۈش مەنئىي قىلىنغانىدى ھەم خەتەرلىك ئىدى. 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى سەھەر سائەت ئۈچ مەزگىلى، تۈن قاراڭغۇسى بولغاچقا تېخى ئەمدى سۈبھى كۆتۈرۈلۈش ئالدىدا، جامائەت تېخى بامدات نامىزىغا ماڭمىغان ۋاقىت، دادام بامداتقا تەرەت ئېلىش ئۈچۈن ئورنىدىن يېڭىلا تۇرغان بولغاچقا مەنمۇ ئويغانغانىدىم. يىراقتىن كېلىۋاتقان بىر توپ ئاتلىقلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى-دە، ئاستا-ئاستا بىزنىڭ دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختاشتى.

بىردەمدىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ ئاتلاردىن چۈشكەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاڭغىچە
ئۇلاردىن بىرسى دەرۋازىنى ئاستا چېكىپ: «بۇرادەرلەر، دەرۋازىنى ئې-
چىڭلار! بىز ئۆز ئادەملەر» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. دادام دەرۋازىنى قىيا
ئېچىپ دەرھاللا: «سىلەر كىم؟ نېمە ئادەملەر؟» دەپ سورىۋېدى، ئۇلار:
«بىز نىلقا پارتىزانلىرى، بۇرادەر، دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىڭلار، غېنىكام كەل-
دى» دەپ ئاستا جاۋاب بەردى. دادام دەرھال دەرۋازىنى ئېچىۋېدى، يەت-
تە - سەككىز ئاتلىق ئادەم دەرۋازىدىن كىردى- دە: «بوۋاي، دەرۋازىنى تا-
قاپ قويۇڭ» دەپ بۇيرۇق قىلدى. بۇ چاغدا مەن ئىچ كىيىمىم بىلەنلا ئىچكى-
رىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن قاراپ تۇراتتىم. يەنە بىر توپ ئاتلىق پارتى-
زانلارنىڭ قوشنا قورۇلارغا كىرگەن ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. پارتىزانلار
ھەرىكىتىنى ناھايىتى سىلىق، گەپ- سۆزلىرىنى ناھايىتى ئاستا قىلىپ، شەپە
چىقارماسلىققا تىرىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئاڭغىچە مەنمۇ دەرھال كىيىملىرىم-
نى كىيىپ ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەپ دالان ئۆيگە چىقىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈش-
تۈم. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرمۇ، بىرنەچچە قازاقمۇ بار ئىدى. لېكىن بۇلار-
نىڭ ھېچقايسىسىنى تونۇمايدىكەنمەن. بۇ پارتىزانلاردىن ئۈچ كىشى ئۆيدە
قېلىپ، قالغان پارتىزانلار ئاتلىرىنى مىنىشىپ خەنزۇبازار تەرەپكە قاراپ ئات
چېپىشىپ كېتىشتى. ئارىدا ئىككى سائەتتەك ۋاقىت ئۆتۈپ، تاڭمۇ يورۇپ،
جامائەت بامدات نامىزىغا ماڭغان ۋاقىت ئىدى، ھېلىقى ئاتلىق سىرتقا چىقىپ
كەتكەن پارتىزانلار ئىككى ئايالنى ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ قورۇغا كىرىپ كەل-
دى.

ئۇلار ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن دادام پارتىزانلارغا قاراپ: «بالام، غېنى
دېگەن قايسىڭلار، مەن بىر كۆرۈۋالاي» دېدى. پارتىزانلاردىن بىرى: «ما-
نا، غېنى دېگەن بۇ كىشى بولىدۇ» دېيىشىگە، يەنە بىر قازاق يىگىتى قو-
شۇمچە قىلىپ: «باباي، مېنىڭكى كۆرىۋالىڭىز، قايناغانى دېگىن باتىر ئو-
سى كىسى بولادى» دېدى. ئاڭغىچە غېنى ئاكام دادامنىڭ ئالدىغا كېلىپ
سالاملىشىپ، دادامغا زوق بىلەن قارىدى- دە: «بوۋاي، سىلىنىڭ ئىسىم-

شەرىپلىرى كىم بولىدۇ ؟» دەپ سورىدى . «مېنىڭ ئېتىم نىزامىدىن ، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم تاھىر ،— دېدى دادام تاھىر ئاكامنى ، ئاندىن كەينىدىن مېنى كۆرسىتىپ ،— بۇ كەنجى ئوغلۇم زاھىر بولىدۇ. بۇ بالام ئۆرۈمچىدە بىر چوڭ مەكتەپنى تۈگىتىپ كېلىپ ھازىر يېنىمدا ، چارۋا تېخنىك دەمدۇ بىر يەردە ئىشلەۋاتىدۇغۇ. »

بىزمۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ غېنى ئاكام بىلەن كۆرۈشتۇق. مەن بۇرۇن غېنى ئوغرى دېگەن بەك يوغان ئادەم ، ئۇ يوغان توپاقلارنى كۆتۈرۈپلا ئەپقاچىدۇ ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىغان ، ئەمما ئۆزىنى كۆرمىگەنىدىم. مانا بۈگۈن ئۆزىنى كۆرۈپ ئۆز كۆزلىرىمگە ئىشەنمەيلا قالدىم. غېنى ئاكام راستىنلا ئىنتايىن بەستلىك ، قاۋۇل ، پالۋان ئادەم ئىكەن ، بىر قاراشتىلا ئادەملەرگە سۇرلۇك كۆرۈنىدىكەن.

شۇ ئارىلىقتا دادام غېنى ئاكامدىن ھېلىقى ئايالىلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سورىدى. غېنى ئاكام مومايىنىڭ پاتىخ مۇسلىموف دېگەن نوغايىنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنى ، ياش ئايال ئۇنىڭ ئايالى ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇردى ، گومىنداڭچىلار پاتىخنى تۇتالماي ، پاتىخنى تېپىپ بېرىسەن دەپ ئانىسى بىلەن ئايالىنى گۆرۈگە ئېلىپ ، تۆپىدۆڭدە پەرەڭ دوختۇرخانىسىنىڭ يوغان قورۇسىنى تۈرمە قىلىپ ، ئۇلارنى شۇ يەرگە سولاپ قويغانىكەن. غېنى ئاكاملار قاراۋۇل ساقچىلارنى جايلىۋېتىپ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپتۇ . دادام شۇئان دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ خۇدادىن ئۇلارغا ئاقىيول تىلىدى. ئاڭغىچە ئاپام داستىخان راسلاپ ساماۋاردا پورۇقلاپ قايناۋاتقان ئىسسىق چايدىن بۇلارغا چاي قۇيدى. ئۇلار ئەمدىلا بىر پىيالىدىن ئىسسىق چايىنى ئىچىپ تۇرۇۋېدى ، ئاسماندا قوش قاناتلىق بىر ئايروپىلان پەيدا بولدى . شۇ ئارىدا مەھەللىدىكى پارتىزانلار چۇشكەن قورۇ بىلەن بىزنىڭ قورۇغا ، ئۆگزىلەرگە توكۇزلاپ ئوق چۇشۇشكە باشلىدى. گومىنداڭچىلار ۋەھشىيلىشىپ مەھەللىنى ئوققا تۇتقىلى تۇرغانىدى. غېنى ئاكام دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ مەھەللىدىن تېز چىقىپ كېتىش توغرىسىدا پارتىزانلارغا بۇيرۇق قىلىپ ئاتلىرىنى مىنىپ مې-

گىشقا تەييارلاندى. بۇ چاغدا مەنمۇ هاياجىنىمنى باسالماي تىپىرلاپ قال-
دىم- دە ، دادامغا ئۇلار بىلەن كېتىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ، هارۋا ئېتىنى ماڭا
بېرىشنى ئىلتىجا قىلدىم. دادام گەپ قىلماي هارۋا ئېتىنى توقۇپ مېنىڭ قو-
لۇمغا تۇتقۇزدى- دە : «خۇداغا ئامانەت ، بالام ، ئۆزۈڭگە پەخەس بول ! »
دەپ پېشانەمگە بىرنى سۆيۈپ باغرىغا باستى . ئاڭغىچە ئانامۇ كېلىپ مېنى
ئۆز باغرىغا بېسىپ: «جېنىم بالام ، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم» دەپ يىغلاپ
تۇرۇپ ئۇزاتتى ، ۋاقىت قىستاپ تۇرغاچقا مەنمۇ ئالدى- كەينىمگە قارىماي
ئېتىمغا مىندىم- دە ، غېنى ئاكامغا قارىدىم. غېنى ئاكام: «يارايسەن يى-
گىت !— دېدى هەمدە دادامغا قاراپ ،— خوش بوۋاي ، بىزگە ئاقيول تىلە-
سىلە » دېدى- دە ، پارتىزانلارنى باشلاپ قورۇغا قانداق تېز كىرگەن بولسا
شۇنداق تېز چىقىپ كەتتى . مەنمۇ كۆك بوز ئاتنى مىنىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسى-
دىن قالماي ماڭدىم. شۇ كۈندىن باشلاپ خەلقنىڭ ئۇلۇغ ئارزۇ- ئارمانلى-
رىنى قەلبىمگە پۈكۈپ ، بۇ چوڭ ئىنقىلابىي قوشۇننىڭ ئاددىي بىر ئەزاسى
سۈپىتىدە ئىنقىلابىي كۈرەش قوينىدا چېنىقىشقا باشلىدىم.

بىر شۇ كۈنى ، يەنى 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى سەھەردە غېنى ئاكامنىڭ
پارتىزانلىرى بىلەن كېيەكيۈزى كەنتى ئارقىلىق تۇرپانيۈزى تەرەپكە چىقىپ
كەتتۇق. ئايروپىلان ئۈستىمىزدە بىر مەهەل ئوق ياغدۇرۇپ باقتى. ئۇلارنىڭ
ئاتقان ئوقلىرى نىشانسىز ئىدى ، شۇڭا ئۇ ئوقلار بىزگە تەگمىدى. بىز تۇر-
پانيۈزىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ پىلچىخاڭ تېغىنىڭ جىراسىغا ساق- سالامەت بېرى-
ۋالدۇق.

مەن چوڭ ئۆيدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، خېلى ۋاقىتلارغىچە دادامنىڭ
ئەهۋالىدىن خەۋەر ئالالماي ئەنسىرەپ يۈردۈم. لېكىن ئۇ ئاي ، ئۇ كۈنلەردە
ئۇلارنى ئىزدەش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ۋەزىيەت ئىنتايىن
ئىچىدە جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. شۇ كۈنى ،
كۈنى كەچتە ، غېنى ئاكامنىڭ پارتىزانلار ئەترىتى
چى ، ئۇچىنچى پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن ئۇچراشتى

قايتىپ كىرىپ ئالتشوئار مەھەللىسىدە بۇيرۇق كۈتۈپ يوشۇرۇنۇپ تۇردۇق.
شۇ كۈنلەردە كۈن ئوبدانلا سوغۇق بولۇپ، ئىرىقتىكى سۇلار نىپىز مۇز تۇتقان، پارتىزانلاردىن بەزىلىرىنىڭ كىيىملىرى يىلىك بولغاچقا، كېچىنىڭ ئاچچىق شامىلى جان- جېنىمىزدىن ئۆتۈۋاتاتتى. شۇ كۈنى تاڭ ئېتىش ئالدىدا ئابدۇكېرىم ئاباسوپ ۋە ئالېكساندىروپ (ئاق رۇس) نىڭ ئوغلى ۋالىيوتكا بىلەن بىر تۈركۈم قوراللىق پارتىزانلار قورغاس چېگرىسىدىن ئۆتۈپ، تاغ يولى بىلەن غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. ھەرەمباغلىق ئابلىمت دېگەن بىر تونۇشۇم ئۇچراپ قېلىپ ماڭا بىر دانە كونا مىلتىق تېپىپ بەردى. ئابلىمت ئەسلىدە شىڭ شىسەينىڭ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇغانىدى. 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سەھەردە، پارتىزانلار بۆلۈنۈپ شەھەرگە ھەر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلدى. مەن ئالتشوئار مەھەللىسىدە بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغانلار قاتارىدىن تونۇشۇم ئابلىمتنىڭ ئەترىتىگە ئالمىشۋالدىم. پارتىزانلار بىرقانچە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، ئالتشوئار مەھەللە، ئۈچدەرۋازا، سايبويى قاتارلىق جايلارنى ئىگىلەپ، گومىنداڭ ۋالىي مەھكىمىسىنى ۋە باش ساقچى ئورگىنىنى قاتتىق كونترول قىلدى. 7 - كۈندىن 11 - كۈنگىچە ئۇشتۇمتۇت زەربە بېرىش ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىلدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىلىپ ئاخىرى گومىنداڭ قوماندانلىق شىتابى، ناھىيىلىك ساقچى، باش ساقچى، ۋالىي مەھكىمىسى، ئىسكىلات، ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئۇن زاۋۇتى قاتارلىق جايلاردىكى گومىنداڭ چېرىكلىرى تارمار قىلىنىپ بۇ جايلار ئازاد قىلىندى. ھەرەمباغ، لياڭشاڭ بۇتخانىسى، ئايرودروم پارتىزانلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى. شۇ ئارىدا گومىنداڭنىڭ نىلقىدىكى پارتىزانلارنى يوقىتىش ئۈچۈن نىلقىغا ياردەمگە كەتكەن قوشۇنلىرى قايتىپ كېلىپ، شەھەرگە كىرەلمەي ئايلىنىپ ئۆتۈپ لياڭشاڭ بۇتخانىسى ئارقىلىق ھەرەمباغ، گازارما، ئايرودرومغا كىرىپ، شۇ يەردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن بىرلىشىپ مۇداپىئەدە تۇردى.
بۇ چاغدا بىز ئابلىمت باشلىق پارتىزانلار لياڭشاڭ بۇتخانىسغا بېرىپ

تام تېشىپ دۈشمەنگە قارشى ئۇرۇش قىلدۇق. لياڭشاڭ بۇتخانىسى قارىيا-
غاچلىق بولۇپ، يەر شارائىتى بىز پارتىزانلار ئۈچۈن ھۇجۇم قىلىشقا قولاي-
سىز ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ بىز دۈشمەننى سىرتقا چىقارماي قامال قىلىپ
قورشاپ تۇردۇق. كېيىن تاياق- توقماق كۆتۈرگەن سانسىزلىغان خەلق ئاممى-
سى ھۆررا- چۇقانلار بىلەن كوچا- كوچىلاردا سەلدەك ئېقىشقا باشلىدى.
بۇنىڭ بىلەن بۇتخانىدىكى دۈشمەنلەر پاتىپاراق بولۇشۇپ مۇھاسىرىدە قال-
دى. غۇلجا پارتىزانلىرى، نىلقىدىن شەھەرگە كىرگەن پارتىزانلار، سۈيدۇڭ
پارتىزانلىرى ئايرىم- ئايرىم ھالدا ھەرەمباغ، ئايرودرومنىمۇ قاتتىق مۇھاسى-
رىگە ئالدى.

لياڭشاڭ بۇتخانىسىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ تۇرۇۋاتقان چاغدا، ئابلىمىت
پارتىزانلار ئەترىتىدىن مېنى ۋە يەنە بىر قىسىم پارتىزان باللارنى ھەرەمباغ-
دىكى شاھاجىنىڭ بېغىغا باشلاپ بارماقچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۆيى-
دىن مىنىپ چىققان كۆك بوز ئېتىمنى تۆپىدەگىلىك تونۇشۇم ئۆمەرجان دېگەن
پارتىزانغا بىزنىڭ ئۆيگە ئاپىرىپ دادامنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىشىنى
تاپىلاپ، ئابلىمىت بىلەن شاھاجىنىڭ بېغىغا بېرىپ، ھەرەمباغدىكى مۇھاسى-
رىدە قالغان دۈشمەنلەر بىلەن تام تېشىپ ئۇرۇش قىلدۇق.

ھەرەمباغ ئۇرۇشىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

ھەرەمباغ— غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى شەھەر بويىچە ئەڭ
ئېگىز يەرگە جايلاشقان بىر ئېگىزلىك بولۇپ، ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپى ئاي-
رودروم بىلەن، شەرقىي تەرىپى لياڭشاڭ بۇتخانىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ھە-
رەمباغ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئەسكەر تۇرغۇزىدىغان گازارما بولۇپ كەل-
گەن. گومىنداڭ دەۋرىدە بۇ يەرگە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ئوقۇتۇش ئەترىتى
جايلاشقان بولۇپ، ھاۋا ئارمىيىسى پونكىتى، ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ھاۋا رايى
پونكىتىمۇ شۇ جايدا ئىدى.

1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى، غۇلجا شەھىرىدىكى قوماندانلىق شتابى ۋە تارقاق ئورۇنلاردىكى قوشۇنلىرى پارتىزانلارنىڭ زەربىسىدىن قېچىپ، ھەرەمباغ گازارمىسىغا كىرىۋالدى. بولۇپمۇ گومىنداڭنىڭ مۇنتىزىم قىسىملىرىنىڭ خېلى كۆپ قىسمى ئىلقا پارتىزانلىرىنى يوقىتىشقا بېرىپ، ھېچ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرالماي، ئۆلگەن ۋە يارىدارلىرىنى ماشىنىغا بېسىپ غۇلجىغا قايتىپ كېلىشتە شەھەرگە كىرەلمەي، ھەرەمباغ، ئايرودروم، لياڭشاڭ بۇتخانىسى قاتارلىق ئۈچ ئورۇنغا كىرىۋالغانىدى. ئۇلار شۇ ئورۇنلاردا مۇداپىئەدە تۇردى. دۈشمەننىڭ بۇ ئۈچ ئورۇننىڭ قوماندانلىرى ھەرەمباغ گازارمىسىغا ئورۇنلاشقان بولۇپ، بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچى بار ئىدى. بۇ چاغدا ئۈرۈمچىدىكى گومىنداڭنىڭ جۇ شاۋلياڭ دېگەن ئالاھىدە قوماندانى يەتتىنچى دىۋىزىيىسىنىڭ مۇئاۋىن دىۋىزىيە كوماندىرى دۇ دېفۇنى ئىلىغا ئەۋەتىپ، ئىلى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانلىقىغا تەيىنلىدى. گومىنداڭ زاپاس يەتتىنچى دىۋىزىيىنىڭ شتاب باشلىقى ساۋرىلىگىنى مۇئاۋىن قوماندان قىلدى.

ئۇلار ئەسكەر كۈچىنى يىغباشتىن تەڭشەپ، مۇنداق ئورۇنلاشتۇرغانىدى: گومىنداڭ ئون توققۇزىنچى پولكىنىڭ كوماندىرى پېڭ جۇنيىننى مەزكۇر پولكىنىڭ ئىككى باتالىئونى ۋە يېڭى ئەسكەرلەر مۇستەقىل باتالىئونى بىلەن بىرلىكتە ھەرەمباغ لىنيىسىنى مۇداپىئە قىلىشقا؛ يىگىرمە بىرىنچى پولكىنىڭ كوماندىرى جياڭ شۈەنچۈن مەزكۇر پولكىنىڭ بىر باتالىئون ۋە بىر روتىسى بىلەن لياڭشاڭ بۇتخانىسىنى مۇداپىئە قىلىش بىلەن سول قانات تىركىشىش نۇقتىسىنى شەكىللەندۈرۈشكە؛ بىر يۈز يىگىرمە سەككىزىنچى دىۋىزىيە ئۈچ يۈز سەكسەن ئۈچىنچى پولكى ئۈچىنچى باتالىئونىنىڭ كوماندىرى لى چى مەزكۇر باتالىئون بىلەن ئايرودرومنى مۇداپىئە قىلىش ئارقىلىق ئوڭ قانات تىركىشىش نۇقتىسىنى شەكىللەندۈرۈشكە ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. جۇ شاۋلياڭنىڭ ھەرەمباغنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرغان پىلانلىرى ئاخىر

كارغا كەلمدى. ھەرەمباغدىكى دۈشمەنلەر ئۆزۈن مۇددەت مۇداپىئەدە تۇ-
رۇپ، ياردەم كۈچلەرنىڭ كېلىشىنى كۈتۈش مەقسىتىدە ئۆزلىرىگە كۆپرەك ئو-
زۇق- تۈلۈك توپلاش ئۈچۈن، داۋاملىق كىچىسى كىچىك ئەترەتلەرنى ئەت-
راپتىكى يېزىلارغا— بايكۆل، دادامتۇ، كىپەكيۈزى، تۆۋەن پەنجىم قاتارلىق
يېزىلارغا ئەۋەتىپ، پۇقرالارنىڭ ئاشلىق، مال- مۈلكىنى بۇلاشقا كىرىشتى.
بۇ خىل ئەھۋالنى پارتىزانلىق قوماندانلىق شتابى بىلگەندىن كېيىن دەرھال
تەدبىر قوللىنىپ، غۇلجا شەھەر خەلقىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، خەلق ئاممىسى
پارتىزانلار ئەترەتلىرىگە ماسلىشىپ، قوللىرىغا تاياق- توقماق، قىلىچ، مىل-
تىقلارنى ئېلىپ، ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ سىرتقا ئاشلىق بۇلاش ئۈچۈن چىق-
قان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا يوشۇرۇن زەربە بېرىپ، خۇددى مۈشۈك چاشقان-
نى قوغلاپ تۇتقاندەك ئۆز ئۈۋىسى ھەرەمباغ گازارمىسىغا كىرگۈزۈۋەتتى. بۇ
چاغدا ھەرەمباغ ئىچىدىكى گومىنداڭنىڭ مىللىي ئەسكەرلىرىدىن پەيجاڭ سىب-
تىۋالدى بىر ئوددىيلىنيە ئۇيغۇر ئەسكەرنى باشلاپ پارتىزانلار سېپىگە قوشۇل-
دى. شۇ ئارىدا بىر قىسىم خەلق قوزغىلىپ، پارتىزانلارغا ماسلىشىپ، ئاي-
رودرومنىڭ قوماندانلىق ئىشلىرىدىكى رادىئو ئالاقىلىشىش پونكىتىنى ئىشغال
قىلىپ، دۈشمەن ئايروپىلانلىرىنىڭ يەر بىلەن ئالاقىلىشىش لىنىيىلىرىنى ئۈزۈپ
تاشلاپ، دۈشمەن ئايروپىلانلىرىنى يەرگە قونالماس قىلىپ، پالەچ ھالەتكە
چۈشۈرۈپ قويدى. بۇ كۈنلەردە ئۈرۈمچىدىن كەلگەن دۈشمەن ئايروپىلانى
غۇلجىنى ھاۋادىن رازۋېت قىلىپ تۇراتتى، ئارىلاپ ئوققا تۇتاتتى. پارتى-
زانلار ئوت كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، دۈشمەن ئايروپىلانلىرىنى شىددەتلىك
ئوققا تۇتقاچقا ئايروپىلانلار يەرگە يېقىنلىشالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن دۈشمەن
ئايروپىلانلىرىنىڭ ھەرەمباغ ئايرودرومىدا مۇھاسىرىدە تۇرغان ئەسكەرلەرگە
ھاۋادىن تاشلىغان ئوزۇق- تۈلۈك، ئوق- دورىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بىزنىڭ
پارتىزانلار كونتروللۇقىدىكى جايلارغا چۈشەتتى. 1944 - يىلى 12 - ئاينىڭ
18 - كۈنى، دۈشمەن ئايروپىلانى ھاۋادىن تاشلىغان ئاشلىق، ئوق- دورا
قاچىلانغان ئون ئىككى دانە پاراشوتنىڭ ئون بىرى پارتىزانلار ئىشغالىيىت-

دىكى رايونغا چۈشتى.

12 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، پارتىزانلار دۈشمەننىڭ ئۈچ تايانچ پونكىتىغا ئارقا - ئارقىدىن ئالتە قېتىم كەڭ كۆلەملىك ھۇجۇم قوزغىغاچقا، دۈشمەننىڭ لياڭشاڭ بۇتخانىسىدىكى كۆچى بارغانچە ئاجىزلاپ، بىر باتالىئوندىن ئارتۇق ئەسكەردىن ئازراقلا ئادەم قالغانىدى. ھەرەمباغقا قىلغان ھۇجۇمدا ھەرەمباغنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى بىر نەچچە مۇھىم ئوت توچكىلىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ لياڭشاڭ بۇتخانىسىغا يېقىن سازلىقتىكى تۆگمەننى ئىشغال قىلىپ، زور مىقداردىكى بۇغداي، ئۇن قاتارلىق نەرسىلەرنى غەنىيمەت ئالدى.

1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى، پارتىزانلار ھەرەمباغقا كۈچىنى توپلاپ ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن، غۇلجا شەھىرىدىكى تۆمۈرچى ئۇستىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ زەنجىرلىك تراكتورنى تانكا قىلىپ ياساشقا كىرىشتى. بۇ چېۋەر ئۇستىلار تراكتورنىڭ ئەتراپىنى پولات تاختا بىلەن قاپلاپ بىرونېۋىك ماشىنىغا ئوخشىتىپ، ئالدىغا بىر ئىستانكۆۋىي پىلموت، ئىككى يان تەرىپىگىمۇ پىلموتلارنى ئورناتقانىدى. سىرتىدىن قارىسىڭىز ئۇ ئاجايىپ بىر مەخلۇققا ئوخشاپ قالاتتى. لېكىن دۈشمەن ئوقلىرى بۇ پولات تاختىدىن ئۆتمەيتتى. مانا شۇ يالغان تانكىنى ئالدىغا سېلىپ پارتىزانلار ھەرەمباغنىڭ ئۇدۇلىدىن ھۇجۇم قىلىپ دۈشمەننىڭ ئالدىنقى سەپ پوزىتسىيىسىنى ۋەيران قىلىپ، بىر روتا ئەسكىرىنى يوقىتىپ ئون توققۇزىنچى پولكنىڭ كوماندىرى پېڭ جۇنيىنى يارىدار قىلدى. 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق بولۇپ، قىش ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. بۇ سوغۇق ئادەمنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كېتەتتى. ئەتراپ ئاپئاق قار، كۆك مۇز، تۆكۈرگەن تۆكۈرۈكلەر يەرگە چۈشكۈچە توڭلاپ مۇز بولۇپ قالاتتى. مۇشۇنداق ئاچچىق سوغۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە غۇلجىدىكى ھەر مىللەت خەلقى قوزغىلىپ، پارتىزانلار بىلەن بىرلىكتە ھەرەمباغدىكى دۈشمەنلەرگە ئەڭ ئاخىرقى شىددەتلىك ھۇجۇمنى قوزغىدى. كەسكىن جەڭ ۋە چوڭ ئېلىنىشلاردىن كېيىن، دۈشمەننىڭ لياڭشاڭ

بۇتخانىسىدىكى مۇداپىئە ئورۇنلىرى پارتىزانلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى.
گومىنداڭ يىگىرمە بىرىنچى پولكىنىڭ كوماندىرى جياڭ شۇەنچۇەن جەڭـ
دە پارتىزانلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. قالغان دۈشمەننىڭ بىر قىسمى
هەرەمباغ گازارمىسى ئىچىگە، ناھايىتى ئاز قىسمى ئايرودرومغا قېچىپ كىرىـ
ۋالدى.
1 - ئاينىڭ 29 - ، 30 - كۈنلىرى پارتىزانلار كۈچىنى توپلاپ، هەرەمباغ
ۋە ئايرودرومغا بىرلا ۋاقىتتا ئارقا - ئارقىدىن شىددەتلىك هۇجۇم قىلدى.
دۈشمەننىڭ ئوق - دورا، ئوزۇق - تۈلۈكى تۈگەپ، ئەسكەرلەرنىڭ روھى چۈـ
شۈپ، ئۆلىدىغىنى ئۆلۈپ، بەزىلىرى يارىدار بولۇپ، قوراللىق كۈچى سان
جەھەتتە ناھايىتى ئاز قالغانىدى. 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، مۇھاسىرىدىكى
گومىنداڭ قوشۇنلىرى بۇ ئىككى تايانچ بازىدىن ۋاز كېچىپ دادامتۇ، پىلىچىـ
خاڭ تەرەپنى بويلاپ، يۇقىرى پەنجىم ئارقىلىق، ئاچال داۋىنى تەرەپكە قاـ
راپ قاچماقچى بولۇپ يولغا چىقتى. قاچقان دۈشمەن پىلىچى تاغ جىلغىسىغا
يېتىپ كەلگەندە، غۇلجا ئاتلىق پارتىزانلار چوڭ ئەترىتىنىڭ بىر شۆبە ئەترىـ
تى دۈشمەننىڭ ئالدىدىن توسۇپ، ئۇلارنىڭ قېچىش يولىنى ئۈزۈپ تاشلىـ
دى. بۇ چوڭ ئەترەتنىڭ قالغان ئىككى شۆبە ئەترىتى سۈيدۈڭ پارتىزانلىرى
بىلەن بىرلىكتە دۈشمەنلەرنى تۆت تەرەپتىن تاغ جىلغىسى ئىچىگە قورشىۋالـ
دى. پارتىزانلار قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇ ئورۇنلاشتۇرۇشى خېلى بۇرۇنلا
مۇھاسىرىدىكى دۈشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىپ، ئۇلارنىڭ قېچىش يولىنى مۆلـ
چەرلەپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى.
دۈشمەن بۇ قورشاۋدىن قېچىپ چىقىش ئۈچۈن، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قاـ
رىماي قارشىلىق قىلىپ ھايات قېلىشقا تىرىشىپ كۆرگەن بولسىمۇ، قورشاۋنى
بۆسۈپ چىقىشقا ئۇرۇنغان ھەربىر هۇجۇمى پارتىزانلار تەرىپىدىن قاقشاتقۇچ
زەربىگە ئۇچراپ چېكىنىشكە مەجبۇر قىلىنىدى. ئاخىرىدا دۈشمەنلەر ئىچىدىكى
گومىنداڭنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ باش قوماندانى دۇ دېفۇ، مۇئاـ
ۋىن باش قوماندانى ساۋ رىلىڭ، ئون توققۇزىنچى پولكىنىڭ كوماندىرى

پىلك جۇنىي قاتارلىقلار تەسلىم بولۇشقا قارشى چىقىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋال- دى. قالغان دۈشمەنلەر قوماندانلىقتىن ئايرىلىپ قالغاچقا، پارتىزانلارغا تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى.

ھەرەمباغ بىلەن ئايرودرومنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشى سەكسەن تۆت كۈن داۋام قىلدى. بۇ ئارىلىقتا ملتىق ئاۋازى بىر كۈنمۇ ئۈزۈلۈپ قالغان ئە- مەس. دۈشمەننىڭ بۇ ئۈچ تايانچ بازىسىنى تارمار قىلىش جەڭلىرىدە دۈش- مەننىڭ يەتتە- سەككىز يۈز ئادىمى يوقىلىپ، ئۈچ مىڭ يەتتە يۈزدىن ئارتۇق ئادىمى (بۇ سان ھەرەمباغقا كىرىۋالغان پۇقرالارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئەسىرگە ئېلىندى. ئىككى يۈزدىن ئارتۇق ملتىق، توقسان سەككىز دانە ئې- غىر- يېنىك پىلىموت، ئىككى دانە زىنىت توپ، بەش دانە مىناميوت، ئون ئالتە ماشىنا، ئون نەچچە ئايروپىلان غەنىيمەت ئېلىندى. ھەرەمباغدىكى ئۇ- رۇشتا پارتىزانلار ۋە ئۇرۇشقا ئوق- دورا توشۇپ بەرگەن ئاما بولۇپ يۈز- دىن ئارتۇق ئادەم يارىدار ۋە قۇربان بولغانىدى. ھەرەمباغ قاتارلىق جايلاردىكى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى ئىلى ئىنقىلابىنىڭ ئىستىقبالىنى بەلگىلەيدى- غان ھەل قىلغۇچ غەلىبە ئىدى. بۇ غەلىبە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىلى ئىنقىلابى- غا بولغان زور ئىشەنچىنى ئاشۇردى.

دۈشمەنگە قارشى جەڭلەردە پارتىزانلار قۇربان بېرىشتىن قورقماي با- تۇرلۇق ۋە قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپلا قالماي، پۇقرالارنىمۇ سەپەرۋەر قىل- دى. ئۇلار پارتىزانلار بىلەن يېقىندىن ماسلىشىپ ئەر- ئايال، ياش- قېرى دېمەستىن ئۇرۇشقا قاتناشتى. بەزىلەر ملتىق تۇتۇپ دۈشمەنگە ئوق ئاتتى، بەزىلەر نەيزە بىلەن تام تېشىپ ملتىق تۇتقانلارغا يېقىندىن ماسلاشتى. بە- زىلەر ئوق- دورا توشۇدى؛ بەزىلەر دۈشمەننى قورشاپ ياتقان پارتىزانلارغا نان توشۇپ بەردى؛ بەزىلەر يارىدارلارنى داۋالايدىغان ھەمشىرە سۈپىتىدە يامغۇردەك چۈشۈۋاتقان دۈشمەن ئوقىدىن قورقماي يارىدارلارنى توشۇپ قۇ- تۇلدۇردى.

غۇلجىنى ئازاد قىلىش، بولۇپمۇ ھەرەمباغ قاتارلىق جايلارنى ئازاد قى-

لىش ئۇرۇشى جەريانىدا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەھرىمان ئوغۇل - قىزلىرى، تېخى ئېچىلمىغان غۇنچىلار ئۆزلىرىنىڭ كۆكرەكلىرىنى باتۇرلارچە دۈشمەن ئوقلىرىغا تۇتۇپ، ئازادلىق ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن خەلقىنىڭ قەلبىگە مەڭگۈ ئۆچمەس ھەم مەڭگۈ ئۇنتۇلماس خاتىرىلەرنى تىزىپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى. شۇ ئۇرۇشلاردا ھۆرمەتكە سازاۋەر بىر تۈركۈم قەھرىمانلار مەيدانغا كەلگەنىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىلى ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ ئىچىدىن چىققان شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۈل مەندە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات قالدۇرغانىدى. بۇنداق قەھرىمانلارنىڭ نامى خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن رىزۋانگۈل 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۆز ئىختىيارىي بىلەن پارتىزانلار سېپىگە قاتناشقان. ئۇ، شەپقەت ھەمشىرىلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، يارىدارلارنىڭ يارىسىنى تېڭىش، يارىدارلارنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىش، بولۇپمۇ دۈشمەننىڭ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقلىرىغا قارىماي يارىدارلارنى قۇتقۇزۇپ، ئۆلۈم گىردابىدىن ياندۇرۇپ كېلىش قاتارلىق ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئاجايىپ قەھرىمانلىق بىلەن ئورۇندىغان، ئاغرىقلارنىڭ ئازابىغا ئۆزىنىڭ مۇلايىم گەپ - سۆزلىرى بىلەن ئارام بېرىپ كېلىۋاتقان ياش غۇنچە ئىدى.

1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تاڭ سەھەر، ھاۋا ئادەتتىن تاشقىرى سوغۇق ئىدى. پارتىزانلار ھەرەمباغدىكى قامىلىپ قالغان دۈشمەنلەرگە يەنە بىر قېتىم شىددەتلىك ھۇجۇم باشلىدى. دۈشمەن ئۆزلىرىنىڭ مۇستەھكەم ئىستىھكاملىرىغا تايىنىپ، پىلىموت ۋە مىلتىق بىلەن پارتىزانلارغا دەھشەتلىك ئوق ياغدۇردى. چۈنكى ئۇلار ئاخىرقى قېتىم جان تالىشىۋاتاتتى. بۇ چاغدا ھەرەمباغنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى شاھاجىنىڭ بېغى تەرەپتە بىزنىڭ دۈشمەنگە قارشى قاقشاتقۇچ زەربە بېرىۋاتقان پارتىزانلاردىن خەببۇللا خەلى ئوغلى (تاتار)، ئاناتولى ئولىنكوپ (رۇس)، ئاكا - ئۇكا نازىم، تەۋەككۈل (توغرا كۆۋرۈكلۈك)، ئابدۇرېھىم (ئايدۆڭلۈك) قاتارلىق باللارغا ئوق تېگىپ يىقىلدى. بۇ ھايات - ماماتلىق پەيتتە رىزۋانگۈل دۈشمەننىڭ مۆلدۈردەك

يىغىۋاتقان ئوقلىرىغا پەرۋا قىلماي شاھاجى بىغىنىڭ پاكار تىمىدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ ياربدارلارنى قۇتقۇلدۇرۇش ئۈچۈن بارلىق كۈچى بىلەن يۈگۈرۈپ باردى - دە، ياربدارنىڭ بىرىنى ئېلىپ كەينىگە يېنىشىغا تۇيۇقسىزلا دۈشمەن تەرەپتىن ئېتىلغان بىر ئوق ئۇنىڭغا تەگكەندى. ئۇ كەينىگە قايرىلىپ قارىماقچى بولدىيۇ، قارىيالمىدى. ئوق تەگكەن يېرىدىن قان ناھايىتى كۆپ ئېقىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ چىشىنى چىشلەپ ئۆز - ئۆزىگە غەيرەت بېرىپ، مىڭبىر مۇشەققەتتە ياربدارنى سۆرەپ ئۆمىلىگىنىچە پاناھلىق جايغا كەلدىيۇ ئۆزى شۇ يەردىلا يىقىلىپ قالدى. ئۇ ناھايىتى ھالسىزلىنىپ كەتكەچكە يۈرىكى سوقۇشتىن توختىغانىدى. ئۇ باتۇرلارچە قۇربان بولدى. ئۇنىڭ كوماندىرىغا قاراپ ئوچۇق تۇرغان چولپاندەك كۆزلىرى ئۇنىڭ ئېيتالماي كەتكەن ئارزۇ - ئارمانلىرىنى تىلسىز ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆلۈمى شەرەپلىك ئۆلۈم ئىدى. رىزۋانگۈلنىڭ قەھرىمانلىق ئىشلىرى دەرھال باشقا پارتىزان ئەترەتلىرىگە تارقىلىپ خەلق ئارىسىدا ئاجايىپ چوڭ تەسىر قوزغىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا رىزۋانگۈلنىڭ ئىش ئىزلىرى ئۇيغۇر خەلق قوشاقچىلىرى تەرىپىدىن ناخشا قىلىپ ئېيتىلىپ پارتىزانلار ۋە مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ھەمدە خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، كوماندىر - جەڭچىلەرگە ئىنتايىن زور ئىلھام بەرگەنىدى. بۇ ئۇرۇشلارنى ئەسلىگىنىمدە كۆز ئالدىمدا ۋاقىتسىز توزۇپ كەتكەن غۇنچە رىزۋانگۈلنىڭ ئوچۇق قالغان چولپاندەك قاپقارا كۆزلىرىنى قايتا كۆرگەندەك بولىمەن - دە، يۈرىكىمگە بىرى پىچاق تىقىۋاتقاندەك ئازابلىنىمەن ۋە ئاشۇنداق باتۇر ئۇيغۇر قىزلىرىدىن مەڭگۈ پەخىرلىنىمەن.

كېيىن رىزۋانگۈل ھەققىدە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستاندىكى قۇددۇس غوجامياروۋ دېگەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر كومپوزىتورى بىر سىمفونىيە ئىشلەپ، پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە شۆھرەت قازانغان ۋە ئاشۇ سىمفونىيە ئۈچۈن ستالىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەنىدى.

يەنە شۇنىمۇ ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇكى، ئىلقا قاراسۇ ئۇرۇشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان قازاق مىللىتىنىڭ قەھرىمان ئوغلانى ئەك-

بەر باتۇر ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىدىكى چاقناپ تۇرىدىغان قەھرىـ
مانلارنىڭ بىرى. ئەكبەر باتۇر ئۆز ئىنىسى سىيىت بىلەن ئىلقا تاغلىرىدا گو-
مىنداڭغا قارشى تۇنجى ئىنقىلاب ئوتىنى تۇتاشتۇرغان. بۇ ئۈچ قېرىنداش
ئىلقىدا پاتىخ مۇسلىموف، غېنى، خەمىت، بايچورىن، ھوشۇر، ئوسمان قا-
تارلىقلار بىلەن پارتىزانلارنى تەشكىللەپ بارلىق ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ناھىيىلىرىـ
گە ئىنقىلابنى كېڭەيتكەن قەھرىمانلار ئىدى. ھەر مىللەت خەلقى ئەكبەر باتۇر
ۋە ئىنىسى سىيىت باتۇرنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرىنى ئەسلەيدۇ، ئۇلارنىڭ
ئىنقىلابقا قوشقان تۆھپىسىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ. كېيىن ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتـ
لىق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئەكبەرگە «خەلق قەھرىمانى» دېگەن شەرەپلىك نام
بېرىلگەنىدى.

ماڭا غۇلجا شەھرىدىكى ئۇرۇش تۈگەپ بېسىققۇچە ئاتا ـ ئانامنى ۋە
ئائىلەمنى يوقلاپ چىقىش ئىمكانىيىتى بولمىدى. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئۇقالـ
مىدىم. ھەرەمباغ ئۇرۇشى تۈگىگەندىن كېيىن تۇيۇقسىز دادامنى ئاتا ـ ئانامنى
يوقلاپ باردىم. ئۇلارنىڭ سالامەت تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال
بولدۇم. لېكىن ھېلىقى كۈنى، يەنى 11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى سەھەردە مەن
غېنى ئاكاملار بىلەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىنكى ئەھۋاللارنى بىلىشكە بەك
ئالدىرىدىم. شۇڭا ئۆزئارا تىنچ ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىنلا دادامدىن
ئاشۇ كۈنكى بىز كەتكەندىن كېيىن يۈز بەرگەن ئىشلارنى سورىدىم.

دادام ساقىلىنى سىلاپ بىر دەم سۈكۈت قىلىپ تۇرغاندىن كېيىن كۆزلىـ
رىنى بىر نۇقتىغا تىكتى ـ دە تۆۋەندىكى ئەھۋاللارنى ماڭا سۆزلەپ بەردى:

بىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئىككى چوڭ ماشىنىدا سېرىق چاپان كىيگەن
سېرىق پاچاق گومىنداڭ ئەسكەرلىرى مەھەللىگە كېلىپ، پارتىزانلار چۈشكەن
قورۇلارنى ئاختۇرۇپ، بەزى ئۆي ئىگىلىرىنى باغلاپ ئېلىپ مېڭىپتۇ! شۇ قا-
تاردا بىزنىڭ قورۇغا كىرىپ، دادام بىلەن تاھىر ئاكامنىمۇ باغلاپتۇ. بىزنىڭ
قورۇدا بىر تۈگىگان بوۋاي قوشنا ئولتۇراتتى. ھېلىقى تۈگىگان بوۋاي بىلەن
ئايالى خەنزۇچە سۆزنى بىلگەچكە، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە يالۋۇرۇپ: «بۇ

بوۋايدا گۇناھ يوق، ياۋاش ئادەم. سەھەردە بىر توپ ئاتلىقلار دەرۋازىغا كېلىپ دەرۋازىنى چاپسان ئاچ، ئاچمىساڭ ئۆلتۈرىمىز دەپ قورقۇتتى، بوۋاي ئۇلارنىڭ كىملىكىنى بىلمەيدۇ ھەم ئۇلارنى تونۇمايدۇ، ئامالسىز دەرۋازىنى ئاچتى ئۇلار قورۇغا كىرىپ ئازراق ئۇسسۇزلۇق ئىچتى-دە، يەنە چىقىپ كەتتى. سىلەر بۇ بوۋاي بىلەن ئوغلىنى قويۇپ بېرىڭلار» دەپ يالۋۇرغاندىن كېيىن گومنداڭ ئەسكەرلىرى دادام بىلەن ئاكامنى قويۇپ بېرىپتۇ. بىزنىڭ ئىمىن قاسساپ دېگەن بىر گەۋدىلىك، ساقاللىق قوشنىمىز بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قورۇسىدا لاپاس بولمىغانلىقتىن ئايروپىلاندا ئاسماندىن ئېتىلغان ئوق پارتىزانلارنىڭ بىر ئېتىغا تېگىپ ئۆلۈپ قالغانىكەن، بۇنى كۆرگەن گومنداڭچىلار گەپ-سۆز قىلمايلا ئىمىنئاخۇن ئاكىنى باغلاپ ماشىنىغا سېلىپ ئەكېتىپتۇ. كېيىن شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسى ئازاد قىلىنغاندا شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ھاجەتخانىسىغا تاشلانغان بىگۇناھ نۇرغۇن جەسەتلەر ئىچىدىن ئىمىن قاسساپنىڭمۇ ئىككى قولى ئارقىغا باغلانغان ھالدا ياتقان جەستىنى تونۇۋېلىپ يەرلىكىدە قويۇپتۇ. گومنداڭچىلار قاچىدىغان چاغدا تۈرمىدە ياتقان بىگۇناھ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قوللىرىنى باغلاپ تىرىك بويىچە ھاجەتخانىغا تاشلاپ كەتكەنىكەن. نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ جەستى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسى ھاجەتخانىسىدىن سۈزۈۋېلىنغانىدى.

دادام شۇ گەپلەرنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا كۆزىدىن ئاققان ئاچچىق ياشلار ئاپئاق ساقاللىرىنى بويلاپ چۈشۈۋاتاتتى. مېنىڭمۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئىچىمنى بىرنەرسە تاتلىغاندەك بولدۇم-دە، كۆزۈمدىكى ياشلارنى ئارانلا توختىتىۋالدىم. كېيىن بۇ ئەھۋاللارنى غېنى ئاكامغا سۆزلەپ بەردىم. غېنى ئاكام ئاڭلاپ قاتتىق ئېچىندى ۋە يوغان مۇشتلىرىنى چىڭ تۈگۈپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قويدى.

مەن نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ غۇلجا شەھىرىگە كىرىش پىلانلىرىنى كېيىنرەك تەپسىلىي ئۇقتۇم. ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەن: نىلقا پارتىزانلىرى غۇلجا شەھىرىگە كىرىش ئۈچۈن ئۈچ ئەترەتكە بۆلۈنۈپ، بىرىنچى ئەترەت باشلىقى

ئەكبەر ، ئىككىنچى ئەترەت باشلىقى غېنى ، ئۈچىنچى ئەترەت باشلىقى ئىۋان دېگەن رۇس بولۇپ ، بۇلار 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى غۇلجا شەھەر ئەتراپىدا بەلگىلەنگەن جايغا بىرلا ۋاقىتتا يېتىپ كەلمەكچىكەن. لېكىن 6 - كۈنى پارتىزانلارنىڭ ئىككىنچى ئەترىتى يەنى غېنى ئاكامنىڭ ئەترىتى بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ كېلىدۇ. قالغان بىرىنچى ، ئۈچىنچى ئەترەت بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا يېتىپ كېلەلمەيدۇ. بۇ چاغدا ئىككىنچى ئەترەت تۆپىدەك تەرەپتىن كىرىپ پاتىخ مۇسلىموفنىڭ ئانىسى ۋە ئايالىنى قۇتقۇلدۇرۇۋېلىپ شۇ كۈنى كەچتە بىرىنچى ، ئۈچىنچى ئەترەتلەر بىلەن ئۇچرىشىپتۇ.

1945 - يىلى 1 - ، 2 - ئايلاردا ، غۇلجىدا شەھەر - يېزىلاردىن كەلگەن پارتىزانلار ئىچىدىكى ياشلار ۋە يېڭىدىن قوشۇلغان پىدائىيلار بىلەن رەسمىي تەشكىللىك پولكلار قۇرۇلۇشقا باشلىدى. رەسمىي ئەسكەرلىككە تىزىملاش ئېلىپ بېرىلدى. پارتىزانلار ئىچىدىكى ياشلار ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن تىزىملاتتۇق. ئەسكەرلەرنى تىزىملاۋاتقان تۈگمەنچىگە ئوخشايدىغان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى بىر رۇس ماڭا نۆۋەت كەلگەندە : « ئېتىڭ نېمە؟ زاھىر ، داداڭنىڭ ئېتى؟ نىزامىدىن ، ئۇنداقتا فامىلەڭ ساۋىدانوف ، نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ يىگىرمە تۆت ياش ، مىللىتىڭ ئۇيغۇر» دېگەن سوئال - جاۋابلار بىلەن مېنى تىزىملاپ بولدى. كېيىن ئاتلىق دىۋىزىيونغا ئەۋەتتى. رەسمىي باتالىئونلارغا تىزىملىك چۈشكەندە مېنىڭ فامىلەم ساۋىدانوف ئەمەس ، ساۋدانوپ دەپ يېزىلىپ چۈشۈپتۇ. ئۇ ۋاقىتتا تىزىملىك رۇسچە يېزىلاتتى. مەن سورۇشتۇرسەم ئۇلار تىزىمغا ساۋدانوپ دەپ يېزىپتۇ. ھەرپ ئالمىشىپ قاپتۇ ، كېرەك يوق ، دېدى (شۇنىڭدىن بۇيان مەنمۇ ، شۇنداق ساۋدانوپ دەپ قوللىنىپ كېلىۋاتىمەن) .

مەن دەسلەپتە دىۋىزىيونىڭ كاتىپى ، كېيىن شتاب باشلىقى بولدۇم. بىزنىڭ بۇ ئاتلىق دىۋىزىيون ، گومىنداڭ يېڭى ئەسكەرلىرى تۇرغان چوڭ ئىسكىلاتتا تۇردۇق. 1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە مۇنتىزىم قىسىملىرى قۇرۇلغاندا ، باشقا قىسىملار قاتارىدا غۇلجا تۆتىنچى پىيادە زاپاس پولك قۇرۇلۇپ ، پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ خوجا ، بىزنىڭ يېڭى قۇرۇلغان غۇلجا پىيادە تۆتىنچى پولكنىڭ كوماندىرى بولدى. بىزنىڭ بۇرۇنقى

ئاتلىق دىۋىزىئون تۆتىنچى زاپاس پولكىنىڭ ئۈچىنچى باتالىئونى بولۇپ ئۆز-
گەرتىلىپ، بۇرۇنقى كوماندىر ئابلىمىت باشقا خىزمەتكە يۆتكىلىپ، ئورنىغا
باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپ ھېسامىدىن بولدى. پولكىنىڭ بىرىنچى
باتالىئون كوماندىرى توختى مەمەتوپ بولۇپ، ئۇلار ئېكسپىدىتسىيە قورۇس-
دا تۇردى. پولكىنىڭ ئىككىنچى باتالىئون كوماندىرى دەسلەپتە شىگىلوپ دې-
گەن ئاق رۇس ئىدى، كېيىن نۇرمۇھەممەت باكىيوپ باتالىئون كوماندىرى بو-
لۇپ سۇدەرۋازىدا تۇردى. بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىئون بۇرۇنقى چوڭ ئىس-
كىلاتتا تۇرۇۋەردۇق. پولكىنىڭ باتالىئون كوماندىرى بولغان بالىلار ئەسلى
غۇلجا شەھىرىنىڭ باللىرى بولۇپ، ئۇلار بۇرۇن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ
كېتىپ، ئۇ تەرەپتە خېلى بىر مەزگىل ھەربىي تەلىم- تەربىيە ئېلىپ كەلگەن.
بۇ بالىلارنى گېنېرال فەلىنوپ غۇلجا شەھىرىگە كىرگەندە ئۆزى بىلەن بىرگە
ئەكەلگەن. گېنېرال فەلىنوپ (ئاق رۇس) غۇلجا شەھىرىدىكى ئۇرۇش مەزگى-
لىدە سوۋېت چېگرىسىدىن ئۆتۈپ غۇلجا شەھىرىگە كېلىپ ئۇرۇشقا قوماندان-
لىق قىلغان، دەسلەپتە مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتى-
گەنىدى. پولك ئالدىنقى سەپكە بارغىچە، مەن شۇ گازارمىدا يەنىلا شۇ با-
تالىئونىڭ شتاب باشلىقى بولۇپ تۇردۇم.
1945 - يىل 2 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ئىلى ۋىلايىتىدىكى جىڭ ناھىيىسى-
دىن باشقا بارلىق ناھىيىلەر تولۇق ئازاد قىلىندى. 1945 - يىل 5 - ئاينىڭ
باشلىرىدا بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىئونغا بىر كۆچلۈك يېڭى ئاتلىق روتا قو-
شۇلدى. بۇ روتا كەلگەندىمۇ مەن شۇ ئاتلىق باتالىئونىڭ شتاب باشلىقى
ئىدىم. ئۇلار جەمئىي توقسان ئالتە كىشى بولۇپ، بۇ روتا ئىچىدە بىر ئايال
بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ، روتا كوماندىرى سوپاخۇنىڭ ئايالى تۇخان ئى-
دى. بۇ، روتىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ كىيگەن كىيىملىرى— گومىنداڭنىڭ فورمى-
سى، سۇر چاپانلار، ئاياغلىرىدىمۇ سور گوجا ئورالغان، شەپكىسىدىكى
گومىنداڭ بەلگىسىنى يۇلۇپ ئېلىۋەتكەن ئورنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇلارنىڭ
ئىچىدىكىلەردىن ئاز ساندىكىلەر قىمار ئويناشنەك يامان ئادەتلەرنى ئۆگىنى-
ۋالغانىدى. مەن پات- پات تەكشۈرۈپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ يانىقىدىن قارتا،
ئوشۇق، دۇدۇيزە (باشقا يەنە بىرنەچچە خىل ئويۇننىڭ ئېتىنى بىلمەيمەن)
لەرنى مۇسادىرە قىلىپ ئېلىۋالاتتىم. كېيىن بۇلارغا ئىنقىلابىي قوشۇندا بۇن-

داق قىمار ئويناش رۇخسەت قىلىنمايدۇ ، دەپ تەربىيە بېرىش ئارقىلىق بۇ ئا-
دەتلەرنى تاشلاتقۇزدۇق. ئاز كۈندىن كېيىن بۇلارغمۇ مىللىي ئارمىيە كوماند-
دىر - جەڭچىلىرىنىڭ كىيىم فورمىسى تارقىتىپ بېرىلدى. لېكىن بۇ روتىنىڭ قو-
راللىرى خىل بولۇپ ، بۇلار دېسكىلىق دېكتور پىلموت ، تانكىئاتار ، ئوتچا-
چار مىلتىقلار ، يېڭى بەشئاتار مىلتىقلار بولۇپ ، شىڭ شىسەيىنىڭ سوۋېت ئىت-
تىپاقىدىن ئالغان قوراللىرى ئىدى. بۇلار ئەسلى مايتاغدا تۇرۇشلۇق گومىن-
داڭنىڭ مىللىي ئاتلىق روتىسى بولۇپ ، كوماندىر سوپاخۇن باشچىلىقىدا
گومىنداڭغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ ، مايتاغدىن چىقىپ ، تاغ ئارىلاپ ، بىر
تەرەپتىن گومىنداڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ ، بىر تەرەپتىن ئالغا ئىلگىرىلەپ ، قىزىل-
تۇر ئارقىلىق بورتالادىكى پارتىزانلارغا قوشۇلغانىدى. كېيىن بۇلار غۇلجا
شەھىرىگە كەلگەندە ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ ، پۈ-
تۈن روتا بويىچە تۆتىنچى پولكقا قوشۇپ ، بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىئونغا ئو-
رۇنلاشتۇردى. كېيىن بىزنىڭ تۆتىنچى پولك ئالدىنقى سەپ جەڭ تەرەپكە مې-
ڭىش ئالدىدا سوپاخۇننىڭ ئاتلىق روتىسى غۇلجىدا ، يەنى چوڭ ئىسكىلاتتا
قېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش تەييارلىقىنى ئىشلىدى. كېيىن 7 -
ئايلاردا بۇ روتا جەنۇبقا يۈرۈپ كەتتى.

سوپاخۇن روتىسىدىكى يولداشلارنىڭ بىر قىسمى ئۇرۇشتا (ئاقتوپاي
ئۇرۇشىدا) قۇربان بولۇپ كەتتى. ھايات قالغانلاردىن ھازىر ئېسىمدە قېلى-
شىچە : پولكوۋنىك سوپاخۇن ، سابىق قۇمۇل شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئا-
ۋىن قوماندانى سۇلتان مامۇت ، سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ
مۇئاۋىن قوماندانى تۇراق ئىسمايىل ، قىزىلسۇ قىرغىز ئوبلاستىنىڭ سابىق
مۇئاۋىن باشلىقى سىدىقھاجى ، ئاقسۇنىڭ سابىق مۇئاۋىن ۋالىيسى بولغان
ئۆمەرجان. بۇلاردىن باشقا شۇ ئۇرۇشلاردا بولغان خېلى نۇرغۇن يول-
داشلار ھېلىمۇ ھايات. بۇ روتىدىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئۈچ
ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قوشقان تۆھپىسى تارىخ سەھىپىسىدە ھەرگىز ئۇنتۇلماي-
دۇ.

ئىككىنچى باب

ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىش

1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ، ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ 4 - قېتىملىق يىغىنىدا ئىنقىلاب مېۋىسى — تىنچلىقنى قوغداش ئۈچۈن كۆپ مىللەتلىك بىر مۇنتىزىم قوشۇن قۇرۇش قارار قىلىندى . بۇ قوشۇن ھەرەمباغ ، ئايىرودروم ، لياڭشاڭ بۇتخانىسى ئۇرۇشىغا قاتناشقان كەڭساي ، سۈيدۈڭ ، تېكەس قاتارلىق جايلاردىكى پارتىزانلار ئەترەتلىرىدىن تەشكىللەندى ھەمدە يېڭى پىدائىي ئەسكەرلەر بىلەن تولۇقلاندى . غۇلجا شەھىرى ئازاد بولغاندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قارارى بويىچە 1945 -يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مىللىي ئارمىيە رەسمىي قۇرۇلدى . 1945 - يىل 6 - ئاينىڭ بېشىدا مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى غۇلجا تۆتىنچى زاپاس پولكىغا ئالدىنقى سەپكە بېرىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى .

بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن بۇ پولك ئالدىنقى سەپكە قاراپ يولغا چىقتى . پولكتىكى جەڭچىلەر يىراق سەھرا ۋە يېزىلاردىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن ، بۇلار قەيەردىن چىقىپ قەيەرگە يېتىپ كەلگەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتى . ئۇلاردا پەقەت ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ، ئۇرۇش قىلىمىز دېگەن بىرلا ئۇقۇم بار ئىدى .

شۇنداق قىلىپ ، پولك سەپەرنىڭ بىرىنچى كۈنى كۈرەگە يېتىپ كېلىپ ، كۈرەنى قونالغۇ قىلدى . كۈرەنىڭ كوچىلىرى تار ئىدى . جياڭجۈن يامۇلى ئالدىدا ھەيۋەتلىك ، قورقۇنچلۇق تۈسنە خىرىس قىلىپ تۇرغان يوغان ئىك-

كى شىرنىڭ ھەيكىلى ۋە كۇرەنىڭ تۆت كوچا ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىز راۋاقنى
كۆرگەن جەڭچىلەر مۇنداقمۇ يەر بار ئىكەنغۇ دېگەندەك ھەيران قېلىشتى.
بولۇپمۇ ئۇلار كۇرە سېپىلىنىڭ تۆت تەرىپىدىكى ھەيۋەتلىك دەرۋازىلار ۋە ئې-
گىز سېپىللارنى كۆرۈپ، مۇشۇ سېپىلنى ياساپ بولغۇچە قانچىلىغان قېرىن-
داشلىرىمىز بۇ سېپىل ئىچىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن بولغىيتتى، دەپ ھەسرەت چې-
كىشتى. قىسىم كۇرەدە بىرنەچچە كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، يەنە سەپەرگە
ئاتلىنىپ كەڭساي تەرەپكە قاراپ يول ئالدۇق. جەڭچىلەرنىڭ كۆپچىلىكى بۇ
يەرنىڭ نەلىكىنى بىلمەيتتى. بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىيونىنىڭ ئارقىدا كېلىۋات-
قان كوماندىرلاردىن بىرى، ئىلى خەلق ناخشىلىرىدىن «كۆچ- كۆچ» نىڭ
دەسلەپكى بىر كۇپلېتىنى ئۆزگەرتىپ، غىڭشىپ ئېيتىپ كېلىۋاتاتتى:

ئىلىدىن چىقىپ كېلىپ،
لوسىگۇڭدىن قايرىلدۇق.
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتلاردىن،
بىز ۋاقتىنچە ئايرىلدۇق.

جەڭچىلەر بۇ ناخشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا، ھە، بىز لوسىگۇڭ دېگەن
جايدىن ئۆتۈپ كېتىپتىمىزغۇ دېيىشىپ كۇسۇرلاشتى. قىسىم كەڭساي ئېغىزىغا
كەلگەندە دەم ئالدى. نۇرغۇن جەڭچىلەر كەڭساينىڭ سۈزۈك مۇزدەك زۇمرەت
سۈيىگە پۇتلىرىنى چىلىشىپ، يۈز- كۆزلىرىنى يۇيۇپ ھۇزۇرلاندى. بەزىلەر
سۇنىڭ باش تەرىپىگە ئۆتۈپ ئوچۇملاپ ئىچىش ئورنىغا دۈم يېتىپ قانغۇدەك
سۇ ئىچىپ: «نېمدېگەن تاتلىق سۇ» دېسە، غۇلجىنىڭ سەھرالىرىدىن كەل-
گەن جەڭچىلەر «ۋاي، بۇ سۇ يەنىلا بىزنىڭ ئاقئۆستەڭنىڭ سۈيىگە يەتمەيدى-
كەن» دېيىشەتتى. بۇلاقبېشى، ئارائۆستەڭلىك جەڭچىلەر بولسا «بۇ سۇ
بىزنىڭ ئارائۆستەڭنىڭ سۈيى، بۇلاق سۈيى شۇنداق سۈزۈك ھەم مۇزدەك
بولىدۇ» دېيىشىپ، ھەرقايسىسى كەڭساي سۈيىنى ئۆز يېزىلىرىنىڭ سۈيىگە
ئوخشاتماي ئۆزئارا تالاش- تارتىش قىلىشاتتى. ئارىدىن بىرى قوپۇپلا:

«ئاغىنىلەر، بۇلاق سۇيى دېگەن ئۆلۈك سۇ، كەڭسايىنىڭ سۇيى تاشتىن-
تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان تاغنىڭ تىرىك سۇيى» دېدى- دە، يېنىدىكى
دوستىغا سۇ چاچتى. جەڭچىلەر بىر-بىرىگە سۇ چېچىپ تۇرۇشقاندا يولغا
چىقىش بەلگىسى بېرىلدى. قىسىم يولغا چىقتى. جەڭچىلەر قورال ۋە يېنەر-
لىك ئوق، گرانات، يېپىنچا، ئوزۇقلىرى بولۇپ يىگىرمە- يىگىرمە بەش كى-
لوگرام ئېغىرلىقتىكى نەرسىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئەمما ئۇلار روھلۇق،
قەدەملىرى چەبدەس ئىدى.

جەڭچىلەرنىڭ تۇتقان قورالىمۇ ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بەزىلەر مىل-
تىق، بەزىلەر ئاپتومات، بەزىلەر يېنىك پىلىموت كۆتۈرۈۋالغانىدى. شۇنچى-
لىك يۈك بىلەن كەڭساي غولىنى ئۆرلەپ، تەلكە داۋىنىغا قاراپ مېڭىش جەڭ-
چىلەر ئۈچۈن ئاسان ئەمەس ئىدى. بارا- بارا بەزىلەرنىڭ پۇتلىرى قاپ-
رىپ، سۇ كۆتۈرۈپ كەتتى. بەزى جەڭچىلەرنىڭ پۇتلىرىنى ئايىغى غاجاپ يا-
را قىلىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بەزى جەڭچىلەر سەپتىن چۈشۈپ ئارقىدا قېلىۋا-
تاتتى. بۇنداق چاغلاردا قاۋۇلراق جەڭچىلەر چارچاپ قالغان، يېشى كى-
چىك، تېنى ئاجىز جەڭچىلەرنىڭ يۈكلىرىنى ياكى قوراللىرىنى كۆتۈرۈۋېلىپ
ياردەملىشەتتى. قىسىم يول قىيىنچىلىقىنى ئەنە شۇنداق تەڭ تارتىشىپ، خې-
لى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن كەڭساي ئىچىدىكى يول ئاسراش پونكىتىغا كې-
لىپ دەم ئالدۇق. بۇ يول ئاسراش پونكىتى كەڭساي غولىغا ئىنقىلابتىن بۇ-
رۇنلا ياغاچ ئۆيلەرنى سالغانىدى. بۇ ياغاچ ئۆيلەر بىر چوڭ قونالغۇ بو-
لۇپ، قىسىم ياغاچ ئۆيلەرگە ئورۇنلىشىپ هاردۇق ئالغاندىن كېيىن يەنە يول-
نى داۋاملاشتۇردى. يول تەلكە داۋىنىغا قاراپ بارا- بارا ئېگىزلەپ باراتت-
تى. قىسىم خېلى بىر مەزگىل ماڭغاندىن كېيىن ئىككى تەرىپى تىك تاغ، ئوت-
تۇرىسىدا تاغ سۇيى شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان تار بىر جايغا يېتىپ كەلدى.
بۇ يەردىن بىر ماشىنا ئارانلا ئۆتەلەيتتى. جەڭچىلەر بۇ يەر سېپىل دەرۋازى-
سىغا ئەجەبمۇ ئوخشايدىكەن دېيىشىۋاتقاندا، كوماندىر ئىززەت كۈلۈپ كەت-
تى- دە، يېقىندا بۇ يەردە بولغان بىر قانلىق جەڭنى سۆزلەپ بەردى:

«1945 - يىلى 1 - ئايدا ، گومينداڭ غۇلجىدىكى پارتىزانلارنى يوقى-
تىش ئۈچۈن جىلىڭ تەرەپتىن تولۇق قوراللانغان ئەسكىرىي كۈچىنى ئون نەچچە
ماشىنا بىلەن غۇلجىغا قاراپ يۆتكىدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان كەڭساي
پارتىزانلىرى دەرھال قارىغايلارنى كېسىپ ، مۇشۇ تار ، دەرۋازىغا ئوخشاي-
دىغان جاينى توسۇپ ، سۇ چېچىپ توڭلىتىپ بىر چوڭ توسالغۇ ياسىدى. بۇ
دەل ئىت قاتراپ كېتىۋېتىپ توڭلاپ قالىدىغان قىشنىڭ راسا قەھرىتان چاغلى-
رى بولۇپ ، قار قېلىن ، يولدىن چىقىپ مېڭىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دەرۋا-
زا (توسالغۇ)نى ياساپ بولۇپ ، پارتىزانلار تاغ ئۈستىدىكى تاشلار ئارى-
سىغا يوشۇرۇنۇپ ، دۈشمەننىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى. بىر چاغدا چار-
لىغۇچىلار دۈشمەننىڭ ئون نەچچە ماشىنا بىلەن داۋاندىن چۈشۈپ كېلىۋات-
قانلىقىنى خەۋەر قىلىشتى. شۇنداق قىلىپ دۈشمەننىڭ ماشىنىلىرى بۇ توسۇق-
قا كەلگەندە ئۆتەلمەي قالدى. ماشىنىنى ئارقىغا ياندۇرۇش ئەسلا مۇمكىن
ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئىككى تەرەپ قېلىن قار ئىدى. شۇڭا دۈشمەن كوماندى-
رى ماشىنىدىكى ئەسكەرلەرنى چۈشۈپ توسۇقتىن پىيادە ئۆتۈشكە بۇيرۇق
قىلدى. دۈشمەن ئەسكەرلىرى بۇيرۇققا بىنائەن يولدىن چىقىپ تاغ ياقىلاپ
ماڭماقچى بولدى. لېكىن قېلىن كۆلتۈك قاردا مېڭىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس
ئىدى. ئۇلار ئەنە شۇنداق ئامالسىز قالغان چاغدا ، تاغ ئۈستىدە يوشۇرۇ-
نۇپ ياتقان پارتىزانلار دۈشمەنگە پىلىموت ، ئاپتومات ، مىلتىقلار بىلەن بى-
راقلا ئوت ئاچتى. بۇنداق تۇيۇقسىز ھۇجۇمنىڭ بولۇشىنى ئويلىمىغان دۈش-
مەن ئەسكەرلىرى ئەس - ھوشىنى يىغىپ بولغۇچە نۇرغۇنى جېنىدىن جۇدا بو-
لۇشتى. ئامالسىز قالغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى ماشىنا ۋە قوراللىرىنى پارا-
سەتلىك باتۇر پارتىزانلارغا تاشلاپ بېرىپ ، جېنىنى قۇتۇلدۇرۇشقا قىستىشىپ ،
سىمپىتوزا تەرەپكە قاراپ بەدەر قېچىشتى. مانا بۇ تارتاش دەرۋازىسىنىڭ
ئاجايىپ ئۇلۇغ تۆھپىسى.»

قىسملار ئىككى كۈنلۈك جاپا - مۇشەققەتلىك سەپەردىن كېيىن داۋان
ئۈستىگە چىقتىيۇ ، ئەسكەرلەر كۆپكۆك ئاسمان يەرگە دۈم كۆمتۈرۈلۈپ قالغان-

ئالدىنقى قىسىملار سەنتەيگە يېتىپ كېلىپلا سىتەيدە دۈشمەن ئەسكەرلە-
رىنىڭ ئازلىقىنى، ئەمما ئۆتەيدە بولسا، بىر لىيەندەك ئەسكەر بارلىقىدىن
خەۋەر تاپىدۇ. دۈشمەننى قانداق يوقىتىش كېرەك؟ مانا بۇ جىددىي باش
قاتۇرىدىغان مۇھىم مەسىلە ئىدى. ئۇلار ئاخىرى ئەپچىل ئامال تېپىپ، كېچى-
سى ئىككى ماشىنىنىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇپ، بىر دۆڭدىن يىگىرمە - ئوتتۇز قې-
تىم ئايلاندۇرۇپتۇ. بۇ خىل ئۇسۇل بىلەن ناھايىتى نۇرغۇن ماشىنىدا ئەسكەر
كېلىۋاتقان ھالەتنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ نۇرغۇن ماشىنا چىراغلىرىنى كۆر-
گەن سىتەي، ئۆتەيدە تۇرغان دۈشمەنلەر: «ئىلىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ماشى-
نا بىلەن پارتىزانلار كېلىۋاتىدۇ» دەپ ئۇلەر - تىرىلىشكە قارىماي داخېيەن-
زىگە قاراپ بەدەر قاچىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرىمىز سى-
تەي، ئۆتەيلەرگە بىر پاي ئوق ئاتماستىن كىرىپ بارىدۇ. ئوفىتسېر - جەڭچى-
لەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئەخمەقلىقىگە كۈلۈشتى، قې-
رىنداش قىسىملارنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى.

بۇ قېتىمقى جەڭگە قاراپ سەپەرگە چىققان تۆتىنچى زاپاس پولك سەن-
تەيدىن ئۆتەي، جەڭلەرگە قاتنىشىۋاتقان پىيادە سەپەرنىڭ بىرقەدەر جاپالىق ئە-
كەنلىكىنى ھېس قىلدى. 7 - ئاي تومۇزنىڭ راسا ئىسسىق ئەۋج ئالغان مەز-
گىلى بولۇپ، چىدىغۇسىز ئىسسىق ئادەم بەدىنىنى كۆيدۈرۈپ، كىشىلەرنى
تولىمۇ بىئارام قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قاقاس چۆللۈك، سۇسىزلىق جەڭگى-
ۋار يۈرۈشكە زور توسالغۇ ئىدى. شۇڭا كوماندىرلار ھەربىر جەڭچىنىڭ ئۆز
باكلاشكىلىرىغا تولۇق سۇ ئېلىۋېلىش، ھەربىر جەڭچى قۇرۇتقان ناندىن يې-
تەرلىك ئېلىۋېلىش، ئېغىر كىيىم - كېچەكلەرگە ئۆزلىرىنىڭ ئىسىم - فامىلىلىرىنى
يېزىپ باتالىئون ئارقا سېپىگە تاپشۇرۇش، ئاياغ - كىيىملەر بىر قېتىم تولۇق
تەكشۈرۈلۈپ، يىرتىلغانلىرىنى ئالماشتۇرۇۋېلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قى-
لىندى. بۇ ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن جەڭچىلەر تولۇق تەييارلىق قىلىشتى. قىسىم
سەنتەيدىن كەچتە يولغا چىقىپ، سىتەيگە بارغاندا بىر قېتىم دەم ئالدى. يۈ-
رۈش تاشيول بىلەن داۋاملاشقانىدى. بۇ شېغىللىق قاقاس يولدا، كۆيدۈر-

گۆچ قىزىق ئاپتاپتا يول يۈرۈش ئاسان ئەمەس ئىدى. بەزىلەرنىڭ ئايىغى يېڭى بولغاچقا، پۇتىنى غاجاپ قاپارتىۋەتكەن، ئىسسىق شامال يۈز- كۆز- يېشى بولغاچقا، پۇتىنى غاجاپ قاپارتىۋەتكەن، ئىسسىق شامال يۈز- كۆزنى يېرىۋەتكەنىدى. تاڭ ئېتىپ كۈن نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەندە، چۆلئادىرغا ئۇلاشتۇق. بۇ يازنىڭ تومۇز مەزگىلى بولغاچقا، كۈن قاتتىق قىزىپ، پۈتۈن ئەزايىدىن تەر شۇرقىراپ ئاقاتتى، تەر دەستىدىن كىيگەن كىيىملەردىن شور ئۆرلەپ قېتىپ كەتكەنىدى. ئېغىزلار قۇرۇپ كالپۇكلىرىنى گەژ باغلاپ كەتتى. شۇ تاپتا سايداپ دەم ئالغۇدەك بىرەر تۈپ قارىياغاچ بولسىچۇ كاشكى...

يۈرۈش ئۈستىدە قىسقا دەم ئېلىشلار بولغاندا جەڭچىلەر تاشيولدىكى كىچىك كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاستىغا، ئەتراپتىكى يۇلغۇنلار ۋە تىكەنلەرنىڭ دالدىلىرىغا كىرىشىۋالاتتى. قىلچىمۇ شامال تەپتى بولمىغاچقا، بۇ دالدىلارنىڭ دالدا بولغۇدەك يېرىمۇ يوق بولۇپ، ئىسسىقتا تىنچىق قوشۇلۇپ تېخىمۇ ئىسسىپ بەدەندىن ئوت بولۇپ كېتەتتى، شور ئۆرلەپ كەتكەن كىيىملەر بەدەنگە سۈر- كىلىپ قىزىرىپ ئېچىشتۇراتتى. بەزىلەرنىڭ قۇرۇتقان نانلىرىمۇ، باكلاشكىدىكى سۇلىرىمۇ ئالدىقاچان تۈگەپ كەتكەنىدى. بولۇپمۇ سەپنىڭ ئارقىدا كېلىۋاتقان ئۈچىنچى باتالىئوندا ئەھۋال خېلى ئېغىر ئىدى.

جەڭچىلەر تونۇردەك ئىسسىق ھەم ئۇسسۇزلۇق دەستىدىن ئاتلىرىنى سو- يۇپ ئاتنىڭ ئىسسىق قېنىنى يېتىپ قالغان بۇ جەڭچىلەرگە ئىچۈردى. لېكىن بۇنچە نۇرغۇن ئادەمگە بىرقانچە ئاتنىڭ قېنى قانداقمۇ يېتىشسۇن، مانا مۇ- شۇنداق جاپا- مۇشكۇللەرنى تارتىپ كېلىۋاتقان بولساقمۇ جەڭچىلەرنىڭ روھى يەنىلا ئۈستۈن ئىدى. ئۇلار جۇشقۇن روھ بىلەن ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇشۇپ قىزىقچىلىق قىلىشىپ:

سەنتەيدىن چىقىپ كېلىپ،
چۆلئادىرغا ئۇلاشتۇق.
قورساق ئېچىش يامان ئىكەن،
قاتتىق نانىنى تالاشتۇق.

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتىشىپ غەيرەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ ئۆتەينىڭ سازلىقىغا يېتىپ كېلىشتى. ئۈچىنچى باتالىيون سازلىققا يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭلا جەڭچىلەر مۇزدەك بۇلاق سۈيىگە خۇددى كىچىك باللاردەك ئۆزلىرىنى ئېتىشتى. بۇلاق سۈيىنى قانغۇدەك ئىچىپ، پۇت- قول، يۈزلىرىنى يۇيۇپ راھەتلىنىشتى- دە، ئۆگدىسىغا يېتىپ راسا دەم ئالدى. جەڭچىلەر ئۇزۇن يول يۈرۈپ چاڭقاپ كەتكەچكە، بۇ سۇ گويا زەمزەم سۈيىدەك سوغۇق ھەم شېرىن تېتىيتتى. ئىككىنچى ئېچكەندە سۇدىكى سازلىقنىڭ سېسىق پۇرىقى كىشىنى سەسكەندۈرۈۋەتتى. دەل مۇشۇ مەزگىلدە يۇقىرى قوماندانلىق ئورگىنىدىن تۆتىنچى پولك جىڭغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىشقا قاتنىشىدىغانلىقى، مەسىلەن، بىرىنچى باتالىيون ئالدىغا بېرىپ يۇڭجىخۇ، باجياخۇنى مۇھاسىرىگە ئالغان قىسىملارغا ياردەملىشىپ جىڭغا قىلىدىغان ئومۇمىي ھۇجۇمنىڭ يولىنى ئېچىش كېرەكلىكى ھەققىدە ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىيونغا زاپاستا تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتۈش ئۇقتۇرۇشى چۈشۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىرىنچى باتالىيون ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋېلىپ پۈتۈن جەڭچىلەرنى يىغىپ سەپەرۋەر قىلدى. بۇ ۋاقىتتا دۈشمەن جىڭغا كىرىدىغان مۇھىم دەرۋازا باجياخۇ، يۇڭجىخۇلارنىڭ ئالدىنقى سەپ مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىپ، نۇرغۇن يوشۇرۇن پوتەيلەرنى ياساپ، ئوت توچكىلىرىنى زىچ ئورۇنلاشتۇرغانىدى. باجياخۇ، يۇڭجىخۇ دېگەن يەرلەر كىچىك قۇم تۆپىلىكلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، دۈشمەن پوتەيى بىلەن قۇم دۆۋىسىنى پەرق قىلىش قىيىن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ جاينىڭ يەر تۈزۈلۈشى قۇم دۆۋىلىرى بەئەينى پوتەيدىن پەرقلەنمەيتتى. قۇرۇق سۆكسۆك يىلتىزلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يەر شارائىتى ناھايىتى مۇرەككەپ ئىدى.

1945 - يىلى باش كۈزنىڭ بىر سەھىرى، تۇيۇقسىز گۈمبۈرلەپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان دۈشمەنلەرنى ئويغىتىۋەتتى، جىڭغا ئومۇمىيۈزلۈك قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇللى باجياخۇ، يۇڭجىخۇلارنى ئازاد قىلىش كېرەك ئىدى. باجياخۇ ئۇرۇشى دەھشەت-

لىك بولدى. دۈشمەنلەر پوتەيلىرىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسـ
ىتىۋاتاتتى. شىددەتلىك ئوق قېرىنداش قىسىملارنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراتماقتا
ئىدى. بولۇپمۇ دۈشمەن بىلەن قاتتىق جەڭ قىلىۋاتقان «شىبە ئىسكادرونى»
نۇرغۇن قۇربان بېرىش بەدىلىگە باجياخۇ ئۇرۇشىدا ئاجايىپ قەھرىمانلىق
كۆرسەتتى. بولۇپمۇ تاشيولىنىڭ جەنۇبىي ئېگىزلىكىگە جايلاشقان دۈشمەنىنىڭ
بىرنەچچە پوتەيلىرىدىكى پىلىموتلاردىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار قىسىملارنىڭ
ئالغا ئىلگىرىلىشىگە زور قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرۇپ، جەڭچىلەرنىڭ قىمىر قىلىـ
شىشىمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيتتى. ئالغا ئىلگىرىلىگەن جەڭچىلەرنىڭ بىرىنىڭ كەيـ
نىدىن يەنە بىرىگە ئوق تېگىپ يەرگە يىقىلاتتى. بەزىلىرىنىڭ يارىلىنىشى خېـ
لىلا ئېغىر ئىدى. ئىس- تۈتەك ئىچىدە ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى. يەر
بېغىرلاپ ماڭغاندا جىغان، تىكەنلەر يۈز- كۆزلەرنى تىتىپ، كىيىم- كېچەكـ
لەرنى يىرتىپ جەڭچىلەرنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى تېخىمۇ قىيىنلاشتۇرۇۋاتاتتى.
قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ چاغدا تۆتىنچى پولك بىرىنچى باتالىئونىدىن كو-
ماندىر ئودېلىنىيە نادىروپ زىخرۇللام، ئابدۇكېرىم، تاھىر مامۇت، ئابـ
دۇللام مامۇت قاتارلىق تۆت نەپەر جەڭچى «پوتەينى بىز پارتلىتايلى» دەپ
قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. بۇ پوتەيلەرنى ۋەيران قىلماي تۇرۇپ ئالغا
ئىلگىرىلەشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ چاغدا باشقا جەڭچىلەرمۇ پوتەيلەر-
نى پارتلىتىشقا بىزمۇ بارىمىز دەپ قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئارقا-
ئارقىدىن قىلىنغان بۇ تەلەپلەرگە بىنائەن كوماندىر باتالىئون توختى مەمە-
توپ جەڭچىلەرگە بىر- بىردىن سەپسېلىپ سۆرلۈك قىياپەتتە: «سىلەرنىڭ
قەھرىمانلىق جاسارىتىڭلارغا رەھمەت. ئالدىمىزدىكى ئىككى- ئۈچ پوتەينى
يوقىتىش ئۈچۈن ئانچە كۆپ كىشىنىڭ بېرىشى ھاجەتسىز، كۆرۈۋاتىسىلەر،
دۈشمەن ئىنتايىن غالجىرلىق بىلەن قارشىلىق بىلدۈرۈۋاتىدۇ. نۇرغۇن سەپـ
داشلىرىمىز ئىسسىق جېنىدىن ئايرىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پەقەتلا ئۈچ- تۆت
ئادەم بارسىلا شۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك. مېنىڭچە، زىخرۇللام باشلىق سېپـ
توپ، ئابدۇكېرىم قاتارلىق ئۈچ جەڭچى بارسا بولىدۇ» دېدى. زىخرۇللام

باشلىق بۇ ئۈچ جەڭچى دەرھال ئاپتوماتلىرىنىڭ ئوقلىرىنى تولۇقلاپ زاپاس ئوقلارنى ۋە ھەر بىرى ئۈچ- تۆتتىن گراناتنى بەلگە مەھكەم قىستۇرۇپ يەر تۈزۈلۈشتىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلىنىپ، قوم دۆۋىلىرىنى، جىغان، چاتقاللارنى دالدا قىلىپ دۈشمەن پوتىيگە قاراپ ئالغا ئۆمىلەپ يۈرۈپ كەتتى. سەھەر ۋاقتى بولسىمۇ ئەتراپ تېخى يورۇپ كەتمىگەن، ئىس- تۈتەكلەر ئىچىدىن نىشاننى پەرق ئېتىشمۇ تەس ئىدى. دۈشمەن پوتەيلىرى توختىماي قارىقويۇق ئوق ياغدۇرۇۋاتاتتى. بەزىدە تۇرۇپ- تۇرۇپ توختاپ قالاتتى. زىخرۇللام قاتارلىقلارمۇ شۇ توختاش ئارىلىقىدا خېلى ئالغا ئىلگىرىلىۋالاتتى. پوتەيگە يېقىنراق كەلگەندە زىخرۇللام: «يولداشلار، ئادەم كۆپ بولسا نىشان ئاسان ئاشكارىلىنىپ قالىدۇ- دە، ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا تەسىر يېتىدۇ» دەپ، ئىككى ھەمراھىنى دەرھال بىر يۇلغۇن تۈۋىگە مۆكتۈرۈپ قويىدى، ئۇلارغا: «سىلەر بىزنى قوغداڭلار» دەپ سىپىتوپ، ئابدۇكېرىمنى ئەگەشتۈرۈپ پوتەيگە قاراپ داۋاملىق ئىلگىرىلىدى. پوتەيگە يىگىرمە مېتر قالغاندا، زىخرۇللام دۈشمەن پوتىيىنى ئەستايىدىل كۆزىتىپ، پوتەيدىكى پىلموت ئاغزىنىڭ قايسى تەرەپكە قارىغانلىقىنى، قەيەردە ئارىلىق بارلىقىنى تازا ئوچۇق كۆرۈۋېلىپ، ئادەتتىكىنا بىر خەرىتە سىزدى- دە، سىپىتوپقا بېرىپ، كوماندىرغا دەرھال دوكلات قىلىشنى تاپشۇردى. سىپىتوپ خەرىتىنى ئېلىپ ئەمدىلا ئۆمىلەپ بۇرۇلۇشقا پوتەيدىن ئېتىلغان پىلموت ئوقى تېگىپ شۇ يەردىلا يىقىلىپ يارىدار بولدى. بۇ چاغدا دۈشمەنلەر پوتەيگە ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقانلار ئۆلدى دەپ قارىغان بولسا كېرەك، ئوق ياغدۇرۇشنى بىردەم توختاتتى. مۇشۇ پۇرسەتتىن ياخشى پايدىلانغان زىخرۇللام دەرھال ئالغا ئېتىلىپ بېرىپ دۈشمەن پوتىيگە گرانات تاشلىدى، «گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا دۈشمەن پوتىيىنىڭ كۆلى كۆككە سورۇلدى. ئەمما باشقا پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدىن ۋىژىلداپ ئۆتۈپ ئۇنىڭغا قىلچىمۇ ئالغا ئىلگىرىلەش پۇرستى بەرمەيۋاتاتتى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئۆلۈم دېگەن دەھشەتلىك بىر ئاۋاز كىردى ۋە بىچارە ئانىنىڭ بالام

دەپ ئۆزىنى ئۇرۇپ يىغلاۋاتقان سىماسى كۆز ئالدىدىن لاپ قىلىپ ئۆتتى-
دە ، شۇ ھامان پوتەي ئىچىدىكى دۈشمەنگە بولغان نەپرەت ۋە غەزىپى قايناپ
تاشتى . ئۇ « يا ئۆلۈم ، يا كۆرۈم ، ئانا ، مەندىن رازى بول ! » دېدى- دە ،
ئورنىدىن دەس تۇرۇپ دۈشمەن ئوق ياغدۇرۇۋاتقان ئىككىنچى پوتەيگە قەي-
سەرلىك بىلەن يېقىنلاپ بېرىپ ، ئۇنىڭغىمۇ گرانات تاشلاپ ، ئۆزى يەر بې-
غىرلاپ يېتىۋالدى . يەنە « گۈم » قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ قويۇق ھەم قاڭسىق
ئىس- تۈتەكلەر كۆتۈرۈلدى . دۈشمەننىڭ ئىككىنچى پوتىيىمۇ پارتلاپ ۋەيران
بولدى . ئۇ ئۆلۈمدىن قورقماس قەيسەر روھ ، جان پىدالىق بىلەن دۈشمەن-
نىڭ ئىككى پوتىيىنى ئۇچجۇقتۇردى . شۇ چاغدىلا بىرنەچچە سېكۇنت ئۆزىگە
ھاردۇق يەتكەندەك قوللىرى لاسسىدا بوشىشىپ كەتتى . بىردەمدىن كېيىن يە-
نىلا قاتتىق گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۈچىنچى پوتەيگە قاراپ تېزلىكتە
يەر بېغىرلاپ ماڭدى ۋە دۈشمەنلەرنىڭ قاچماقچى بولۇپ پوتەيدىن چىقىپ كې-
لىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى . زىخرۇللام دەرھال ئۇلارغا قارىتىپ بارلىق كۈ-
چى بىلەن يەنە گرانات تاشلىدى . دۈشمەنلەر ئالاقزادە بولۇپ يېنىپ پوتەي
ئىچىگە كىرىۋالدى . ئارىلىق بەكمۇ يېقىن بولغانلىقتىن ئۇ ئاتقان گرانات
پارچىسىدىن بىر- قانچىسى ئۆزىگىمۇ تېگىپ كېتىپ ئۇنىڭ يانپاشلىرىنى زە-
خىملەندۈردى . قان كۆپ چىقىپ كەتكەنلىكتىن ئۇ ھالسىزلىنىپ كۆز ئالدى قا-
راڭغۇلىشىپ كەتتى . پوتەي ئىچىدىكى دۈشمەنلەر زىخرۇللامنىڭ يارىلانغانلى-
قىنى كۆرۈپ ، ئۇنى تىرىك تۇتماقچى بولدى- دە ، پوتەيدىن چىقىشقا باش-
لىدى . ئەمما سەزگۈر زىخرۇللام كۆزىنى پوتەيگە تىكىپ ياتقانىدى . ئۇ بۇ
ئەھۋالنى كۆرۈپ دەرھال ئىككى دوملاپلا بىر يۇلغۇن كەينىگە مۆكۈنۈۋال-
دى . ئۇ يۇلغۇننى دالدا قىلىپ تۇرۇپ تەسلىكتە ئاپتوماتنى قولغا ئېلىپ ،
پوتەيدىن چىقىۋاتقان دۈشمەن ئۈستىگە ئاپتوماتتىن ئوق ياغدۇرۇپ ئىككىسى-
نى يەر چىشلەتتى . بۇ چاغدا زىخرۇللام يۇلغۇن تۈۋىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قوي-
غان ئىككى جەڭچى پوتەيگە ئېتىلىپ بېرىپ ، ئۇ يەردىكى دۈشمەنلەرنى ئۈ-
جۇقتۇردى . ئۇلار كەلگەندە زىخرۇللام قانسىراپ ھوشىدىن كەتكەنىدى .

جەڭچىلەر دەرھال ئۇنى كۆتۈرۈپ باتالىئونغا قايتتى. بۇنىڭ بىلەن باجىيا-
خۇغا ھۇجۇم قىلىش توسالغۇسى بىتچىت قىلىندى. جىڭغا ھۇجۇم قىلغان قى-
سىملار شىددەتلىك ھۇجۇم بىلەن يۈگجىخۇغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. شۇنىڭ بى-
لەن نۇرغۇنلىغان قۇربانلار بەدىلىگە باجىياخۇ، يۈگجىخۇلار ئازاد قىلىندى.
بۇ ئىككى چوڭ توسالغۇ يوقىتىلغاندىن كېيىن جىڭمۇ تېزلا ئازاد قىلىندى.

ساقلاپ ياتقان دۈشمەننىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ تىرىك قالغىنى ئامالسىز
جىڭنى تاشلاپ موزىسىنىڭ چۇشۇپ قېلىشىغا قارىماي، ھەتتا پۇتىغا ئورىۋال-
غان گوجەي لاتىلىرىنىڭ چۇۋۇلۇپ ئۇچەيدەك سۆرىلىپ قالغىنىمۇ قارىماي بە-
دەر قاچتى.

زىخرۇللام سانىتارلار بۆلۈمدە بىرنەچچە كۈن يارىسىنى تاڭدۇرۇپ دا-
ۋالانغاندىن كېيىن ساقىيىپ قىسمىغا قايتتى.

زىخرۇللانىڭ يۈگجىخۇدىكى قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى توغرىسىدىكى
پاراڭلار پۈتۈن پولك بويىچە ئېغىزدىن- ئېغىزغا كۆچۈپ تارقىلىپ كەتتى.
باتۇر- مەردلىككە قايىل بولمايدىغان، ئاپىرىن ئېيتمايدىغان كىم بار؟! را-
زىمەنلىك، قايىللىق تۇيغۇلىرى يانغان جەڭچىلەر ئۇنىڭغا ئالقىش ياغراتتى.
تونۇمىغانلار ئۇنى كۆرۈشكە، رەھمىتىنى ئېيتىشقا ئالدىرىشاتتى، ئۆز قىس-
مى، قېرىنداش قىسىملار ئىچىدە بولسۇن ئۇنىڭ جان پىدالىق روھى، ھەتتا
ئېچىنىشلىق ئۆتمۈشىمۇ تىللاردا داستان- باتۇرلۇق قىسسىسى بولۇپ سۆزلى-
نىپ يۈردى. پۈتۈن ئوفىتسېر- جەڭچىلەر بۇ ئۆلۈمنى يەڭگەن جەڭچىدىن پە-
خىرلەندى.

جىڭ ئازاد قىلىنىپلا ئارقىدىن شىخومۇ ئازاد قىلىندى. تۆتىنچى پولك
قىسىملىرى توختىماي شىخودىنمۇ ئۆتۈپ، ئالغا ئىلگىرىلەپ كۇيتۇڭ دەرياسى
بويىدا مۇداپىئەدە تۇردى. كېيىن يەنىسخەيدە مۇداپىئەدە تۇرۇشقا يۆتكەل-
دى. كۇيتۇڭ دەرياسى بويىدا قىسىملار بىرنەچچە كۈن دەم ئالدى. يارى-
دارلارمۇ خېلى كۆپ ئىدى. جاپا- مۇشەققەتنى تەڭ تارتىپ، بىر پارچە بول-
كىنىمۇ تەڭ تالىشىپ يەپ كەلگەن نۇرغۇن ھەر مىللەت جەڭچىلىرى ئارىمىزدىن

چۈشۈپ قالغانىدى. ئۈرۈش، دەھشەتلىك ئۈرۈش ئۇلارنى بۇ دۇنيادىن ۋا-
قىتسىز ئەكەتكەنىدى. بەزىلەرنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز،
باتۇر، قەيسەر ئوغلانلىرىنى غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىدۇ دەپ كۈتۈۋاتاتتى.
ئىنسان ھاياتى مانا مۇشۇنداق مۇرەككەپ ھەم ئېچىنىشلىق. ھاياتقا ھەقىقىي
قارىغاندىلا، مۇھەببەت بىلەن قارىغاندىلا ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى چۈ-
شەنگىلى بولىدۇ. بۇ شانلىق قۇربانلارنىڭ سۆيۈملۈك ئاتا - ئانىلىرى، سۆ-
يۈملۈك ئاياللىرى، ئۇماق بالىلىرى بەختىيار كۈنلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى نە-
قەدەر تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈۋاتاتتى، بەزىلىرىنىڭ بالىلىرى دادىسىنى سې-
غىنىپ ئاپىسىدىن كۈندە نەچچە قېتىم سورايتتى، ئاپىسىدىن خاپا بولۇپ قال-
سا دادام كەلگەندە دەيمەنغۇ، سېنى تازا ئۇرىدۇ دەپ دادىلىرىنىڭ تېز كېلى-
شىنى كۈتەتتى. ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى مانا ئەمدى تۈگىگەنىدى. دەھ-
شەتلىك ئۇرۇش ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى قانغا بوياپ كەتتى. ئۇلار-
نىڭ ئۆلۈكلىرى قۇم دۆۋىلىرىنىڭ تېگىدە كۆمۈلۈپ قالدى. لېكىن تارىخ ھەر-
گىز بۇلارنى كۆمۈۋەتمەيدۇ. كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۇلارنى ئەسلەيدۇ، قەبرى-
لىرىنى زىيارەت قىلىدۇ. ئاتا - ئانىسى ئۇلارنىڭ روھىغا دۇئا قىلىدۇ، ئۆزلى-
رىگە تەسەللىي بېرىدۇ. بالىلىرىغا دادىسىنىڭ باتۇر - قەيسەرلىكلىرىنى ھېكا-
يە قىلىپ بېرىدۇ. بالىلىرى قەھرىمان باتۇر دادىلىرىنىڭ ئىش ئىزلىرىنى
ئاڭلاپ ئۇلاردىن پەخىرلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ سۆيگەن يارلىرى ئايدىڭ كېچىدە،
ئاخىرقى قېتىم خوشلاشقان تېرەكنىڭ دالدىسىدا ئۆستەڭ بويىدىكى قارىيا-
غاچنىڭ تۈۋىگە كېلىپ مۇرادىغا قانمىغان يارلىرى ئۈچۈن ھەسرەتلىرىنى ئاچ-
چىق يۇتۇپ ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ كۆزلىرىدىن مونچاق - مونچاقلاپ ئاققان
ياشلىرىنى تۆكۈشىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى تارىخ.

ئۈچىنچى باب

يەنسخەي ئورمانلىقىدا مۇداپىئەدە تۇرۇش

ئورمانلىقتىكى جەڭچىلەر ھاياتى

1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ باشلىرى ، خېلى سالقىن چۈشۈپ قالغان چاغلار ئىدى . ئەتىگىنى ۋە ئاخشاملىرى تالاغا چىقسىڭىز سوغۇق ئادەمنىڭ غولىنى قورۇيتتى . كۈندۈزلىرى بولسا بۇ سىخىي ۋە خاسىيەتلىك كۈزنىڭ ئاپتىپى ئادەمگە شۇنداق ھۇزۇر بېغىشلايتتى .

دەل مۇشۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يۆنىلىش قىسمى دۈشمەننىڭ جىڭ ، شىخودىكى « يېڭىلمەس ئىستىھكام » دەپ ئاتالغان مۇداپىئەسىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ ، دۈشمەننى شىددەت بىلەن سۈرتوقاي قىلىپ شەرققە چېكىندۈردى .

قوماندانلىق شتاب دەرھال ئالدىنقى سەپ قىسملارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ، دۈشمەنگە قوغلاپ زەربە بېرىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى . قىسملارنىڭ ئالدى ساندىخوزا (ھازىرقى ساۋەن) ، شىخەنزىگىچە يېتىپ باردى ، ئالدىنقى قىسىم ماناس كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي بېشىدا دۈشمەنگە قادىلىپ مۇداپىئەدە تۇردى . جىڭ ، شىخودىن دۈشمەننى قوغلاپ ماڭغان قىسملاردىن غۇلجا تۆتىنچى پولك تەگرىتاغ ئېتىكى ئاستىغا ، يەنى قەدىمكى ئىپتىدائىي ئورمانلىق — يەنسخەيگە جايلاشتى .

ئادەم ئىزى باسمىغان بۇ ئورمانلىق قارىياغاچ ، يۇلغۇن ، سۆكسۆك ، ياۋا كەندىر ۋە قومۇشلۇقلار بىلەن قاپلانغان بولۇپ ، جەنۇبىي تەرىپى تەڭ

رىتاغ ئېتىكىگە تۇتىشىپ، ئۈرۈمچى - ئىلى تاشيولى شۇ يەردىن ئۆتەتتى.
شىمالىي تەرىپى قېلىن قويۇق جاڭگاللىق ۋە قومۇشلۇق ئىدى. ئارىلاپ بۇ
جاڭگالدا ياۋا توڭگۇزلارنىڭ قومۇشلارنى شىلدىرلاتقان ئاۋازلىرى ۋە بەزى
ياۋا توڭگۇزلارغا يەم بولۇشتىن ئۈركۈپ قاچقان ھەر خىل ياۋايى ھايۋانلار
ۋە جان - جانىۋارلارنىڭ، قۇشلارنىڭ چىرقىراپ، پالاقلاپ ئۇچقانلىقى، يا-
ۋا توڭگۇزلارنىڭ ئۈلارنى قوغلاپ خىرىس قىلىپ خورتۇلدىغان ئاۋازلىرى
ئاڭلىنىپ، ئادەمدە قانداقتۇر بىر يېقىمسىز، قورقۇنچلۇق تۇيغۇ پەيدا قىلات-
تى. بۇنداق چاغلاردا ئادەمنىڭ تېنى شۈركۈنۈپ ئۆزىنى سۈر باساتتى.
شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردىن ئادەم تەسلىكتە ئۆتەتتى. غەربىي تەرىپى تاشلىق
يار بولۇپ ئەسلى كونا سۇ يولى ئىدى، لېكىن سۇ بولمىغانلىقتىن ئەسكى
يارلىققا ئايلىنىپ قالغان. شەرقىي تەرىپى ساندىبخوزا ھازىرقى ساۋەنگە تۇ-
تىشاتتى.

بىپايان كەتكەن كەڭ ۋە كۆركەم ئىپتىدائىي ئورمانلىققا بىزنىڭ غۇلجا
تۆتىنچى پولك كېلىپ ئورۇنلىشىپ، شەرقتىن كېلىدىغان دۈشمەنگە قارشى مۇ-
داپىئە لىنىيىسىنى قۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى. ھەش - پەش دېگۈچە سىنتەبىر ئې-
يى ئاخىرلىشىپ كەچ كۈز يېتىپ كەلدى. جەڭچىلەر ياتىدىغان جاي بولمىغاچ-
قا، يەر ئاستى گەمە ئۆيلەرنى كولاشقا توغرا كەلدى.

قىسىملار بۇ تەبىئىي ئورمانلىقنى ئورمانباغ دەپ ئاتاشتى. «ئورمان-
باغ» دېسە شۇ چاغدىكى يولداشلار ھەممىسى ئەسلىدىكى قارىياغاچلىق
«يەنسخەي»نى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ بۇ ئىسمى - جىسمى-
غا لايىق ئورمانباغ ئىدى.

ئورمانلىق ئىچىدە ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن ھەر خىل گۈللەرنىڭ خۇش
پۇراقلىرى، ياۋا كەندىرلەرنىڭ مەست قىلغۇچى ئۆتكۈر ھىدى دىماغلارنى
غىدىقلايتتى. بولۇپمۇ گۈللەرنىڭ ھىدى ئادەمنىڭ قەلبىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى.
ھەر خىل قۇشلار چۇچۇك تىللىرى بىلەن سايراپ جەڭچىلەرنىڭ ھەۋىسىنى كەل-
تۈرەتتى. بۇنداق چاغلاردا بەزى جەڭچىلەر كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ خى-

يال دېڭىزىغا غەرق بولاتتى. چۈنكى بۇ ۋاقىتلاردا جەڭچىلەر جېنىنى ئالىقىنـ
غا ئېلىپ يۈرەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن بۇ هايات- ماماتلىق جېڭىدە ئەجەل
قاش بىلەن كىرپىك ئوتتۇرىسىدىلا ئەگىپ يۈرەتتى. هازىر چاقچاقلىشىپ،
كۈلۈشۈپ يۈرگەن يولداشلار بىردەمدىلا كۆزىنى يۇمۇپ هاياتلىق بىلەن
خوشلىشاتتى. بەزىلەر ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىپ، بەزىلەر سۆيگۈنىنى، ئو-
ماق- تاتلىق باللىرىنى سېغىنىپ چوڭقۇر خىياللارغا كېتەتتى. بەزىدە ھەممە
نەرسە ئۇنتۇلۇپ شۇنداق بىر قىزغىن هايات باشلىنىپ كېتەتتىكى، گويا ئۇ-
رۇش مەۋجۇت ئەمەستەك تاماق قاچىسىنى داپ قىلىپ چېلىپ ناخشا ئېيتىپ،
ئۇسسۇل ئوينىشاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئەمەت قىزىقچى كالىنىڭ مۈڭگۈزىنى
سۇناي قىلىپ توم ئاۋازى بىلەن ناخشا ئېيتىپ، باشقىلارنى كۈلدۈرۈۋېتەت-
تى.
ئورمانباغدىكى بىر- بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن كۆز يەتكۈسىز چىغىر
يوللار ئەپسانىۋى هېكايىلەردىكى بارسا- كەلمەس يوللارنى ئەسلىتەتتى.
ئەگەر بۇ چىغىر يوللارغا ئۇقمىغان ئادەم كىرىپ قالسا، يول تېپىپ قايتىپ
چىقىشى تەس ئىدى. ئورمانباغنىڭ ئىچى كېچىلىرى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق تۇس
ئالاتتى. بەزىدە بولسا يىراق- يىراقلاردىكى چىلبۆرىلەرنىڭ هۇۋلاشلىرى،
قەيەرلەردىدۇر بىر يەرلەردىن ئىتلارنىڭ هاۋشىغان ئاۋازلىرى، ياۋا توڭ-
گۇزلارنىڭ خورتۇلداشلىرى ئورمان كېچىسىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى.
تۆتىنچى پولك ئورمانلىقتىكى ئۈچ ئورۇنغا بۆلۈنۈپ ئورۇنلاشتى. بى-
رىنچى باتالئون تەڭرىتاغ ئېتىكىنى بويلاپ، ئۈرۈمچى- ئىلى تاشيولى ئۈس-
تىگە، ئىككىنچى باتالئون ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، بىزنىڭ ئۈچىنچى
باتالئون ئورمانلىقنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قومۇشلۇققا، پولك شتابى
تەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى جاڭگاللىقنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى قېلىن قارىياغاچلىق
ئارىسىغا ئورۇنلاشتى.
پولكنىڭ رەھبەرلىك تەركىبىدىكى كىشىلەر: پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ
غوجا ئىدى. بۇ كىشى ئاق يۈزلۈك، قارا قاش كەلگەن بولۇپ، قەددى-

قامىتى كېلىشكەن، قاڭشارلىق، بويى ئېگىزرەك، قوي كۆزلۈك، سۆزلىگەندە
سالماق، تەمكىن، لېكىن كۆپ سۆزلىمەيدىغان، يىگىرمە توققۇز ياشلاردىـ
كى، يېشىغا نىسبەتەن قارىغاندا خېلىلا ئېغىر ـ بېسىق، چىرايلىق ئادەم ئىـ
دى. سىياسىي مۇئاۋىن: ھاشىم گۆھەرباقى دېگەن كىشى ئىدى. ئۇ، ئوتتۇـ
را بويلۇق، قارامۇتۇق، قاراقاشراق بولۇپ دائىم قېرىنداشنى قۇلىقىغا قىسـ
تۇرۇۋالىدىغان، سىلىق ـ سىپايە كونا مائارىپچى ئىدى. پولك شتاب باشلىـ
قى: ماتسوك (ئاق رۇس) بويى پاكار، ئۆزى ئورۇق، چىراي شەكلى ئاق
سېرىق، سېرىق شالاڭ چېچىنى بىر يانغا تاراپ، پاكىز ـ رەتلىك كىيىنىپ يۈـ
رىدىغان تېتىك ئادەم بولۇپ، ماڭغاندا ئۆزىگە ماس ھالدا قەدەملىرىنى
تېز ـ تېز ئېلىپ ماڭىدىغان، ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئارىـ
لىشىۋالىدىغان كۆپ سۆزلۈك، يېنىك تەبىئەتلىك قىرىق ياش ئۆپچۆرىسىدىـ
كى ئادەم ئىدى. مۇئاۋىن پولك شتاب باشلىقى: غىلاجىدىن خەيرى (تاتار)
چاقچاقچى، ئاق كۆڭۈل، ئوتتۇز ياشلاردىن ئاشقان ئادەم ئىدى. ئارقا
سەپ خوجىلىق باشلىقى زۇنۇن ئاكا ئوتتۇرا بويلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك،
ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ئادەم بولۇپ، سۆزى ئىنتايىن سىلىق، ئۆزى سەل
قۇۋراق، باشلىقلارنىڭ پىكرىنى ئالمايدىغان، دائىم باشلىقلارنىڭ ئۆزىنى
ماختىشىنى، ھۆرمەتلىشىنى خالايدىغان ئادەم ئىدى. ئەگەر باتالىيونغا بىر
نەرسە كېرەك بولۇپ قالسا، جەڭچىلەر ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئالدىغا بېرىپ
تىك تۇرۇپ، چاس بېرىۋېتىپ نېمىنى سورىسا شۇ نەرسىنى شۇ زامات ھەل
قىلىپ بېرەتتى. ئەگەر ئۇنداق قىلماي ئادەتتىكىدەك بېرىپ بىرەر نەرسىنى تەـ
لەپ قىلسا ھېچقانداق نەرسىنى ھەل قىلغىلى بولمايتتى.

پولك باشلىقلىرى مۇشۇ قېلىن قارىياغاچ ئاستىدا يىغىن ئېچىپ، قىـ
سىملارنىڭ مۇداپىئەلىنىش لىنىيىلىرىنى ۋە كولىنىدىغان ئاكوپلىرى (ئۆتۈشمە
يوللار) نى قەيەرلەرگە ئوت توچكىلارنى ياساش، شۇنىڭ بىلەن بىللە قىـ
سىملارنىڭ قىشلىق تۇرار يەر ئاستى گەملىرىنى كولاش قاتارلىق پىلانلارنى
تۈزۈپ چىقتى. ئەتىسى ئەتىگەندە پۈتۈن قىسىم بويىچە پولك روتىسىدىن يۈـ

قىرى كادىرلار يىغىنى چاقىرىلدى. پولك كوماندىرى قىيۇمبەگ غوجا تەمكىن-سالماق قەدەملەر بىلەن يىغىن ئورنىغا كىرىپ كېلىپ كۆپچىلىكنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن كۆپچىلىكنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى. ئاندىن ئالدىغا كېلىپ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن كۆپچىلىككە بىر قۇر تەپسىلىي قاراپ چىققاندىن كېيىن تامىقىنى قىرىپ كۆپچىلىككە قاراپ سۆز باشلىدى:

— يولداشلار، كوماندىرلار، بىزنىڭ قىسىم بۇيرۇققا بىنائەن بۇ جايغا، يەنى يەنىسخەي ئورمانلىقىغا كېلىپ مۇداپىئە تۇتتۇق. لېكىن ئالدىمىزدا قىيىنچىلىقلار كۆپ، هاۋا كۈندىن-كۈنگە سوۋۇۋاتىدۇ. جەڭچىلەر ياتىدىغان ئۆيلەر تېخى يوق. ۋەزىيەت ئېغىر، شارائىتى ناچار بولسىمۇ بىز جەڭ قىلىمىز، ئۇرۇش قىلىمىز. دۈشمەن بىزنى كۈتۈپ، مارىلاپ ياتىدۇ. ئۇرۇش بولىدىكەن قان تۆكۈلىدۇ. خەلقىمىز بىزدىن زور ئۈمىدلەرنى كۈتۈپ، خۇددى تەبىئەت قۇياشقا تەلمۈرگەندەك تەلمۈرمەكتە. بىز نېمە ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىمىز؟ نېمە ئۈچۈن قان تۆكىمىز؟ بۇ ئەتىكى بەخت-سائادەتلىك تۇرمۇش ئۈچۈن. شۇڭا بىز قىسىمدىكى بارلىق كوماندىر-جەڭچىلەر ئىتتىپاقلىشىپ بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ، سۇنماس، قەيسەر ئىرادىمىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىشىمىز كېرەك. ئۇرۇش بىزدىن پولاتتەك ئىنتىزام، پولاتتەك ئىرادە، قورقماس جەسۇرلۇق، باتۇرلۇقنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن مۇشۇنچىلىك سۆز قىلاي، كونكرېت ۋەزىپىنى شتاب باشلىقى ماتسوك تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ،— دەپ سۆزىنى تۈگەتتى.

شتاب باشلىقى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوڭ قولى بىلەن ماگلىيىغا چۈشكەن سېرىق چاچلىرىنى كەينىگە قايرىۋەتكەندىن كېيىن، ئىككى ياغاچقا باغلاپ ئېسىلغان خەرىتىنىڭ يېنىغا كەلدى، ئاندىن قولىغا ئۇزۇن كۆرسەتكۈچ تاياقنى ئېلىپ، كۆپچىلىككە بىر قارىۋېتىپ ناهايىتى سورلۇك قىياپەتتە سۆز باشلىدى.

ماتسوك ئۆزى پېشقەدەم هەربىي بولغانلىقى ئۈچۈن، هەربىي ئىنتىزامنى

قاتتىق تەلەپ قىلاتتى. ئۇنىڭغا بىر قاراپلا ئۇزۇن يىل ھەربىي تەلىم- تەربىيە ئالغان پىششىقدەم ھەربىيلىكنى بىلىۋالغىلى بولاتتى. گەپ- سۆزلىرى ئىنتايىن كەسكىن ئىدى:

— يولداشلار، —دېدى ماتسوك، — بىز ئادەم ئاياغ باسمىغان بۇ قە-دىمكى ئىپتىدائىي ئورمانلىققا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ستراتېگىيە جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ جاي نىقابلىنىشىمىزغا ئىنتايىن پايدىلىق. مۇداپىئە لىنىيىسى جەھەتتە ئۇرۇمچى- ئىلى تاشيول تۇگۈنىنى توسۇپ ياتتۇق. بىزنىڭ قىسىم-نىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى، دۈشمەننىڭ شەرقتىن غەربكە قاراپ قايتۇرما ھۇجۇ-مىغا ئۆتۈش يولىنى توسۇپ زەربە بېرىش. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىز دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ ئاكوپ قېزىپ، پوتەي ياساپ، ئوت توچكىلارنى ياساپ، يەر ئاستى گەمە ئۆيلەرنى كولىشىمىز كېرەك. ھازىر بولسا كەچ كۈز، كۈن-دىن- كۈنگە سوغۇق چۈشۈۋاتىدۇ. قىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ، ئۆزىمىز يا-تىدىغان ئۆيلەرنى تەييارلىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى قولىمىزغىلا تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ. كەڭ ئوفىتسېر- جەڭچىلەرنىڭ جاپا- مۇشەققەتنى يېڭىپ، پىداكارلىق بىلەن ئىشلىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بىز مۇشۇنداق ئىش-لەشنى تەلەپ قىلىمىز. تۆۋەندە ۋەزىپە ۋە تەلەپلەرنى ئورۇنلاشتۇرىمىز. قېنى بۇ خەرىتىگە قاراڭلار، — دېدى ئۇ كەسكىن ۋە سۈرلۈك قىلىپ، — بىرىنچى باتالىئون ئۇرۇمچى- ئىلى تاشيول بويىغا ئۈچ ئوت توچكا ياسايدۇ. ئورنى مانا ماۋۇ، — ئۇ شۇنداق دەپ تاياقچە بىلەن خەرىتىدىكى ئوت توچكا قويۇ-لىدىغان بەلگىنى كۆرسەتتى، — ئۈچىنچى باتالىئون (بىزنىڭ باتالىئونىمىزنى دەيدۇ) ئىپتىدائىي جاڭگاللىقنىڭ شىمالىي تەرىپىگە ئۇزۇنلۇقى بىر كىلومېتىر ئاكوپ قازىدۇ. ئاكوپنىڭ شەرقىي بېشىنى ئىككىنچى باتالىئونغا تۇتاشتۇر-دۇ. ئىككىنچى باتالىئون ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر كىلومېتىر، غەربتىن شىمالغا قاراپ بىر كىلومېتىر سوزۇلغان ئاكوپ قازىدۇ ۋە ئىككى ئوت توچكا ياسايدۇ. ئاكوپنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنى بىرىنچى باتالىئونغا تۇتاشتۇرىدۇ. ھەر بىر باتالىئون ئۆز رايونى دائىرىسىدە، روتا- ئىزۋوتلارنى ئورۇنلاشتۇ-

رۇپ، ئىزۋوت ياكى گۇرۇپپا بويىچە يەر ئاستى گەمە قازىدۇ. بۇنىڭغا قويۇ-
لىدىغان تەلەپ: قېزىلىدىغان يەر ئاستى گەمىنىڭ ئۆگزىسى يەر يۈزىدىن ئې-
گىز بولماسلىقى كېرەك. ھاۋادىن ياكى يەردىن قارىغاندا، ئادەم بارلىقى
بىلىنىپ قالماسلىقى كېرەك. ئۆتۈشمە يوللارنى قاتتىق يوشۇرۇش كېرەك. قې-
زىلغان ئاكوپلار چوڭقۇرراق قېزىلىپ، ئادەم ئېگىشىپ ماڭسا كۆرۈنمەسلىكى
كېرەك. بۇنىڭغا كېرەكلىك كەتمەن، گۈرجەك قاتارلىق سايمانلارنى خوجىلىق
بۆلۈمىدىكى زۇنۇن ئاكا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. يۇقىرىقى قۇرۇلۇشلارنىڭ تېزرەك
پۈتۈشى ئۈچۈن قىسىم باشلىقى ھەيئەت تەشكىل قىلىپ، ئومۇمىي نازارەت قى-
لىدۇ، تەكشۈرىدۇ. چۈشەنمىگەن ئورۇنلارنى بولسا سورىساڭلار بولىدۇ.

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپ كۆپچىلىككە قارىدى. كۆپچىلىك بىردەك: «ھەممى-
مىز چۈشەندۇق، پىكرىمىز يوق» دەپ جاۋاب بېرىشتى. ماتسوك يانچۇقىدىن
چىرايلىق قاتلانغان پاكىز ئاق قول ياغلىقنى ئېلىپ بۇرنىنى ۋە قولىنى سۈر-
تۈپ يانچۇقىغا سالدى-دە، قايتىپ كېلىپ جايىدا ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئادى-
تى شۇنداق ئىدى.

ئارقىدىنلا خوجىلىق بۆلۈم باشلىقى زۇنۇن ئاكا ئورنىدىن قوپۇپ:
«يولداشلار، بىز ھازىر خېلى نۇرغۇن كەتمەن، گۈرجەك، جوتۇ تەييارلاپ
قويدۇق، يەنە كېرەك بولسا شىخوغا بېرىپ تۆمۈرچىلەرگە زاكاز قىلىمىز» دې-
دى. شتاب باشلىقى دەرھال سۆز قىستۇرۇپ: «شىخوغا زاكاز قىلىدىغان
گەپنى قويۇپ تۇرۇپ، ھازىر نەق قانچىلىك بار شۇنى دېگىنە» دېدى. زۇ-
نۇن ئاكا دەرھال جاۋاب بېرىپ ئىككى يۈزدىن ئارتۇق گۈرجەك، يۈز دىن
ئارتۇق كەتمەن، ئەللىك-ئاتمىش دانە جوتۇ بارلىقىنى دېدى ئۇ شتاب
باشلىقىغا قاراپ. «ھە، مۇنداق ئەمەلىي گەپنى قىلغىنىڭ ياخشى» دېدى
شتاب باشلىقى كۈلۈپ تۇرۇپ: «بۇ قوراللار بىلەن ئادەم دەم ئېلىپ، قورال
دەم ئالماي، كېچە-كۈندۈز ئىشلەپ ئىشنى تېز باشلاپ، تېز پۈتتۈرۈش كې-
رەك. مانا بۇ پۈتۈن ئوفىتسېر-جەڭچىلەرگە قويۇلىدىغان تەلەپ» دېدى.

شۇ كۈندىن باشلاپلا تەبىئىي ئورمان قېلىن جاڭگاللىقتا يۇلغۇن، سۆك-

سۆكلەر، قومۇشلار ئارىسىدا يەر ئاستى گەمە قېزىش، ئاكوپ كولاش، ئوت توچكىلارنى ياساشقا ئوخشاش قايناق ھايات قاينىمىدا قىزغىن كۆرەش باشلىنىپ كەتتى.

يىگىرمە كۈن ئۆتكەندە قىسىم باشلىقلىرى ھەيئەت تەشكىللەپ، ھەر بىر باتالىئونلار، روتا ـ ئىنژۇوتلارغىچە مۇداپىئە ئاكوپلار، گەمە ئۆيلەرنىڭ قېزىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. دەسلەپتە ئۇلار بۇ ئورمانلىقتىكى باتالىئون ـ روتا، ئوددېلېنىيە ئارىلىقىدىكى يېڭىدىن ئادەم دەسسەپ ياسىغان چىغىر يوللارنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ يوللار، بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، خۇددى خەرىتىدىكى پويىز يوللىرىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ يوللار ھەر بىر مۇداپىئە لىنىيەلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىپ، بىرىنچى باتالىئون ئۈچىنچى روتىغا كەلگەندە، روتا كوماندىرى ئىبراھىمجان دوكلات قىلىپ: — بىزنىڭ روتا ئۆز ۋەزىپىسىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىدى. جەڭچىلەرنىڭ روھىي ھالىتى يۇقىرى، غەيرىتى چوڭ، — دېدى.

— ياخشى بوپتۇ، ئۇنداق بولسا تەكشۈرۈشنى سىلەردىن باشلايلى، قېنى ئەمسە يول باشلاڭ، — دېدى كومىسسىيە باشلىقى غىلاجىدىن ئەۋزى (تاتار كىشى ئىدى).

كومىسسىيەلەر ئالدى بىلەن روتا كوماندىرلىرى ياتىدىغان گەمىگە كىرىشتى.

گەمە چوڭقۇر قېزىلغان بولۇپ، كۆنگەي تەرەپكە بىر ئويۇق دېرىزە قويۇپ، مايلانغان نېپىز تاماكا قەغەز بىلەن چىرايلىق قىلىپ چاپلانغانىدى، گەمىگە شۇ دېرىزە ئارقىلىق يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. گەمىنىڭ ئۈستى جاڭگالدىكى قارىياغاچلار بىلەن يېپىلغان بولۇپ، سىرتتىن قارىغاندا پەقەتلا كېسىۋېتىلگەن، قۇرۇپ قالغان، قارىياغاچ شاخلىرىدەك كۆرۈنەتتى. ھېچقانداق ئادەم بۇ يەردە يەر ئاستى گەمە بار، دەپ ئويلىمايتتى. گەمە ئىچىگە تۆت دانە كارىۋات قويۇلغان بولۇپ، كوماندىر روتا، سىياسىي رەھبەر، ياردەمچى كوماندىر روتا، روتا ستارشىنا (بۇ روتىنىڭ خوجىلىقىغا مەسئۇل)

جەمئي تۆت ئادەم ئورۇنلاشقانىدى. گەمىنىڭ ئىچىدىن ئۆتكۈر زەي پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى، ئەمما گەمە پاكىز، رەتلىك ئىدى. دېرىزىنىڭ قارشىسىدا ئويۇلغان ئويۇقتا هەر خىل كىتاب، ژۇرناللار، گېزىت هەتتا بەزى تەلىم-تەربىيىگە ئائىت كىتابلارمۇ تىزىپ قويۇلغانىدى. كومىسسىيەلەرنىڭ بىرسى كىتابلارنى كۆرۈپ «ۋاه، ئىبراهىمجان، سىلەر پەقەتلا زېرىكمەيدىكەنسىلەر، مۇنۇ كىتابلارنى قاراڭ» دەپ كىتابلارنى بىردىن كۆرگىلى تۇردى. بۇ كىتاب، ژۇرناللار ئىچىدە ژۇرناللاردىن «شەرق هەقىقىتى»، رومانلاردىن «دەهشەتلىك تېهران»، «سىرلىق سوقماقلار»، «ئۆتكەن كۈنلەر» قاتارلىق كىتابلار، بۇنىڭدىن باشقا ئۈچ ۋىلايەتتە چىقىدىغان گېزىتلەرمۇ بار ئىدى.

گەمىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى تامدا تەمبۇر بىلەن بىر دۇتار ئېسىقلىق تۇراتتى. «بۇلارنى كىم چالىدۇ؟» دەپ سورىدى ئارىدىن بىرسى. ئىبراهىمجان جاۋاب بېرىپ: «بىزنىڭ روتىدا چالىدىغانلار كۆپ، شەنبە-يەكشەنبە كۈنلىرى روتا بويىچە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزىمىز، هەتتا باشقا باتالئوندىكى ئوفىتسېرلارمۇ بىزنىڭ روتىغا كېلىپ ناخشا ئېيتىپ، كۆڭۈل ئېچىپ كېتىدۇ» دېدى ئۇ شوخلۇق بىلەن كۆزىنى قىسىپ قويۇپ.

بۇ ئەهۋالدىن كومىسسىيەلەر ئىنتايىن رازى بولدى ۋە بۇ روتىغا ياخشى باها بېرىپ باشقا جەڭچىلەرنىڭ گەمىلىرىنىمۇ تەكشۈرۈپ، قايتىپ كېتىشتى. شۇ كۈنى كومىسسىيەلەر هەر بىر باتالئوننى تەكشۈرۈپ چىقتى. ئەتىسى ئەتىگەندە كومىسسىيە باشلىقى غۇلاجىدىن پولكتىكى باشلىقلارغا تۈنۈگۈنكى گەمىلەرنى، ئاكوپلارنى، ئوت توچكىلارنى تەكشۈرۈش ئەهۋالىنى تەپسىلىي دوكلات قىلدى. دوكلاتتا، بۇ قېتىم تەكشۈرۈشتە، قىسىمنىڭ بارلىق ئوفىتسېر-جەڭچىلىرى ئىسسىق گەمىلەرگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ بولغانلىقى، ئاكوپلار ئاساسىي جەهەتتىن پۈتۈپ، ئۆلچەمگە لايىقلاشقانلىقى، ئوت توچكىلار ياسىلىپ، ئۈستى ئوبدان نىقابلانغانلىقى ئېيتىلىپ، ئەمدى باتالئون-روتىلار ۋە قىسىمنىڭ سىياسىي تەلىم-تەربىيىسى، ئىنتىزامنى كۈچەيتىپ، مەشىق ۋاقىتلىرىنى ئۇزارتىپ، جەڭچىلەرنىڭ هەربىي تەلىم-تەربىيىسىنى

ئىلگىرى سۈرۈش ۋە سىياسىي ئاڭلىقلىقنى ئۆستۈرۈپ، جاسارىتىنى ئاشۇرۇش لازىملىقنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن پولك باشلىقلىرى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلىنىدىغان خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى.

ئورمانباغدىكى ئوفىتسېر- جەڭچىلەرنىڭ قىزغىن ھاياتى، كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى كەچ كۈزگە ئۇلىشىپ، 1945 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، بىر تەرەپتىن مۇداپىئە لىنىيىلىرىنىڭ پۈتمەي قالغان، ئۆلچەمگە توشمىغان يەرلىرىنى ياساپ پۈتتۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن پولكنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ھەربىي تەلىم- تەربىيە ۋە سىياسىي ئۆگىنىشلەرنى داغدۇغىلىق باشلىۋەتتى.

پۈتۈن پولك جاڭگالدا ھەربىي مەشغۇلات ئېلىپ باراتتى. تەنتەربىيەدە: تورنىكتا ئېسىلىش، يالغۇز قارىغاي ئۈستىدىن مېڭىپ ئۆتۈش، ئېگىزگە، ئۇزۇنغا سەكرەش، قارىغا ئېتىش، يانپاشلاپ بىر يان بىلەن ئۆمىلەپ مېڭىش قاتارلىق تۈرلەر مەشىق قىلىناتتى. بۇ ھەرىكەتلەر تولىمۇ قىزىقارلىق ئىدى. بۇ ھەرىكەتتە بەزى جەڭچىلەرنىڭ ئىشتانلىرى چاتقاللىقلارغا ئىلىنىشىپ قىلىپ يىرتىلىپ كېتەتتى- دە، بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ قالسا، باشقىلار كۈلۈشۈپ كېتەتتى. بەزى جەڭچىلەرنىڭ يۈز- كۆزلىرى ۋە قوللىرىنى چاتقانلار، تىكەنلەر ئېغىر زەخىملەندۈرەتتى. جاڭگالدىكى چىغىر يوللاردا يۈگۈرۈپ مەشىق قىلىشمۇ ئاجايىپ قىزىق ئىدى. بۇ چىغىر يوللاردا بىردىن تىزىلىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغاندا، يوللار بىر كىشىلىكلا بولغاچقا، ئالدىنقى بالىنىڭ چاپىنى چاتقالغا ئىلىنىشىپلا قالسا كەينىدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلار ئۆزلىرىنى توختىتىپ بولالماي، بىر- بىرىگە سوقۇلۇپ يىقىلاتتى- دە، يۈز- كۆزلىرى تىلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق ئەھۋاللارغا بەزى شەيتانىراق بالىلار كۈلۈپ تېلىقىپ كەتسە، بەزى يۈزلىرى بەكرەك تىلىنىپ كەتكەن بالىلار كۈلۈشۈۋاتقانلارغا ئاچچىقى بىلەن ئالىيىپ قاراپ قويىياتتىيۇ، يەنە يۈگۈرۈشۈپ كېتەتتى.

ئورمانباغدىكى بىردىنبىر سۇ مەنبەسى بولغان بۇلاق ئورماننىڭ خېلى

ئىچكىرىسىدە بولۇپ، يوللىرى قېلىن چاتقاللىق ۋە ئىنتايىن تار ئىدى. بۇنداق يولدا مېڭىش قىيىن ئىدى. ھەربىي مەشق ۋاقىتلاردا جەڭچىلەر ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ ئۆزئارا مۇسابىقىلىشىپ يوللاردىن ئۆمىلەپ بېرىپ سۇ قاچىلىرىغا بۆلاقتىن سۇ ئېلىپ ئۆمىلەپ قايتىپ كېلەتتى. بەزى كالانپايىراق جەڭچىلەر ئېھتىياتسىزلىقتىن ئۆمىلىگەندە سۇ قاچىلىرىنىڭ بىرەرسى چاتقاللارغا ئىلىنىشىپ قالسا داراڭلاپ كېتەتتى. بۇنداق مەشقلەر ياش جەڭچىلەرنى ئىنتايىن قىزىقتۇراتتى. بەزى ھاۋا تۇتۇق كۈنلىرى بۇ ئورمان شۇنداق بىر تىمتاسلىقتا چۆكۈپ كېتەتتىكى، بىرەر جەڭچى يالغۇز ئاياغ يول بىلەن بۇلاق بېشىغا ياكى ئايلىنىپ كېلىش ئۈچۈن ماڭغان بولسا، ئاياغ ئاستىدىكى قۇرۇق يوپۇرماقلار شىرىقلاپ خۇددى كەينىڭىزدىنلا بىرسى يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئورمان ئىچىدىكى ياۋا توشقانلار ياكى قۇشلار تۇيۇقسىز بىرەر شاخقا تېگىپ كەتسە، ياكى سەكرىگەن بولسا شۇنداق بىر قورقۇنچلۇق بىلىنىپ كېتەتتىكى، ئىختىيارسىز مېڭىۋاتقان يولىڭىزدىن توختاپ ئەتراپىڭىزغا ئەنسىزلىك بىلەن قاراشقا مەجبۇر بولاتتىڭىز، ھەتتا خۇددى بىر يەردە دۈشمەن مارىلاپ ياتقاندەك سوغۇق تەرگە چۆمۈلۈپ كېتەتتىڭىز. لېكىن ئورمانباغنىڭ سىزگە ئىنتايىن راھەتبەخش ئېتىدىغان، سىزنىڭ مېھرىڭىزنى يىپسىز باغلاپ تۇرىدىغان، ئىچ پۇشۇقىڭىزنى چىقىرىپ، سىزگە مەنىۋى ئوزۇق بولىدىغان ئىنتايىن يېقىملىق كېچىلىرىمۇ بار ئىدى.

كۈندۈزلىرى مەشغۇلات ۋە تەنتەربىيە مەشقى ئېلىپ بېرىپ چارچىغان جەڭچىلەر دەم ئېلىش كۈنلەرنىڭ كېچىلىرى گەمە ئۆيدە قارا چىراغ يورۇقىدا سورۇن تۈزۈپ ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ۋە كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكلىرىنى ئۆتكۈزەتتى. ھەربىر گەمىدە خىش بىلەن سېلىنغان پىلىتە ئوچاقلار بار ئىدى. بىرىنچى باتالىئون ئۈچىنچى روتا تەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى تاشيول بويىدا كۈنگەيگە قاراپ ياسالغان بىرقانچە گەمە ئۆيلەرگە ئىزۋوت- گۇرۇپپىلار بويىچە ئورۇنلاشقانىدى. بىر شەنبە ئاخشىمى ئىدى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالئونلارنىڭ باشلىقلىرى ئىبراھىمجاننىڭ گەمىسىگە جەم بولۇشتى. بىردەمدە قى-

زىق پاراڭ ، چاقچاقلار ، شاڭخولار باشلىنىپ كەتتى . يىغىلغانلارنىڭ كۆپچە-
لىكى غۇلجا باللىرى — بۇنىڭ بەزىلىرى غۇلجا شەھەردىن ، بەزىلىرى يې-
زىلاردىن كەلگەن جەڭچىلەر بولۇپ ، ھەر قايسىسىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ئالاھى-
دىلىكى ۋە ئۆزگىچىلىكى بار ئىدى . مانا شۇلارنىڭ بىرى ياش جەڭچى مۇسا-
جان روزى ئىدى . ئۇ غۇلجا شەھىرى قازانچىلىق بولۇپ ، بويى پاكىنەك ، دو-
غىلاق ، قاراقۇمچاققىنە يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى يىگىت ئىدى .

مۇساجان روزى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا دادىسى روزى ئاكىغا ئەگى-
شىپ ، دۇتار ، تەمبۇر چېلىشنى ، ناخشا ئېيتىشنى ئۆگەنگەن . ئۇ ، ئەسكەر
بولغاندىن كېيىن ، ئۇرۇش ۋاقتىدا ئۇرۇشقا قاتناشقان بولسا ، تىنچ ۋا-
قىتلاردا ، روتىدىكى كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن دۇ-
تار ، تەمبۇر چېلىپ ، چۆل - باياۋانلاردا ، ئاق قار ، كۆك مۇزلاردا دۇم يې-
تىپ ، دۇم قوپۇپ ، جەڭچىلەر ئۈچۈن ھاردىم - تالدىم دېمەي خىزمەت قىلات-
تى . شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن پولكتىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەر مۇساجاننى ئىنتا-
يىن ياخشى كۆرۈشەتتى . ئۈچىنچى روتىدا جەڭچى بولۇپ تۇرغان ۋاقتىدا
ئۇنى ئوفىتسېرلار پوستقا تۇرغۇزمايتتى ، باشقا ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار-
غىمۇ قاتناشتۇرمايتتى .

بىر كۈنى ، مەن : « مۇساجان ، بۈگۈن كەچ ئۈچىنچى باتالىئونغا بې-
رىڭ ، شۇ يەردە ئولتۇرۇش قىلايلى » دېدىم . ئۇ ئولتۇرۇپ كېتىپ ، قولىنى
كۆرسىتىپ : « مۇشۇ تەمبۇر چالغان قولۇمنى كېسىپلىۋېتەي دېسەم كېيىن جەڭ-
دە قورال تۇتالماي قالىدىكەنمەن ، ماڭا زادىلا ئارامچىلىق يوق . مەنمۇ
ئەسكەر بولغاندىن كېيىن ، باشقا جەڭچىلەردەك كېچىلىرى پوستتا تۇرسام
بولماسمىدى » دەپ نارازىلىق بىلدۈردى . كېيىن مەن تەربىيە بېرىپ ، دۇتار ،
تەمبۇر چېلىشنىڭمۇ ئوخشاشلا بىر خىزمەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەندىن كې-
يىن نارازىلىق بىلدۈرمەيدىغان بولدى .

دېمەك ، شۇنداق قىلىپ ، مۇشۇ شەنبە كۈنى كەچتە ئۈچىنچى باتالىئون-
غا يىغىلغان كادىرلار مۇساجاننىڭ چالغان تەمبۇرىنى ئاڭلاپ ، مۇڭلۇق ناخ-

شلىرىنى تىڭشاپ ، روھىي- مەنىۋى ئوزۇق ئېلىپ ، بىر ھەپتىلىك جاپالىق
تۇرمۇشىنىڭ ھاردۇقىنى چىقاردى .

قاراڭغۇ ئورمان ، تار گەمە ، قارا چىراغ يورۇقىدا مۇساجان روزى تەم-
بۇر چېلىپ ناخشا ئېيتماقتا ئىدى . تەمبۇرنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ۋە ئۇ ئېيتقان
ئاجايىپ ناخشىلار جەڭچىلەرنىڭ قەلبىگە بوسۇپ كىرىپ ، ئۇلارنىڭ يۈرەك تا-
رىلىرىنى چېكىپ ، خىيال كەپتەرلىرىنى يىراق- يىراقلارغا پەرۋاز قىلدۇراتتى .
بۇنداق ۋاقىتلاردا ئىختىيارسىز شۇنى ھېس قىلاتتىكى : «مانا قاراڭلار ، بىز
قاراڭغۇ ئورماندا ، ئاق قار ، كۆك مۇزدا دۈم يېتىپ ، دۈم قوپۇپ دۈشمەننى
مارىلاپ يېتىپتىمىز ، چارچىساق ، ھەسرەتلەنسەك ئورمانباغنىڭ قارا چىراغ يو-
رۇقىدا سورۇن تۈزۈپ بەزمە قىلىش بىلەن كۆڭلىمىزنى ئاچىمىز ، بىزنىڭ ئاتا-
ئانىمىز ، خوتۇن- بالىلىرىمىز ، قېرىنداشلىرىمىز ، يارۇ بۇرادەرلىرىمىز ھەس-
رەت ۋە ئەندىشە ئىچىدە بىزنىڭ بۇ ئۇرۇشتا غەلىبە بىلەن قايتىپ بېرىشىمىزنى
كۈتۈۋاتىدۇ . ئۇلار كۈندە تاماق يېگەندە ، ئوماق بالىلىرىمىز تاتلىق- چۇ-
چۇك تىللىرى بىلەن دادام قاچان كېلىدۇ دەپ سىغىنغاندا ، يارۇ بۇرادەرلىرى-
مىز خەۋەر بارمۇ دەپ سورىغاندا ، بىر قېتىم ھەسرەتلىنىپ ، ئۇرۇشنىڭ تەھدى-
تى ، ئۆلۈمنىڭ ئەندىشىسى ، خۇشاللىق ھارپىسىنىڭ ھىدىنى ھىدلاپ ، تىڭ
تىڭلاپ ئولتۇرۇۋاتقاندۇر . جاپالىق ئەمگەك بىلەن ھېرىپ بەللىرى مۈكچىيىپ ،
ئىككى پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان دادىلىرىمىز ، چاچلىرى ۋاقىتسىز ئاقىرىپ ،
تولا يىغلاپ كۆزلىرىنىڭ نۇرى قالمىغان ، ئەندىشىسىدىن يۈرەكلىرى پارە-
پارە بولغان ئانىلىرىمىز ئوغلۇم ، قوزام ، بوتام ، چاپسانىراق قايتىپ كېلىپ
داداڭغا ياردەملەشسەڭچۇ ؟ دەپ بىزگە تەلمۈرۈۋاتقاندۇر . قېرىنداشلىرى-
مىزمۇ ئاھ ، ئاكام تىرىك كېلەرمۇ ؟ بەختىمىزگە ساق- سالامەت كەلسىكەن
دەپ ھەسرەتلىنىۋاتقاندۇر ، ئۈمىد كۈتۈۋاتقاندۇر . يۈرەكنى يېرىپ چۇشكەن
بالىسىنى ، بىر قېرىن قان- قېرىندىشىنى سېغىنمايدىغان كىممۇ بار ؟! لېكىن
مۇساجاننىڭ جاراڭلىق شوخ ناخشىلىرى كىشىلەر قەلبىدىن مۇڭلۇق ھەسرەت-
لىك تۇيغۇلارنى ئېلىپ قېچىپ ، ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، تويلاردىكى شوخ

ئۇسسۇللارنى ، قىزىق پاراڭ ـ چاقچاقلارنى ئەسلىتىپ ، ھەممە ئادەمنى بىرـ
دىنلا خىيال دېڭىزىدىن ئويغىتىپ روھلاندۇرۇۋېتەتتى .
— مانا قاراڭلار ، گەمگە كىملەر كىرىۋاتىدۇ ؟— دېدى كىمدۇر بىرى .
كۆپچىلىك شۇئان ئىشىككە قاراشتۇق ، راستىنلا ئەتراپتىكى روتىلاردىن يېـ
شى بىرقەدەر چوڭراق ، غۇلجا شەھرىدە مانا مەن دەپ يۈرگەن بىر قانچە
جەڭچى : « رۇخسەتمۇ ؟ » دېيىشىپ گەمنىڭ پاكار ئىشىكىدىن ئېڭىشىپ كىرىـ
شىۋاتاتتى . بۇ تار گەمگە بۇ ئادەملەر ئۆرە تۇرسىمۇ پاتمايتتى . بۇ ئەھۋالـ
نى كۆرگەن روتا كوماندىرى ئىبراھىمجان :
— يولداشلار ، بۇ گەممىز تارلىق قىلىۋاتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن تاماق
يەيدىغان يوغانراق گەمگە چىقساق ، مەرھەمەت ،— دېدى . بىردىنلا گەمە
ئىچىدە چاۋاك چېلىندى ، بەزىلەر خۇشاللىقىدىن ئىبراھىمجاننى ئوتتۇرىغا ئېـ
لىشىۋېلىپ مۈرىلىرىگە ئۇرۇپ قۇچاقلاپ سۆيۈشۈپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن
كۆپچىلىك روتىنىڭ تاماقخانىسى (يوغانراق گەمە) غا كىرىپ ئولتۇرۇشتى . بۇ
ئولتۇرۇشقا كېيىن كىرگەن كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئوتـ
تۇز ـ ئوتتۇزبەش ياشتىن ئاشقانلار بولۇپ ، ھەرقايسىسىنىڭ بىر ـ بىرىگە قوـ
يۇشۇۋالغان قىزىق لەقەملىرى بار ئىدى . بۇلار دائىم بىر ـ بىرىگە شۇ لەقەمـ
لىرى ئارقىلىق چاقچاق قىلىشاتتى . بۇلار : ئابدۇرېھىم (بولشېۋىك) ، بۇ ،
بىزنىڭ تۆپدۆڭلۈك بولۇپ مەن ياخشى ئۆتەتتىم . ھوشۇر (ياڭدۇزا) ، ئەمەت
(بەڭگى) ، تۇرغۇن (سېرىق) ، ئابدۇل (توڭگۇز) ، قادىر (ماشكا) ، ئەرـ
كىن (قارياغدى) ، ئالىم (سەتەڭ) لەردىن ئىبارەت ئىدى .
بۇلار ئولتۇرۇشقىلا چاقچاق باشلىنىپ كەتتى . مۇساجان روزى مۇنداق
ۋاقىتلاردا كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ خىيال قىلغاچ تاماكا چەكسە ، ئاـ
رىلاپ بۇنداق قىزىق چاقچاقلارغا ئارىلىشىپ باشقىلارنى ئۆزىگە تېخىمۇ
جەلپ قىلاتتى . ئەمەت (بەڭگى) سۆز باشلاپ :
— يولداشلار ، تىنچلىنىڭلار ، بۈگۈنكى بۇ ئولتۇرۇشىمىز راسا قىزىۋاـ
تىدۇ ، بۇنى تېخىمۇ قىزىتىش ئۈچۈن تازا بىر پەيزى قىلغۇمىز بار . زاكۇسكا

بولمىسا ياغدۇزنى زاكۇسكا قىلساقمۇ بولىدۇ. ئىبراھىمجان ئۇكام، ئاشپەزنى چاقىرىڭلار، بۇ ياغدۇزنى قايناق سۇغا بېسىپ، راسا پاكىز پاتلاپ، ئوخشىتىپ بىر قاچا سەي قىلسۇن،— دېيىشى بىلەن كۆپچىلىك پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەمەت يەنە:

— ھەي ئاشپەز، بۇنىڭ پاتلىغان پاسكىنىچىلىقلىرىنى نېرىغىراق تاشلاپ كۆمۈۋەتسەڭ، ماشكىلار پۇراپ تېپىۋالسا، بىز ئاشكارىلىنىپ قالىمىز، جۇمۇ،— دېيىشى بىلەن تەڭ گەمە ئىچىدە تېخىمۇ قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

بىردىنلا ئەمەت (بەگگى) چاقچاقنى ئەركىن (قارىياغدى) گە يۆتكىدى:

— ۋۇي ئەركىن، بەكلا خىيال قىلىپ ئولتۇرۇپ كېتىپسەن، دىققەت قىل جۇمۇ، خىيال دېگەن ئادەمنى سەۋدايى قىلىپ قويىدۇ. ئەگەر قىشنىڭ قار ياغقان كۈنلىرى خىيال بىلەن جاڭگاللىغا كىرىپ قالساڭ، بۇ يەردىكى ياۋا توڭگۇزلار ياخشى ئوزۇق ئىكەن دەپ قارىنىڭنى يېرىۋەتمىسۇن يەنە،— دېگەندە كۈلكە تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ، بەزىلەر ھاياجىنىدىن ھۇررا دەپ ۋارقىرىشىپمۇ كېتىشتى. بىردىنلا ھېلىقى ھوشۇر (ياغدۇزا)نىڭ چىشى قېرىشىپ قالدىمۇ ياكى قىزىقچىلىق بولسۇن دېدىمۇ، ئەيتاۋۇر ئەمەتكە قاراپ:

— گەپ قىلمىساق ئەجەب ھەددىڭدىن ئېشىپ كېتىۋاتىسەن، كەندىر ئىزدەپ كېچىلىرى جاڭگاللىغا چىقىپ قالما جۇمۇ، مەن ساڭا دەپ قوياي، يەيدىغان قېرىن ئىزدەپ تالادا يۈرگەن ماشكىغا ئۇچراپ قالساڭ، يېتىپ قالغان يېرىڭدىن ئۆپكەڭنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ئاچچىق ئۈچەيىڭنى ياۋا توڭگۇزلارغا تاشلاپ بېرىدۇ جۇمۇ، شۇنىڭ بىلەن ماشكىغا بىر ھەپتىلىك ئوزۇق بولىسەن،— دېيىشى بىلەن يەنە قاتتىق كۈلكە بولدى.

بۇ كۈلكىلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا ئىبراھىمجان:

— قېنى يولداشلار، ئەمىسە ۋاقىت بىر يەرگە بېرىۋاتىدۇ، ئەمدى بىز مۇساجان روزىنىڭ پەيزىنى ئاڭلايلى،— دېدى.

شۇنىڭ بىلەن گەمىنىڭ ئىچىدە تىمتاسلىق ھۆكۈم سۈردى. ھەممىسى تەقەززالىق بىلەن مۇساجاننىڭ تەمبۇر تۇتقان قولىغا قاراشتى. مۇساجان تەم-

بۇرنى قولىغا ئېلىپ ئىلى ناخشىلىرىدىن «يار سېنىڭ دەردىڭ»نى باشلىۋەتتى. بىر پەس تەمبۇرنىڭ جۇشقۇن ساداسى، ناخشىنىڭ مۇڭى بىلەن گەمىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. پەدە يۆتكىلىپ ناخشا «ئەۋرىشىم»گە كۆچكەندە، بىردىنلا سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ناخشىغا قوشۇلۇپ جور بولۇشتى.

مۇشۇنداق قىزىقچىلىق، كۈلكە-چاقچاق، ناخشىلار بىلەن ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى بىلمەيلا قېلىشتى، تۇيۇقسىزلا گەمىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، پولك دىجورنىسى كىرىپ كەلدى.

— بولدى قىلىڭلار، — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ، — ئەتە ھەربىيلەرنىڭ ۋەزىپىسى بار. تارقىلايلى!

ھەممە جىم بولۇشتى. دېمىسىمۇ كېچە سائەت ئىككىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. ئېنىقكى پولك دىجورنىسى ئابارونلارنى تەكشۈرۈپ كېلىپ، ئۈچىنچى روتىغا كەلگەندە بۇ يەردىكى ناخشا ئاۋازىنى ئاڭلاپ گەمىگە كىرگەنىكەن①.

گەمىدە قارا چىراغ يورۇقىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بۈگۈنكى شەنبىلىك كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش شۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشتى.

يەنىسخەيدە مۇداپىئەدە تۇرغان پولك جەنۇب ۋە شىمالغا ئون نەچچە كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا مۇداپىئەدە تۇراتتۇق. پولك دىجورنىلىق تۈزۈمى ئورنىتىپ مۇداپىئە لىنىيىسىدىكى ھەربىر باتالىيون، روتا-ئىزۋوتلارغا قەدەر پوستلارنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئۇخلاپ قالغان ياكى ھوشيار تۇرغانلىق ئەھۋالىنى ئەتىسى پولك باشلىقلىرىغا دوكلات قىلاتتى. بۇ ئارقىلىق پولك دىجورنىلىق تۈزۈمىنىڭ كۈندىلىك ئەھۋالىنى ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتىپ باراتتى.

مانا بۈگۈن 1945-يىل 10-ئاينىڭ ئاخىرى، ھاۋا خېلىلا سوغۇق، بەزىدە جەنۇبنىڭ شامىلى، بەزىدە شىمالنىڭ سوغۇق شامىلى چىقىپ تۇراتتى.

① ھەر كۈنى كەچ سائەت يەتتىدىن ئەتىسى سائەت يەتتىگىچە باتالىيوننىڭ باشلىقلىرى نۆۋەت بىلەن دىجورنى بولۇپ پۈتۈن مۇداپىئەدە تۇرغان باتالىيون، روتا-ئىزۋوتلارنىڭ پوستلىرىنىڭ ئۇخلاپ قالغان-قالمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ چىقاتتى.

مانا بۇ ۋاقىت ئورمان كىچىسىنىڭ ئاچچىق سوغۇقلىرى ئۇستىخاندىن ئۆتۈپ كىتىدىغان كۈنلەر ئىدى.

پوستلارنى تەكشۈرۈشتە ھەر تەرەپكە كەتكەن يالغۇز ئاياغ چىغىر يوللار پولك شتابىدىن بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىئونغا بارىدۇ، ئۇنىڭدىن ئۈچ تەرەپكە كەتكەن چىغىر يول ھەر بىر باتالىئون، ھەر بىر روتا ـ ئىززۋوتلارغا كىتەتتى. بۇ چىغىر يوللارنى قىسىم ئورۇنلاشقاندىن كىيىن جەڭچىلەر مىڭىپ ئاچقان يوللار ئىدى.

بۈگۈن كەچ ئۈچىنچى باتالىئوننىڭ كوماندىرى دوگان سوفىيوپقا پولك دىجورنىلىق نۆۋىتى كەلگەندى. ئۇ بىر ئالاقچى بالىنى باشلاپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە، باتالىئونلارنى ئارىلاپ پوستلارنىڭ ئۆز ئورنىدا بار ـ يوقلۇقىنى، ئۇخلاپ قالغان ـ قالمىغانلىقىنى، ھەربىر روتىدا نىمە ئەھۋاللار بارلىقىنى بىلىش ئۈچۈن پوستلارنىڭ ئۆزتىگە ئۇقتۇرماي تاڭ ئاتقۇچە ئاتلىق تەكشۈرۈپ چىققاندى.

كىچە ھاۋا خىلى سوغۇق، ئىزغىرىن شامال چىقىۋاتاتتى. ئاي قاراڭغۇسى بولغاچقا ئورماننى تىخمۇ قاراڭغۇلۇق قاپلاپ ھىچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئەتراپنى گۆرىستان جىمجىتلىقى باسقان، يالغۇز يۈرگەن ئادەمنى قانداقتۇر بىر قورقۇنچ بىسىپ تۇراتتى. كىچە سائەت ئىككى بولغان ۋاقىت ئىدى، دوگان سوفىيوپ ئىككىنچى باتالىئون تۆتىنچى روتا قاراۋۇلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، تۇيۇقسىزلا بىر قىيا ـ چىيا ۋارقىرىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ پوستتا تۇرغان جەڭچى ئاسمانغا قارىتىپ بىر پاي ئوق ئىتىۋەتتى. دوگان سوفىيوپ ئەھۋالنى تازا ئاڭقىرالماي تۇراتتى. بىردىنلا بۇ سۈرلۈك قاراڭغۇ ئورماندا پاتىپاراقچىلىق باشلىنىپ كەتتى. دۇگان سوفىيوپ ئاتتىن چۈشۈپ ھىلقى ۋارقىرىشىۋاتقان يەرگە باردى. كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئورماننىڭ ئۇيەر ـ بۇ يىرىدىن پىلموت ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تىخمۇ پاتىپاراقچىلىق بولۇپ كەتتى. دوگان سوفىيوپ ئىككى ئادەمنىڭ قورشاۋىدا قالغانىدى. دوگان سوفىيوپ بۇ ئىككى ئادەمنىڭ ئۆز

ئادەملەر ئىكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاسمانغا قارىتىپ تىنچلىنىش بەلگە-
سى (قىزىل راكېتا) نى ئاتتى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى پاتىپاراقچىلىق بىردەم-
دىلا تىنچلىنىپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ كۆز ئالدىدىكى ھېلىقى ئىككى ئا-
دەم بىرىنىڭ قۇلىقىغا بىرى ئېسىلىۋېلىپ ۋارقىرىشاتتى. دوگان سوفىيوپ
ئۇلارغا يېقىنلىشىپ قارىسا، بۇلارنىڭ بىرىنىڭ قولىدا مىلتىق سىقىمداقلىق،
بىرسىنىڭ قولى بىرسىنىڭ قۇلىقىدا ئىدى. پولك دىجورنى ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ
سەرەڭگە چېقىپ قارىغانىدى. بۇلار تۆتىنچى روتا كوماندىرى تۇرسۇن سى-
دىق بىلەن شۇ روتىنىڭ پوستىدا تۇرغان ئەسكىرى ئەمەت موللا ئىدى. تۇر-
سۇن سىدىقنىڭ قولىدا ئوقسىز مىلتىق، ئەمەت موللا تۇرسۇن سىدىقنىڭ قۇ-
لىقىنى شۇنداق قاتتىق سىقىپتۇكى، ئۇنىڭ ئىككى قول بارمىقى تۇرسۇن سى-
دىقنىڭ ئىككى قۇلىقىغا پېتىپ، قۇلاقتىن قان چىقىرىۋەتكەنىكەن. قان توختى-
ماي ئاقماقتا ئىدى. لېكىن ئەمەت موللا تېخىچىلا ئۆزىگە كېلەلمەيۋاتقانىدى.
پولك دىجورنى بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى ئالاقىچى مىڭ تەسلىكتە ئەمەت موللى-
نىڭ قولىنى ئاجراتتى - دە ئۇنى ئەكىرىپ سولاپ قويۇپ، تۇرسۇن سىدىقنى
پولك دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىپ قۇلىقىنى تاڭغۇزدى. لېكىن نېمە ئەھۋال بول-
غانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

قىسمدىكى جەڭچىلەر ئەمەت موللىغا ئېچىناتتى. نېمشقا بۇنداق قىلىپ
يۈرگەندۇ، دېيىشەتتى. چۈنكى ئۇ ۋاقىتلاردا ئىنتىزام ئىنتايىن قاتتىق ئىدى.
ئەمەت موللىنىڭ ئىككى بالىسى ۋە قېرى ئانىسى بار ئىدى. ئاجايىپ ئىش،
بۇ ئەھۋال ھەممىمىز ئۈچۈن بىر سىرلىق تېپىشماق بولۇپ قالدى. تۇرسۇن
سىدىق ئىككى قۇلىقىنى داردايتىپ تاماققا چىقسا، ئادەمنىڭ تېلىقىپ كۈلگە-
سى كېلەتتى. كۈنلەر شۇنداق ئۆتۈۋەردى. ھەممىمىزنىڭ قۇلىقى دىڭ ئىدى.
«ئەستاغپۇرۇللا، - دەيتتۇق بىر - بىرىمىزگە، - ئەمەت موللا ئەجەبمۇ بىر يا-
ۋاش، ئاق كۆڭۈل يىگىت ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە قانداق سىر بار بولغىيت-
تى؟» ھەش - پەش دېگۈچە ئۈچ كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئۈچىنچى كۈنى چۈشتە
پولك شتاب باشلىقى كەلدى - دە ھەممە كوماندىر - جەڭچىلەرنى يىغىپ،

نەق مەيداندا ئەمەت مولىنى سوراق قىلماقچى بولدى. ھەممىزنىڭ كۆزى ئەمەت موللا سولاقلىق ئۆيدە ئىدى. بىردىنلا ئۇ تەرەپتىن بىر قورالىق جەڭ چىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئەمەت موللا چىقىپ يېقىنلاپ كەلدى. ئۈچ كۈن ئىچىدە ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ، كۆزلىرى پارقىراپ قالغان، چىرايى خۇددى ئۇزۇن يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك ئاپئاق تاتىرىپ كەتكەنىدى. پۇتلىرىنى ئاران يۆتكەپ يەردىن ئۇستۇن قارىيالمايتتى. مەيدان ئىچىنى شۇنداق جىمجىتلىق بېسىپ كەتتىكى، ھەتتا بىر تال چىۋىن ئۇچسىمۇ ئاڭلانغۇدەك ئىدى. ئەمەت موللا بىلەن تۇرسۇن سىدىق ئالدىغا كېلىپ كۆپچىلىككە ئۇدۇل قاراپ تۇرغاندىن كېيىن شتاب باشلىقى كۆپچىلىككە قاراپ:

— يولداشلار، دىققەت، ئۈچ كۈندىن بۇيان ھەممىزنىڭ دىققەتئېتىبارىنى قوزغاپ، قاراڭغۇ كېچىدە پۈتۈن روتىنى ساراسىمىگە سېلىۋەتكەن بۇ ئىككىيلەن شۇ كۈنكى ئەھۋاللارنى كۆپچىلىككە ئۆزلىرى بىرمۇبىر چۈشەندۈرسۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن بولارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى ئويلىشايلى، — دېدى. مەيداننى بىر پەس جىملىق باستى.

— ئاۋۋال سىز جاۋاب بېرىڭ، زادى شۇ كېچىدە نېمە ئىش بولغانىدى؟ — دەپ تۇرسۇن سىدىققا ئىشارەت قىلدى شتاب باشلىقى.

— رۇخسەت قىلسىڭىز مەن سۆزلەي، — دېدى تۇرسۇن سىدىق شتاب باشلىقىغا قاراپ. ئۇ دەرھال ئىككى قولى بىلەن قۇلاقلىرىنى ئاستا سىيلاپ قويۇپ گەپ باشلىدى، — مەن شۇ كۈنى روتا دىجورنىسى ئىدىم، كېچىدە پوستلارنى تەكشۈرۈپ كېلىۋاتقانىدىم، بىر يەرگە كېلىپ قارىسام بىر پوست مىلتىقنى تۇتقىنىچە ئۇخلاپ قاپتۇ، ئاستا سەزدۈرمەي كېلىپ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردۇم-دە، مىلتىقنىڭ زاتۋورىنى چىقىرىۋېلىپ، ئەمدى مىلتىقنى ئالاي دەپ ئاستا تارتىشىمغا ئۇ كۆزىنى پاللىدە ئاچتى-دە جان-جەھلى بىلەن ئىككى قۇلىقىمغا ئېسىلىپ ۋارقىرىغىلى تۇردى. ھەي، مەن تۇرسۇن دېگۈچە ۋارقىراپ مېنىڭ ئىككى قۇلىقىمدىن قان چىقىرىۋەتتى. مەنمۇ جان ئاچچىقىمدا ۋارقىرىۋەتتىم. ئۇنىڭ نېمىگە ۋارقىرىغىنىنى بىلمەيمەن، — دېيىشى بى

لەن بەزىلەر كۈلۈشتى ، بەزىلەر كۇسۇرلاشقىلى تۇردى ھەمدە ئەمدى نېمە دەيسەن دېگەندەك ئەمەت موللىغا قاراشتى .

— ھە ئۇنداق بولسا ، سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلىدۇق . قېنى ئەمەت ، سەن سۆزلە ،— دېدى ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ شتاب باشلىقى . ئەمەت بېشىنى يەردىن ئاستا كۆتۈردى - دە ، تىترىگەن ئاۋاز بىلەن :

— ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى ،— دېدى ئەمما ئۇنىڭ پۇتلىرى تىترەپ ، پۈتۈن ئەزايى تەرلەۋاتقاندەك ئىدى . بېشىدىن تۆكۈلۈۋاتقان تەر شەپكىسىنىڭ ئاستىدىن پۈتۈن يۈز - كۆزىنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى ،— راست گەپنى قىلسام كەچۈرەرسىلەرمۇ ؟— ئۇ تەلمۈرگەن كۆزلىرى بىلەن كۆپچىلىككە سوئال نەزەرىدە قارىدى .

— قېنى سۆزلە ، سېنىڭ ئېيتقىنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولسا كۆپچىلىك ئويلىنىشىپ كۆرەرمىز ،— دېدى شتاب باشلىقى ۋە بىر ئورام تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ ، ئاچچىق - ئاچچىق شورىغىلى تۇردى .

ئەمەت موللا يەڭلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن تەرلىرىنى ئېرتىۋېتىپ ، بېشىنى يەردىن ئاستا كۆتۈرۈپ ، كۆپچىلىككە تەلمۈرگىنىچە سۆزىنى باشلىدى :

— شۇ كۈنى كېچىسى مەن پوستتا تۇرغانىدىم . كېچە بەك قاراڭغۇ ، ئەتراپ جىمجىت ئىدى . مۈزلىغاندەك قىلدىم - دە جۇۋامنى كىيىپ ئولتۇرۇپ كىچىككىنە ئىسسىنىۋالاي دەپ ئۇخلاپ قاپتۇمەن . شۇنداق بىر قاباھەتلىك چۈش كۆرۈپتىمەن . كىم بىلسۇن بۇ چۈشنىڭ رىئاللىققا ئايلىنىپ ، مېنى مۇنداق ساراسىمىگە سېلىشىنى ، مەن پوستتا تۇرغۇدەكمەن ، تۇيۇقسىزلا ئورماندىكى بىر قارىياغاچنىڭ شاخلىرى شىلدىرلاپ كەتكۈدەك ، مەن دەرھال كەينىمگە قاراپ كىم سەن ؟ بولمىسا ئوق چىقىرىمەن دېگۈدەكمەن . مىلتىقنى تەڭلەپ سۆزۈم ئاخىرلاشقىچە بىر قارا كىيىم كىيگەن دۈشمەن ئېتىلىپ كەلدى - دە ، مېنى بېسىۋالدى . مەن قورالنى ئاتالمىغۇدەكمەن . ئۆزۈم ئىنتايىن جىددىيلىشىپ كېتىپتىمەن ، ئىككىمىز يوملاقلىشىپ كەتتۇق ، بىر مەن ئۇنى بېسىۋالغۇدەكمەن ، بىردە ئۇ مېنى بېسىۋالغۇدەك . بىردىنلا ئۇ مېنى بېسىۋالدى - دە

يېنىدىن خەنجەرنى چىقىرىپ ماڭا تىقماقچى بولدى. جان ئاچچىقىمدا ۋاي دەپ ۋارقىراپ دۈشمەننىڭ ئىككى قولىقىدىن چىڭ تۇتۇۋاپتىمەن. كۆزۈمنى ئاچسام، ھېلىقى دۈشمەن كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئالدىمدا ئولتۇرۇپتۇ. بولغان ئىش مۇشۇ.

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلىشىش بىلەن ئولتۇرغانلار شۇنداق قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتىكى، كۆپچىلىككە قاراپ تۇرسۇن سىدىق ئۆزىمۇ كۈلۈۋەتتى. شتاب باشلىقىمۇ شۇنداق قاتتىق كۈلۈپ كەتتىكى كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

ئەمەت موللا بولسا تېخىچىلا گۇناھكار ئادەمدەك كۆپچىلىككە ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قالغانىدى. يۈز- كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان قوناقتەك- قوناقتەك تەر تامچىلىرى ئېڭىكىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشۈۋاتاتتى.

— يولداشلار، دىققەت،— دېدى شتاب باشلىقى كۆپچىلىكنى تىنچلاندۇرۇپ،— بىز ئاجايىپ بىر قىزىق ۋەقەنى ئاڭلاپ ئۆتتۇق، ئەمەت موللا، راست گەپ قىلدى. بىز بۇنىڭغا ئىشىنىشىمىز كېرەك. ئەگەر بۇ چۈشنى، مەن ياكى سىلەر كۆرگەن بولساڭلارمۇ مۇشۇنداق قىلاتتۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئەمەت موللىنى كەچۈردۇق.

ئۇ شۇنداق دېيىشىگىلا كۆپچىلىك خۇشاللىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ھۇررا دەپ ۋارقىراپ چاۋاك سېلىشىپ كەتتى. خۇددى ھەممەيلەننىڭ ئۈستىدىن بىر ئېغىر يۈكنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ قېلىشتى. شتاب باشلىقى يەنە كۆپچىلىكنى تىنچلاندۇرۇپ:

— لېكىن، ئەمەت موللا ئىنتىزامسىزلىق قىلىپ، پوستتا تۇرۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۈچ كۈنلۈك مىرزا قاماق جازاسىغا تارتىلدى. ئەمدى پۈتۈن روتا بويىچە كوماندىر- جەڭچىلەر ئالدىدا سەممىيەتلىك بىلەن ئۆزىنى تەكشۈرىدۇ. روتا دىجورنىسى تۇرسۇن سىدىقنىڭ ئۇسۇلىمۇ مۇۋاپىق ئەمەس. مىلتىقنى تارتىماي ئۇخلاپ قالغان پوستنى ئويغىتىپ تەنقىد قىلىپ قويسا بولاتتى. بولدى تارقىلىڭلار،— دېدى. روتىدىكى جەڭچىلەر تارقىلى-

شىپىلا يۈگۈرۈپ كېلىپ ئەمەت موللىنى تەبرىكلەشتى. شۇندىلا ئۇنىڭ چىرايىغا بىرئاز كۈلكە يۈگۈرۈپ ئۆزىگە كەلگەندەك بولدى.

ئىككىنچى باتالىئون كوماندىرى نۇر مۇھەممەت باكىيوپ پولك دىجورنىلىقىنى قىلىۋاتقاندا يەنە بىر قىزىق ئىش يۈز بەردى. بۈگۈنمۇ ئاي قاراڭغۇسى ئىدى. ئەتراپ جىمجىت، شامال شەپىسىمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېچقانداق تىۋىشمۇ ئاڭلانمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئورمان شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدىكى، بەش قەدەم يىراقلىقتىكى نەرسىنىمۇ پەرق قىلغىلى بولمايتتى. نۇر باكىيوپ بۈگۈن قانداقتۇر ئىنتايىن خۇش ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن خەت كەلگەن بولۇپ، ئائىلىسىنىڭ خەتتە يازغان سۆزلىرى ھېلىمۇ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئۇ ئۆزىدىن ئۆزىگە كۈلۈمسىرەپ قوياتتى. ئارىلاپ- ئارىلاپ بۇ قاراڭغۇ كېچىدە ئۇياق- بۇياققا قاراپ قوياتتى ۋە تىڭ تىڭشايتتى. شۇنداق قىلىپ بىز تۇرغان ئۈچىنچى باتالىئوننىڭ شىمالىدىكى ئەڭ چەتتىكى قومۇشلۇققا جايلاشقان توققۇزىنچى روتىغا قومۇشلۇق ئارىسىدىكى چىغىر يوللار بىلەن قانداق تېز كېلىپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. مىنگەن جەرەن ئات ئىنتايىن سەزگۈر ئىدى. ئۇ ئاستا ئاتتىن چۈشتى- دە، ئاتنى يېتىلەپ، ئاۋايلاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا مۇداپىئە رايون چېتىدىكى مۇداپىئە لىنىيىلەردە كېچىدە ئىككى كىشىلىك پوست قويۇلاتتى. ئۇنى ئىستروژۇدىي① پوست دەيتتى. ئۇ پوستلارنىڭ بىرى ئۆرە تۇرۇپ، ئەتراپنى ئالدىن كۆزىتەتتى. يەنە بىر پوست ئارىلاپ- ئارىلاپ يەرگە دۈم يېتىپ يىراقتىكى غەيرىي ئاۋاز- شەپىلەرنى تىڭشايتتى. بۇنداق تىڭشىغاندا يىراقتىن كېلىۋاتقان ئادەم ياكى ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. دەل شۇ پەيتتە ئۆرە تۇرغان پوست پولك دىجورنىدىن پرۇپوسكا② سورىدى. ئۇ جاۋاب بەردى. ئۆز ئادەم دەپ ئۇ يېقىن كەلگەندە يەردە دۈم ياتقان پوست يۈگۈرۈپ كېلىپ:

---

① ئىستروژۇدىي— ھەربىيلەر ئۆزئارا ئۇچراشقاندا سورايدىغان مەخپىي بەلگە.

② پروپوسكا— ئۆز ئادەم.

— يولداش پولك دىجورنى ، ئالدىمىزدىكى قومۇشلۇقتا ئادەمنىڭ ئا-
ياغ تاۋۇشى ئاڭلىنىۋاتىدۇ ،— دېدى. ئۇ دەرھال پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئەت-
راپنى تىڭشىغانىدى. راستىنلا بۇ ئاۋاز تۇرۇپ ئادەمنىڭ ئۆمىلەپ ماڭغاندى-
كى ئاۋازىغا ئوخشىسا ، يەنە تۇرۇپلا باشقىچە بىر تاۋۇشقا ئوخشايتتى.
پولك دىجورنىسى قولىغا ماۋزېرنى ئالدى- دە قېشىدىكى پوستقا ئەتراپقا
دىققەت قىل ، دېدى ، پوست بۇ گەپنى تازا چۈشىنەلمەي قېلىپ دەرھال قو-
مۇشلۇققا قارىتىپ ئاپتوماتتىن ئوق ياغدۇردى. پولك دىجورنىسى توختات
دەپ بۇيرۇق قىلغاندا پوست ئاپتوماتىدىكى يېرىم كورۇپكا ئوقنى ئېتىپ تۈ-
گەتكەنىدى. بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا ئورمان ئىچىدە پاتىپاراقچىلىق باشلىنىپ ،
قىسىم جىددىي ھالەتكە ئۆتتى. بىر توپ جەڭچىلەر ئوق چىققان تەرەپكە قا-
راپ يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇلار ئوق ئاتقان تەرەپنى تەكشۈرۈپ كۆرسە قومۇش-
لۇقتا بىر يوغان قاۋان خارتىلداپ پۇتلىرىنى سوزۇپ ياتاتتى.
—يولداشلار ،— دېدى نۇر مۇھەممەت باكىيوپ جەڭچىلەرنىڭ يېنىغا كې-
لىپ. ئۇ ماۋزېرنى ئاستا غىلاپىغا سالغاچ چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىۋەتتى ،—
بۇ جاڭگالدا ياۋا توڭگۇز كۆپ ، دىققەت قىلمىساڭلار بۇنىڭدىن كېيىن بىر-
بىرىڭلارنىمۇ ئېتىپ قويۇشۇڭلار مۇمكىن. ئۇخلاپ قالساڭلار ئىش تېخىمۇ چا-
تاق بولىدۇ.
ئۇ شۇنداق دېدى- دە ، لىككىدە ئېتىغا مىنىپ ، ئالاقچى بىلەن كېتىپ
قالدى. دىجورنىنىڭ كېتىشى بىلەنلا بۇ يەردە قالغان جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى
پوستنى زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشسە ، بەزىلىرى ئىنتايىن تاتلىق ئۇيقۇسىدىن ئويـ-
غىنىپ ، شېرىن چۈشلىرىنى بۇزۇۋەتكەن بۇ ئەنسىز كېچىگە لەنەتلەر ئوقۇ-
شۇپ ، غۇدۇراپ ئۆز گەملىرىگە مېڭىپ ، كۆزدىن غايىب بولۇشتى. نۇر باكى-
يوپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاتتىن چۈشۈپ بىر ئورام تاماكىنى چەكتى ۋە
تاماكا قالدۇقىنى ئايىغى بىلەن بىرنەچچىنى دەسسىۋەتكەندىن كېيىن دىجور-
نىلىق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئەتىسى ئۇيقۇدىن ئويغانغاندا ۋاقىت خېلى بىر
يەرگە بېرىپ قالغانىدى. ئۇ ئۇيقۇغا قانمىغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئېرىنچەك-

لىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، كىيىم- كېچەكلىرىنى كىيدى- دە، يۈز- كۆزلىرىنى يۇيۇۋېتىپ تاماققا چىقتى. بۇ چاغدا جەڭچىلەر تاماق يەپ ھەربىي تەلىم- تەربىيىنى باشلىۋەتكەنىدى. تاماقخانىدا ئۆزىدىن باشقا ئادەم يوق ئىدى. ئۇ ئاشپەز كەلتۈرگەن ناشتىلىقنى تېز- تېز يېدى- دە، ئاندىن ئالدىراپ پولك شتاب باشلىقى ماتسوكقا بېرىپ بۈگۈن كېچە دېجورنىلىق جەريانىدا يولۇققان ئەھۋاللارنى تەپسىلىي دوكلات قىلدى. شتاب باشلىقى بۇ دوكلاتنى ئاڭلاپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى- دە، ئاندىن قول ياغلىقى بىلەن يۈز- كۆزلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ياغلىقنى يەنە چىرايلىق قاتلاپ يانچۇقىغا سالدى. شالاڭ چاچلىرىنى قولى بىلەن كەينىگە تاراپ قويۇپ، قولىنى كەينىگە قىلىپ نۇر مۇھەممەت باكىيوپنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئۇيقۇسىز كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى.

— دېمەك، بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىز ئىنتايىن ھوشيار، دۈشمەننىڭ شەپىسىنى كۆرمەي، دۈشمەن بىلەن ئېلىشىۋاتقان بولسا بۇ ئىنتايىن ياخشى ئىش، — دېدى ئۇ مەنىلىك قىلىپ.

— ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى، — دېدى نۇر مۇھەممەت باكىيوپ باشلىقنىڭ سۆزى تۈگىگەنلىكىنى بىلىپ.

— سۆزلە، — دېدى شتاب باشلىقمۇ.

— رۇخسەت قىلىسىڭىز، ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىئونىدا روتا- ئىزۋوتلارغا بارىدىغان چىغىر يوللار ناھايىتى كۆپ، بۇ قېلىن ئورمان، قۇمۇشلۇق بەزىدە كىشىنى ئېزىقتۇرۇۋېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچىنچى باتالىئونغا، قۇمۇشلۇق تەرەپكە بارىدىغان چىغىر يوللارغا ۋە ئايلانمىلارغا ياغاچ سانچىپ بەلگە قويۇپ قويساق؟ — دەپ يولىيورۇق سورىدى.

— بولىدۇ، لېكىن ياغاچ (بەلگە ياغىچى) بەك چوڭ بولۇپ كەتمىسۇن، دۈشمەنگە ئەرەنتۇ (بەلگە) بولۇپ بەرمىسۇن يەنە، — دېدى شتاب باشلىقى كىچىك ئۇزۇنچاق سېرىق بېشىنى يېنىك بىر سىلكىۋېتىپ.

يەنىسخەي ئەتراپىدا دېھقانلارنىڭ ئايرىم- ئايرىم جاڭزىلىرى بولۇپ،

بۇلارنىڭ ئۆزئارا ئارىلىقى ناھايىتى يىراق ئىدى. ئۇرۇش مەزگىلىدە بۇ جاڭزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ بىر قىسمىلىرى ماناسقا، بىر قىسمىلىرى شىخوغا كۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، بۇ ئىگىسىز قالغان جاڭزىلاردىكى ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ۋە ئادەم ئاياغ باسمايدىغان بىر خارابىلىككە ئايلىنىپ قالغانىدى.
1945 - يىل 11 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ئورمانباغ (يەنسخەي) نىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قومۇشلۇق تەرەپكە ئورۇنلاشقان بىزنىڭ ئۈچىنچى باتالىئوننىڭ يەتتىنچى روتىسىدىكى بىر گۇرۇپپا جەڭچى ئەتراپنى رازۋېتكا قىلغىلى چىقىپ، دۇربۇن بىلەن كۆزەتكەندە، يىراق يەردە ئەسكى تاملىق بىر جاڭزىنى كۆرۈپ قالىدۇ. دەرھال چىغىر يوللار بىلەن شۇ تەرەپكە يېقىن بېرىپ، ئارىلاپ قارىسا، بۇ ئەسكىلىككە ئايلىنىپ كەتكەن يوغان بىر قورۇ بولۇپ، بىر تەرىپىدە ئۆرۈلۈپ كەتكەن بىرنەچچە ئېغىز تام ئۆي، يەنە بىر تەرىپىدە ئۈزۈن كەتكەن كونا كالا قوتۇنى بار ئىكەن. قورۇدا لويىلا، كۆكات، قومۇشلار ئۆسۈپ كەتكەن. ئۇ يەر - بۇ يەردە شامال ئۇچۇرۇپ پەيدا بولۇپ قالغان توپا دۆڭلەر بولۇپ، جەڭچىلەر ئۇ يەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ھاراقنىڭ پۇرىقىنى سېزىپ قالىدۇ - دە، ئۇ يەر - بۇ يەرنى ملتىقنىڭ ئۇچى ۋە نەيزە بىلەن قېزىشتۇرۇپ بېقىپ ھېچ نەرسە تاپالمايدۇ. ئۇلار بۇ ئەھۋالنى قايتىپ كېلىپ، كوماندىر روتىغا دوكلات قىلىدۇ. كوماندىر روتا، بەلكىم ئاشۇ يەردە كۆمۈپ قويىغان بىر نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىن، بۇنى چوقۇم تېپىشىمىز كېرەك، دەيدۇ.
ئەتىسى ئۇ جاڭزىنى تەكشۈرۈشكە يەنە بىر گۇرۇپپا جەڭچىنى ئەۋەتىدۇ. ئىزۋوت كوماندىرى قاسىم بۇ بىر گۇرۇپپا جەڭچىنى باشلاپ مۇداپىئە لىنىيىسى قېشىدىكى چىغىر يوللاردىن ئۆتۈپ ھېلىقى جاڭزىغا بارىدۇ. بۇلار قورۇ ئىچىگە كىرىپلا ئەتراپنى ئەستايىدىل تەكشۈرىدۇ. لېكىن ھېچ نەرسە تاپالمايدۇ. بۇلار تازا دىققەت بولۇشۇپ تۇرغاندا توساتتىنلا بىر جەڭچى:
— ۋۇي قاراڭلار، مانا ماۋۇ يەردە ئىكەن، — دەپ چوڭ لاپاسنىڭ تام تۈۋىدىكى بىر توپا دۆۋىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئىزۋوت كوماندىرى بۇنى ھاراق

چقرىدىغان ئاررزاڭمكن دەيدۇ. بۇلار هاراق ئاررزىڭنى تارتىپ بولغاندىن كېپىن ئاستىدىن بىر نەرسىنىڭ ئۇچى كۆرۈنگەندەك قىلىدۇ. بىرى ئۇنى تارتىپ باقسا بىر بىرزىنت پارچىسىنىڭ ئۇچى ئىكەن. «ۋاي كوماندىر ئىزۋوت، بۇنىڭ ئاستىدا يەنە كۆمۈكلۈك نەرسە باردەك قىلىدۇ» دەپ ۋارقىرايدۇ بىر جەڭچى. شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى كېلىپ كولاشقا باشلايدۇ. بىر دەم كولىغاندىن كېپىن بىرزىنت پارچىسىغا ئوراپ كۆمۈلگەن بىر نەرسە تېپىلىدۇ. بۇلار دەرھال يۇگۇرۇشۇپ يۇرۇپ يۆگەكنى ئاچقان چاغدا كونا پالازغا يۆگەلگەن ئون دانە ملتىق چىقىدۇ. جەڭچىلەر: «قورال تېپىۋالدۇق» دەپ خۇشاللىقىدا ۋارقىرىشىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ بىر گۇرۇپپا جەڭچى ئون قورالنى ۋە بىر چوڭ خالتا گاۋلياڭدىن ئىشلىگەن هاراق ئاررزىڭنى ئېلىپ قايتىپ كېتىشىدۇ.

ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېپىن كوماندىر روتا بۇگۇنكى ئەھۋالنى دەرھال ماڭا دوكلات قىلدى. بۇ يەردىكى جەڭچىلەر خۇشاللىقىدا دەرھال مارلىدىن خالتا تىكىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئاررزاڭنى سېلىپ سالقىن جايغا ئېسىپ، ئاستىغا باكلاشكا ئېسىپ قويىدۇ. بۇنىڭدىن تېمىپ چۈشكەن گاۋلياڭدىن ياسالغان هاراق باكلاشكىغا تولىدۇ.

روتا كوماندىرلىرى هاراقنى بىر يۇتۇمدىن ئىچىپ تېتىپ باقىدۇ. لېكىن كوماندىر روتا، هاراقنى ھېچكىم ئىچىشكە رۇخسەت يوق، دەرھال پىلموت ئىزۋوتىغا بېرىڭلار، ئىستانكۋاي پىلموتقا ئىشلەتسۇن، دەپ بۇيرۇق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن هاراقنى پىلموت ئىزۋوتىغا تاپشۇرىدۇ. كولاپ تېپىلغان قورالنى باتالىئون شتابىغا تاپشۇردى. كېپىن ئەھۋالنى پولكقا مەلۇم قىلدۇق. پولك كوماندىرى كۆمۈلگەن قورالنى تاپقان بۇ بىر گۇرۇپپا جەڭچىنى روتا ئالدىدا تەقدىرلەشنى، قورالنى قورال بۆلۈمىگە تاپشۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

شەنبە كېچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بۇگۇن هاۋا ئىنتايىن سوغۇق، كۈزنىڭ سوغۇق شاملى جاندىن ئۆتەتتى. بۇ ئىپتىدائىي جاڭگالنى تېخىمۇ بىر بې-

ھرلىك تۇسكە كرگۈزۈپ قويغانىدى. ئادەم ئالدى تەرەپتىن ئۇرغان شامال دەستىدىن كۆزنى ئېچىش قىيىن ئىدى. بۇ مەزگىل كەچ كۈز بولغاچقا، قاراڭـ غۇ چۈشسىلا جاڭگالنىڭ ئىچى قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرەتتى.

پولك دىجورنىسى بىرىنچى باتالىئون كوماندىرى توختى مەمەتوپ ئاچـ چىق سوغۇق دەستىدىن ئىختىيارسىز ھالدا كۆزلىرىنى يۇماتتى ۋە مۈزلاپ ئېـ چىشىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن كۆز- قۇلاقلىرىنى پات- پات ئۇۋۇلاپ قوياتـ تى. باتالىئون كوماندىرى توختى مەمەتوپ مۇداپىئەنى ئارىلاپ يۈرۈپ بىزـ نىڭ ئۈچىنچى باتالىئونىنىڭ گەمە ئۆيى يېنىغا كېلىپ قالغىنىنى سەزمەيلا قالـ دى. ئات مىڭىشتىن توختىغاندىن كېيىن كۆزىنى ئېچىپ ھەيران قالدى. «ھەـ نېمىلا بولسا يېتىپ كېلىپتۇق» دېدى ئۆز- ئۆزىگە سۆزلەپ، ئۇ مۈزلاپ كۈيۈـ شۈپ كەتكەن پۇتلىرىنى تەسلىكتە ئېلىپ ئاتتىن ئاستا ئاۋايلاپ چۈشتى- دە پۇتلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ ئۇياقتىن- بۇ ياققا بىر نەچچە قېتىم ماڭدى. ئاندىن ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەپ ئۈچىنچى باتالىئونىڭ تاماقخانىسى (گەمە) غا كىردى. شۇ ھامان ئۇنىڭ بۇرنىغا مەززىلىك قورداقنىڭ پۇرىقى ئۇرۇـ لۇپ ئاغزىغا سېرىقسۇ يىغىلغانىدى.

گەمىدە تاماق يېيىشكە ئولتۇرغانلار:

— ۋاي مانا قاراڭلار، ياخشى مېھمان ئاش ئۈستىگە دېگەندەك، تەلـ يىڭ بارئىكەن، قارا، راسا پەيزى قىلىپ ئولتۇرىدىغان بولدۇق،— دېيىشىپ توختى مەمەتوپنى دەرھال ئۈستەلگە ئەكېلىشتى. ئولتۇرغانلار بۇ ئولتۇرۇشـ نى ئاللىقاچان باشلىۋەتكەنىدى. توختى مەمەتوپ ئالدىغا قويۇپ قويغان بىر تەخسە قورداقنىڭ گۆشىدىن ئاۋايلاپ بىر پارچىنى ئېلىپ يېيىشكە باشلىدى. باتالىئون كوماندىرى بىر چىنە چاينى قۇيۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى- دە: «ئوبدان تاماقلىنىپ، ئىسسىق- ئىسسىق چاي ئىچىپ ئىسسىنىۋالغىن، بۈگۈن ھاۋا خېلىلا سوغۇق، ئابارۇنلار (مۇداپىئە رايونلار) نى ئارىلاپ پوستلارنى تەكشۈرۈپ كەلگۈچە مۈزلايسەن» دەپ مېھرىبانلىق قىلىپ مۇرىسىگە يېنىككىنە ئۇرۇپ قويدى- دە، باشقىلار بىلەن پاراڭغا چۈشتى. توختى مەمەتوپ راسا

تاماقلنپ ئىسسنۋالغاندىن كېيىن: «رەھمەت سلەرگە» دەپ ئورنىدىن
تۇردى ۋە بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. شۇنداق قىـ
لىپ كۈنلەر بىرىنى بىرى قوغلىشىپ ئۆتتۈۋەردى. لېكىن ھېلىقى ھاراق ئارزـ
گى ۋە ئۇ يەردىن قېزىۋېلىنغان قورالّار بۇ يەرگە قانداق كۆمۈلۈپ قالغانـ
دۇ؟ دېگەن بۇ بىر سوئال قىسىم ئىچىدە بىر تېپىشماق بولۇپ قالغانىدى. لېـ
كىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭمۇ سىرى ئېچىلدى.

بىر كۈنى، ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوپىيوپ بىر ئىش
بىلەن يەنسخەي مەھەللىسىگە بېرىپ قېلىپ، مۇشۇ مەھەللىدىكى كونا ئادەمـ
لەر بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ قالىدۇ. گەپتىن گەپ چىقىپ، ئاشۇ جاڭزىنىڭ گېـ
پى چىقىدۇـ دە، ھېلىقى ئارزاڭنىڭ سىرى ئېچىلىدۇ. ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىـ
دىكى يېشى ئاتمىشتىن ھالقىغان بىر مويسىپىت ئادەم بۇ جاڭزىنىڭ ئەھۋالىنى
سۆزلەپ بېرىدۇ:

— ئۇرۇشتىن بۇرۇن بۇ جاڭزا ما فامىلىلىك بىر دېھقاننىڭ جاڭزىسى ئىـ
دى. ئۇ ئادەم باي بولۇپ مالـ ۋارانلىرىمۇ كۆپ ئىدى، گومىنداڭ ئەمەلـ
دارلىرى بىلەن قويۇق باردىـ كەلدىسى بار ئىدى. ئۆيىنىڭ ئەتراپىغا شال
تېرىيتتى، يەنە بىر ھاراق چىقىرىدىغان كىچىك شوپىگى بار ئىدى. ساۋەن (
ساندىخوزا) دىن ھەر يىلى نۇرغۇن گاۋلياڭ قوناق يۆتكەپ ئەكېلىپ ھاراق
چىقىراتتى، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن ما ئىسىملىك بۇ ئادەم ماناسقا كۆـ
چۈپ كەتكەن. گومىنداڭ ئۆز ۋاقتىدا، ئۆزىگە يېقىن پۇقرالارغا ئۆزىنى قوغـ
داش ئۈچۈن قورال تارقاتقانلىقىنى ئاڭلىغانىدۇق. بۇ كۆمۈلگەن قورالّار
شۇ بولۇشى مۇمكىن. بەلكىم بۇ دېھقان كۆچىدىغان چاغدا، ھاراق چىقىرىـ
دىغان ئارزاڭنى، ھاراق چىقىرىشقا ئۇلگۈرەلمەي قورال بىلەن قوشۇپ يەرگە
كۆمۈپ قويۇپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، — دېدى.

— دېمەك، ھاراق ئارزىگى بىلەن كۆمۈلگەن قورالنىڭمۇ سىرى ئەمدى
ئېچىلدى، — دېدى كومبات دوگان سوفىيوپ. ئۇ يەنسخەي مەھەللىسىدىن
قايتىپ كېلىپ باتالىئوندا بۇ كۆمۈلگەن قورالنىڭ سىرىنى باشقىلارغا سۆزـ
لەپ بەردى.

قسىم ئالدىدا تەقدىرلەش

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ باشلىرى ئىدى ، ئوتتۇرايوْنلىشتىكى قىسملار
جىڭنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىنى غەلىبىلىك ئاخىرلاشتۇرغان هامان ، قېرىنداش
قىسملار تەرىپىدىن شىخومۇ ئازاد قىلىندى . زىخرۇللام تۇرغان توْتىنچى
پولك بىرىنچى باتالئون باجياخۇ ، يوْڭجىخۇ ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ جىڭ ، شىـ
خو ئازاد بولغاندىن كېيىن كوْيتوْڭ دەرياسى بويىدا بىر مەزگىل موْداپىئەدە
تۇرۇپ ، كېيىن يەنىسخەي تەبىئي ئورمانلىقىغا كېلىپ موْداپىئەدە تۇردى . پوْـ
توْن قىسملار جايلىشىپ بولغاندىن كېيىن پولك باشلىقلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇـ
شى بويىچە هەر بىر باتالئون ، روتىلار ئوموْميوْزلوْك خۇلاسە چىقىرىش بىلەن
ياخشى ئىش ئىزلار ۋە ياخشى ئادەملەرنى تەقدىرلەش ، بىرىنچى باتالئون
باجياخۇ ، يوْڭجىخۇ ئۇرۇشىنىڭ خۇلاسىسىنى ، بولوْپمۇ زىخرۇللام تۇرغان بىـ
رىنچى روتىنىڭ خۇلاسىسىنى ئوبدان چىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇردى . بۇ ۋاقىتتا
بىرىنچى روتىدىكى جەڭچىلەر زىخرۇللامنىڭ ئوْزى يالغۇز دوْشمەنىنىڭ پوتەيلىـ
رىگە هۇجۇم قىلىپ ، پوتەيلەرنى پارتلىتىپ ئاجايىپ قەهرىمانلىقلارنى كوْرـ
سەتكەنلىكىنى ئارقا ـ ئارقىدىن سوْزلەپ ، ئۇنىڭغا ئۇرۇش قەهرىمانى دېگەن
شەرەپ نامىنى بېرىشنى قايتا ـ قايتا تەلەپ قىلىشتى .

شۇنداق قىلىپ باتالئون زىخرۇللامنى « كۇرەش قەهرىمانى » دەپ تەقـ
دىرلەشنى پولك باشلىقلىرىغا دوكلات قىلىشنى قارار قىلىپ بېكىتتى . قالغان
ئىككىنچى ، ئوْچىنچى باتالئونلار بىر قانچە ئون جەڭچى ـ كوماندىرغا « ساـ
داقەت » ۋە « پىدائيي » مېداللىرىنى بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ پولك شتابىغا
يوللىدى . نادىروپ زىخرۇللام بولسا قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ، بۇغداي
ئوْڭلوْك ، بويى بىر مېتىر سەكسەن سانتىمېتىر كېلىدىغان ، ئوْزى گەۋدىلىك ،
يوْزىدە ئازراق چېچەك ئىزى بار ، مىجەزى ئېغىر ـ بېسىق ، قوي كوْزلوْك ، ئوت
يوْرەك ، جاسارەتلىك يىگىت ئىدى . 1945 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا يەنـ

سىخەيدىكى قاراڭغۇ ئورمانلىق بىر خىل ئاجايىپ خۇشاللىققا چۆمگەنىدى.
چۈنكى ئۇ كۈنى پولك شتابىدىن بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالـ
ئونلار ئۆز مۇداپىئە پوزىتسىيىسىدە بىر ئىززۇوت ئەسكەرنى قالدۇرۇپ، قالغان
قىسىملار پولك شتابىغا يىغىلسۇن دېگەن ئۇقتۇرۇش كەلگەنىدى.
ھەرقايسى روتىلار ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۆز روتىلىرىنى
رەتكە تىزىپ، جەڭگىۋار ناخشىلارنى ئېيتىپ پولك شتابى ئالدىغا يىغىلدى.
پولك شتابىنىڭ ئالدى خۇددى بىر بايرام تۈسىگە كىرگەنىدى. ھەممە جەڭچىـ
لەرنىڭ چىرايىدىن بىر خىل خۇشاللىق ھېسسىياتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.
پولك باشلىقلىرى بىر- بىرلەپ گەمە ئۆيلەردىن چىقىشتى. بۇ چاغدا پولك
دىجورنىسى پۈتۈن پولكقا دىققەت كوماندىسىنى بېرىپ، پولك كوماندىرى
قېيۇمبەگ غوجىغا دوكلات قىلدى. پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ غوجا ئالدىغا
يېقىنراق كېلىپ كۆپچىلىككە قاراپ قويۇپ، قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزنى ئې
چىپ:
— ھۆرمەتلىك ئوفىتسېر- جەڭچىلەر، بۈگۈن سىلەرنى بۇ يەرگە يىغىپ
چوڭ يىغىن ئېچىشىمىزدىكى مەقسەت، بىز ئىلىدىن چىقىپ سەپەر ئۈستىدىكى
جاپا- مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، باجياخۇ، يۈڭجىخۇنى ئىشغال قىلىشتا قېرىنـ
داش قىسىملارغا يېقىندىن ياردەملىشىپ قانلىق جەڭلەرنى قىلدۇق. بۇ جەڭـ
لەردە بىرىنچى باتالئون بىرىنچى روتا ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى. بولۇپمۇ
بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەش نەپەر جەڭچى ئۆز ئىختىيارىي بىلەن دۈشمەن پوتـ
ېينى پارتلىتىشنى رەھبەرلىكتىن قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇلار يولـ
داش زىخرۇللام باشچىلىقىدا ئۆز ھاياتلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىش خەۋپىدىن
قورقماي دۈشمەن پوتىيىگە قەھرىمانلىق ۋە مەردلىك بىلەن ئىلگىرىلەپ باردى.
زىخرۇللام ئۆزى يالغۇز دۈشمەننىڭ ئىككى پوتىيىنى پارتلىتىپ قېرىنداش قىـ
سىملارنىڭ باجياخۇغا ھۇجۇم قىلىشىغا ھەم شۇ قېتىمقى ھۇجۇمنىڭ غەلىبىسىنى
قولغا كەلتۈرۈشكە ئاجايىپ تۆھپە قوشۇپ، قىسىملارنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈشىگە
يول ئېچىپ بەردى. زىخرۇللام باشلىق جەڭچىلەرنىڭ كۆرسەتكەن بۇ قەھرىـ

مانلىقى ئۈچۈن قوماندانلىق شتاب ئۇلارنى مۇكاپاتلاشنى قارار قىلدى. زىخرۇللامغا ئۇرۇش قەھرىمانى دېگەن نام بېرىپ «باتۇرلۇق» ئوردېنى، قالغانلارغا «ساداقەت» مېداللىرى تەقدىم قىلىنسۇن!— دېدى

بۇ قارار كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ خۇشاللىق، ئىپتىخارىنى قوزغىدى. پولك شتاب مەيدانىدا ئالقىش سادالىرى ياڭراپ، ھەممە قىن-قىنىغا پاتماي قالدى.

قىيۇمبەگ غوجا كۆپچىلىكنىڭ ئالقىش سادالىرىدىن ھاياجانلىنىپ قولىنى كۆتۈردى:

— دىققەت، مەن بۈگۈن قوماندانلىق شتابىغا ۋەكالىتەن مۇشۇ «باتۇرلۇق» ئوردېنىنى يولداش زىخرۇللامغا تەقدىم قىلىمەن!— دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. شۇ ھامان پۈتۈن مەيداندا تەنتەنە ۋە كۈچلۈك ئالقىش سادالىرى تېخىمۇ ياڭراق ئاۋازدا جاراڭلاپ كەتتى.

زىخرۇللام باش كىيىمىنى قىڭغىر كىيىپ، كېلىشكەن قامەتلىك بەستى بىلەن پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ چاس بېرىپ دىققەتتە تۇردى. پولك كوماندىرى زىخرۇللامغا قايناق مېھرى بىلەن ھەۋەسلىنىپ بىر قارىدى-دە، يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ «باتۇرلۇق» ئوردېنىنى ئۇنىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى ۋە قولىنى مەھكەم قىسىپ:

— سىزنى تەبرىكلەيمەن، رەھمەت سىزگە. ۋەتەن-خەلق سىلەردەك باتۇر ئوغلانلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مەغرۇرلىنىپ كەتمەي، داۋاملىق تىرىشىپ تېخىمۇ زور خىزمەت كۆرسىتىڭ!— دېدى.

زىخرۇللامۇ:

— رەھمەت پولكوۋنىك، ۋەتەن-خەلق ئۈچۈن جېنىم پىدا!— دەپ ھۆرمەت سالام بەردى-دە، كۆزىدە لىغىرلاپ تۇرغان خۇشاللىق، ھاياجانلىق ياشلىرىنى يوشۇرۇش ئۈچۈنمىكىن تېزلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئۆز ئورنىغا قايتىپ كەلدى. بۇ چاغدا پۈتۈن مەيدان شاۋقۇن-چۇقانلىق ئالقىشلارغا تولغان بولۇپ، بىر توپ جەڭچىلەر زىخرۇللامنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئاتماقتا

ئىدى. بەزىلەر ئۆزلىرىنىڭ شەپكىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ ھۇررا دەپ ۋارقىرىشىۋاتاتتى. پولك كوماندىرى يەنە كىشىلەرنى تىنچلاندۇرۇپ:

— قېرىنداشلار، زىخرۇللامدىن باشقا ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىئون مەلۇم قىلغان جەڭچىلەر ۋە كادىرلارغا «ساداقەتلىك» ۋە «پىدائىي» مېداللارنى تەقدىم قىلىمىز، — دېيىشى بىلەن يەنە كۈچلۈك چاۋاك چېلىندى.

مانا بۈگۈنكى خوشاللىق شۇنداق شاد-خۇراملىق بىلەن ئاخىرلاشتى. شۇنىڭدىن كېيىن بولۇپمۇ زىخرۇللامنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى پۈتۈن ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قىسىملار ئارا ئېغىزدىن-ئېغىزغا ئۆتۈپ تېزلا تارقىلىپ، جەڭگىۋار ھېكايىگە ئايلاندى. بۈگۈنكى پولك بويىچە تەنتەنىلىك ئۆتكەن خۇشاللىق پائالىيەت ئاياغلىشىپ ھەر قايسى باتالىئونلار ئۆز مۇداپىئە لىنىيەلىرىگە قايتىپ، ئاۋۋالقىدەكلا ئورمانباغدىكى ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى.

بۈگۈن ھاۋا خېلى ئىسسىق ئىدى. چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن پولك دوختۇرى ئابدۇجېلىل ئورمانباغنىڭ غەربىي تەرىپىگە قاراپ كېتىۋاتقاندا ئەتراپ جىمجىت ئىدى. ئابدۇجېلىل دوختۇر بۇغداي ئۆڭلۈك، ئوتتۇرا بوي، قارا قاش، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. ئۇ چىغىر يوللاردا كېتىپ بېرىپ، ئۆزىچە كۈلۈپ قوياتتى-دە، يەنە تۇرۇپلا قاپىقىنى تۈرۈپ ئەتراپقا زەن سېلىپ قارايتتى. بەزىدە قولىنى سىلىپ ئىتتىك-ئىتتىك ماڭسا، بەزىدە قولىنى كەينىگە قىلىپ ئالدىرىماي ماڭاتتى. يول مېڭىۋاتقاندا ئاياغ ئاستىدا قۇرۇق قارىياغاچ شاخلىرى شىلدىرلاپ كەتسە خۇددى بىر ئادەم خۇپپىيانە ئارقىسىدىن كېلىۋاتقاندەك چۆچۈگەن ھالدا كەينىگە قاراپ قوياتتى. مانا شۇنداق قىلىپ ئابدۇجېلىل بۇ ئەگرىدىن ئەگرى يوللار بىلەن ئايلانمىغا قانداق كېلىپ قالغىنىنى بىلمەيلا قالدى. تۇساتتىنلا ئۇنىڭ قۇلىقىغا قېلىن ئورماننىڭ نېرىسىدا ئادەملەرنىڭ گۇدۇڭشىغان بىر ئاۋازى كىرىپ قالدى. ئابدۇجېلىل كەينىگە قاراپ قويۇپ مېڭىشنى توختاتتى-دە، ئەتراپقا سەپسېلىپ قاراشقا باشلىدى.

ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ شەپە چىققان تەرەپكە يېقىنلاپ كەلدى.

ئۇ ئۆزىنى لىككىدە ، بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ دالدىسىغا ئېلىپ تۇرۇپ ئەتراپ-
قا زەن قويۇپ قارىدى. ئاڭغىچە شەپكىسى بىر قارىياغاچنىڭ شېخىغا ئىلىنىپ
قېلىپ ئۇنى ئاجرىتىمەن دەپ بېشىنى بوشراق سىلكىگەنىدى ، قارىياغاچ شې-
خى قاراس-قۇرۇس قىلىپ سۇندى-دە ، يەرگە چۈشتى. ئابدۇجېلىلنىڭ تې-
نى شۈركۈنۈپ كەتتى. ئۇ ، ئالاق-جالاق بولۇپ ، ئۇياق-بۇياققا قارىدى
ھەمدە ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. لېكىن ھېلىقى شەپە ئاڭلانغان تەرەپ-
تە بىر نەچچىسى ئابدۇجېلىل تەرەپكە قاراپمۇ قويماي ئېڭىشىپ بىر نەرسە قى-
لىشىۋاتاتتى. ئابدۇجېلىل ئاۋاز چىقارماي تېخىمۇ يېقىنراق بېرىپ قارىدى.
بۇلار ئارقا سەپتە ھارۋا ھەيدەيدىغان بىر قانچە پېشقەدەم جەڭچىلەر: ئاب-
دۇرېھىم «بولشېۋىك» ، ھوشۇر «ياڭدۇزا» ، ئابدۇللا «توڭگۇز» ، ئەخمەت
«بەڭگى» لەر بولۇپ ، ئۇلار قولىنىڭ ئالقىنىدا بىر نەرسىنى ئۇۋۇلاپ ، پۈۋ-
دەپ ھەدەپ يانچۇقىغا سېلىشىۋاتاتتى. ئابدۇجېلىل بۇلار نېمە ئىش قىلىۋات-
قاندۇ دەپ ، بىر پەس تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. كېيىن بىردىنلا مىيىقىدا كۈ-
لۈپ قويۇپ: «ھە ، دېمەك بۇلار ياۋا كەندىرنىڭ ئۇرۇقىنى ئۇۋۇلاپ نەشە
چەكمەكچى بولۇۋېتىپتۇ-دە ، ... قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇلارنىڭ يېنىغا بې-
رىپ تۇتۇۋېلىش كېرەكمۇ ياكى ۋارقىراپ چۆچۈتۈپ قاچۇرۇۋېتەيمۇ؟ توختا ،
ئۇلارنى دوختۇرخانىغا بىردىن-بىردىن چاقىرىپ ، ئۆزلىرىنى ئىقرار قىلدۇ-
رۇپ ، ياسىغان نەرسىلىرىنى مۇسادىرە قىلاي» دەپ ئويلاپ ئاۋاز چىقارماي
ئۆزى كەلگەن يولى بىلەن قايتىپ كەتتى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن دوختۇر
ئۇلارنى دوختۇرخانىغا چاقىرىپ كىرىپ ، بىردىن-بىردىن سورىدى. ئۇلار
دوختۇرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئىشىنى كۆرۈپ قالغانلىقىدىن خەۋىرى يوق ئى-
دى. چۈنكى بۇلارنىڭ نەزەرىدە بۈگۈن چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن كەندىر ئۇ-
ۋۇلىغان ئىشنى ھېچكىم كۆرمىگەنىدى.

— خوش ، ئابدۇرېھىم ،— دېدى دوختۇر شەپكىسىنى ئۈستەل تۆپىسىگە
قويغاندىن كېيىن باكلاشكىدىكى چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ قويۇپ ، ئابدۇ-
رېھىمنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ تۇرۇپ ،— بۈگۈن چۈشتىن كېيىن نەگە بار-

دىڭلار ؟
— ھېچ يەرگە بارمىدۇق. گەمدە بولدۇق ، دوختۇر ،— دەپ كۆلدى
ئابدۇرېھم. ئۇلار كېلىشىۋالغاندەك ھەممىسى دېگۈدەك بىر خىل جاۋاب بېـ
رىشتى .

دوختۇر ئابدۇجېلىل تەمكىنلىك بىلەن چۈشتىن كېيىن كۆرگەن ئەھۋالنى
ھېكايە قىلىپ بەردى . دوختۇرخانىنىڭ ئىچى تىمتاسلىقتا چۆمدى . ھەممىسىنىڭ
رەڭگى ئۆزگىرىپ ، خۇددى ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغاندەك پۇتلىرى تىتـ
رەپ ، يەردىن بېشىنى كۆتۈرەلمەي تەرلىشىپ كېتىشۋاتاتتى. بىردىنلا ئەخمەتـ
نىڭ تىترەك ئاۋازى ئاردىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى :

— دوختۇر ، — دەپ بېشىنى كۆتۈردى ئەخمەت پېشانىسىدىكى تەرنى
ئېرتىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي ،— بىز ئوتتۇز بەش - قىرىق ياشلاردىن ئاشـ
تۇق. ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز ، بىز ئوقۇمىغان قاراقورساق ئادەملەرمىز ، بەـ
زىلىرىمىز بايلارغا چاڭگۈك ئىشلەپ يۈرۈپ ئۇلاردىن قاتتىق تاياق يېگەندە ،
ھاقارەتلىنىپ ، كەمسىتىلگەندە مۇشۇنداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلىپ دەردىمىزـ
نى شۇنىڭدىن چىقىرىپ ئۆگىنىپ قاپتۇق. بۇ ، ئەلۋەتتە ئىنتىزامغا ، ھەربىي
قانۇنغا خىلاپ ئىش. بولغۇلۇق بولدى ، ئەمدى بىزنى قانداق بىر تەرەپ
قىلىسىڭىز سىز قىلىسىز ، يېنىمىزدا بار ئۇۋۇلغان نەرسىلەرنى تاپشۇرايلى ، —
دەپ باشقىلارغا قارىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار يەسكويغا چۈشۈپ ، ئورـ
مانلىقتىكى ياۋا كەندىردىن يىغىۋالغان خۇددى چاشقان مايىقىغا ئوخشاپ
كېتىدىغان قاپقارا نەشىلىرىنى يېنىدىن چىقىرىپ دوختۇرنىڭ ئۈستىلى ئۈستىگە
قويۇشتى .

دوختۇرنىڭ ئاچچىقى سەل ياندى بولغاي ، كۆيۈنگەن ھالدا :

— بۇ زەھەرلىك نەرسە ، سالامەتلىككە ئىنتايىن زىيانلىق ، بۇ ئادەمنى
زەئىپلەشتۈرۈپ ، مىللەتنى نادانلىققا ، قالاقلىققا ئېلىپ بارىدۇ. ھاياتلىققا
تەھدىت سالىدىغان بۇ ئىشنى ھەرگىز قىلماڭلار ، مەنمۇ بۇ ئىشنى ئۆزۈملا بىـ
لىپ شتابقا مەلۇم قىلماي ،— دەپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇلارمۇ خۇددى ئۈستـ

ـدىن ئېغىر يۆكنى ئېلىپ تاشلىغاندەك يېنىك بىر ئۇھ تارتىشتى ـ دە ، دوختۇرـ
غا بۇ ئىشنى ئىككىنچى قىلماسلىققا ۋەدە بېرىشىپ خىجالەت بولغان ھالدا
دوختۇرخانىدىن ئاستا چىقىپ كېتىشتى .

بىر كۈنى مەن پولك دوختۇرخانىسىغا بارغاندا دوختۇر باتالىئوندا
ئەخمەت قاتارلىقلارنىڭ سادىر قىلغان ئىشىدىن مېنى خەۋەرلەندۈرگەنىدى .
مەنمۇ خاتاسىنى تۈزەتكەن بۇ ئىشنى قايتا سۈرۈشتە قىلمىدىم .

1945 - يىل 12 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى قىشنىڭ سوغۇق ئاخشىمى ئىدى .
ئورمانباغنى قىلىن قار قاپلىغان ، جەڭچىلەر گەمە ئۈستى ۋە چىغىر يوللاردىـ
كى قارلارنى سۈپۈرۈپ ، تازىلاپ ئېچىپ قويۇشتى .

بۈگۈن ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق ، پوستتا تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ ئاغزىدىن
چىققان ھوردىن قاش ـ كىرپىككە ، بۇرۇتلىرىغا مۇز توڭلاپ ، يىراقتىن قارـ
سىڭىز ئۇلار خۇددى يېڭى يىل كېچىسىدىكى مىلتىق تۇتۇپ تۇرغان قىش بوـ
ۋاينى ئەسلىتەتتى . جەڭچىلەر پۇتلىرىنىڭ ئۈششۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇـ
ياقتىن ـ بۇياققا توختىماي ماڭاتتى ياكى پۇتلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ ئىسـ
سىتىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ قاراۋۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماقتا ئىدى .
جەڭچىلەر ئۆزلىرى تاشلار بىلەن ياسىۋالغان گەمە ئىچىدىكى ئوچاقلارغا
ئوتنى شۇنچە كۆپ قالىسىمۇ تۈزۈك ئىسسىقى چىقمايتتى . بەزى گەمىلەردە
ھۆل ياغاچلارنى تېرىپ كېلىپ قالىغاچقا ، ئىس ـ تۈتەكنىڭ دەستىدىن كۆزنى
ئاچقىلى بولمايتتى . بۈگۈن ئىنتايىن سوغۇق ، ھاۋا تۇتۇق بىر كۈن ئىدى .
قۇياشمۇ ئاخىرقى نۇرلىرىنى چېچىپ ، قويۇق قارلىق ئورماندا سۇس قىزغۇچ
ئىزلارنى قالدۇرۇپ ئولتۇراي دەپ قالدى . ئىككىنچى باتالىئون كادىرلىرى
باتالىئون شتابىنىڭ گەمىسىگە يىغىلىپ ئالدىراش بىرنەرسىلەرنى قىلىشىۋاـ
تاتتى . باشقا گەمىلەرگە قارىغاندا بۇ گەمە بىر ئاز كەڭرەك ھەم يورۇقراق
ئىدى . بۇ گەمە ئوچىقىدىكى ئوتلارمۇ چاراسلاپ كۆيۈپ ئادەمگە خېلى ھۇـ
زۇر بېرەتتى . گەمىنىڭ ئىچى ئىشكنى تولا ئېچىپ يېپىۋەرگەنلىكتىن ھوردىشىپ
كەتكەن . شۇڭغا قارىماي بۇ گەمىلەردىكى جەڭچىلەرنىڭ ۋاقتى خېلى

خۇش، ئۆزلىرى ئالدىراشتەك كۆرۈنەتتى. بەزىدە كۆكۈللۈك چاقچاقلارمۇ، قىزىق پاراڭلارمۇ بولۇپ تۇراتتى.

دەل شۇ چاغدا ئىككىنچى باتالىئون كوماندىرى نۇر مۇھەممەت باكىيوپ پولك دىجورنىلىقنى قىلىپ قايتىپ بىرىنچى باتالىئون ئالدىدىن ئۆتكەندە بىرىنچى باتالىئون كوماندىرى توختى مەمەتوپ تالاغا چىقىپ نۇر مۇھەممەت باكىيوپنى كۆرۈپ قالدۇ- دە، يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— يولداش نۇر مۇھەممەت، مۇزلاپ كېتىپسىز، يۈرۈڭ، گەمىگە كىرىپ بىردەم ھاردۇقىڭىزنى ئېلىپ كېتىڭ،— دەپ سۆرەپ دېگۈدەك گەمىگە باشلىدى. نۇر باكىيوپنىڭ كىرگۈسى يوق ئىدى، چۈنكى كەچ بولۇپ كېتىۋاتاتتى. لېكىن قورسىقى ئېچىپ بەكمۇ مۇزلاپ كەتكەن بولغاچقا گەمىگە كىردى. گەمىدە شۇنداق مەززىلىك بىر تاماق پۇرىقى دىمىقىغا ئۇرۇلدى. نۇر مۇھەممەت باكىيوپ ئۇ ياق- بۇياققا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن:

— ۋاھ، ئىشنىڭ كارى شورپا ئىكەن- دە،— دەپ تۇۋلىۋەتتى- دە، كېلىپ كارىۋاتتا ئولتۇردى. يولداش توختى مەمەتوپ:

— ھە، سەن ئىت بۇرۇن ئادەم بولغاچقا شورپىنىڭ پۇرىقىنى شۇنداق تېز بىلىۋالدىڭ — ھە؟- دەپ چاقچاق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن گەمە ئىچىدە كۈلكە- چاقچاقلار باشلىنىپ كەتتى. نۇر مۇھەممەت باكىيوپ ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرۇپ، شورپا قايناۋاتقان قازاننىڭ قېشىغا كېلىپ شورپىنىڭ پۇرىقىنى ھىدلىغاچ قازانغا تازا سەپسېلىپ قارىۋالغاندىن كېيىن:

— ئاداش، بۇ، نېمىنىڭ شورپىسى؟ — دەپ سورىدى. توختى مەمەتوپ:

— ئالدىرىما دوستۇم، يېگەندە بىلىسەن، — دەپ مۇرىسىدىن تارتىپ ئەكېلىپ كارىۋاتتا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى، — ئۆزۈڭ بىلىسەن، تۈنۈگۈن ئىنتايىن قېلىن قار ياغدى. سۇغا بارغان جەڭچىلەر جاڭگاللىقتىن ياۋا توشقاننىڭ ئىزىنى كۆرۈپتىكەن، بۇنىڭدىن روتا خەۋەر تاپقاندىن كېيىن روتىدىن بىر نەچچە جەڭچى قولىغا تاياق- توقماقلارنى ئېلىپ قېلىن جاڭگالدا بىرەر-

ئىككى سائەتنىڭ ئىچىدە ئون نەچچە توشقاننى قوغلاپ يۈرۈپ چوماقلاپ تۇ-تۇپ كېلىپتۇ! ئۇنى سويۇپ ھەممىمىز ئۆز گەمىلىرىمىزدە توشقان شورپىسى قاينىتىۋاتىمىز. مەنمۇ تېخى ساڭا تېلېفون بېرەي دېگەنىدىم. تالاغا چىقسام ئىشنىڭ ئوڭدىن كېلىپ قالغىنىنى قارىماسەن، ئۆزۈڭمۇ خىزىر بوۋايدەكلا ئالدىمدا تۇرىسەن،— دەپ، قوللىرىنى بىر- بىرىگە ئۇرۇپ ئۇۋۇلاپ قويـدى. نۇر مۇھەممەت باكىيوپ:

— مۇنداق دېگىن، ئاداش، بۈگۈن كەچلىك تاماقتا سىلەرگە ئەزىز مېھمان بولۇپ، توشقان گۆشى بىلەن مەززىلىك توشقان شورپىسىنى ئىچكۈ-دەكمەن. ئۇنداق بولسا مەن باتالىئونغا تېلېفون بېرىپ قوياي، ئۇلار ماڭا قارىماي تامىقىنى يېۋەرسۇن،— دېدى- دە ئورنىدىن تۇرۇپ تېلېفون تۇرۇپ-كىسىنى قولىغا ئالدى. بۇ چاغدا گەمىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ تۆتىنچى روتىنىڭ كوماندىرلىرى كىرىپ كەلدى. بۇلارنىڭمۇ ۋاقتى خۇش ئىدى. ئۇلار نۇر مۇ-ھەممەت باكىيوپنىڭ ئالدىغا كېلىپ دىققەتتە تۇرۇپ چاس بەرگەندىن كېيىن رۇخسەت ئېلىپ ئولتۇرۇشتى- دە، قىزغىن پاراڭ باشلىنىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا توختى مەمەتوپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ:

— قېنى يولداشلار، ئۈستەلگە يېقىنراق كېلىڭلار، توشقان شورپىسى تەييار بولدى،— دەپ كۆپچىلىكنى ئۈستەلگە تەكلىپ قىلدى.

باتالىئوننىڭ ئاشپىزى ئۈستەلنى سۈرتۈپ باكلاشكىلارنى، قەلەي قو-شۇقلارنى، چوڭ- چوڭ توغرالغان بولكىلارنى، ئاندىن يوغان بىر جاۋۇردا تۆت- بەش توشقان گۆشىنى جوزىغا ئەكېلىپ قويدى. توشقان گۆشى باشقا گۆشلەرگە ئوخشاشمايدىكەن، بۇنىڭ گۆشىنىڭ رەڭگى ئاق، ئۆزى قۇرغاق بولىدىكەن. سورۇندىكىلەر بەس- بەس بىلەن ئېغىز تېگىشكە باشلىدى. ئۇلار توشقان گۆشى كۆرۈنۈشتە ئورۇقراق كۆرۈنگەن بىلەن تەمى ئوبدان ئىـكەن دېيىشىپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى. نۇر باكىيوپ بىر پارچە گۆشنى قولىغا ئېلىپ بىر- ئىككى چىشلەپ تېزلا يۇتۇۋەتكەندىن كېيىن توختى مەمەتوپقا قا-راپ:

— ئاداش، توشقان گۆشۈڭلار خېلى مەززىلىك بوپتۇ، ئوبدان پىشىپ-
تۇ، — دېيىشكە، باشقىلارمۇ تەستىقلىغاندەك ھەئە دېيىشىپ باشلىرىنى لىڭ-
شىتىپ قويۇپ يېيىشتى. ھەش- پەش دېگۈچە جاۋۇردىكى مەززىلىك گۆش
تۈگەپ قالدى. ئارقىدىنلا پۇراقلىق توشقان گۆشى شورپىسى كەلتۈرۈلدى.
بۇلار ئۆز تاماق قاچىلىرىغا قۇيۇپ قويۇلغان شورپىسىنى ئالدىلىرىغا تار-
تىپ، ياپىلاق قىلىپ كېسىپ قويۇلغان قاتتىق بولكىنى شورپىغا چىلاشتى-
دە، ئىچىشكە باشلىدى. ھەممىسىنىڭ يۈزلىرى بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ تەرلەپ
كېتىشكەندى.

— خوش، — دېدى ئىككىنچى باتالىئون كوماندىرى نۇر مۇھەممەت با-
كىيوپ ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر قولىدا قۇلاقچىسىنى تۇتۇپ، بىر قولى بىلەن
كىرلىشىپ كەتكەن قول ياغلىقىنى ئېلىپ پېشانە، بويۇنلىرىدىكى تەرنى
سۈرتكەچ، — سىلەرگە رەھمەت، يولداشلار، بۈگۈن خۇددى ئۆيدە قۇربان-
لىق گۆش يەپ شورپا ئىچكەندەك مەززە قىلدىم. مەن پولك دىجورنىسى،
بالدۇرراق قايتاي، — دەپ خوشلىشىپ تالاغا چىقتى- دە چەبدەسلىك بىلەن
ئېتىغا مىنىپ تۈن قاراڭغۇسىدا چېغىر يوللارغا كىرىپ بىردەمدىلا كۆزدىن غا-
يىب بولدى.

تۇيۇقسىز ئېتىلغان بىر پاي ئوق

دېكابىر ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرى، ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق، شىمالدىن كېلىدى-
غان سوغۇق شامال جاندىن ئۆتەتتى. ئۈچىنچى باتالىئون شتابىدا ھەممە
ئوفىتسېرلار قاتناشقان يىغىن ئېچىلدى. كوماندىر باتالىئون دوگان سوفىيوپ
باتالىئوننىڭ مۇداپىئە خەرىتىسىنى تامغا چاپلاپ قويۇپ:

— پولك شتابى بىزنىڭ باتالىئونغا كىچىك مانېۋر (ھەربىي مەشق)
ئۆتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى، — دېدى. ئۇ قولىدىكى تاياقنىڭ ئۇچى-
نى خەرىتىدىكى بەلگىگە تەگكۈزۈپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — بۇ قې-

تىم بىر روتىنىڭ دۈشمەن مۇداپىئەسىگە تاكتىكىلىق ھۇجۇمغا ئۆتۈش مەشقىنى ئىشلەيمىز. بۇنداق مەشغۇلات رەسمىي ئۇرۇش ئۈستىدە كوماندىرنىڭ ماھىر-لىق بىلەن ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىش ھەربىي سەنئىتىنى ئۆستۈرىدۇ. جەڭ-چىلەرنى يەر تۈزۈلۈشىدىن قانداق پايدىلىنىپ، ئۆزىنى ساقلاپ دۈشمەننى يوقىتىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشتە زور ئەھمىيەتلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ما-نېۋرنى ئوبدان ئۆتكۈزۈشىمىز كېرەك.

ئۇ ماڭا قاراپ:

— شتاب باشلىقى، سىز دۈشمەن ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ ۋەزىپە تاپ-شۇرۇڭ، — دېدى.

مەن تاياقنى قولۇمغا ئېلىپ خەرىتىگە قاراپ تونۇشتۇرۇشقا باشلىدىم:

— ھازىر دۈشمەن ئەھۋالىدىن قارىغاندا، مۇنۇ تاشيول جەنۇبىدىكى دۆڭلۈكتىن دۈشمەن بىزنىڭ مۇداپىئەمىزگە ھۇجۇمغا ئۆتمەكچى. ئۇلارنىڭ مەقستى بىزنىڭ بۇ لىنىيەمىزنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، پولك شتابىغا تەھدىت سې-لىپ، شىخو تەرەپكە ئۆتىدىغان قاتناش تۈگۈنىنى بۇزۇپ، چوڭ قىسملىرى-نىڭ غەربكە قاراپ ئىلگىرىلىشىگە يول ئاچماقچى. شۇنداق ئىكەن بىزنىڭ يەتتىنچى روتىنىڭ ۋەزىپىسى تاشيول جەنۇبىدىكى ساي ئارىسىدىن كېلىدىغان دۈشمەننى توسۇپ، ھەرىكەتچان تاكتىكا بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش. سەككىزىنچى، توققۇزىنچى روتىلار ئىككىنچى سەپتە ئۆز ئىستىھكامىدا جەڭگە ھازىر بولۇپ تۇرىدۇ. مىناميوت ئىنژۈتى باتالىئون شتابىدا بۇيرۇق كۈتى-دۇ. سېپەز ئىنژۈتى ئالاقىچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. بىزنىڭ بۇ كەچلىك مانېۋرىمىز قىسملارنىڭ كېچىلىك جەڭ قىلىش ماھىرلىقىنى ئاشۇرۇپ كوماندىرلارنىڭ قوماندانلىق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرىدۇ. بۇ قېتىمقى مانېۋردا ھەربىر روتا، ئىنژۈتلار ئۆزلىرىنىڭ قوماندانلىق ئورنىدا مەھكەم تۇرۇپ، ھەر مىنۇت، سائەتتە باتالىئون قوماندانلىق شتابى بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇشى كېرەك.

ئارقىدىنلا يەتتىنچى روتىنىڭ كوماندىرى يۈسۈپجان دەرھال پۈتۈن رو-

تىنى يىغىپ سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى.

— بىزنىڭ روتا باتالئونىنىڭ كەچلىك مانېۋرىدا، ھەرىكەتچان تاكتىكا بىلەن تېز سۈرئەتلىك ھۇجۇمغا ئۆتۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، — يۇسۇپچان تەمكىنلىك بىلەن شۇنداق دېدى، — سىلەر تاكتىكا دەرسىدە، ئىزۋوتلارنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئەمەلىي مەشغۇلاتلىرىنى ئىشلەپ كەلدىڭلار، ئەمدى روتا بويىچە بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ بىردەك بولۇش-بولماسلىقىنى كۆرىمىز، بۇ ئۆگەنگەننى ئەمەلىيەتتە ئىشلەشنىڭ ئوبدان سىنىقى، شۇنداقلا بۇ پۈتۈن روتا بويىچە ئېيتقاندا شەرەپلىك جەڭگىۋار ۋەزىپە.

ئۇ ئالدىدىكى خاتىرىنى قولغا ئېلىپ قارىدى-دە ئىزۋوتلارنىڭ مانېۋرىنى مۇنداق ئورۇنلاشتۇردى: ئۈچىنچى ئىزۋوت زاپاستا تۇرىدۇ، بىرىنچى، ئىككىنچى ئىزۋوت ساي ئالدىدىكى دۈشمەن مۇداپىئەسىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. ھەربىر ئىزۋوت ئارىلىقنى ئوبدان ساقلاپ، دۈشمەن مۇداپىئەسىگە ئۆمىلەپ مېڭىپ تۇيدۇرماي، ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىدۇ.

كېچە ئاي قاراڭغۇسى، ئەتراپنى كۆرگىلى بولمايتتى. كۈن ئىنتايىن سوغۇق، ھەممە ياقنى ئاق قار قاپلىغان. بۇ جاڭگالنىڭ جانىنى قاقشىتىدىغان بورىنى بەزى يەرلەرگە قارلارنى قاپلاپ قويغان بولسا، بەزى يەرلەرنى يالىڭاچلاپ قويغانىدى. ئەتراپ شۇنداق جىمجىت، خۇددى پۈتۈن ئورمان ئاق لىباس كىيىپ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەندەك، ئورماندا ھەتتا توڭ قاغىنىڭ ياكى جاڭگال دۈمباقچىسىنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى. مۇشۇنداق بىر پەيتتە تاشيولنىڭ جەنۇبىي تاغ تەرىپىگە قاراپ ئىككى ئىزۋوت سەپ تارتىپ يول ئالدى. ئۈچىنچى ئىزۋوت ئارقىدا زاپاستا قالدى. ئۇ جەڭگە ھازىر بولۇپ، ھوشيارلىق بىلەن ئەتراپنى كۆزىتىپ تۇردى. بىرىنچى، ئىككىنچى ئىزۋوتتىكى جەڭچىلەر سەپ تارتىپ دۈشمەن مۇداپىئەسىگە يېقىن قالغاندا مېڭىشنى ئۆزگەرتىپ مىلتىقنى ئوڭ قولىدا، ئوڭ يانپىشىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قاردا سىيرىلاپ ئاستا مېڭىشقا باشلىدى. دەل مۇشۇ بىر دەقىقە جىمجىتلىقتا جەڭچى قادىر دىققەتسىزلىكتىن بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ تېيىلىپ كەتمىگەن بولسا، مىل-

تقنىڭ پايىنكى تاشقا تېگىپ بەتلەگلىك ئوق (ئوق ئۇچىنى ئېلىۋەتكەن قۇرۇق
دورا بار ئوق) ئېتىلىپ كەتمىگەن بولاتتى. مانا جىمىكى بالانى تەرگەن ئەنە
شۇ تۇيۇقسىز ئېتىلىپ كەتكەن بىر پاي ئوق بولدى. ئوق ئېتىلىپ كېتىشى بىـ
لەنلا ئالدىمىزدىكى دۈشمەن سېزىپ قېلىپ پىلموتتىن ئوق ياغدۇرۇۋەتتى.
چۈنكى بىر پاي ئوقنىڭ ئېتىلىپ كېتىشى بىلەن دۈشمەن مۇداپىئەسىدىكى ئوت
توچكىلار پۈتۈنلەي ئويغىنىپ كەتكەندى. بۇ چاغدا روتا كوماندىرى كۆزىـ
تىش پونكىتىدا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ: «ھەي، بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرەرـ
سى پالاكەتلىك قىلمىغان بولسا ئون مىنۇت ئىچىدە دۈشمەننىڭ ئېگەك ئاستىـ
دىن چىققان بولاتتۇق» دەپ مۇشتۇمنى تۈگۈپ يەرنى قاتتىق تەپتى. بىرىنـ
چى، ئىككىنچى ئىزۋوت دۈشمەن ئىستىھكامىدىن ئوق چىقىش بىلەن يەرگە مەھـ
كەم يېپىشىپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى. ئۆلگۈرەلىگەنلىرى ئازگاللارغا، قار
دۆۋىلىرىنىڭ كەينىگە يېتىۋالدى. بەزىلەر يېنىدىكى بەل گۈرجىكىنى چىقىرىپ
قارنى دۆۋىلەپ ئالدىغا دالدا قىلىۋالدى. ھەرىكەت قىلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنـ
لەر مۇزلاپ، بەدەنلىرىنىڭ ئېچىشىپ كەتكىنىگە قارىماي ئېڭىكىنى قارغا تىرەپ
مىدىر قىلماي جىم تۇردى.
مانا تاڭمۇ ئاستا يورۇپ سۇبھى تەرەپ كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى. سەھەرنىڭ
زەھەردەك ئاچچىق سوغۇقى جان- جاندىن ئۆتۈپ باراتتى. بەزىلەر شۇ قەـ
دەر مۇزلاپ كەتكەنىدىكىن، گەپ قىلىشقا ئاغزى كەلمەي قېلىۋاتاتتى. دەل
مۇشۇ پەيتتە روتا كوماندىرى يۈسۈپجان يېشىل راكېتا ئېتىپ ھەممە ئىزۋوتلارـ
نى بىردەك ئوق چىقىرىپ ئاتاكىغا ئۆتۈپ، دۈشمەن ئوت كۈچىنى يىمىرىپ
تاشلاپ، ئۇلارنىڭ مۇداپىئەسىنى ئىگىلەش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى.
يەرگە يېپىشىپ ياتقان ئىككى ئىزۋوت جەڭچى دەرھال ئاپتومات، مىلـ
تىق، پىلموتلاردىن بىردەك ئوق ياغدۇرۇپ، ھەش- پەش دېگۈچە دۈشمەن
ئاكوپىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ مۇداپىئەسىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، بىرنەچچە
دۈشمەننى ئەسىرگە ئالدى. ئۆزىمىزدىن بەش- ئالتە جەڭچى ئېغىر يارىلانـ
دى. مانا تاڭمۇ يورۇدى. روتىنىڭ تاكتىكىلىق ھۇجۇمى ئاياغلاشتى. بايىقى

مۇزلاپ پۈت- قوللىرى توڭلىغان جەڭچىلەر ئەمدى شۇنداق قىزىپ كەتتىكى، كېچىدىكى سوغۇق، ھارغىنلىق، تاڭنىڭ يورۇشى بىلەن تەڭ ئاللىقاياقلارغا دۇر غايىب بولۇپ، ھەممىسى بىردەك روھلۇق، جۇشقۇن قىياپەتتە ئۆز گازارمىلىرىغا قايتتى. ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن پۈتۈن روتا بويىچە يىغىن ئېچىلدى. روتا كوماندىرى ئاخشامقى مانېۋردىن قىسقىچە خۇلاسە يېزىپ چىقىپ مۇنداق دېدى:

— قېرىنداشلار، ئاخشامقى روتىنىڭ تاكتىكىلىق ھۇجۇمغا ئۆتۈش مانېۋرى ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا ياخشى بولدى. لېكىن بىر قانچە سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن ئاز- تولا ئوڭۇشسىزلىقلارمۇ كۆرۈلدى. بىرىنچىدىن، جەڭچىلەرنىڭ ئادەتتىكى تاكتىكىلىق مەشغۇلاتى پۇختا بولغان، ئەمما جەڭچىلەر يەر تۈزۈلۈشىدىن توغرا پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنى نىقابقا ئېلىش جەھەتتە پىششىق ئەمەس. نېمىشقا بىر پاي ئوق تۇيۇقسىز ئېتىلدى؟ بۇ ئوق دۈشمەننى ئويغىتىپ قويدى، بىزنىڭ پىلانىمىز بۇزۇلۇپ كەتتى ھەمدە ئۇقۇشماسلىقتىن بىر ئاز پاتىپاراقچىلىق بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىمىزدىن بەش- ئالتە يولداش يارىلاندى. ئەگەر تۇيۇقسىز ئېتىلغان بىر پاي ئوق بىزنىڭ تاكتىكىلىق پىلانىمىزنى بۇزۇۋەتمىگەن بولسا، ئۆز يولداشلىرىمىزدىن بۇنداق چىقىم بولمىغان بولاتتى. يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارنى تەجرىبە- ساۋاق قىلىپ، خىزمەتلەرنى ياخشى خۇلاسىلەپ، قىسمىنىڭ تاكتىكا دەرسلىكىنى چىڭ تۇتۇپ، جەڭچىلەر كېچىلىرى ئەتراپىنىڭ يەر تۈزۈلۈشىدىن توغرا پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنى نىقابلاشقا ماھىر بولۇشى، يەرنى سىيپىلىغاندا قورالنى قانداق تۇتۇش ھەققىدىكى تەلىملەرنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈشى كېرەك. يىغىندىن كېيىن ئىززەت- ئوددېلنىيىلەر بويىچە مۇزاكىرە ئۆيۈشتۈرۈپ ئوبدان ھەرىكەتلەرنى مۇقىملاشتۇرۇپ، خاتا ۋە ئاجىز ھالقىلارنى تېپىپ چىقىپ ئوبدان خۇلاسىلەڭلار، — دېدى- دە، سۆزىنى تۈگەتتى.

كۆرسەتمە بويىچە ئۈچىنچى باتالىئون، باتالىئون بويىچە خۇلاسە چىقىرىپ: ئاجىزلىقلارنى تەجرىبە- ساۋاق قىلىش، مۇنىڭدىن كېيىن تاكتىكا

بىرىۋاتقاندا مۇنداق بىر سۆزنى قىلغان: « سىلەر شىنجاڭلىق باللار ، يېقىن ئارىدا سىلەر شىنجاڭغا شىنجاڭ خەلقىنى گومىنداڭ زۇلۇمىدىن ئازاد قىلىشقا ياردەمگە بارىسىلەر » دېگەندە بىز قېنىمىزغا پاتماي خۇش بولۇپ شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش ئۈچۈن بارىدىكەنمىز دېسەك ، گېنېرال فەلىنوپ: « ياق ، سوۋېتنىڭ شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش نىيىتى يوق ، ھەرگىزمۇ مۇستەقىل قىلـ مايدۇ. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە دېموكراتىك تۈزۈم تىكلەنگەن ، سوۋېتكە قوشنا جۇڭگونىڭ ئۆلكىسى بولۇپ قېلىشىڭلار مۇمكىن » دېگەنىدى. گېنېرالنىڭ مۇشۇ سۆزلىرىنى ئەسلىگىنىمىزدە ھازىر گومىنداڭ بىلەن بولغان ئۇرۇشنى توختىـ تىپ تىنچلىق بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىدىغان ئوخشايمىز ،— دېـ دى. مەنمۇ دەرھال سۆز قىستۇردۇم :

— يېقىندا غۇلجىدىن كەلگەنلەردىن بەزى خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ قالدىم. بىزنىڭ خەلق ۋەكىللىرىمىز گومىنداڭ مەركەز ۋەكىلى بىلەن سۆھبەت قىلىۋاتـ دۇ ، دېگەن گەپلەر بارئىكەن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ھەممىمىز : ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىدىن قارىغاندا ، ئەمدى ئۇرۇش بولمايدىكەن ، بىزلەرمۇ ئائىلىمىزگە قايتىدىغان ئوخشايمىز ، دېيىشتۇق. نۇر مۇھەممەت باكىيوپ بىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ :

— ئاغىنىلەر ، بۈگۈنكى ئۆزئارا گەپلەشكەن سۆزلەرنى باشقىلارغا سۆزلەپ يۈرمەيلى. بۇ گەپ قىسىم ئىچىگە تارقىلىپ كەتسە جەڭچىلەرنىڭ ئىـ دىيىسى قالايمىقانلىشىپ كېتىدۇ ،— دېدى.

شۇنداق قىلىپ ، نېمىشقا ئالغا ئىلگىرىلىمەي توختاپ قالدۇق؟ دېگەن پاراڭ ھەر كىم ئۆز پەرەزلىرىنى ، قاراشلىرىنى دەپ ئۇياق- بۇياقتىن پاراڭ قىلىپ ئاخىرى چىقمايدىغان پەرەزلەر ۋە شەخسىي قاراشلار بىلەن ئاخىرلاشـ تى. ھەقىقەتەنمۇ ئەينى ۋاقىتتا ماناس دەرياسى بويىدا توختاپ قېلىشنىڭ ئاساسىي سەۋەبىنى قوماندانلىق شتابى قىسىم رەھبەرلىرىگە ۋە كادىرلارغا ئوچۇق چۈشەندۈرمىگەنىدى. پەقەتلا قوماندانلىققا بويسۇنۇش ، يۇقىرىدىن قانداق بۇيرۇق قىلسا تۆۋەندە شۇنى ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ھەربىي

قىسمىنىڭ تەشكىللىنىشى ، ئىنتىزامچانلىق ۋە جەڭگىۋارلىقىنىڭ ئاساسىي ئىپادىسى ئىدى .

ئاخىرى ھەممىمىز باتالىئوندىكى زىرىكىش كەيپىياتىغا قارىتا خىزمەت ئىشلەپ ، بىز ھەربىي ئادەم يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈش ۋە بۇيرۇققا بويسۇنۇش ھەققىدە كۆپرەك چۈشەنچە بېرىشىمىز كېرەك دېگەن خۇلاسە بىلەن پاراڭلىرىمىزنى ئاياغلاشتۇردۇق . مەنمۇ ئاستا ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، تالاغا چىقىپ ئېتىمنى مىندىم - دە شۇ رىغانىڭ ھۇۋلاشلىرىغا جور بولۇپ پوستلارنى تەكشۈرۈشكە كەتتىم .

قىسىم باشلىقلىرى كادىر - جەڭچىلەر ئىچىدىكى ئىدىيىۋى ئەھۋاللارغا قارىتا چۈشەندۈرۈش تەربىيىسى بېرىشتىن تاشقىرى يەنسىخەي مۇداپىئە رايونىدىن چىقىپ ، ئەتراپىنى رازۋېت قىلىپ كېلىشنى ئورۇنلاشتۇردى . بۇ ۋەزىپە ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپقا تاپشۇرۇلدى . دوگان سوفىيوپ بۇ ۋەزىپىنى ماڭا تاپشۇردى . مەن يەتتىنچى روتا كوماندىرى قاسىمنى چاقىرتىپ ئۇنىڭ ئىككى ئىزوۋوت ئەسكەرنى باشلاپ ساندىخوزا تەرەپنى رازۋېت قىلىپ ، ئۇ يەرنىڭ يەر شارائىتى بىلەن تونۇشۇپ كېلىشنى ، بۇ جەرياندا ھەربىي ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىشنى بۇيرۇدۇم . بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان جەڭچىلەر شۇنچە خۇشال بولۇپ جانلىنىپ كەتتىكى ، ئىسقىرتىش ، چاۋاك ئاۋازى گەمىنى بىر ئالدى . روتا كوماندىرى قاسىم ئىككى ئىزۋوتنى ئېلىپ تاشىيولنى ياقىلاپ يەنسىخەي ئورمانباغ مۇداپىئە رايونىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە ، يەنى ساندىخوزىغا قاراپ يول ئالدى .

يەنسىخەي ئورمانباغ بىلەن ساندىخوزا ئارىلىقى ئون سەككىز كىلومېتىر كېلەتتى . بۇرۇن ساۋەن ناھىيىسى ساندىخوزىنىڭ شىمالىغا توقسان كىلومېتىر كېلەتتى . ئۇ يەرلەردە قۇملۇققا يېقىن جايلاشقان داگەي ، شوگەي دېگەن بىرمۇنچە كەنتلەر بولۇپ ، قاتناش ئىنتايىن قىيىن ئىدى . 1945 - يىللاردا ساندىخوزىدا ئادەم ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى . بۇ يەردە مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يۈنىلىش ئارقا سەپ قىسىملىرىنىڭ خادىملىرى پۈتۈن شىنخەنزە ، ئالاۋ-

سۇن ، يەنسخەيلەردە تۇرۇۋاتقان قسملارنى بولكا يىلەن تەمنلەيدىغان ناھايىتى چوڭ بولكخانا بار ئىدى ، بولكا ئىچىتقۇلىرى چوڭ ـ چوڭ تۇڭلارـ غا قاچىلانغان بولۇپ ، بولكا ئىچىتقۇ زالىغا كىرىسڭىز ئىچىتقۇ پۇرىقى بۇرنـ ڭىزنى ئىچىشتۇرۇپ ، ھەتتا كۆزىڭىزدىن ياش چىقىرىۋېتەتتى. يەتتىنچى روتا ساندىخوزىغا كىرىپ يەر شارايىتنى پۇختا ئىگىلەپ ، قسقا ، چۇشىنىشلىك بىر خەرىتە سىزىۋالدى.

ئىچىتقۇنىڭ پۇرىقى پۇتۇنلەي پۇرىقىغا ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن قىزىقچىلىقتا كوماندىر ـ جەڭچىلەردىن بىرنەچچىسى ئازراقتىن ئىچىتقۇنى ئىچىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بېشى قېيىپ ، پۇت ـ قوللىرىنى باشقۇرالماي قالدى. بۇنى كۆرگەن روتا كوماندىرىنىڭ راسا ئاچچىقى كېلىپ دەرھال ئۇلارنى سەپكە تۇرغۇزۇپ يەنسخەيگە قايتىشقا بۇيرۇدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە روتا كوماندىرى تۈنۈگۈن خىمىرتۇرۇچ ئىچكەن جەڭـ چىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ كۆرسە ، ئۇلارنىڭ كوماندىرىنىڭ قورسىقى ئاغـ رىپ ، ئىچى سۈرۈپ كېتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى دەرھال پولك دوختۇرخانىسىغا مەـ لۇم قىلدى. پولك دوختۇرخانىسىدىن دوختۇر ئابدۇجېلىل بىلەن ئىككى نەپەر سېسترا كېلىپ تەكشۈردى. دوختۇر ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن :

— نېمە يېگەنىدىڭ ؟— دەپ سورىدى. بۇ چاغدا جەڭچىلەر بىر ـ بىرـ گە قارىشىپ گەپ قىلىشماي يەرگە قارىۋالدى. دوختۇر جىددىي تۇردە :

— نېمىشقا جىم تۇرىسىلەر ، گەپ قىلمامسىلەر ؟— دەپ تەكرار سورىـ دى. كوماندىر ئىززۇت گەپ قىلماي يېتىۋالدى. شۇ چاغدا بىر جەڭچى بېشـ نى ئاستا يەردىن كۆتۈرۈپ :

— تۈنۈگۈن ساندىخوزىغا بارغاندا بولكىخانىدىكى ئاچچىق بولكا ئىـ چىتقۇسىنى ئىچكەنىدۇق ،— دەپ جاۋاب بەردى. دوختۇر :

— دېمەك ، بولكا ئىچىتقۇسى زىيان قىپتۇ ، سەن كوماندىر تۇرۇپ ھەرـ بىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلدىڭ ،— دېدى ـ دە ، دورا بەردى. دوختۇر بۇ ئەھۋالنى پولك شتاب باشلىقى ماتسوكقا دوكلات قىلدى. شتاب باشلىقى

ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاچچىقىدىن يېرىلغۇدەك بولدۇ، قولنى كەينىگە تۇتقان ھالدا قاتتىق- قاتتىق دەسسەپ ئۇياقتىن- بۇياققا ماڭدى. يانچۇقىدىن ئاپئاق ياغلىقنى ئېلىپ يۈز- كۆزىدىكى تەرلىرىنى ئېرتىۋېتىپ تېلېفوننى قولىغا ئالدى- دە ئۈچىنچى باتالىيون كوماندىرىنى تېلېفونغا چاقىرتىپ باتالىيون كوماندىرىغا:

— يەتتىنچى روتا بىرىنچى ئىززۆت كوماندىرىنىڭ ئىنتىزامسىزلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا باتالىيون بويىچە ئاگاھلاندۇرۇش ئېلان قىلىنسۇن، — دەيدۇ- دە، ئاچچىقى بىلەن تېلېفوننى قاتتىق بېسىپ قويۇۋېتىدۇ. تېلېفوننى قوبۇل قىلغان باتالىيون كوماندىرى دوگان سوفىيوپ دەرھال مېنى يېنىغا چاقىرتىپ ئەھۋالنىڭ تەپسىلاتىنى ماڭا چۈشەندۈردى. مەن كوماندىر روتا قاسىمنى چاقىرتىپ ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، روتىدىكى ئايرىملارنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىغا تەنقىدىي قاراپ، ئاچچىق ساۋاق ئېلىشنى جېكىلىدىم. بولكا ئىچىنقۇسى ئىچىپ قويغان بۇ ۋەقە ئىززۆت كوماندىرىغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش بىلەن ئاياغلاشتى.

تۆتىنچى باب

ئورمانباغدىكى يېڭى يىل كېچىلىكى

گەمە ئۆيدىكى ئولتۇرۇش

ھەش ـ پەش دېگۈچە يېڭى يىلمۇ يېتىپ كەلدى . يەنىسخەي ئورمانباغـ
دىكى جەڭچىلەر قىشنىڭ قاتتىق سوغۇقلىرىنى ، شۇۋىرغانلىق قاراڭغۇ كېچىلىـ
رىنى ، قاراڭغۇ زەي گەمىلەردە كۈن ـ ئايلارنى ساناپ ، بەزىدە مۇزلاپ ، بەـ
زىدە ئاچچىق كۈلۈپ ، بەزىدە تاتلىق شېرىن ھېسسىياتلارغا چۆمۈلۈپ ئۆتـ
كۈزۈۋاتاتتى . 12 ـ ئاي ئاخىرلىشىپ تېخىمۇ قاتتىق سوغۇق باشلانغانىدى .
سوغۇق دەستىدىن تۈكۈرۈكمۇ مۇز بولۇپ چۈشەتتى . گەمە ئىچىمۇ شۇنداق
سوغۇق ، ئوت قالىسىڭىز ھوردىشىپ كېتەتتى . سېسىق زەي تۇپا دەستىدىن
چىققان بىر تۈرلۈك سېسىق پۇراق دىماغقا ئۇرۇلاتتى . لېكىن شۇنداق بولسىـ
مۇ ئۆز خەلقىنىڭ ئازادلىقى ، تەڭلىك ـ باراۋەرلىكى ئۈچۈن جېنىنى ئايىماي
كۆرەش قىلىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ئىرادىسىنى ھېچ نەرسە سۇندۇرالمايتتى .
مانا بۈگۈن 1945 ـ يىلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈن كېچىسى ئىدى . ھاۋا ئىنتايىن
سوغۇق ، ئورمانباغنى قاپلىۋالغان تۇمان ئاستا ـ ئاستا تارقىلىپ ھاۋا ئېچىـ
لىشقا باشلىدى . بۈگۈن ھاۋانىڭ شۇ قەدەر سوغۇق بولۇشىغا پىسەنتمۇ قىلـ
ماي جەڭچىلەر ئورمانباغدىكى چىغىر يوللارنىڭ دوقمۇش ـ دوقمۇشىغا قار بوـ
ۋايلارنى ياسىۋەتكەن . بەزىلەر بولسا قاردىن پوستتا تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ
شەكلىنى ياساپ قويغانىدى . ئادەتتىمۇ پوستتا تۇرغان ئەسكەرلەرنىڭ مىدىـ

رىشنى دېمىسە قار بوۋايدىن ئايرىغلى بولمايتتى. چۈنكى پوستىنكى جەگـ
چىلەرنىڭمۇ قاش، كۆز، بۇرۇت، كىرپىك ۋە ھەممە يېرىنى قىراۋ باغلاپ كەتـ
كەن. قارىسىڭىز ئورمانباغ خۇددى ئەپسانىۋى چۆچەكلەردىكى ئاجايىپ-غا-
رايىپ تىلسىملارغا ئوخشاپ قالغانىدى.

تەبىئەت 1946 - يىلنى ئاجايىپ تىلسىملىرى بىلەن قارشى ئېلىۋاتاتتى.
بۇ ئاخىرقى كۈندە پۈتۈن پولك بويىچە يېڭى يىل كۆڭۈل ئېچىش تەييارلىقىغا
كىرىشىپ كېتىشتى.

كېچىسى ئاباروتلاردىكى، يەر ئاستى گەمىلەردىكى، باتالىئونلاردىكى
كوماندىر - جەڭچىلەر يىغىلىپ بۈگۈنكى يېڭى يىل كېچىسىنى مەنىلىك ۋە خۇ-
شال - خۇراملىق ئېچىدە ئۆتكۈزمەكچى بولۇشتى. كۆڭۈل ئېچىشنى باشلاش
ۋاقتىغا ئاز قالدى، ھەر بىر باتالىئوننىڭ باشلىقلىرى پولك شتابىغا بېرىپ،
باشلىقلارنىڭ يېڭى يىلنى تەبرىكلەپ كېلىشكە كەتتى، روتىلارمۇ ئۆز ئالدى-
غا تەييارلىقلارنى قىلىشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي باتالىئون باشلىقلىرى
جەڭچىلەر بىلەن يېڭى يىلنى بىرگە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۆز باتالىئونلىرىغا
قايتىپ كېلىشتى. بۈگۈن كەچ ھەممىدىن قىزىپ كەتكىنى بىرىنچى باتالىئون
بىرىنچى روتا گەمە ئۆيى بولدى. چۈنكى جەڭچىلەر، كوماندىرلار مۇساجان
روزىنىڭ يۈرەكنى چەككۈچى زىل تەمبۇر ئاۋازى بىلەن جاراڭلىق ئۇيغۇر خەلق
ناخشىلىرىنى ئاڭلاشقا تولىمۇ خۇشتار ئىدى. ئاشپەزلەر بۈگۈن كەچكى تا-
ماققا سەۋزە توغراپ، ئۈستىگە مەززىلىك كالا گۆشى بېسىلغان، راسا ئوخـ
شىغان پولۇ ئېتىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. ھەممىنىڭ يېڭى يىلنى با-
ياشات، كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈش ئارزۇسى كۈچلۈك ئىدى. بىرىنچى روتا گەمـ
سىدىكى ئۇزۇن ئۈستەلگە تاماق قاچىلىرى، ھەربىر قاچىنىڭ يېنىغا بىردىن قو-
شۇق، بىر جۈپتىن چوكا، ئوتتۇرىغا توغرالغان بولكىلارنى، زاكۇسكا ئۈ-
چۈن بىر نەچچە كىچىك تەخسىگە تۇزلانغان سەي، تەخسىلەرگە توغرالغان قې-
زا قويۇلغانىدى، ھەتتا يوغان بىر تەخسىگە غۇلجىنىڭ سۈت ۋە ماي قويۇپ
يېقىلغان ئۇششاق توقاچلىرىمۇ تىزىپ قويۇلغان. بۇ نەرسىلەر جەڭچىلەرنىڭ

ئۆيلىرىدىن كەلگەن نەرسىلەر ئىدى. كەچ سائەت ئون بىردا پۈتۈن ئىز-
ۋوتلاردىكى كادىرلار (ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلاردىن باشقا) نىڭ ھەممىسى جەم
بولۇشۇپ ئۇستەل ئەتراپىغا يىغىلدى. كىمدۇر ئارىدىن بىر جەڭچى: «قىنى
يولداشلار، ھەممىڭلار ئاتىغىنىڭلارنى چىقىرىڭلار» دېدى. شۇ زامان بىرىنـ
چى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى ئىزۋوتلاردىن كەلگەنلەر يېنىدىن ئۆزلىرىنىڭ يېڭى
يىل كېچىلىكى ئۈچۈن ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى قويدى. يەنە بەزىلەر پولك
خوجىلىقىدىن بېرىدىغان بىلمۇركانال دەيدىغان تاماكىلارنى چىقىرىپ ئۇستەلـ
گە قويدى. ھەممەيلەن يېڭى يىل كۆڭۈل ئېچىش مۇراسىمىنىڭ باشلىنىشىنى
تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ئولتۇراتتۇق. بىرىنچى باتالئون كوماندىرى توخـ
تى مەمەتوپ تۇيۇقسىزلا: «مۇنۇ قىزىل ۋە ئۇششاق توقاچلار نەدىن كەلدى؟»
دەپ سورىغانىدى، بىرىنچى باتالئون بىرىنچى روتىنىڭ كوماندىرى يۇسۇپـ
جان جاۋاب بېرىپ: «بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر ئەۋەتكەنىكەن، ئۆتكەندە جەڭچىـ
لەر بىلەن ئازراق ئېغىز تېگىپ، قالغىنىنى مەخسۇس ئورمانباغ يېڭى يىل كېـ
چىلىكىگە ئېلىپ قويغان،» دېيىشىدى، ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى.
كۈلكە توختىغاندىن كېيىن يۇسۇپجان مېھمان بولۇپ كەلگەن دوگان سوفـ
يوپ، نۇر مۇھەممەت باكىيوپ ۋە مېنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «ھەر بىرىڭلارنى
مۇنۇ قىزىغا، ئۇيىنىڭ ئۇششاق توقاچلىرىغا ئېغىز تەگسۇن دەپ ئالدىڭلارغا
قويدۇق» دېدى. مەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «ئۆز نەپسىڭلاردىن ۋاز كېـ
چىپ، بىزنى ئەسلەپ ئېلىپ قويغىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت» دېدىم. باشقىلارمۇ
قولنى كۆكسىگە قويۇپ ماڭا قوشۇلۇپ رەھمەت ئېيتىشتى. شۇنداق قىلىپ
ئولتۇرۇش باشلىنىپ كەتتى. بىرىنچى باتالئون كوماندىرى توختى مەمەتوپ
ساھىبخان بولۇپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ چۆرىسىدە ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالـ
ئوندىن كەلگەنلەر ۋە بىرىنچى باتالئونىنىڭ روتا ـ ئىزۋوت كوماندىرلىرى ئولـ
تۇرۇشتى. توختى مەمەتوپ قاتارلىق يولداشلار زىياپەتنى باشلاشقا ئالدىـ
رايتتى. ھەرقايسىسى ئۆز چىنلىرىگە ئالدىراش ھاراق قۇيۇشتى.
توختى مەمەتوپ ئالدىرماي ئورنىدىن تۇرۇپ بارلىق ئوفىتسېرلارغا بىر

قۇر قاراپ چىقىپ ئاندىن قەدەھ سۆزى باشلىدى :

— يولداشلار ، بىز ئۇزۇندىن بۇيان ئىنقىلابقا قاتنىشىپ ، ئۆلۈمدىن-مۇ ، جاپادىنمۇ قورقماي ھەرەمباغ ، لياڭشاڭ ، جىڭ ، شىخولاردا دۈشمەن بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدۇق. نۇرغۇنلىغان سەپداشلىرىمىز ئىسسىق قانلىرىنى تۆكۈپ ئەزىز جانلىرىنى ۋەتەن ، خەلق ئۈچۈن پىدا قىلدى. بىز ئامان قال-غانلار قىسىم بىلەن مۇشۇ تەبىئىي ئورمانلىققا كېلىپ ، يەر كولاپ يەر ئاستى ئۆيلەردە ئىسسىق- سوغۇقلاردا ، ئاق قار ، كۆك مۇزلاردا بەزىدە قايغۇ-رۇپ ، بەزىدە خۇشال بولۇپ مۇشۇنداق تۇرمۇش ئۆتكۈزۈۋاتىمىز. مانا بۇ-نىڭغىمۇ تۆت ئايدىن ئاشتى. بۈگۈن مانا 1945 - يىلنى ئۇزىتىپ 1946 - يې-لىنى قارشى ئېلىۋاتىمىز. بىز ئۇرۇشتىن بۇرۇن يېڭى يىل كېچىسنى ئىسسىق ئائىلىمىزدە ئاتا - ئانىمىز ، ئۇرۇق- تۇغقانلىرىمىز ، خوتۇن- بالىلىرىمىز ، سۆيۈملۈك يارۇ بۇرادەرلىرىمىز بىلەن بىرگە ئۆتكۈزگەنىدۇق. ھازىر ئۇلار بىزنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈۋاتىدۇ ، سېغىنىۋاتىدۇ ، ئەسلەۋاتىدۇ. بىزمۇ ئۇلارنى سېغىندۇق ، ئەسلەۋاتىمىز ، تىنچلىق بولغان بولسا بىزمۇ بالا - چاقى-لىرىمىز ، دوست- يارەنلىرىمىز بىلەن ئۆتكۈزگەن بولساق قانداق ياخشى بولاتتى. ئۇ كۈنلەر ئالدىمىزدا ، تەييار ئازدۇر - كۆپتۇر نەرسىلىرىمىز بىلەن يېڭى يىلنى قارشى ئالدۇق دەۋاتىمىز ، تازا زەن قويۇپ قاراپ باقسام ، ھەم-مىمىزنىڭ قەلبىمىزدە يانغان كۆزلىرىمىزدە ئائىلىمىزنى ، يىراقتا قالغان تۇغ-قانلىرىمىزنى سېغىنىۋاتقانلىقىمىز ۋە ئۇلارغا مۇھەببەت ، قايناق ھېسسىيات ، دۈشمەنگە نەپرەت چىقىپ تۇرىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا ، جەڭچىلەردە ياكى ئو-فىتسېرلاردا بولسۇن بىر خىل زېرىكىش بار. بەزىلەر ئاغزىمىزدىن چىقىرىمىز ، بەزىلەر ئاغزىمىزدىن چىقىرالمايمىز. قاچانغىچە بۇ جاڭگالدا تۇرۇۋېرىمىز ، ئالغا ئىلگىرىلىمەيمىزمۇ ، دەپ غۇدۇڭشىپ قويىمىز. يولداشلار بىر نۇقتىنى تولۇق چۈشىنىشىمىز كېرەككى ، بىز ھەربىي ئادەملەر بۇيرۇققا بويسۇنىمىز ، قاچان يۇقىرى بۇيرۇق چۈشۈرىدىكەن ، بىز دەرھال نەگە بار دېسە ، شۇ يەر-گە بارىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن كوماندىر يولداشلار جەڭچىلەرگە ئوبدان خىز-

مەت ئىشلىشىمىز كېرەك. ئۇرۇش دېگەندە ئالدىراپ كېتىشكە، يەڭگىللىك قىـ
لىشقا بولمايدۇ، — دېدى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا ئۇياقتا تۇرغان دۇگلەك سا-
ئەتنىڭ ستىرېلكىسى ئون ئىككىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. توختى مەمەتوپ سا-
ئەتكە قاراپ قويۇپ بېشىدىكى شالاڭ چېچىنى قولى بىلەن يېنىككىنە كەينىگە
قايرىپ قويۇپلا يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ ئاغزى، پېشانىلىرىنى
سۈرتۈۋېتىپ ئەتراپىقا بىر نەزەر سالدى-دە، — قېنى، ھەممىڭلارنىڭ يەڭـ
گىسىنى ئۇرمانلىقىدىكى ئۆتكۈزۈۋاتقان يېڭى يىلىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن!
قېنى ئالدىڭلاردىكىنى كۆتۈرۈۋېتىڭلار! — دەپ چىنىنى كۆتۈرۈپ ھەرقايىسـ
سىنىڭ ئالدىغا بېرىپ چىنىسىنى ئۇرۇشتۇرۇپ چىقتى ۋە قولىدىكى ھاراقنى
كۆتۈرۈپ بىراقلا ئىچىۋەتتى-دە، ئىچكەن قېرىق جۇن بولغاچقا بىر سەسكـ
نىپ قويدى-دە ئاچچىق سەيدىن بىرئاز ئېلىپ كاپپىدە ئاغزىغا سالدى،
ئاندىن قولى بىلەن ئېغىز ئېپى چۆرىسىنى سۈرتۈۋېتىپ، — ئۇنداق بولسا
ئوفىتسېرلار، مەن سىلەرگە بىر كىشىنى تونۇشتۇرۇپ قوياي، — دەپ سۆزىنى
داۋاملاشتۇردى، — بۈگۈن بىزنىڭ يېڭى يىلنى قارشى ئېلىش ئولتۇرۇشىمىز-
غا باتالىئونىمىزنىڭ بىرىنچى روتا بىرىنچى ئىزۋوت كوماندىرى نادىروپ زىخـ
رۇللام (بۇرۇن ئوددېلنىيە كوماندىرى ئىدى، كېيىن ئىزۋوت كوماندىرى بولـ
دى) قاتناشتى. بۇ ئادەمنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن سىزلەرنىڭ خەۋىرىڭىزلەر
بار. ئۇ يۈنجىخۇ، باجياخۇ ئۇرۇشىدا قەھرىمانلىق بىلەن دۈشمەن پوتىينى
گرانات تاشلاپ پارتلىتىپ قېرىنداش قىسىملارنىڭ ئاتاكىغا ئۆتۈش يولىنى
ئېچىپ بەرگەن قەھرىمان يىگىت، — دەپ زىخرۇللامنىڭ مۈرىسىگە يېنىككىنە
ئۇرۇپ قويدى. زىخرۇللام دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت چاسىنى بەرگەنـ
دىن كېيىن، يولداشلارنىڭ ھەممىسىگە قاراپ قويۇپ ھەربىيلەرگە خاس چاقـ
قانلىق بىلەن ئولتۇردى. شۇ ھامان گەمىنىڭ ئىچىنى گۈلدۈراس ئالقىش سا-
دالىرى بىر ئالدى (زىخرۇللامنى بۈگۈنكى بىرىنچى روتا يېڭى يىل كېچىلىكىگە
قاتناشقان ئۈچىنچى باتالىئوننىڭ بەزى ئوفىتسېرلىرى بۇرۇن تونۇمايتتى).
چاۋاكتىن كېيىن پاراڭ قىزىپ كەتتى. بەزىلەر ئۆتكەنكى ئۇرۇشلارغا بولغان

ئىشلارنى سۆزلەشسە ، بەزىلىرى ئۆزئارا كۈلكىلىك چاقچاقلىرىنى قىلىشىپ ئولتۇرۇشتى . بۇ پاراڭ - چاقچاقلار ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدە يانغان مۇھەببەت سېغىنىش ئۇچقۇنلىرىنى ئاللىقاچان ئېسىدىن كۆتۈرۈۋەتكەنىدى . توختى مەمەتوپ ئورنىدىن تۇرۇپ سۆز باشلاپ ، — يولداشلارغا دەپ قويىدىغان يەنە بىر خۇشاللىقىمىز ، بۈگۈنكى يېڭى يىل ئولتۇرۇشىمىزغا ئىككىنچى باتالىئون كوماندىرى نۇرمۇھەممەت باكىيوپ ، ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپ ۋە ئۈچىنچى باتالىئون شتاب باشلىقى ساۋدانوپ زاھىر يولداشلار قاتناشتى ،— دېيىشى بىلەن چاۋاك چېلىندى . ئاڭغىچە ياڭيۇ بىلەن قورۇلغان سەي كەلتۈرۈلدى . پاراڭ كۈلكە - چاقچاقلار بىلەن گەمە ئىچى قىزىپ كەتتى . شۇ ئارىدا كىمدۇ بىرى : « قېنى يولداشلار ، ئەمسە ھازىر بىر ئاز ساز ئاڭلىساق ، مۇساجان روزى ، تەمبۇرنى قولىڭىزغا ئېلىڭ ، يېقىملىق ئىلى ناخشىلىرىنى ئېيتىڭ ، بىزمۇ جور بولۇپ ئاڭلايلى » دېيىشكە ، بىرىنچى روتا كوماندىرى بىر توغرام قېزىنى راسا ئىشتىھا بىلەن يەپ تۇرۇپ : « مەن بىر - ئىككى ئېغىز سۆز قىلاي ، بۈگۈن ھەر بىرىڭلارغا ئازدۇر - كۆپتۇر بىرنېمىلەرنى تەييارلىدۇق ، مەن بىرىنچى روتىغا ۋەكالىتەن سىزلەرنىڭ قاتنىشىپ بەرگەنلىكىڭلار ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىمەن . ھەقىقەتەن بۇ يەرگە كەلگىلى تۆت ئايدىن ئاشتى . كۈزدە كەلگەن ، كۈز كېتىپ ، قىش كىردى . بۇ يەردە يېتىۋەرمەستىن يەنىمۇ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان كۈنلەر كېلىدۇ . قېنى ئالغا تېزرەك ئىلگىرىلىشىمىز ئۈچۈن مۇشۇ بىر قەدەھنى كۆتۈرۈۋېتەيلى . ئادەم ئىزى چۈشمىگەن مۇشۇ يەردە يەر ئاستى گەمىدە ئۆتكۈزگەن يېڭى يىل ئۇنتۇلماس يېڭى يىل كېچىلىكىدۇر ، ھۇررا ! » دەپ چىنىنى كۆتۈردى . باشقىلارمۇ « ھۇررا ! » دېيىشىپ يەنە ئىچىشتى . دەل مۇشۇ پەيتتە مۇساجان روزى قولىغا ناخول بېكىتىپ تەمبۇرنى چېلىشقا باشلىدى . سورۇن ئەھلى خەپشۇك دېيىش بىلەن ھەممە جىم بولۇپ ئىشتىياق بىلەن ساز ئاڭلاشقا باشلىدى . بىردىنلا مۇساجان روزى « يار سېنىڭ دەردىڭ يامان » دېگەن ناخشىنى باشلىۋەتتى . بۇنىڭغا ھەممە قوشۇلۇپ ئېيتىپ گەمىنىڭ ئىچىنى كۆتۈرۈۋېتىشتى . سائەت ئىككى بولغاندا

ئاشپەز پولۇنىڭ پىشقانلىقىنى دېدى. بىز يۇرۇش ناخشا ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ساز توختىشى بىلەن تەڭ تاماقمۇ كەلتۈرۈلدى. ھەممە ئىشتىھا بىلەن بۇ ئوخشىغان پولۇنى تويۇپ يېيىشتى. تاماقتىن كېيىن يەنە بىر ھازاغىچە بىر پەدە ناخشا ئاڭلىغاندىن كېيىن سازچى ۋە ساھىبخانىلارغا رەھمەت ئېيتىشىپ ئۆزئارا قىزغىن پاراڭلار بىلەن ئولتۇرۇش بولغان گەمىدىن چىقىشىپ تەرەپ-تەرەپلەردىكى ئۆز گەمىلىرىمىزگە قايتىپ كەتتۇق. بۈگۈنكى يېڭى يىل كېچىلىكى ئەنە شۇنداق مەنىلىك، تەنتەنىلىك ھالدا ۋە قىزغىن خۇشاللىق كەيپىياتتا ئۆتتى.

1946 - يىل 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى بىر ئايدىڭ كېچىسى ئىدى. ئۈچىنچى باتالىئوننىڭ يەتتىنچى، سەككىزىنچى، توققۇزىنچى روتا ئوفىتسېرلىرى سەككىزىنچى روتا گەمىسىگە يىغىلىپ ئۆزئارا كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇرۇشتى. بۇنداق كۆڭۈل ئېچىشلار ھەر شەنبە كۈنلىرى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغانىدى. بۈگۈنكى جوزا يېڭى يىل كېچىسىدىكىدەك مول بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا يامان ئەمەس تەييارلىق قىلىنغانىدى. بۇ كۈنلەردە گەمىنىڭ ئىچىمۇ خېلى ئىسسىپ قالغانىدى. ئولتۇرۇش باشلىنىپ كۈلكە راسا ئەۋجىگە چىققاندا تۇيۇقسىزلا ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپ:

— دىققەت، — دېدى ئورنىدىن دەس تۇرغان پېتى قولىنى كۆتۈرۈپ، — تىنچلىنايلى، چاقچاق، ئويۇن-كۈلكىنىمۇ يۇخادىن چىققۇچە قىلىشىۋالدۇق. ئەتىياز كىرىپ قالدى، ئىچىڭلارمۇ پۇشۇپ قېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ مۇنداق بىر تەكلىپىم بار. بىرىنچى باتالىئوندىكى بىرىنچى روتا بىرىنچى ئىزۋوت كوماندىرى ياردەمچىسى زىخرۇللام جىلىڭ، يۇڭجىخۇ، باجياخۇدىكى ئۇرۇشلاردا ئاجايىپ كارامەتلەرنى كۆرسىتىپ ئىسمى-جىسمىغا لايىق قەھرىمان ئوردېنىغا ئېرىشتى. بىلىسىلەر، نادىرۇپ زىخرۇللام بىزنىڭ تۆتىنچى پولكتىن چىققان قەھرىمانىمىز. بۇ، مۇشۇ ئولتۇرغان يولداشلار ئۈچۈنمۇ ئاجايىپ شان-شەرەپلىك ئىش، بىز بۇنىڭدىن پەخىرلىنىمىز، ئەلۋەتتە. بىز زىخرۇللامنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلى-

سىيام، ھەقىقەتەن ئىنتايىن قىيىنچىلىق، جاپالىق، ئېچىنىشلىق تۇرمۇشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ، ھەتتا گومىنداڭچىلار ئەسكەرلىككە تۇتۇپ قاتتىق ئىشلەتكەن يەردىن جېنىنى تىكىپ قېچىپ قولىغا قورال ئېلىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ بۈگۈنكى پۈتۈن پولكىمىزغا شان- شەرەپ كەلتۈردى. بىزنىڭ باتالىيوندىكى يولداشلار زىخرۇللامنىڭ ئىش ئىزلىرىنى تولۇق بىلمەيدۇ. بۈگۈن ھەممىمىز زىخرۇللامنى تەكلىپ قىلىپ ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئاڭلاپ ئۆتسەك، قانداق دەيسىلەر؟

ھەممىسى بىردەك:

— ناھايىتى ياخشى گەپ بولدى، ئاڭلايلى، — دېيىشتى. ئاڭغىچە بىرىنچى باتالىيونغا تېلېفون بېرىپ زىخرۇللامنى تەكلىپ قىلدۇق. بىر ئازدىن كېيىن كۆپچىلىك زىخرۇللامنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ، سۆزگە تەكلىپ قىلىشتى.

زىخرۇللام تارتىنچاقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىدىكى شەپكىسىنى سەل- پەل كۆتۈرۈپ، پېشانە تەرلىرىنى قولى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، قولىنى كۆتۈرۈپ يولداشلارغا ھۆرمەت سالىمىنى بەرگەندىن كېيىن ناھايىتى ئېغىر- بېسىق ۋە تارتىنچاقلىق بىلەن كۆپچىلىككە قاراپ:

— مېنىڭ سۆز قابىلىيىتىم ئانچە ياخشى ئەمەس. مەن كوماندىر باتالىيون دېگەندەك ئانچە چوڭ خىزمەت كۆرسەتمىگەن بولسامۇ يولداشلار مېنىڭ ئىشىمغا بەك يۇقىرى باھا بېرىۋاتىدۇ. مېنىڭ ئۆتمۈشۈم ۋە ئىش ئىزلىرىمغا مۇشۇنچىلىك ئېتىبار بېرىپ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندىن كېيىن ئاۋۋال باشلىقلارغا، ئاندىن پۈتۈن سەپداشلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن، — ئۇ شۇنداق دېدى- دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كۆپچىلىككە ھەربىيچە سالام بېرىۋەتكەندىن كېيىن، ئۆرە تۇرۇپ سۆزلەشكە تەمشەلدى. ئوفىتسېر- جەڭچىلەر ئولتۇرۇپ سۆزلەشنى ئۆتۈنۈشتى. زىخرۇللام ئولتۇرغاندىن كېيىن شەپكىسىنى ئالدىغا ئېلىپ قويۇپ يانچۇقىدىن سەل كىرلىشىپ قالغان، چۆرىسىنى ئاق يىپ بىلەن مېغىز چىقىرىپ ئىشلىگەن ھاۋارەڭ تاۋار قول ياغلىقنى ئېلىپ،

يۈز ـ كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ ياغلىقنى يانچۇقىغا سالدى ـ دە
ئەتراپقا بىر قۇر قاراپ قويدى . ئاندىن ئالدىرىماي ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن
سۆزىنى باشلىدى ،— مەن غۇلجا ناهىيە قىشلاقتام يېزىسىدا بىر كەمبەغەل
دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلدۇم . دادام نادىرئاخۇن— كەمبەغەلچىلىك ، غۇر-
بەتچىلىكتە بايلارنىڭ ئۆيلىرىدە ، ئېتىزلىرىدا يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيتتى .
بايلارنىڭ تىل ـ هاقارەت ، ئېغىر ئەمگەكلىرى ئۇنىڭ بەللىرىنى ۋاقىتسىز مۈك-
چەيتىپ قېرىتىۋەتكەنىدى . پۈتۈن هاياتى قاتمۇقات زۇلۇمدا ئۆتكەن دادام
ئازاب ئىچىدە دۇنيادىن بىلەن خوشلاشتى .
مەن دادامدىن بەك كىچىك يېتىم قالدىم . شۇنىڭ بىلەن جاپاكەش ئانام
گۈلزىرەخان مېنى يېتىلەپ يۈرۈپ ، بايلارنىڭ نېنىنى يېقىپ ، كىرلىرىنى يۇ-
يۇپ ، شۇلارنىڭ ئاشقان ـ تاشقان تاماقلىرىنى يەپ ، كونا كىيىملەرنى كىيىپ
تۇرمۇش كەچۈردۇق . ئون ئىككى ياشقا كىرگەندىن باشلاپ مەنمۇ قولۇمغا
تاياقنى ئېلىپ ، بايلارنىڭ قوي ـ كالىلىرىنى باقتىم . قورسىقىم تويغۇدەك تا-
ماق يېمەيتتىم . مەن ئەتىگىنى كۆكىرىپ قالغان قاتتىق ـ قۇرۇق كۆمەچ نانلار
بىلەن چاينى ئىچىپ ماللارنى هەيدەپ چىقىپ كېتەتتىم . «كىچىك بالا دېگەن
يالىڭاياغ چوڭ بولىدۇ» دەپ بايلار ماڭا چوقاي ئارتىشقىمۇ بىر پارچە تېرى-
نى ئاياپ بەرگۈسى كەلمەيتتى . خالتامدا بىر پارچە كۆمەچ ، پۇتۇم يالىڭا-
ياغ ، پادا كالا بىلەن چىقىپ كەتسەم ، پۇتلىرىم يېرىلغان ، كالپۇكلىرىم
شورلاشقان هالدا ئاچلىقتىن ئۆلەي دەپ كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ كېلەتتىم . پا-
دا كالا بىلەن تەڭ قايتسام ، بايلار : «سەن هۇرۇن ماللارنى ئوبدان توي-
غۇزماي كېلىپسەن» دەپ ئېغىزغا ئالغۇسىز سۆزلەر بىلەن تىللايتتى ، ئۇراتت-
تى . ئامالنىڭ يوقىدىن شۇ غۇربەتچىلىك تۇرمۇشقىمۇ كۆنۈۋاتاتتىم . كېچىسى
مالغا ئوغرى كېلىدۇ دەپ مېنى ئاپامنىڭ يېنىغا كەتكۈزمەيتتى . ئېغىلدا سا-
مانىنىڭ ئىچىدە يېتىپ تاڭلارنى ئاتقۇزاتتىم . ئۇ چاغدا كىچىك بولغىنىم ئۈ-
چۈن «بىزنىڭ مۇدهش تۇرمۇشىمىز مۇشۇنداق باشلىنىپ ، مۇشۇنداق ئاخىر-
لىشىدىغان ئوخشايدۇ» دەيتتىم . كېچىلىرى قورسىقىم ئېچىپ ئۇنسىز يىغلايت-

تىم، ئاپامنى سېغىناتتىم، بەزىدە ھەپتىلەپمۇ ئاپامنى كۆرمەيتتىم. بايلارنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ئېتىم «يېتىمئوغلاق» ئىدى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەن قانداقتۇر تۇيۇقسىزلا قىزىتما كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ ئۆيدە يېتىپ قالدىم. بىچارە ئانام مېنىڭ يېرىلغان پۇت- قوللىرىمغا سۆيەتتى، باشلىرىمنى سىلايتتى. كۆزىدىن ئاققان ياشلار خۇددى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك يۈز- كۆزلىرىمگە تۆكۈلەتتى. مېنى باغرىغا بېسىپ ھاردۇقى چىققاندەك، پەغانى بېسىلغاندەك يىغلىۋالاتتى- دە ئاستا كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ: «قانداق قىلىمىز، بالام، داداڭ رەھمەتلىك بولسىغۇ سەندەك كىچىككىنە بالىنى بۇ بايلارنىڭ ئىشىغا سېلىپ قويمايتتى. بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر، سەنمۇ چوڭ بولارسەن، بىرەر ھۈنەر ئۆگەنسەڭ، مېنى خار قىلماسسەن، بالام، سەن ئازراق چوڭ بولغۇچە چىداپ تۇرايلى»، دەپ ماڭا تەسەللى بېرىپ، تېخىمۇ ئېسەدەپ يىغلاپ كېتەتتى. ئۆيدە شۇنداق ئوت كاۋاپ بولۇپ قىزىرىپ ياتسام، خوجايىن: «سەن ھۇرۇنلۇق قىلىپ يالغان ئاغرىپ يېتىۋالدىڭ» دەپ مېنى قاتتىق ئۇرۇپ- دەسسەپ كېسىلىمنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى. ئۆز ھاياتىمدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاسلا قالدىم. بىچارە ئاپام تاياققا چىدىماي، مېنىڭ ئۈستۈمدە دۈم يېتىۋېلىپ خوجايىنغا يالۋۇرۇپ مېنى كەچۈرۈشنى ئۆمىد قىلىپ زار- زار يىغلاپ كەتكەنىدى. شۇنداق قىلىپ مېنىڭ ئېچىنىشلىق دەرد- ئەلەملىك تۇرمۇشۇم يېشىمنىڭ چوڭ بولۇشىغا ئەگىشىپ تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ بارماقتا ئىدى. مەن مۇشۇنداق كىچىك مالايلىق تۇرمۇشۇمدا خوجايىنلارنىڭ خورلىشىغا ئۇچراپلا قالماي، بەلكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ زورلۇق- زومبۇلۇق بىلەن ئاياغ ئاستى قىلىشىغىمۇ ئۇچراپ كەلدىم. مەن بايلارغا يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن ۋاقىتلىرىمدا، بىر كۈنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ باجگىرى بىرقانچە چېرىكلىرىنى باشلاپ چىقىپ يېزىدىكى پۇقرالارغا زورلۇق قىلىپ، مال بېجى، تۇياق بېجىنى، ئۆز ۋاقتىدا تاپشۇرمىدىڭلار، مال سانىنى يوشۇردۇڭلار، دەپ ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنى تېرەككە باغلاپ قاتتىق ئۇرغانلىقى، بىرنەچچە ئائىلىنىڭ

نومۇسغا تېگىپ ئۇلارنى ئاياغ ئاستى قىلغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە بولغان قاتتىق نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىكىمنى يۇرىـكىمنىڭ چوڭقۇر قېتىغا پۈكۈپ قويغانىدىم. مەن مانا مۇشۇنداق جاپا - مۇشەققەتلىك ئىچىنىش - ئازابلىق، باراۋەرسىزلىك تۇرمۇشنى چىشىمنى چىشلەپ ئۆتكۈزۈپ ئەمدى يىگىرمەبىر ياشقا كىرىپ، راسا قۇرامىغا يەتكەن چاغدا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ زوراۋانلىقىغا، زالىملارنىڭ زۇلۇمىغا قارشى خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرىتى قايناپ تاشتى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقنىڭ كۈندىن- كۈنگە ئۆرلەۋاتقان غەزەپ - نەپرىتىدىن ئەنسىرەپ، ھەممە يەردە پوتەي ياساپ، ئاكوپ كولاپ ئۆزلىرىگە گۆر كولاشقا كىرىشتى. بىر كۈنى مەن ئېتىزدىن كەچرەك ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتسام، ئەسكەر تۇتۇشقا چىققان گومىنداڭ چېرىكلىرى يولدا مېنى گەپ- سۆز قىلمايلا تۇتۇۋېلىپ، ئۆزلىرى تۇرغان گازارمىغا ئاكوپ كولاشقا ئاپاردى. ئەمگەك ئېغىر، قورساق تويغۇدەك تاماق يوق. بىردەم دەم ئېلىپ ئولتۇرساڭ ملتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرىدۇ. بىر كۈندە ئون نەچچە سائەت ئەمگەك قىلمىز ھەتتا ئىچىشكە قانغۇدەك سۇمۇ بەرمەيتتى. مەن بەك ئورۇقلاپ بىرتىرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدىم. مانا مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق تۇرمۇش مېنىڭ قەلبىمدە زورلۇق- زوراۋانلىققا قارشى غەزەپ- نەپرىتىمنى قوزغىتىپ، قوزغال دەيدىغان بىر روھ مېنى ئويغىتىۋاتقاندەك قىلاتتى.

مەن ئوقۇمىغان، ساۋاتسىز بولغانلىقىم ئۈچۈن زادى بۇ ئىشلار نېمە ئۈچۈن؟ دەيدىغان سوئالغا جاۋاب تاپالمايتتىم. بۇ سوئال مېنى ئازابلاپ ئۇخلاتمايتتى.

1944 - يىلى 8 - ، 9 - ئايلاردا، بىر كۈنى كېچىسى جىمى ئادەم قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغدا، پوستتا تۇرغان ئەسكەرمۇ ملتىقنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ھېلقى غايىب ئاۋاز يەنىلا ماڭا ئارام بەرمەيتتى. مەن غەيرەتكە كېلىپ بۇ دوزاختىن، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قولىدىن تېزرەك قۇتۇلۇش ئۈچۈن بۇ يەردىن قېچىپ كېتىش، نىجاتلىق ئىزدەشكە ئىرادە باغلىدىم - دە،

ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ ئۇ يەردىن قېچىپ چىقتىم. بۇرۇن مەن ئۇلاستاي تاغلىرىدا پارتىزانلار بار ئىكەن، دېگەن مىش-مىش گەپلەرنى ئاڭلىغان، ئۇنىڭ مەنىسىنى تولۇق چۈشەنمىسەممۇ، ئەمما ئۇلارنى خۇددى بىر قۇتقۇلدۇرغۇچىدەك ھېس قىلىپ يۈرەتتىم، قېچىپ چىققاندىن كېيىن پارتىزان دېگەن سۆز ماڭا خۇددى كېچىدىكى مەشئەلدەك دىلىمنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى. مەن ئۇلاستاينى نىشان قىلىپ يۈرۈپ تاغقا چىقىپ كەتتىم.

مۇشۇ گەپ بىلەن ھېكايىنى تىڭشاپ ئولتۇرغانلارنىڭ دۈمبىسىدىن بىر ئېغىر يۈكنى ئېلىۋەتكەندەك ھەممىسى چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىشىپ، يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى. زىخرۇللامنىڭ كۆزلىرى غەزەپ-نەپرەتتىن يېنىپ كەتكەنىدى. ئۇ خۇددى شۇ ئىشلارنى ھازىر بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندەك تىترەپ ھاسىراپ كەتكەنىدى. تەرنى ئېرتقاندا قول ياغلىق تۇتقان قولمۇ تىترەۋاتاتتى. زىخرۇللام چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئالدىدىكى مۇزلاپ قالغان چايدىن قانغۇدەك بىر ئوتلىۋالدى-دە يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— راست دېگەندەك. شۇ ئاي، شۇ كۈنلەردە نىلقىنىڭ ئۇلاستاي تاغلىرىدا ئىنقىلاب ئۇچقۇنلىرى لاۋۇلداپ يېنىشقا باشلىغانىكەن. بۇ 1944-يىلى 9-، 10-ئايلار مەزگىلى ئىدى.

ئۇلاستاي دېگەن تاغلىق رايون نىلقا ناھىيىسىنىڭ غەربىي تەرىپىگە قاراپ سوزۇلغان كۆكتامىر تېغىنىڭ كۈنگەي باغرىغا جايلاشقان. شىمالىي تەرىپىدە ئېسبوسىن دەپ ئاتالغان بىر ئېگىز چوققا بار ئىكەن. مەن مانا مۇشۇ چوققا تەرەپكە قاراپ، تاغ ئارىسىدىكى يوللار بىلەن مېڭىپ مېڭىپ مۇشەققەتلەرنى چېكىپ پارتىزانلارنى ئىزدەپ ماڭدىم. ئۇلاستاينىڭ باش تەرىپىدىكى كۆكساي ئېچىگە كىرىپ بىر كەمبەغەل قازاق چارۋىچىنىڭ يالغۇز كىگىز ئۆيىگە بېرىپ قالدىم. ئۇ چارۋىچى مېنىڭ ئەھۋالىمنى بىلگەندىن كېيىن ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ، بەكمۇ غەمخورلۇق قىلدى. نەچچە كۈندىن بۇيان ئاچ قورساق يول يۈرۈپ ماغدۇرسىزلىنىپ كەتتىم. ئاياغسىز پۇتلىرىم يېرىلىپ تاشلار-

غا ئۇرۇلۇپ قاناپ كەتكەنىدى. چارۋىچى بىكەن(قازاق) نىڭ بويى پاكار-
راق، ئورۇق بولسىمۇ يۈز- كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، كۆزلىرى ئۆت-
كۈر، ئۆزى كەمبەغەل، ئاق كۆڭۈل، قىرىق بەش ياشلار ئەتراپىدىكى كىشى
ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيىمۇ ئادەتتىكى كىگىز ئۆي بولۇپ كىگىزلىرى كونىراپ ئۆتمە-
تۆشۈك بولۇپ كەتكەن، ئۆيگە كونا بىر پارچە شىرداق بىلەن بىرنەچچە
ئوغلاق تېرىسى سېلىپ قويۇلغان. تېرىنىڭ ئۈستىدە يېرىم يالىڭاچ ئون بىر
ياشلاردىكى بىر قىزچاق بىلەن تۆت- بەش ياشلاردىكى كۆزلىرى دۈپدۈگە-
لەك، چاچلىرى قاپقارا، بۇرنى پاناقراق، ئاقپىشماق، ئوماق، قىپيالىڭاچ
بىر ئوغۇل بالا قولىدا قۇرۇت يېگەچ ئويناۋاتاتتى. مېنى كۆرۈپ ئۇلار ئويۇن-
نى توختاتتى- دە، كىگىزنىڭ چېتىگە مۆكۈنۈپ، مەندىن قورققاندەك هالدا
كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى. بىكەنىڭ ئايالى ئوتتۇز بەش
ياش ئەتراپىدىكى بىر قازاق ئايال بولۇپ، ئۆزى مۇلايىمغىنە، كۆزلىرى چې-
رايلىق ئەمما تولىمۇ مىسكىن چىراي ئىدى. ئۇ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چاي قاي-
نىتىۋاتقانىكەن. مېنى كۆرۈپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى- دە، كۆڭلەكلىرىنىڭ
يىرتىق جايلىرىنى قولى بىلەن يۆرۈپ تۇتۇۋېلىپ ماڭا يەرنىڭ تېگىدىن قاراپ
قويدى. كىچىككىنە بىر خالتىنى كىرىگىدىن ئېلىپ چوگۈنگە چاي سالدى.
خالتىنى يەنە جايىغا ئېلىپ قويۇپ، كىر دەستىدىن رەڭگىنى بىلگىلى بولماي-
دىغان، تولا يامىلىپ توقۇمدەك قېلىنلىشىپ كەتكەن بىر داستىخاننى ئەكەل-
دى- دە، ئۇنى ئېچىپ سالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى سىقىمدەك ئىرىم-
چىك، بىرقانچە قاتتىق قۇرۇت قويدى. بىر ياغاچ چۆچەكنى ئېلىپ بىر خالتى-
دىن توشقۇزۇپ ئارپا تالقىنى ئالدى، ئاندىن يولدىشىغا يەرنىڭ تېگىدىن
بىر قاراپ قويۇپ چاي قۇيۇشقا باشلىدى. ئۆتكۈر چېچەن بىكەن ئاغا دەر-
هال گەپ قىستۇرۇپ:

— هەي تووۋسقانىم، رەنجىمە، ئۆيدە بارى ئۇسى تالقان، نانمۇ
جوق، جېگگېلىك ئۇيالىپ جاتىر،— دېدى.

— ۋاي رەهمەت، — دېدىم ئورنۇمدىن قوزغىلىپ،— تالقان بولسىمۇ

بىر ئىسسىق چاي ئىچسەملا بولدى ،— دەپ يەڭگەمگە قاراپ رازىلىقىمنى بىلـ
دۈردۈم. يەڭگە بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى ـ دە ، ئىككى چۆـ
چەككە چاي قۇيۇپ ، بىر قوشۇقتىن ئارپا تالقىنىنى چىنىلىرىگە سېلىپ بەردى.
مەنمۇ شۇ قاتاردا بىكەن ئاغاي ئۆز قولى بىلەن ياسىۋالغان بىر تەرىپى سەل
يېرىلىپ قالغان يوغانىراق توستاغاندا①تالقاننى سېلىپ تويغۇدەك ئىچىۋالـ
دىم. قورسىقىم تويغاندىن كېيىن ، مەن داستىخاندىن سەل نېرى ئولتۇرۇپ
چېكەمنى بىر ئېرتىۋېتىپ مەقسىتىمنى ئاق كۆڭۈل بىكەن ئاغايغا ئوچۇقلا دېـ
دىم. بىكەن ئاغاي گېپىمنى ئاڭلاپ:
— هوي جارايىسىن ، جىگىت ، سېنى تاپقان ئەكېڭگى راقمېت ،— دەپ
دۈمبەمگە ئۇرۇپ قويدى ۋە ئىنتايىن روهلانغان هالدا ،— هوي قاتىن ، بول ،
ئاناۋ ئورامالدى ئالىپ كېل ،— دەپ بىر كونا قول ياغلىقىغا ئازراق ئارپا
تالقىنى ، قۇرۇت ، ئىرىمچىك سېلىپ باغلاپ قولۇمغا تۇتقۇزدى ـ دە ، مېنى
ئىشىك ئالدىغا ئاچىقىپ بىر تۆپىلىكنى كۆرسىتىپ ،— سېنى ئۇسۇ جولمېن جوـ
رېيېرسېڭ ، پارتىزانداردى تاباسىڭ ، ئاق جولدى بول ،— دەپ ئۇزىتىپ
قويدى. مەن بىكەن ئاغا كۆرسىتىپ قويغان پارتىزانلار ھەرىكەت قىلىۋاتقان
تەرەپكە قاراپ مېڭىپ ، ناھايىتى تەسلىكتە پارتىزانلار قوشۇنىغا كېلىۋالدىم ،
كېلىپلا مەنمۇ باشقىلارغا ئوخشاش قولۇمغا نەيزە ئالدىم. ئۇ چاغدا پارتىـ
زانلاردا قورالمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى. ناھايىتى ئاز ئادەمدىلا قورال بولۇپ
كۆپچىلىكتە نەيزە بار ئىكەن. ئاددىي بولسىمۇ قولۇمغا قورال ئالغىنىمغا ،
دۈشمىنىمگە قارشى جەڭ مەيدانىغا كەلگىنىمگە ئىچ ـ ئىچىمدىن تولىمۇ خۇشال
ئىدىم.
سۆز شۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندە دوگان سوپىيوپ:
— ئەمدى بىرئاز دەم ئالايلى ، زىخرۇللام چارچاپ قالدى. داۋامىنى
ئەتە ئاڭلايلى ،— دېدى. بىراق بەك تەسىرلىنىپ كەتكەن جەڭچىلەر تېخىچىلا

① توستاغان—چاي ئىچىدىغان ياغاچ چىنە.

زەي پۇرىقى كېلىپ دىماقلارغا ئۇرۇلۇپ ئېچىشتۇرۇۋاتقاندەك بولسىمۇ ھېچ-
كىمدە سەسكىنىش سېزىمى كۆرۈنمەيتتى. قارا چىراغنىڭ ئىسسىدا گەمە ئىچى
سۇس يورۇغان گۆردەك كۆرۈنەتتى. ئەگەر شۇ تاپتا سىرتتىن بىرى گەمە ئى-
چىگە كىرگەن بولسا ئىدى، ئولتۇرغان يولداشلارنىڭ رەڭگىرويىنى بايقاشمۇ
مۇمكىن بولمىغان بولاتتى. چىراغنىڭ پۇرقىراپ چىقىۋاتقان ئىسىغا يېقىن ئول-
تۇرغان ئوفىتسېرلارنىڭ رەڭگىرويى خۇددى تۆمۈرچىلەرنىڭ ئات تاقىلىغاندى-
كى كۆرۈنۈشكە ئوخشاپ، بۇرۇتلىرىنىڭ ئۈستى، پېشانىسى ۋە قاپاقلىرىنىڭ
ئاستى ئىسلىشىپ قارىداپ كەتكەنلىكتىن، ئېغىزلىرىنى ئاچسا چىشلىرى ئاق
سەدەپتەك كۆرۈنۈپ قالاتتى.

— ھەممەڭلار بىلىسىلەر، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى زىخرۇللام
كۆپچىلىككە دىققەت نەزەرى بىلەن قاراپ قويۇپ، — ئىنقىلاب ئوتى پۈتۈن
ئىلى رايونىدا لاۋۇلداپ ياندى. گومىنداڭنىڭ ئاساسىي ئىستىھكاملىرى تار-
مار قىلىنىپ، دۈشمەنلەر ھەرەمباغ ئىچىگە كىرىۋالغانىدى. مەن قولۇمدىكى
مىلتىقنى مەھكەم تۇتۇپ، غۇلجا شەھىرىدە بۇرۇنقى سوۋېت ئېكسپېدىتسىيە-
سى تۇرغان قورۇغا باردىم. ئۇ يەردە بىر قۇر ئەسكەرلىككە كىرىش رەسمىيە-
تىنى ئۆتەپ قويغاندىن كېيىن يېڭى ئەسكەرلەر ئىچىگە سەپلەندىم. شۇ كۈن-
دىن باشلاپ نادىروپ زىخرۇللام دەپ فامىلە ئىشلەتتىم. كېيىن قاتناشقان قې-
سىم ئالدىنقى سەپكە مېڭىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىۋاتقانىكەن. مەن بىر يېزا
بالىسى، كىچىكىمدىن تارتىپ ئۆز يېزامدىن ئايرىلمىغان، ھەتتا غۇلجا شە-
ھىرىگىمۇ كىرىپ باقمىغانىدىم. بۇ قېتىم شەھەرگە كىرىپ ھەيران قالدىم. بىز-
نىڭ يېزىلىرىمىز بىلەن شەھەرنىڭ ئاجايىپ زور پەرقى بارئىكەن. شەھەر كو-
چىلىرىنىڭ چەت- ياقىلىرىدا تۇۋرۇكلەر قاتار قويۇلغان بولۇپ سىملار تارتى-
لىپ بىر- بىرىگە ئۇلاشقانىدى. كېچىسى كوچىلاردىكى ھەربىر تۇۋرۇكتە چى-
راغلار يېنىپ تۇرىدىكەن. ھېلىقى ئەسكەرلىككە تىزىملاتقىنىمدا كىمدۇر بىرى-
نىڭ قولىغا بىر قارا نەرسىنى ئېلىپ سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ باشقىلاردىن
بۇ نېمىلەرنى سورىسام، يېنىپ تۇرغاننى ئېلېكتر دەيدىكەن، ھېلىقى سۆز-

لەشكەن قارا نەرسىنى تېلېفون دېيىشتى. بۇلارنى كۆرۈپ تولىمۇ ھەيران قالـ
غاندىم. بۇ نەرسىلەر ھەرگىزمۇ ھېلىقى بىزنىڭ سەھرادىكى قارا چىراغلارغا
ئوخشاشمايتتى. بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ماڭا نىسبەتەن يېڭىلىق ئىدى.
بەزىدە تۇنجى كۆرگەن نەرسىلىرىمنى ئۆزۈمچە بىر نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ قوـ
يۇپ سەپداشلىرىمنىڭ كۈلكىسىگە قالغان چاغلىرىممۇ بولغانىدى. بىرقانچە
كۈندىن كېيىن قىسمىدىن بۇيرۇق كېلىپ يۈرۈشكە تەييارلاندۇق. مەنمۇ ئاللـ
قاچان مىلتىقىمنى پاكىز سۈرتۈپ، مايلاپ، ئۆزۈمگە تارقىتىپ بەرگەن بىر يۈز
يىگىرمە تال ئوقنى پاترون تاسمىغا قىستۇرۇپمۇ بولغانىدىم. ئىككى دانە گراـ
ناتنى بېلىمگە مەھكەم باغلاپ ئېسىۋالدىم. دەل مۇشۇ پەيتتە قىسىم يىغىلىش
سىگنالى چېلىندى. مەن ھەممىدىن بۇرۇن ئۆز روتام ئالدىغا بېرىپ ئۆزۈم بار
ئىزۋوتقا بېرىپ تۇردۇم. شۇنىڭ بىلەن «ئالغا مارش!» دېگەن قوماندا بېـ
رىلدى، بىز ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىپ ئاخىرى يەنسەخەي ئورمانلىقىغا كېلىپ
مۇداپىئە تۇتتۇق ... ،— زىخرۇللام ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ تۈگەتـ
تى. «بارىكاللا، زىخرۇللام» دېگەن كۈچلۈك چاۋاك سادالىرى ئىچىدە ئولـ
تۇرۇش تارقالدى.

بەشنچی باب

يەنسخەي ئورمانلىقدىن يۆتكىلىش

ئورمانباغدىكى ھايات بۇرۇنقىدەكلا داۋاملىشىۋاتاتتى. ھەرقايسى با-تالىئونلار ئۆز مۇداپىئە لىنىيىلىرىنى مۇستەھكەم ساقلاپ، ھەربىي تەلىم ۋە سىياسىي تەربىيىنى بوشاشتۇرماي قاتتىق مەشىق قىلىپ تۇرۇۋاتاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئەسكەرلەردە زېرىكىش كەيپىياتى ئېغىر ئىدى.

ئائىلىسىدىن ئايرىلغانغا ئۇزۇن بولغان جەڭچىلەر ئائىلىسىنى، ئۆز يۇرتىنى سېغىناتتى، ھېچكىمگە گەپ خۇش ياقمايتتى. بۇ قاراڭغۇ ئورماندا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. بۈگۈن كۈن ئىنتايىن ئوچۇق. 1946 - يىلى ماي ئايلىرىنىڭ ئىللىق سۆرۈن شامىلى كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى. ھەممە ياق ياپيېشىل، ھەر ياڭزا گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن. ھەر خىل جاڭگال قۇشلىرىنىڭ سايراشلىرى ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپنى خىيالغا سې-لىپ قويغانىدى. ئۇ چۈشلۈك تاماقنى يەپ بولۇپ، زەي گەمىگە كىرمەستىن بىر دەسسەپ- ئىككى دەسسەپ ئورمانلىقنى ئايلىنىپ يۈردى. توساتتىنلا دو-گان سوفىيوپ تۇرغان قارىياغاچنىڭ ئۈستىدىكى قارىغوجىنىڭ سايرىشى ئۇ-نىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ شەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ قارىياغاچ ئۈچىغا قارىدى. بىرنەچچە قارىغوجا قارىياغاچ ئۈستىدە سايراۋاتاتتى. يىراقتىن سېغىزخاننىڭ شاراقلىغان ئاۋازىمۇ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئويلىنىپ قالدى: «ۋاھ، بىز ئورمانباغقا كەلگىلى بىر يىل بولاي، دەپ قالدى. زىمىستان قىش باشلىنىش بىلەن بۇ ئۇچار قۇشلار ئىسسىق تەرەپلەرگە ئۇچۇپ كەتكەنى-

دى. مانا ئەمدى ياز بولۇشى بىلەن يەنە قايتىپ كېلىپتۇ. بۇلارنىڭمۇ ئاتا ـ
ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بار ئەلۋەتتە!» ئۇنىڭ يۈرىكىدە قانداقتۇر
بىر خىل سېغىنىش تۇيغۇسى قوزغالدى. يۈرىكىنىڭ تەكتىدە قانداقتۇر بىر يې-
رى پىژىلداپ كۆيگەندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئۇمۇ سۆيۈملۈك ئاتا ـ ئانىسىنى
سېغىنغانىدى. مۇشۇ تاپتا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئۆز ئۆيى، ئۆز يۇرتىغا ئىنتىلىش
قاپلىغانىدى. ئۇ بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ بىرىنچى باتالئونغا قان-
داق كېلىپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەيلا قالدى. ئۇ، بىرىنچى باتالئون
كوماندىرى توختى مەمەتوپنى كۆرۈپ توختىدى. ئۇلار كۆرۈشكەندىن كېيىن
ئاستا توختى مەمەتوپنىڭ قولىدىن چەتكە تارتىپ كېلىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا:
«ئاداش، بۇ يەردىن يۆتكىلىدىغان بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدىم» دېدى.
توختى مەمەتوپنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ. توختى مەمەتوپ راستمۇ؟ دېگەن-
دەك ئۇنىڭغا تىكىلدى، ئاندىن: «راست ئېنىق ئاڭلىدىڭمۇ؟» دېدى. دو-
گان سوفىيوپ: «قويغىنا، ئاداش، ئېنىق ئاڭلىمىسام بۇ گەپنى ساڭا كۆتۈ-
رۈپ كېلەتتىممۇ» دېگەندىن كېيىن توختى مەمەتوپ ئۇنىڭ مۈرىسىگە بىرنى
ئۇرۇپ قويۇپ: «ئاداش، ئەھۋالدىن قارىغاندا شەرققە قاراپ ئىلگىرىلەي-
دىغان ئوخشايمىز» دېدى. دوگان سوفىيوپ ھاياجىنىدىن توختى مەمەتوپنىڭ
قولىنى مەھكەم سىقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خوشاللىقىدىن چاقناپ كەتكەنىدى.

ئەتراپتا يەنىلا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. جەڭچىلەر، ئوفىتسېرلار
ھەممىسى چۈشلۈك ئۇيقۇدا ئىدى. «ئاداش،— دېدى توختى مەمەتوپ بىر
كۆتەكنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ،— بىز ھەربىي ئادەملەر، قاچان، قەيەرگە بې-
رىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشسە، شۇ ھامان ئالغا دەپ كېتىۋېرىمىز. سەن ئول-
تۇرۇپ تۇر، مەن ئاستا گەمىگە كىرىپ چىقاي» دېدى ـ دە، چەبدەسلىك بى-
لەن گەمىگە كىرىپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي ئازراق ھاراق بىلەن بىر قۇتا
كونسېرۋا ۋە ئىستاكاننى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۆزىمۇ كېلىپ ھېلىقى كۆتەكنىڭ
بىر چېتىدە ئولتۇردى. ئىستاكانغا ئازراق ھاراق قۇيۇپ، ئۆزى بىر ـ ئىككى
يۇتۇم ئىچكەندىن كېيىن، دوگان سوفىيوپقا تۇتۇپ: «قېنى ئاداش، بۈگۈن-

كى خۇش خەۋەر ئۇچۇن كۆتۈرۈۋەت» دېدى. دوگان سوفىيوپ هاراققا قاـ
راپ تۇكۇرۇكنى يۇتۇپ قويۇپ ئېگىزرەك كۆتۈرۈپ بىر قارىۋېتىپ گۇپپىدە قىـ
لىپ ئىچىۋەتتى. ئاندىن كونسېرۋا قۇتىسىدىن بىر پارچە گۆش ئېلىپ ئاغزىغا
سالدى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى كوماندىر ئوبدان مۇڭداشتى. ئۇلار پاـ
مىر تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرىدە بىرگە تۇل ئالغان بەكمۇ يېقىن دوستلاردىن ئىـ
دى. «توختى مەمەتوپ ئاداش، بۇ خەۋەرنى زادى قەيەردىن ئاڭلىدىڭ،
دېگىنە؟» دەپ تەكرار سورىدى ئۇ. «دوگان سوفىيوپ ئاداش، تۈنۈگۈن
بىزنىڭ شتاب باشلىقىمىز ساۋدانوپ، پولك شتاپ باشلىقى ماتسوك يېنىغا
بىر ئىش بىلەن بارغانىكەن، ماتسوك ساۋدانوپنىڭ يېنىغا يېقىنلىشىپ كېلىپ
قۇلىقىغا پىچىرلاپ تۇرۇپ مۇشۇ خەۋەرنى دەپتۇ. ئۇ بۇنى ئۆزۈڭلا بىل،
ساۋكېرىت (هازىرچە قەتئىي مەخپىي دېگەن گەپ)» دېيىشى بىلەن بىر سىۋەز
كېلىپ ئۇچىنچى باتالئوندىن تېلېفون كەلدى، دەپ دوگان سوفىيوپنى چاقىـ
رىپ كەتتى. دوگان سوفىيوپ كېتىشى بىلەن توختى مەمەتوپ قايتىپ يەنە هېـ
لىقى ياغاچ كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالغا چۆمدى، بۇ ئاداش
زادى نېمە دەيدىغاندۇ. بۇ گەپ راستىمدۇ؟ شەرققە بارساق قەيەرگە بارار-
مىز؟ ئېسىگە تۇيۇقسىزلا خەرىتە چۈشتى- دە، گەمىگە كىرىپ بىر هازا يېيىلـ
غان خەرىتىگە قارىدى- دە، سىرنىڭ تېگىگە يېتەلمەي كارىۋاتقا ئۆزىنى
تاشلاپ ياتتى، هارغانلىقتىنمۇ شىرىن ئۇيقۇغا كەتتى. توختى مەمەتوپ ئويـ
غانغاندا ۋاقت خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى. ئۇ يەنە بىردەم ئويلاپ
ياتتى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئاچچىق موخوركىدىن بىر ئورام يۆگەپ
چەكتى، تاماكىنىڭ ئاخىرقى قالدۇقىنى قاتتىق بىر شورىدى- دە، يەرگە
تاشلاپ، پۇتى بىلەن دەسسەپ ئۆچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، يەنە خەرىتىنى ئېـ
لىپ قاراشقا باشلىدى، يەنىلا بىلەلمىدى. زادى قەيەرگە بارىدىغاندىمىز؟!
هازىر ئۇنىڭ قولى زادىلا ئىشقا بارمايتتى.

يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى

بۈگۈن ئەتىگەن سائەت سەككىزدە باتالىئون كوماندىرلىرى، سىياسىي رەھبەرلەر، باتالىئون شتاب باشلىقلىرى پولك شتاب مەجلىسخانىسىغا كەلسۇن دېگەن ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالدى. ھەممىنىڭ كۆڭلىدە نېمە خەۋەر باردۇ؟ دېگەن بىرلا ئوي بار ئىدى. كوماندىرلار ئاتلىرىغا مىندى-دە، ئورمانباغدىكى چىغىر يوللاردا ئىلدام يۈرۈپ پولك شتابى چوڭ گەمە مەجلىسخانىسىغا يېتىپ كېلىشتى. بۇ چاغدا سائەتمۇ ئەتىگەن توققۇز بولغانىدى. مەجلىسخانىغا پولك باشلىقى قېيۇمبەگ خوجا، ئارقىدىن پولك شتاب باشلىقى ماتسوك كىردى. ھەممە كوماندىرلار ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈردى. شتاب باشلىقى ماتسوك ئالدىغا بىر-ئىككى ماڭدام مېڭىپ ئاندىن ئولتۇرۇڭلار، دېدى. قېيۇمبەگ خوجامنىڭ كېلىشكەن قەددى-قامىتىگە ھەربىي فورما بەكمۇ ياراشقانىدى. ئۇ، ئورنىدىن قوپۇپ ئۆتكۈر قارا كۆزلىرىنى كۆپچىلىككە تىكىپ:

— يولداشلار، بىزنىڭ قىسىم 1945 - يىلى 9 - ئاي ئوتتۇرىسىدا بۇ ئورمانباغقا كەلگەن. ھازىر 1946 - يىلى كىرىپ مانا يەنىلا كۈزگە يېقىنلىشىپ قېلىۋاتىدۇ. ھەممىمىز بىرلىكتە ئورمانلىقنىڭ چىغىر يوللىرىدا ئاچچىق شامالLIق كۈز ئايلىرىنى، قاتتىق شىۋىرغانلىق سوغۇق قىش كۈنلىرىنى ئۆتكۈزدۇق. بارلىقىمىز ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرىدەك ياشىدۇق. بەزىدە خۇش بولۇپ، بەزىدە زېرىكىپ دېگەندەك ئاخىرى بۇ ئورمانباغقا ئۆگىنىپمۇ قالغانىدۇق. لېكىن بىز ھەربىي قوشۇن، جەڭگىۋار قوشۇن. قوماندانلىق قانداق قىلىشنى بۇيرۇسا شۇ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشىمىز كېرەك، — ئۇ، بىردەم تۇرۇۋېلىپ تاماقنى قىرىپ قويدى-دە، يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆت يېرىمدا يۇقىرى قوماندانلىقتىن بۇيرۇق كېلىپ، بىزنىڭ قىسىم يەنىسخەي ئورمانلىقىدىن يۆتكىلىپ، ماناس دەرياسى كۆۋرۈك بېشىدا مۇداپىئەدە تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتۈشنى

ئۇقتۇرۇش قىلدى ،— سۆز ئارىسىدا ئۇ بىرىنچى باتالىئون كوماندىرى توخ-
تى مەمەتوپ ، دوگان سوفىيوپقا مەنىلىك قاراپ قويدى ۋە ،— قاچان قوزغى-
لىش ، قانداق قوزغىلىش ھەققىدە كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇشنى ناچالنىك
شتاب ماتسوكۇ سىلەرگە چۈشەندۈرىدۇ ،— دېدى . قېيۇمبەگ خوجامنىڭ سۆ-
زىگە ئۇلاپلا شتاب باشلىقى :

— يولداشلار ، سىلەرگە شۇنى ئېيتىپ قوياي ، بىز بۇ ئورماننىڭ ئىچى-
دە جاپا - مۇشەققەتلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزدۇق . ئەمدى بۇ چىغىر يوللاردىن
چىقىپ چوڭ داغدام يولدا سەپەر قىلىمىز . لېكىن بۇ يولىمىز چوڭ يول بولسى-
مۇ ھەرگىز تۈپتۈز ئەمەس ، ئەگرى - توقاي ، بۇ يوللار ئورمانلىقتىكى چىغىر
يوللارنىڭ داۋامى . ئالدىمىزدا نۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىقلار ، نۇرغۇن كۆرەش-
لەر بار ،— ئۇ مېڭىپ چوڭ قەدەم بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېشىغا
چاپلىشىپ كەتكەن شالاڭ سېرىق چاچلىرىنى قولى بىلەن تاراپ قويدى . كۆ-
كۈچ زەڭگەر كۆزلىرى بىلەن كۆپچىلىككە بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن مەي-
دە يانچۇقىدىن بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ بىر قۇر قاراپ چىقتى ،— بىز بەش
كۈن ئىچىدە يەنىسخەيدىن يۆتكىلىپ چىقىپ كېتىشىمىز كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن
تۆۋەندىكى خىزمەتلەرنى پۇختا ئىشلىمىسەك بولمايدۇ . بىز بۇ يەردىن قوزغى-
لىپ توپتوغرا شىخەنزىگە بارىمىز . يەنىسخەي بىلەن شىخەنزىنىڭ ئارىلىقى قى-
رىق نەچچە كىلومېتىر . پىيادە بىرقانچە كۈن يول يۈرىمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن تەي-
يارلىق پۇختا بولسۇن . ئارقا سەپ ترانسپورت ھارۋا بىلەن ئارقىدىن ماڭى-
دۇ . ئالدى بىلەن رازۋېت روتا ، ئاندىن ھەربىر باتالىئون ئۆز رېتى بىلەن
ئارىلىق قالدۇرۇپ ماڭىدۇ . باتالىئونلار پولك شتابى بىلەن ئالاقىچىلەر ئار-
قىلىق ئالاقىلىشىدۇ . قالغان ئارقا سەپ ۋە تەمىناتقا دائىر ئىشلارنى زۇنۇن
ئاكا ئورۇنلاشتۇرىدۇ .

زۇنۇن ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ : « يولدا يەيدىغان نورما زاپاس ئېلىۋې-
لىنسۇن ! » دېيىشىگىلا كۆپچىلىك پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى . زۇنۇن ئاكا
قۇۋراق ئادەم بولغاچقا گەپنى كىشىلەرنى كۈلدۈرۈشتىن باشلايتتى . بۇ ،

تومتاقلا ئېيتىلغان سۆز كۆپچىلىككە ئاجايىپ قىزىق تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك سۆزنى داۋاملاشتۇردى.

ئۇ بۇ سەپەردىكى قونالغۇ، جەڭچىلەرنىڭ ئوزۇقلۇقى، ئارقا سەپ خىزمىتى ھەققىدىكى تەييارلىقلارنى تەپسىلىي سۆزلىگەندىن كېيىن، ھەرقايسى گەمىلەردىكى ئۇستەل، كارىۋات، ئورۇندۇقلارنى يىغىپ باتالىئونلار مەسئۇل بولۇپ بىر يوغانراق گەمىگە ئەكىرىپ قۇلۇپلاپ قويۇشنى تاپىلاپ سۆزنى تۈگەتتى. ئاخىرىدا پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ خوجا كۆپچىلىككە قاراپ:

«يولداشلار، ۋەزىپە چۈشىنىشلىك بولدىمۇ؟ باشقا پىكىر بارمۇ؟» دېدى. ئۈچىنچى باتالىئون كوماندىرى دوگان سوفىيوپ رۇخسەت ئېلىپ: «ئاكوپ، پوتەيلەرنى قانداق قىلىمىز؟» دېدى. پولك كوماندىرى دەرھال جاۋاب بېرىپ: «ئاكوپ، پوتەيلەر شۇ بويىچە قالىدۇ. پوتەيلەرنى، ئوت توچكىلارنى چۇمكەپ يوشۇرۇپ قويۇڭلار» دېدى. يەنە پىكىرىڭلار بارمۇ دەپ سورىغاندا كۆپچىلىك باشقا پىكىر يوق دەپ تۈۋلاشتى. توساتتىنلا ئارقا تەرەپتىن بىرسى: «ئوق- دورىلارنى قانداق قىلىمىز؟» دەپ سورىدى. پولك كوماندىرى دەرھال جاۋاب بېرىپ: «ئوق- دورىلارنى جەڭچىلەر ئۆزلىرى كۆتۈرۈشكە تېگىشلىكلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ ماڭسۇن، قالغان زاپاس ئوق- دورىلارنى ئارقا سەپ قورال بۆلۈمىگە تاپشۇرۇپ بېرىڭلار، ئۇلار مەسئۇل بولۇپ يەتكۈزۈپ بېرىدۇ» دېدى. ھەممە بىردەك چۈشىنىشلىك دەپ ۋارقىراشقاندىن كېيىن، پولك كوماندىرى: «مەجلىس تامام، قايتىپ بېرىپ ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئىجرا قىلىڭلار» دەپ چىقىپ كەتتى.

يىغىندىن كېيىن ھەممە كوماندىرلار دەرھال ئۆز باتالىئونلىرىغا قايتىشتى. كوماندىرلار قايتىپ ئۆز باتالىئونلىرىغا كەلگەندە جەڭچىلەر خۇددى چوڭ خۇش خەۋەر كۈتۈپ تۇرغاندەك تالادا توپ- توپ بولۇشۇپ بىر- بىرىگە كۈسۈرلىشىپ خەۋەر يەتكۈزۈشۈۋاتاتتى. باتالىئون كوماندىرىنى كۆرۈپلا، ئەنە كەلدى دەپ ھەممىسى ئۆۋىسىدىن چىققان قۇشلاردەك چۇرقىرى-

شىپ كېلىپ ئۇتتۇرىغا ئېلىشۋالدى. ھەممىسىنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد نۇرلىرى چاقناپ، چىرايلىرىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى. ئەمەلىيەتتە ئورمانباغدىن يۆتكىلىپ شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلىش خەۋىرى بۇرۇنلا روتىلاردىكى جەڭچىلەر ئارىسىدا مىش- مىش گەپ بولۇپ تارقىلىپ بولغانىكەن. باتالئون كوماندىرى ئىككىمىز ئورىنۋالغانلارغا «ۋۇي، نېمە بولدۇڭلار؟ قەۋەتلا خۇشال- غۇسلەر» دەپ مەنىلىك قاراپ كۈلدۇق. «راستمۇ باشلىق» دېدى ئۇلار. بىز: «ھە راست- راست» دەپ چاقچاق قىلىپ قويۇپ گەمىگە كىرىپ كەتتۇق. ئىشىكنىڭ ئالدىدا قالغان جەڭچىلەر شەپكىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ بىر- بىرىنى قۇچاقلىشىپ، ئۇزاقتىن كۈتكەن كۈنلەرنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىغا، ئۆز- لىرىنىڭ خۇشال بولغانلىقىنى ئىپادىلەشتى. بىز گەمىگە كىرگەندىن كېيىن با- تالئوننىڭ كاتىپىنى چاقىرتىپ: ھەر بىر روتىغا ئۇقتۇرۇش قىلىڭلار. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككىدە روتا كوماندىرلىرى ۋە ئىنزۋوت كوماندىرلىرى باتالئون شتابىغا كەلسۇن» دېدۇق.

چۈشتىن كېيىن دەل سائەت ئىككىدە باتالئوندىكى ئىنزۋوتتىن يۇقىرى كادىرلار يىغىلدى. باتالئون كوماندىرى، سىياسىي رەھبەر ۋە مەن بىللە مەجلىسخانىغا كىرىپ كەلدۇق. بىز ھەممىسىگە بىر قۇر سەپسېلىپ قاراپ چىقتۇق، كادىرلارنىڭ چىرايلىرىدا بىر خىل خۇشاللىقنىڭ ئىزناسى چىقىپ تۇر- سىمۇ، لېكىن ھېچكىم بۇ خۇشاللىقنى سەزدۇرمەسلىككە تىرىشاتتى. بەزىلەر كۆڭلىدە راستمۇ- يالغانمۇ دېگەندەك باشلىقلارنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ قا- راپ تۇرۇشاتتى. بۇ ئارىلىقتا باتالئون كوماندىرى سۆز قىلىپ:

— يولداشلار، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە بىزنىڭ قىسمىمىز ئورمانباغ- دىن يۆتكىلىپ شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلىدىغان بولدۇق. بىزنىڭ باتالئون ئۈچ كۈن ئىچىدە ھەممە تەييارلىقلارنى پۈتتۈرۈپ بولۇشى كېرەك،— دېيىشى بىلەن مەجلىسخانىدا گۈلدۈراس چاۋاكلار ياڭراپ كەتتى. كومبات سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ،— يۆتكىلىش تەييارلىقى پۇختا ئىشلەنسۇن. قورال، ئوق- دورىلارنى ھەر بىر جەڭچى ئۆزىگە تېگىشلىكىنى ئۆزى ئېسىپ يۈرىدۇ. زاپاس

ئوقلارنىڭ ھەممىسىنى باتالىيون قورال بۆلۈمىگە تاپشۇرۇپ بېرىشى كېرەك.
ئىككى- ئۈچ كۈنگە يەتكۈدەك قۇرۇتقان نان، يەڭگىل يېپىنچىلارنى ئېلىۋال-
سۇن، قالغان نەرسىلەرنى ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭكىنى ئايرىم تۈگۈچ قىلىپ چې-
گىپ، ئىسىم- فامىلىسىنى يېزىپ باتالىيونغا تاپشۇرسۇن، گەمىدىكى كارى-
ۋات، ئۈستەللەرگە روتا- ئىزۋوتلارنىڭ ئىسمىنى يېزىپ پولك ئارقا سەپكە
تاپشۇرۇلسۇن. گەمە، ئوت توچكىلارنى بۇزماي ئۈستىنى شاخ- شۇمبىلار بى-
لەن يېپىپ يوشۇرۇپ قويۇلسۇن،— دەپ پولك شتابىدا ئېچىلغان يىغىننىڭ
روھىنى ئۆز باتالىيونىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ يەتكۈزدى. ئۇزۇن-
دىن بۇيانقى ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى ئاڭلىغان جەڭچىلەر خۇشال-
لىقىدىن «ھۇررا» تۈۋلاپ سەكرىشىپ كەتتى.

ئۈچ كۈنگىچە ئورمانباغنىڭ ئىچى قاينام- تاشقىنلىققا چۆمدى. قۇياش-
مۇ خۇددى ئورمانباغدىكى قاينام- تاشقىنلىق ھاياتنى تەبرىكلەۋاتقاندەك
ئۆزىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىنى سېخىيلىق بىلەن چاچماقتا ئىدى.

شۇنداق قىلىپ بۈگۈن ھەممە تەييارلىقلار پۈتتى. جەڭچىلەر بىر يىلدىن
ئارتۇق ۋاقىتتىن بېرى ئۆزلىرىگە سىرداش ماكان بولغان ئورمانباغدىن ئايرى-
لىپ، شەرققە قاراپ يولغا چىقتى. بەزىلەر ئورمانباغدىن قىيالمايۋاتقاندەك
پات- پات كەينىگە قاراپ- قاراپ قوياتتى. ئۈچ كۈنلۈك جاپالىق يول ئازا-
بىنى تۈگىتىپ، ئىسسىق ئاپتاپتا كۆيۈپ پىشقان جەڭچىلەر شىخەنزىگە يېتىپ
كېلىپ، كونا شىخەنزە ئەتراپىغا ئورۇنلاشتى. بەزى باتالىيونلار، روتىلار
چېدىرلارنى تىكىپ ئولتۇردى. بەزىلىرى پۇقرالارنىڭ كونا تام ئۆيلىرىگە،
ئاشلىق ئامبارلىرىغا ئورۇنلاشتى. شىخەنزىنىڭ جەنۇبىي تەرىپى چەكسىز
كەتكەن قومۇشلۇق، شىمالىي تەرىپى قارىياغاچلىق بولۇپ، شەرقىي تەرىپى
ماناس دەرياسىغا تاقىلاتتى. شىخودىن قاچقان دۈشمەننى قوغلاپ ئالدىن
ماڭغان قېرىنداش قىسىملار: كەڭساي ئۈچىنچى پولك، سۈيدۈڭ بىرىنچى
پولك، غۇلجا ئازاد نىشانلىق پىيادە ئىككىنچى پولك، ئايرىم ئاتلىق بىرىگا-
دا، تارباغاتاي ئالتىنچى ئاتلىق پولك، ئارتىللېرىيە دىۋىزىيون، موڭغۇل

دىۋىزىئون، خۇيزۇ دىۋىزىئون، يەنسخەي ئورماندا مۇداپىئەدە تۇرغان غۇلجا تۈتىنچى زاپاس پولكمۇ شىخەنزىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى.

شۇنداق قىلىپ بۇ قىسىملار تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى چوقان تېغىدىن تارتىپ، ماناس دەرياسىنىڭ ئېقىنىنى بويلاپ ساۋەن (كونا سا ۋەن) نىڭ شەرقىگە بولغان ئاتمىش بەش كىلومېتر شىمالىي بىلەن جەنۇبىي كەڭلىكىدە توغرا سەپتە تۇردى. شەرقىي بىلەن غەربىي چوڭقۇرلۇقى يەنسەخەيگە قەدەر ئاتمىش كىلومېتر مۇداپىئە رايونىنى تەشكىل قىلدى. يېڭىلمەس، غالىب بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ قىسىملار دۈشمەنگە قادىلىپ، ئۈرۈمچىگە قاتتىق تەھدىت سالدى. نەتىجىدە ئۇ تەرەپتىكى گومىنداڭچىلار ئېغىر ئەندىشە، پاتىپاراقچىلىقتا چۆچۈپ قېلىپ، ئۈرۈمچىدىكى گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىدىن بىر قىسمىلىرى ئۆز ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە يولغا سېلىپ، قاتتىق ئەندىشىدە قالغانىدى.

ئەسكەرلەرنى بوشىتىپ قىسىملارنى رەتكە سېلىش

1945 - يىلى 10 - ئايلاردا، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ مەركەز ۋەكىلى ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبەت باشلانغانىدى. لېكىن بۇ ئەھۋالنى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىدىن باشقا مۇناسىۋەتلىك باشلىقلارلا بىلەتتى. بۇ ئىشنى تاكى بىتىمگە قول قويغانغا قەدەر قىسىملار ئىچىدە مەخپىي تۇتۇلۇپ كەلگەنىدى. سۆھبەت بىر قانچە قېتىم بولۇپ، ئارىدا بىر مەزگىل ئۈزۈلۈپ قالغانىكەن.

1946 - يىل 6 - ئايلارنىڭ ئوتتۇرىلىرى، شىخەنزە ۋە ماناس دەريا بويلىرى تەبىئەت دۇنياسى يېشىللىقتا پۈركەنگەن چاغ بولۇپ، ئىللىق، يېقىملىق ياز ھاۋاسى ئادەمنى ئىنتايىن ھوزۇرلاندۇراتتى. تېرەكلەرنىڭ، قارىياغاچلارنىڭ ئۇچلىرىغا قونۇۋالغان ھەر خىل جاڭگال قۇشلىرى يېقىملىق سايراپ ئادەملەرگە بىر خىل خۇشاللىق بېغىشلايتتى. كۆپكۆك ئېچىلىپ كەتكەن

كاككۇكگۈللىرى سۇمبۇل چاچ ئېلى ئۇيغۇر قىزلىرىنى ئەسلىتەتتى.

ھەر يەردىن كەلگەن قىسملار شىخەنزىگە يىغىلدى. ئۇزۇندىن بۇيان
ئايرىلىپ كەتكەن دوستلار، ئاغىنىلەر، يۇرتلۇقلار تاسادىپەن بىر- بىرى بى-
لەن ئۇچرىشىپ، بىر- بىرى بىلەن قۇچاقلىشاتتى. بەزىلەر ۋاقىتسىز ئايرىل-
غان سەپداشلىرىنى ئەسلەپ، كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىشاتتى. بۇ دەل
ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى گومىنداڭ مەركەز ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈ-
ۋاتقان مەزگىل بولۇپ، سۆھبەت ئۈستىدە ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئون بىر
ماددىلىق بىتىمنىڭ ئىككىنچى قوشۇمچە ماددىسىدا بىر مەزگىل كېلىشىم قىلال-
مىغان بولسىمۇ ئاخىرى ئىككى تەرەپ كېلىشىپ ئون بىر ماددىلىق بىتىمگە قول
قويۇپ، ئۈچ ۋىلايەت ئون ئۈچ مىڭ كىشىلىك ئارمىيىسىنى ساقلاپ قالىدۇ
دېيىلگەن. شۇنىڭدىن كېيىن مىللىي ئارمىيە ئۆز قوشۇنلىرىنى قىسقارتىپ،
خىللاشتۇرۇپ تەشكىل قىلىشنى يولغا قويۇشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن زور
كۆلەمدە جەڭچىلەرنى ھەربىي سەپتىن بوشىتىپ ئائىلىسىگە قايتۇردى. بۇ
ئىشلاردىن بۇرۇن قىسىم ئىچىدە خېلى بۇرۇنلا بەزىلەر ئۇرۇش بولمايدىكەن
دېسە، بەزىلەر بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز گومىنداڭ بىلەن سۆھبەت قىلىۋېتىپتۇ.
ھەربىيلەر كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى كۆپ ساندا بوشىتىدىكەن، قى-
سىملارنى بىر- بىرىگە قوشۇپ قىسىم ناملىرىنى ئۆزگەرتىدىكەن، ئەمدى ئۇ-
رۇش بولمايدىكەن، بىزنىڭ روتىدىكى قوراللارنى يىغىپ كەتتى، پەقەت كو-
نا گېرمانكىلارلا قالدى، دېگەنگە ئوخشاش گەپلەر تارقىلىپ يۈرەتتى. ئاز
كۈن ئۆتمەي غۇلجا زاپاس تۆتىنچى پولكقا قاراشلىق باتالىئونلارنىڭ ئاسا-
سىي رەھبىرىي كادىرلىرى پولك شتابىغا يىغىلدى. پولك كوماندىرى قېيۇم-
بەگ غوجا، يۇقىرى قوماندانلىقنىڭ بۇيرۇقىنى ئوقۇپ ئۆتتى: «تۆتىنچى
پولك رەتكە سېلىنىپ، غۇلجا تۆتىنچى پولك دېگەن نامى ئەمەلدىن قېلىپ،
ماناس دەريا بويىدا تۇرۇۋاتقان بۇرۇنقى غۇلجا ئازاد نىشانلىق پىيادە ئىك-
كىنچى پولكى بىلەن قوشۇلۇپ بۇنىڭدىن كېيىن غۇلجا ئازاد نىشانلىق ئىك-
كىنچى پولك نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى پولك قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن

هەر ئىككى پولكتىن نۇرغۇن ئەسكەرلەر ۋە كوماندىرلار ھەربىي سەپتىن چېكىـ
نىدۇ. ئىككى پولك ئادەم سانى ئۈچ مىڭ بەش يۈز ئادەمدىن بىر مىڭ بەش
يۈز ئادەمگە قىسقىرايدۇ. يېڭى رەتكە سېلىنغان پولك رەھبەرلىك باشقىدىن
تەشكىل قىلىنىدۇ. پولك كوماندىرى يەنىلا قېيۇمبەگ غوجا بولىدۇ. سىياـ
سىي مۇئاۋىن ھاشىم گۆھەرباقى، شتاب باشلىقى ماتسوك ھەربىيدىن چېكىنىـ
دۇ. ئورنىغا ئۈچىنچى باتالىئون شتاب باشلىقى ساۋدانوپ زاھىر بولىدۇ.
مۇئاۋىن پولك كوماندىرى مەزەمخان بولىدۇ. خوجىلىق باشلىقى يەنىلا زۇـ
نۇن ئاكا بولىدۇ.» ئۇ ئۇقتۇرۇشنى ئوقۇپ بولۇپ يەنە مۇنداق دېدى:
«مەن ئالدىن غۇلجىغا كېتىشىم مۇمكىن. ئەگەر مەن كېتىپ قالسام مېنىڭ ئورـ
نۇمغا مۇۋەققەت پولك كوماندىرى ۋەزىپىسىنى مەزەمخان ئۆتەيدۇ» دەپ
پولك يېڭى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ئېلان قىلدى. ئۇ يەنە: «بۇنىڭدىن كېـ
يىن يېڭى تەشكىل قىلىنغان غۇلجا ئىككىنچى پولكنىڭ ۋەزىپىسى شىخەنزە ۋە
ماناس كۆۋرۈكىدە تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتىدۇ. بىرىنچى باتالىئون ماناس كۆۋرۈـ
كىنىڭ غەربىي بېشىدا، ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىئون ماناس كۆۋرۈكىنىڭ
جەنۇبى ۋە ئىككى قاسنىقىدا تۇرىدۇ» دېدى.
ئۇ ۋاقىتتا ماناس كۆۋرۈكنى دۈشمەن ئالالىغاچان ئوت قويۇۋەتكەن
بولغاچقا، پەقەت سايدىكى ئېقىن سۇ ئارقىلىقلا ئۆتۈشكە بولاتتى. 6 - ،
7 - ئايلاردا دەريا سۈيى بەك ئۇلۇغ ھەم تېز ئاقاتتى. دەريادىن ئاتلىق ئۆـ
تۈشمۇ قىيىن ئىدى.
قىسىملارنى رەتكە سېلىشتا باشقا قېرىنداش قىسىملارمۇ ئوخشاشلا رەتـ
كە سېلىندى ۋە قىسقارتىۋېتىلدى. ئۇن بىر ماددىلىق بىتىم بەلگىلىمىسى بويىـ
چە ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئون ئۈچ مىڭ كىشى بولۇش، ئۇلار شىماـ
لىي شىنجاڭ — ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايدا تۇرىدۇ. قەشقەر، ئاقسۇ،
خوتەنلەردە تۇرىدىغان ئاز ساندا مىللىي قوشۇن قۇرۇشقا بولىدۇ دېگەن كېـ
لىشىم بار ئىدى. مۇنداق رەتكە سېلىپ چوڭ قىسقارتىشتىن كېيىن ئائىلىگە
قايتقان، ھەربىيدە قالغان جەڭچىلەرنىڭ ئىچىدە شاد - خۇراملىقمۇ، يىغا -

زارمۇ كۆپ ئىدى. چۇنكى مۇدھىش ئۇرۇشنى بىرگە ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن
بەزى يولداشلىرىمىزنى پاجىئەلىك ئۇرۇش ئايرىدى. بەزى يولداشلار پۇت-
قوللىرىدىن ئايرىلدى. بەزىلىرى بۇ ئىشلارنى ئويلاپ يىغا - زار قىلسا، بە-
زىلىرى ئاتا - ئانىلىرىنى، ئائىلىسىنى بالىلىرى بىلەن يات ئارىدا كۆرۈشىدى-
غىننى ئويلاپ ئىچ - ئىچىدىن خۇش بولاتتى.

ماناس دەرياسى كۆۋرۈك بېشىدا پوستتا تۇرۇش

ئارىدا ئىككى تەرەپ سۆھبىتىدە بىتىمنىڭ قوشۇمچە ئىككىنچى ماددىسى-
دىكى مىللىي ئارمىيە ھەققىدە كېلىشىم ھاسىل قىلالماي سۆھبەت بىر مەزگىل
ئۈزۈلۈپ قالغانىدى. قىسىملار رەتكە سېلىنغاندىن كېيىنكى غۇلجا ئازاد نى-
شانلىق ئىككىنچى پولك ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا دۈش-
مەنگە روبىرو تۇرۇپ ئورۇنلاشتى. ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي بې-
شىدا ئىككىنچى پولكنىڭ بىر پوتىيى بولۇپ، پوستتا تۇرغانلارغا قارشى تە-
رەپ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. دۈشمەننىڭ كۈندۈزدىكى بارلىق ھەرىكەتلى-
رى، ماناس دەرياسىنىڭ شەرقى، ئۇ تەرەپتىن كېلىۋاتقان ھارۋا، ماشى-
نىلار، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ كىر يۇيۇۋاتقان، كىرلارنى چاتقاللارغا يېيى-
ۋاتقان ئەھۋاللىرى ئوچۇقلا كۆرۈنەتتى. دۈشمەن تەرەپمۇ ئۇرۇش ھالىتى
يوق قىياپەتتە يۈرەتتى. كۈندۈزلىرى دۈشمەن ئەسكەرلىرى دەريا بويىغا كې-
لىپ سۇغا چۆمۈلەتتى. ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى بەكمۇ قالايمىقان ئىدى. بىر كۈ-
نى كەچتە، بىرىنچى روتا ئىنزۋوتىدىكى قادىر تۇرسۇن بىلەن ھەسەن توختى
ئىككىيلەن (ئۇ چاغدا كۆۋرۈك بېشىدىكى پوتەيگە ئىككىدىن پوست قويۇلاتتى
) پوستتا تۇراتتى. يېرىم كېچە بولغاندا دۈشمەن تەرەپتىكى پوتەي ئۈستىدە
قارا - قۇرا بىرنېمىلەر كۆرۈندى. بۇلار دىققەت بىلەن قاراپ تۇرغان بولسىمۇ
قارا - قۇرا نەرسىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى پەرق قىلالمىدى. بۇلار پۈتۈن زېھ-
نىنى يىغىپ ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىۋاتاتتى. تۇساتتىنلا سۇغا چوك-

كىدە بىر نەرسە چۈشكەندەك ئاۋاز ئاڭلاندى. شۇ كۈنى كېچىسى ئاي قاراڭغۇ ئىدى. بۇ ئىككىسى ئۆز-ئۆزىدىن تىت-تىت بولاتتى. تۇۋا، قىرىشقاندەك ماۋۇ ھاۋانى قارىمامدىغان. ئۇلار ھەتتا نەپىسىنىمۇ ئىچىگە تارتىپ، دەريادىن كۆزىنى زادىلا ئۈزمەيتتى. بۇلار ئاخىرى دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ دەريا بويىغا يوشۇرۇن كېلىپ تور بىلەن بېلىق تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. قادىر تۇرسۇن بىرىنچى باتالىئون شتابىغا تېلېفون ئارقىلىق ئەھۋالنى دوكلات قىلدى. دوكلاتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن باتالىئون دىجورنىسى دەرھال كۆۋرۈك بېشىغا كەلدى. ئۇ ئەھۋالنى ئېنىق كۆرگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى داۋاملىق ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتىشنى تاپشۇرۇپ قايتتى.

«تىل» تۇتۇش

ئۇرۇش مەزگىللىرىدە دۈشمەننىڭ بىرەر ئوفىتسېر ياكى ئەسكىرىنى تىرىك تۇتۇپ كېلىش «تىل» تۇتۇش دەپ ئاتىلاتتى. شۇ تۇتۇلغان دۈشمەن ئادەمدىن دۈشمەننىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى، پىلانىنى بىلىش مەقسەت قىلىناتتى.

ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىدە ئىككى تەرەپ تىركىشىپ تۇرۇۋاتقاچقا، ئەسكەر چېكىندۈرۈش باشلانمىغان، ماناس دەرياسى تەبىئىي ھالدا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ھەربىي مۇداپىئە چېگرىسى بولۇپ بەلگىلەنگەنىدى.

بىزنىڭ قىسىملىرىمىز ئۆز مۇداپىئەسىدە بۇيرۇق كۈتۈپ بىر تەرەپتىن ھەربىي مەشىق ھەربىي تەلىم-تەربىيىسى ئېلىپ ماڭسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاكوپلاردا مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. بىر كۈنى باتالىئون شتابىدا ئالدىمىزدىكى دۈشمەن ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىپ ئولتۇراتتۇق. باتالىئون كوماندىرى مۇنداق بىر ئەھۋالنى سۆزلەپ قالدى. ئۇ: «پولك باشلىقلىرىنىڭ ئويىدىن قارىغاندا، ئالدىمىزدىكى دۈشمەن ئەھۋالىنى تولۇق بىلىش ئۈچۈن بىرەر دۈشمەننى يەنى بىرەر ‹تىل› تۇتۇۋالساق ياخشى بولاتتى» دېدى. ئۇ شۇنداق دەپ ھەممىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك

قاراپ قويۇپ، ئاندىن مېنىڭ پىكرىم توغرىمۇ؟ دېگەندەك يەنە ھەممىگە سەپسالدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپلا بىرىنچى روتا كوماندىرى كومباتقا قاراپ: «يولداش كومبات، بۇ ۋەزىپىنى بىزنىڭ بىرىنچى روتىغا تاپشۇرۇڭ، بىز ئورۇندايلى» دېدى، «سەن قانداق ئورۇندىماقچى؟» دەپ سورىدى كومبات. روتا كوماندىرى: «بىزنىڭ ئامالىمىز بار. چۈنكى بىز كۆۋرۈك بېشىدا پوستتا تۇرىمىز. دۈشمەن ئەھۋالىنى تولۇق بىلىمىز. ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھەرىكىتى بەك قالايمىقان ھەم چېچىلاڭغۇ، ئۇلار كۈندۈزى دەريادا چۆمۈلىدۇ. كېچىسى قىمار قىلماي ئۇخلايدۇ. ئەگەر بۇ ۋەزىپىنى ماڭا تاپشۇرسىڭىز، مەن كېچىدە ئۈچ جەڭچىنى يوشۇرۇن ئەۋەتىپ دۈشمەندىن بىرنى تىرىك تۇتۇپ كېلىمەن» دەپ كۈلۈپ قويدى.

كومبات كوماندىرلارغا قاراپ قويۇپ، روتا كوماندىرىغا: «بۇ دەريانىڭ سۈيى ئۇلۇغ ھەم ئىتتىك، جەڭچىلەر دەريادىن قانداق ئۆتىدۇ؟ بولدى قويۇڭلار» دېدى. ئېرەنسىزلىك بىلەن قىلىنغان بۇ سۆز، روتا كوماندىرىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. ئۇ ئىچىدە: توۋا، كومبات بىزگە نېمىشقا ئىشەنمەيدىغاندۇ؟ دەپ ئويلىدى. «يولداش كومبات، سىز خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ ۋەزىپىنى بىزگە تاپشۇرۇڭ، مېنىڭ ئامالىم بار.» كومباتنىڭ غۇژژىدە ئاچچىقى كەلدى. ئۇ روتا كوماندىرىغا قاراپ كەسكىن تۇردە: «ئامالىم بار، ئامالىم بار دەۋەرگىچە ئەھۋالنى كونكرېت سۆزلەپ مېنى قانائەتلەندۈرمەمسەن؟» دېدى. روتا كوماندىرى ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ قويۇپ: «بىزنىڭ بىرىنچى ئىزۋوتتا غۇلجا شەھەر ئايدۆڭلۈق بىر قانچە جەڭچى بار، ئۇلار سۇ ئۈزۈشكە ماھىر، ئايدۆڭلۈك بۇ جەڭچىلەر كىچىك ۋاقتىلىرىدىن تارتىپ ئىلى دەرياسى بويىدا پادا باقىدىكەن، ئۇلار دەريادىن ئۆتكەندە كالىنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ ئۆتىدىكەن. ئۇلار كىچىكىدىنلا دەريادىن تولا ئۆتكەچكە سۇ ئۈزۈشكە ئۇستا بولۇپ كەتكەنىكەن، مېنىڭچە شۇ جەڭچىلەرنى كېچىدە ئۇ تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ 〈تىل〉 تۇتۇپ كېلەلەيمىز.»

كومبات بىردەم سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن قول ياغلىقى بىلەن يۈز ۋە

بويۇنلىرىدىكى تەرنى ئېرتتى. ئاندىن: «مۇنداق چوڭ ئىشنى پولكقا مەلۇم قىلاي، ئەگەر ئۇلار ماقۇل كۆرسە مەن ساڭا تېلېفون بېرىمەن. ئەگەر تېلېفون بەرمىسەم، يۇقىرى رەھبەرلىك رۇخسەت قىلماپتۇ دەپ بىلسەڭ بولىدۇ» دېدى. كومبات پولك شتابىغا كېلىپ ماڭا بۇ تەكلىپنى بەردى. مەن مەزەمخان ۋە ھاشىم ئاكام بىلەن مەسلىھەت قىلىپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلدۇم.

روتا تېلېفونى تۇيۇقسىز جىرىڭلاپ كەتتى. سېۋەز تېلېفوننى ئېلىپ، سىزنى كومبات چاقىرىدۇ دەپ روتا كوماندىرىغا مەلۇم قىلدى. روتا كوماندىرى خۇددى كىچىك باللاردەك ئىككى سەكرەپلا تېلېفوننى قولىغا ئالدى. ئۇ، ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ كەتكەندى. تېلېفوندىن كومباتنىڭ: «سېنىڭ پىلانىڭغا پولك باشلىقلىرى قوشۇلدى ھەم بۇ ۋەزىپىنى تەلىپىڭ بويىچە ساڭا تاپشۇردى. ناھايىتى ئېھتىيات قىلىڭلار. دۈشمەن تۇيۇپ قېلىپ، بىزنىڭ جەڭچىلەرنى ئەسىرگە ئەكەتمىسۇن. تاللىغان جەڭچىلىرىڭ سۇ ئۈزۈشكە، باش چۆكۈرۈشكە ماھىر، ئۆزى ھوشيار، چاققان بولسۇن، ھاڭۋاقتىلىق قىلىدىغان بولسا ئىشنى بۇزۇپ قويىدۇ» دېگەن يولىيورۇقى ئاڭلاندى. روتا كوماندىرى كەسكىن ئاۋاز بىلەن: «خوپ» دېدى-دە، تېلېفوننى قويۇپ، بىرىنچى ئىزۋوت كوماندىرىنى چاقىردى: «ئىزۋوتىڭدا غۇلجا ئايدۆڭلۈك جەڭچىلەر بار ئىدىغۇ، ئۇلار قانداقراق جەڭچىلەر؟» دەپ سورىدى. ئىزۋوت كوماندىرى دەرھال جاۋاب بېرىپ: «ئۇلار ئىشەنچلىك» دېدى. روتا كوماندىرى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ئۇياقتىن - بۇياققا بىر نەچچە قېتىم مېڭىۋەتكەندىن كېيىن ئىزۋوت كوماندىرىنىڭ ئالدىدا توختىدى ۋە ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ تۇرۇپ: «بىزگە بىر ۋەزىپە بار. ئۇ بولسىمۇ ‹تىل› تۇتۇش، بۇنىڭ ئۈچۈن سۇ ئۈزۈشنى بىلىدىغان، قاۋۇل، چاققان جەڭچىلەر بولۇشى كېرەك. چۈنكى ماناس دەرياسىنىڭ سۈيى تېز ئاقىدۇ. ھازىر كۈن ئىسسىق بولغاچقا سۇ كۆپ، چاققانراق جەڭچىلەر بولمىسا سۇدىن يوشۇرۇن ئۈزۈپ ئۆتەلمەيدۇ» دېدى. ئىزۋوت كوماندىرى ئىزۋوتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ھېلىقى ئايدۆڭلۈك ئۈچ جەڭچىنى چاقىرتىپ كىردى. ئۇلار ئىبراھىمجان، ياقۇپ، نۇ-

رۇللام ئىدى. ئۇلار ئىزۋوت كوماندىرىغا ھۆرمەت سالىمىنى بەرگەندىن كې-
يىن: «بۇيرۇقىڭىز بويىچە كەلدۇق» دەپ دوكلات قىلىشتى. كوماندىر ئىزۋوت
ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بەردى ۋە قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ئالدىغا كې-
لىپ: «سىلەر سۇ ئۈزۈشنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورىدى. «بىلىمىز» دېدى
ئۇلار بىردەك. «ماناس دەرياسىدىن ئۈزۈپ ئۆتەلەمسىلەر؟» «ئۆتىمىز.»
كوم ئىزۋوت: «گېپىڭلارغا قارىغاندا سىلەر ئىلى دەرياسىدا سۇ ئۈزۈپ باق-
قانىكەنسىلەر. لېكىن ئىلى دەرياسى چوڭ بولغان بىلەن ئاستا ئاقىدۇ. ما-
ناس دەرياسى كىچىك بولغان بىلەن ناھايىتى تېز ئاقىدۇ. دەريا ئېقىنى
ئوخشاش ئەمەس.» كوم ئىزۋوت شۇنداق دېيىشىگە بىر جەڭچى سۆزلەشكە
ئىجازەت ئېلىپ: «ئىلى دەريا سۈيىنىڭ ئۈستى ئاستا بولغان بىلەن ئاستى
تېز ئاقىدۇ. بەرىبىر ئوخشاش» دېۋىدى، باشقىلارمۇ شۇنداق دېيىشتى.
«ئۇنداق بولسا قېنى دەريادىن ئۆتۈش پىلانىڭلارنى سۆزلەپ بېقىڭلار؟»
ئۈچ جەڭچى بىر-بىرىگە قاراشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىبراھىمجاننىڭ يېشى
چوڭراق بولۇپ، باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر چەبدەس يىگىت ئىدى.
ئىبراھىمجان كوم ئىزۋوتنىڭ كۆزىگە قاراپ: «ماناس دەرياسىنىڭ سۈيى جە-
نۇبتىن شىمالغا قاراپ ئاققاچقا يېرىم كېچىدە كۆۋرۈك بېشىدىن بىر يۈز ئەل-
لىك-ئىككى يۈز مېتىر يۇقىرىدىن سۇغا سەكرەيمىز-دە، قىيپاش ئۈزۈپ ئا-
خىرى كۆۋرۈك ئۇدۇلىدىن چىقىمىز» دېدى. كوم ئىزۋوت ئىبراھىمجاننىڭ سۆزى-
نى تازا زەن قويۇپ ئاڭلىدى-دە: «بۇ ئۇسۇلۇڭلار بولىدىكەن، دەرياغا
چۈشكەندە، بىر-بىرىڭلاردىن ئايرىلىپ قالماڭلار، دۈشمەن تەرەپتىكى قىر-
غاققا چىققاندا بىرىڭلار ئالدىغا بېرىپ، قالغان ئىككىڭلار ئالدىنقىسىنى
قوغداڭلار! ئەگەر دۈشمەن سېزىپ قالسا چاققانلىق بىلەن ئۈزۈڭلەرنى دەر-
ياغا ئېتىپ تۆۋەن تەرەپتىكى بىزنىڭ تۆتىنچى پوست ئالدىدىن چىقىڭلار.
مەن تۆتىنچى پوستقىمۇ ئۇقتۇرۇپ قويىمەن. ئەمما بۇ ۋەزىپىنى ھېچكىمگە ئېيت-
ماڭلار، مەخپىي تۇتۇڭلار، خوش، سىلەرگە ئۇتۇق تىلەيمەن» دېدى. ئۇ،
جەڭچىلەر بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى. بۇ ئۈچ جەڭچى بىر يەرگە بېرىپ

پىلان تۈزۈشتى. ئىبراھىمجان: «ئۆزىمىز بىلەن بىردىن ئاپتومات، يېتەرلىك
ئوق، تانا ھەم ئازراق جۆبۈ ئېلىۋالىمىز» دېدى ئۆز ھەمراھلىرىغا.
كېچە جىمجىت ھەم تۇم قاراڭغۇ ئىدى. كەچكى مەشقتىن قاتتىق چارچى-
غان جەڭچىلەر ئاللىقاچان شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. بىرىنچى ئىزۋوتنىكى
بۇ ئۈچ جەڭچى باشقىلارغا سەزدۇرمەي بىر- بىرلەپ ئورنىدىن تۇردى ۋە كى-
يىملىرىنى كىيىپ، كۆۋرۈك بېشىغا قاراپ كېتىشتى. بۇ چاغدا ۋاقىت دەل يېرىم
كېچىدىن ئۆتكەن بولۇپ جەڭچىلەر ئۈن- تىنسىز كېتىپ باراتتى. تۇساتتىنلا:
«ئىبراھىم ئاكا» دېدى ياقۇپ قورقۇمسىراپ، ياقۇپ ئەمدىلا يىگىرمە ياشقا
كىرگەن قاراقۇمچاق، بويى ئېگىزرەك، بۇرۇنلىرى قاڭشارلىق، قاش- كۆزلى-
رى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان كېلىشكەن يىگىت ئىدى. ئىبراھىمجان ھەيرانلىق بى-
لەن توختىدى. تۈن قاراڭغۇ بولغاچقا ياقۇپنىڭ روھىي ھالىتىنى ئۇققىلى
بولمايتتى، ياقۇپنىڭ ئىبراھىمجاننى تۇتقان قوللىرى تىترەۋاتاتتى. ئىبراھىم-
جاننىڭ يۈرىكى قارتتىدە قىلدى. ياقۇپ نېمىدىن قورقۇۋاتقاندۇ؟ ياقۇپ بىر
پارچە تۇمارچە قاتلانغان خەتنى ئىبراھىمجاننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى- دە:
«ئاكا، مەن ئەمدى يىگىرمە ياشقا كىردىم. قېرى، ئاغرىقچان دادام بار،
ئانام خەقلەرنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرىپ جان باقاتتۇق. مەن پادا بېقىپ تاپقان
پۇلۇمنى ئۆيگە خەجلەپ ئاغرىقچان دادامنىڭ قىيىنچىلىقىمۇ بىلىنمەيتتى. بىز
ھازىر جاننى قولغا ئېلىپ كېتىپ بارىمىز. ئەگەر مەن قايتىپ كېلەلمەي قال-
سام، بۇ خەتنى كىيىم- كېچەكىم بىلەن قوشۇپ ماڭا تەلمۈرۈپ قالغان ئاتا-
ئانامغا تاپشۇرۇپ بېرەرسىز. مەن ئۇلارغا ئۆزۈمنىڭ بىر ئوغۇللۇق قەرزىمنى
ئادا قىلالمىدىم، ئۇلار مەندىن رازى بولسۇن» دېدى- دە، كۆڭلى بۇزۇل-
دىمۇ بىردەم جىم بولۇپ قالدى. ئىبراھىمجان دەرھال چۈشەندى. راست،
ئۇرۇش بولىدىكەن ئادەم ئۆلىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇنى ئويلاپ قويمىسىمۇ بولماي-
دۇ. ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ: «ئەخمەق، يۈر كەتتۇق، سېنى ساق-
سالامەت قايتۇرۇپ كېلىمەن» دەپ ياقۇپنىڭ مۈرىسىگە بىرنى ئۇرۇپ قويدى-
دە يولغا راۋان بولدى.

بۇلار دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى، ئۆزلىرى كۈندۈزى كۆرۈپ قويغان
جايدىن، يەنى كۆۋرۈكنىڭ جەنۇبىدىن ئىككى يۈز مېتىر نېرىراقتا ئۆزلىرىنى
سۇغا ئاتتى. ئۇلار قىيپاش ئۈزۈپ كېتىۋاتاتتى. سۇ ناھايىتى سوغۇق ھەم
ناھايىتى تېز ئاقاتتى. ئۇلار دەل ئۆزلىرى مۆلچەرلىگەن يەردىن ئون- ئون
بەش مېتىر تۆۋەنرەك جايدىن دۈشمەنلەر بار قىرغاققا ساق- سالامەت چىقىش-
تى. ئەتراپ جىمجىت، كېچىنىڭ بۇ جىمجىتلىقىنى پەقەت دەريا سۈيىنىڭ شار-
قىرىغان ئاۋازىلا بۇزۇپ تۇراتتى. بۇلار ئاستا دەريا بويىنى ياقىلاپ بۇزۇل-
غان كۆۋرۈك ئاستىغا كەلدى. ئىبراھىمجان: «مەن ئۈستىگە چىقاي، سىلەر
مېنى قوغداڭلار» دېدى. ئۇ كۆۋرۈكنىڭ بېشىغا سالغان دۈشمەن پوتىيىگە يې-
قىنلاپ كېلىپ بېشىنى يەرگە قويۇپ تىڭشاپ باقتى. پوتەيدىكى پوستىنىڭ قات-
تىق ئۇخلاۋاتقان خورەك ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىبراھىمجان چاققانلىق بىلەن
پوتەيگە چىقىپ ئۇخلاۋاتقان پوستىنىڭ گېلىنى بوغۇپ جۆبۇدا ئاغزىنى چاپلى-
دى. ھېلىقى دۈشمەن ئۈن- تىن چىقىرالماي قالدى. ئۇ، ئۇنى كۆتۈرۈپ تۆ-
ۋەنگە چۈشتى. تۆۋەندە تۇرغان ئىككى جەڭچى دەرھال ياردەمگە كېلىپ
دۈشمەننىڭ قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ باغلىدى. ئۈچى دۈشمەننى سۆرەپ
سۇغا سەكرەشتى- دە، تۇتقان «تىل»نى ئېلىپ تۆتىنچى پوستىنىڭ يېنىدىن
چىقىشتى. تۆتىنچى پوستتا ساقلاپ تۇرغانلار دەرھال يۈگۈرۈپ كېلىشىپ
ئۇلارنى دەريا قىرغىقىدىن تارتىپ چىقىرىۋالدى ۋە ئەھۋالنى دەرھال كومان-
دىر باتالىئونغا خەۋەر قىلدى. بۇ چاغدا تاڭ ئەمدىلا يورۇشقا باشلىغان-
دى. كومبات بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بىرىنچى روتىغا يېتىپ كېلىپ، دۈشمەن ئەس-
كىرىنىڭ قوللىرىنى يېشىپ ئىسسىق چاي بەردى. ئۇ ئالدىدا قارشىلىق قىلىپ
چاي ئىچىشكە ئۇنىمىدى. بىر ئازدىن كېيىن ياۋاشلاپ ئىسسىق چاينى ئىچتى.
تاڭمۇ ئاتتى. ئۇ ئۇياق- بۇياققا ئەنسىز قاراپ قوياتتى. بەكمۇ قورقۇپ
كەتكەنلىكتىن چىرايىدا قان قالمىغانىدى. كومبات جەڭچىلەرگە: «بۇنى ئوب-
دان تاماقلاندۇرۇڭلار، ئۇرماڭلار، قورقۇتماڭلار» دېدى- دە، گەمىدىن
چىقىپ كەتتى. ئۇ بۇ ئىشنى دەرھال پولك باشلىقلىرىغا مەلۇم قىلدى. پولك

رازۋېت بۆلۈمىدىن ئادەم ئەۋەتتى . سوراق قىلىشقا كىرىپ كەلگەندە ھېلىقى دۈشمەن ئەسكىرى ئالاقزادە بولۇپ كەتتى .

كومبات : « بۇنىڭ تىلىنى كىم بىلىدۇ ؟ » دېدى كومروتىغا قاراپ ، كومروتا : « بىزنىڭ ئىزۋوتىنكى مومۇزا دېگەن تۈگگان جەڭچى بىلىدۇ » دېدى . « چاقىرىڭلار » دېدى سۇرلۇك قىياپەتتە ، كومبات بۇيرۇق قىلىپ ، مومۇزىنىڭ ئۇيغۇرچە ئىسمى مۇسا بولۇپ بۇ خۇيزۇ جەڭچى ئىدى . گەمىگە مۇسا كىرىپ كەلدى ، كومبات سوراقنى باشلىدى . « ئېتىڭ نېمە ؟ » دۈشمەن ئەسكىرى : « ۋاڭ گو » دەپ جاۋاپ بەردى . « سەن قەيەرلىك ؟ » ، « گەنسۇلۇق » ، « قاچان ئەسكەر بولغان ؟ » « مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئەسكەر بولمىغان ، مېنى مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كەلگەن » ، « بۇ يەرگە ، ماناس بويىغا قاچان كەلدىڭ ؟ » ، « 1945 - يىلى 8 - ئايلاردا » ، « سەن قايسى قىسىمنىڭ ئەسكىرى ؟ » « يېڭى ئىككىنچى جۇن سىلىڭبۇسى بىۋاستە قىسىملاردىن » ، « كونكرېت قايسى قىسىمدىن ؟ » ، « ئالاقىچى لىيەندىن » . كومبات : « سەن بىزگە ماناس بويىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ قىسىم ۋە ناملىرىنى ئېيتىپ بېرەلەمسەن ؟ » دەپ سورىغاندى . ھېلىقى چېرىك تۇرۇپ كېتىپ : « ئازراق بىلىمەن ، بىلگىنىمنى ئېيتىپ بېرەي ، سىلەر مېنى ئۆلتۈرمىسەڭلار » دەپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلاشقا باشلىدى . « بىزنىڭ سىياسىتىمىز ئەسىرلەرگە كەڭچىلىك قىلىش ، سەن ئەھۋالنى بىزگە قالدۇرماي تولۇق ئېيتىپ بەرسەڭ بىز سېنى ئۆلتۈرمەيمىز . سەن قەيەرگە بارىمەن دېسەڭ ، شۇ يەرگە ئەۋەتىمىز » دېدى . چېرىك بۇ گەپنى ئاڭلاپ كومباتقا تىكىلىپ قاراپ قالدى . تەرجىمان قايتا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن كومباتنىڭ پۇتىغا يىقىلىپ يىغلاپ كەتتى . بىر ئازدىن كېيىن چېرىك بېشىنى يەردىن كۆتۈرۈپ ياش يۇقى كۆزى بىلەن ئەتراپقا يەنە بىر سەپسىلىپ قارىۋەتكەندىن كېيىن : « مەن دەي ، مەن دەي ،— دەپ سۆزىنى باشلىدى ،— بىز تەرەپتىكى سىلەرگە قارشى تۇرۇۋاتقان قىسىملار ، يېڭى ئىككىنچى جۇن سىلىڭبۇسى ، بىۋاستە قىسىملار ، تېۋۇيىڭ ، بىرىنچى سىلىڭبۇسى بىلەن بىرىنچى ئاتلىق تۇەن . ئۇن بىرىنچى ئاتلىق شىنىڭ ئوتتۇز بىرىن-

چى ، ئوتتۇز ئىككىنچى تۇەنى . زاپاس يەتتىنچى شىنىڭ ئۇچىنچى يىگى ، قىـ
رىق بەشىنچى شىنىڭ ئىككىنچى تۇەنى ، ئەللىك سەككىزىنچى شىنىڭ ئىككى
يىگى ، ۋاقىتلىق ئۇچىنچى شى يەتتىنچى تۇەنىنىڭ بىر يىگى قاتارلىقلار . »
بۇ چېرىك راست گەپ قىلىۋاتامدۇ؟ ياكى قارىسىغا بىرنېمىلەرنى دەپ
بىزنى كولدۇرلىتىۋاتامدۇ كومبات چىرايىغا سۇرلۇك تۈس بېرىپ سوراقنى
داۋاملاشتۇردى : « سىلەرنىڭ بۇدۇيىڭلاردىكى ئەسكەرلەر نېمە ئويلايدۇ؟ »
چېرىك كومباتقا يەرنىڭ تېگىدىن بىر قاراپ قويدى ـ دە ، ئاندىن يەنە سۆز-
لەشكە باشلىدى : « بىزنىڭ ئەسكەرلەر ئۇرۇش بولۇشتىن قورقىدۇ . كۈندە
قىمار ئوينايدۇ ، هاراق ئىچىپ مەست بولۇشۇۋالىدۇ . باشلىقلار ئازراق كەمـ
چىلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان ئەسكەرلەرنى ئېسىپ قويۇپ ئۇرىدۇ . ئەسكەرلەر
بەك بىزار بولۇۋاتىدۇ » دېدى . كومبات : « بۇ ئەسىرنى پولك رازۋېت بۆلۈـ
مگە تاپشۇرۇپ بېرىڭلار ، ئۇلار قانداق بىر تەرەپ قىلىدۇ . باشلىقلار ئۆزلىـ
رى بىر تەرەپ قىلسۇن ،— دېدى كوم ئىززۇوتقا قاراپ ،— بۈگۈنكى سوراقـ
نىڭ ئەهۋالىنى رەتلەپ بېرىڭلار . بۇنىڭغا قوشۇپ ‹تىل› تۇتقان ئۈچ نەپەر
جەڭچىنى تەقدىرلەش ھەققىدىكى دوكلاتنىمۇ تەييارلاڭلار ، پولكقا دوكلات
قىلىمىز . » ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، شەپكىسىنى قولىدا تۇتقىنىچە زىملەنكىـ
دىن چىقىپ كەتتى .

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى . كۈن ئىنتايىن ئىسسىق ، ئەتىـ
گەنلىك چايدىن كېيىنلا قىسىملارغا يىغىن بارلىقى ئۇقتۇرۇلدى . تۇيۇقسىز
ئۇقتۇرۇشتىن ھەممىمىز هاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالدۇق . جەڭچىلەر جىددىي ئۇقتۇـ
رۇش كېلىپتۇدەك دەپ ئۆزئارا كۇسۇرلىشىپ يۈرەتتى . بارلىق كادىرلار يىغىن
زالىغا كىرىشتى . يىغىنغا شىخەنزە ئەتراپىدىكى بارلىق قىسىملارنىڭ كومانـ
دىرلىرى كەلگەنىدى . زال بىر تۇرلۇك تۈس ئالغان . شۇ ئارىدا ملليي ئارـ
مىيە قوماندانلىق شتاب ئورگىنىدىن كەلگەن كىشى سالماق قەدەملەر بىلەن
كىرىپ كەلدى . ھەممىمىز ئورۇندىن تۇرۇپ ھۆرمەت سالىمىنى بەردۇق . ئولتۇـ
رۇشقا رۇخسەت قىلىندى . زالنىڭ ئىچىدە چىۋىن ئۇچسىمۇ ئاڭلانغۇدەك شۇ

قەدەر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتاتتى. باشلىقمۇ بىزگە جاۋاب سالىمىنى بەرگەندىن كېيىن يولداشلارغا ئۇدۇل قاراپ سۆزىنى باشلىدى:

— يولداشلار، مەن ھازىر سىلەرگە يۇقىرى قوماندانلىقتىن كەلگەن ئۇقتۇرۇشنى يەتكۈزىمەن: يولداشلار، ھازىر خەلقئارا ۋەزىيەتتە ۋە يەنە جۇڭگو ۋەزىيىتىدە چوڭ بۇرۇلۇش بولماقتا. 1945 - يىلى 8 - ، 9 - ئايلارغىچە دۇنيا مىقياسىدىكى فاشىزمغا قارشى كۈرەش ھەل قىلغۇچ غەلىبىگە ئېرىشتى. پۈتۈن جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشمۇ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبىگە ئېرىشتى. مۇشۇنداق ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى ئاستىدا ھەممىڭلارغا مەلۇم بولغىنىدەك ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىمۇ شىخو، جىڭ، ساۋەن، ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىنى ئىشغال قىلىپ دۈشمەنگە دەلمۇدەل تاقابىل تۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە تەھدىت سېلىۋاتقان ۋەزىيەتتە گومىنداڭ دائىرىلىرى قوراللىق كۈچ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئوتىنى ئۆچۈرۈش، مىللىي ئارمىيىنى يوقىتىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۈچ ۋىلايەت تەرەپمۇ شىنجاڭدا قوراللىق توقۇنۇشنى توختىتىشنى خالايدىغانلىقىنى ۋە شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئارزۇسىنى بىلدۈردى.

ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ خېلى بۇرۇنلا مەخپىي ھالدا ئوبۇلخەيرى تۆرە، رەخىمجان سابىرھاجى، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۈچ كىشىنى ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەت ۋەكىلى قىلىپ ئۈرۈمچىگە ئەۋەتكەنىدى. بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ۋەكىلى بىلەن ئۇرغۇن قېتىم مۇرەككەپ كەسكىن كۈرەشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، 1946 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئىككى تەرەپ قوراللىق توقۇنۇشنى توختىتىش، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدا ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىم كېلىشىمگە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئون بىر ماددىنىڭ ئىككىنچى قوشۇمچە ھۆججىتى مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشكىللىگە مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقتىن، ئىككى تەرەپتە زور ئىختىلاپ يۈز بەر-

گەچكە ، سۆھبەت بىر مەزگىل ئۈزۈلۈپ قالغانىدى. 1946 ـ يىلى 5 ـ ئايدا
سۆھبەت ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ، 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئون بىر ماددىلىق بىتىمـ
گە ئىككى تەرەپ ئىمزا قويدى. ئون بىر ماددىلىق بىتىمدە مۇنداق بەلگىلەنـ
گەن: ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدا تىركىشىپ تۇرغان قىسىملارنى
ئىككى تەرەپ بىر ۋاقىتتا چېكىندۈرۈپ كېتىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى
قوشۇنلىرى ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ، ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتاي رايونلىرىغا
بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ. مىللىي ئارمىيە شتابى ، غۇلجا ئازاد نىشانلىق ئىككىنـ
چى پولكى ۋە مۇستەقىل توپچىلار باتالىئونى ، ھەربىي مەكتەپ غۇلجا شەھـ
رىدە تۇرىدۇ. تېكەس ئاتلىق بىرىنچى پولك سۈيدۈڭ ناھىيە كۈرەدە تۇرىـ
دۇ. شىخو پىيادە بىرىنچى پولك شىخودا تۇرىدۇ. چۆچەك پىيادە ئۈچىنچى
پولك چۆچەكتە تۇرىدۇ. ئاتلىق ئىككىنچى پولك قوبۇقتا تۇرىدۇ. ئاتلىق
ئۈچىنچى پولك ئالتاي سارسومبۇدا تۇرىدۇ.

ئۇقتۇرۇش شىخەنزىدە تۇرۇۋاتقان قىسىملارنىڭ پۈتۈن پولك ، باتالـ
ئوندىن يۇقىرى ئوفىتسېرلارغا ئېغىز ئارقىلىق تەپسىلىي ئۇقتۇرۇلدى. ئۇقتۇـ
رۇشنى ئاڭلىغاندىن كېيىن پۈتۈن يىغىن زالىدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى
ياڭراپ كەتتى. بەزىلەر بىر ـ بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ ، ياخشى بوپتۇ ، بىز
بۇنى قەتئىي ئىجرا قىلىمىز ، دېيىشتى. ئاخىرىدا يۇقىرىدىن كەلگەن باشـ
لىق: «ئوفىتسېرلار ، بۇ خۇش خەۋەرنى ئۆز قىسىمڭلارغا يەتكۈزۈڭلار» دېـ
دى. بىردىنلا زالنىڭ ئىچىدە ۋاڭ ـ چۇڭ باشلىنىپ كەتتى. ھېچكىمنىڭ زالـ
دىن چىقىپ كەتكۈسى كەلمەيتتى. بەزىلەر ئۆزئارا پاراڭلىشىپ ، ئۆتكەندە
پولكتا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەر راست چىقىپ قالدى دېسە ، يەنە بەزىلەر ،
راست ، شامال چىقمىسا ، دەرەخ لىڭشىمايدۇ ، دېگەندەك بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز
ئۈرۈمچىگە كېتىپتۇ دېگەن مىش ـ مىش گەپلەرنى خېلى بۇرۇنلا ئاڭلاپ تۇراتـ
تۇق. بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى راست گەپلەر ئىكەن دېيىشەتتى.

ئۇلار بۇ خەۋەرنى جەڭچىلەرگە تېزرەك ئۇقتۇرۇشقا ئالدىراپ ئۆز قىسىمـ
لىرىمىزغا يۈرۈپ كېتىشتى.

باتالىئون كوماندىرى پولك يىغىنىدىن ناھايىتى مەمنۇن ھالدا قايتىپ
كەلدى- دە، ئېتنى ئالاقچى بالىغا تۇتقۇزۇپلا ئۆز گەمىسىگە كىرىپ كەت-
تى. ئالاقچى ئاتنى باغلاپ قويۇپ بىرىنچى باتالىئون كوماندىرىنىڭ ئالدى-
غا كىردى. باتالىئون كوماندىرى خۇشاللىقىدا ئالاقچىنىڭ كىرگەنلىكىنىمۇ
سەزمەي قالدى. شۇڭا ئۇ «ئالاقچى» دەپ چاقىردى. ئالاقچى ئۇنىڭ يېنى-
دا ھازىر بولدى. «كاتىپنى چاقىر» دېدى ئۇ. تاقەتسىزلەنگەن كومبات قو-
لىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ئىشىكنىڭ تۆۋىگە بىرنەچچە قېتىم بېرىپ كەلدى.
ئالاقچى كاتىپنى باشلاپ كىردى. كومبات كاتىپقا: «دەرھال پۈتۈن باتال-
ئوندىكى كوماندىر ئىزۋوتتىن يۇقىرى ئوفىتسېرلارغا ئۇقتۇرۇش قىل، چۈشتىن
كېيىن سائەت ئىككىدە باتالىئونغا كەلسۇن» دېدى. كاتىپ دەرھال تېلېفون
تۇرۇپكىسىنى قولىغا ئېلىپ ھەربىر روتىلارغا كوماندىر ئىزۋوتتىن يۇقىرى ئوفىت-
سېرلارنىڭ سائەت ئىككىدە باتالىئونغا يىغىلىشىنى ئۇقتۇردى. شۇ بىر ۋاقىت-
دىلا باشقا ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىئونلاردىمۇ ئۆز تەۋەسىدىكى ئوفىت-
سېرلارنىڭ ئۆز باتالىئونلىرىغا يىغىلىش ئۇقتۇرۇلغانىدى.

چۈشتىن كېيىن دەل ۋاقتىدا ئوفىتسېرلارنىڭ ھەممىسى باتالىئون مەجلىس-
خانىسىغا يىغىلدى.

دائىم قاپىقىنى تۈرۈپ، سۈرلۈك يۈرىدىغان بۇ ئادەم نېمە ئۈچۈندۇر
بۈگۈن ئىنتايىن خۇش خۇي ئىدى:

— ئاغىنىلەر، مەن ھازىر سىلەرگە خۇش خەۋەر يەتكۈزىمەن. بىزنىڭ
ۋەكىللىرىمىز گومىنداڭ دائىرىلىرى بىلەن سۆھبەت قىلىپ ئىككى تەرەپ ئۇرۇش
توختىتىپ شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىدىغان ئون بىر بىتىمگە
قول قويۇپتۇ. بىزنىڭ قىسمىمىز پات ئارىدا ماناس دەرياسى بويىدىن چېكى-
نىپ غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقىدۇ، — ئۇ شۇنداق دېيىشى بىلەن يىغىن زالى-
دا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭراپ كەتتى. كىشىلەر ھاياجىنىنى با-
سالماي قېلىۋاتاتتى. بىردىنلا زالدىكى تەرتىپ بۇزۇلۇپ، بەزىلىرى بىر-بى-
رى بىلەن قۇچاقلىشىپ قول ئېلىشىپ، بەزىلىرى شەپكىلىرىنى ئاسمانغا ئې-

تىپ، بەزىسى بىر- بىرىنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ ئارقا- ئارقىدىن ھۇررا توۋلاشتى. كومباتمۇ ھاياجىنىنى باسالماي ھۇررا دەپ ۋارقىراپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. بىر دەمدىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ،— يولداشلار، دىققەت، تىنچلىنىڭلار،— دەپ ئۈنلۈك توۋلىدى. زالدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن بولسىمۇ، ئانچە- مۇنچە كۇسۇرلاشلار بار ئىدى. كومبات يەنە ئۆزىنىڭ سۆزلۈك قىياپىتىگە قايتىپ، زالنىڭ ئىچى جىمىدى.

— قېرىنداشلار، بىز ھەممىمىز ئۇرۇش قىلدۇق، قان تۆكتۇق، نۇرغۇن يولداشلىرىمىزدىن ئايرىلدۇق. ئەگەر ئۇلار بۈگۈنكى بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بولسا قانچىلىك خۇشال بولغان بولاتتى. بىز قايتقاندىن كېيىن قىسمىمىزدا قۇربان بولغان يولداشلىرىمىزنىڭ ئائىلە- تاۋابىئاتلىرىنى يوقلاپ ھال سورىشىمىز كېرەك. يولداشلار، ئەمدى بىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىمىز روتىلاردىكى جەڭچىلەرگە بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈش. ئائىلەڭلەرگە خەت يېزىڭلار. بەلكىم بۇ خەۋەرنى ئۇلار گېزىتلەردىن ئاڭلىغاندۇر؟ ئەمما سىلەرنىڭ قاچان قايتىدىغىنىڭلارنى ئۇقمايدۇ. ئەمدى سىلەر تەييارلىقلارنى پۇختا ئىشلەپ يولغا چىقىش بۇيرۇقىنى كۈتۈڭلار. قاچان يولغا چىقىمىز، يولغا چىقىش ئالدىدا قانداق تەييارلىق ئىشلارنى قىلىمىز؟ بۇ ھەقتە پولكنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى كۈتۈڭلار. پولكنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى ئالغاندىن كېيىن ئاندىن سىلەرگە تەپسىلىي ئۇقتۇرۇش قىلىمەن. ھازىر قايتىپ روتىلارغا، جەڭچىلەرگە بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈڭلار،— دەپ سۆزنى تۈگەتتى كومبات.

ئوفىتسېرلار خۇشال بولۇشۇپ، ئۆز روتىلىرىغا قايتىشتى. ئۇلار قايتىپ بارغاندىن كېيىن ھەرقايسى روتىلاردا يىغىن ئېچىپ، بۇ خۇش خەۋەرنى جەڭچىلەرگە يەتكۈزدى. جەڭچىلەرمۇ «ھۇررا» توۋلاپ، شەپكىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشىپ، بىر- بىرىنى قۇچاقلاپ قىن- قىنىغا پاتماي سەكرەشتى. مەجلىس ئاياغلاشقاندىن كېيىن ھەممىسى ئۆزىنىڭ گەملىرىگە كىرىشىپ كېتىشتى. بىر- دىنلا جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. بۇلار ئۇيەر- بۇيەرگە توپلىشىپ ئۆزئارا پاراڭ قىلىشاتتى، قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. چاقچاق

قىلشاتتى. ھەركىم نېمە ئىش قىلىشنى بىلەلمەي قېلىۋاتاتتى. ئۆز خۇشاللىقىنى ئاتا ـ ئانىلىرىغا، يارۇ بۇرادەرلىرىگە قانداق قىلىپ يەتكۈزۈشنى ئويلىشاتتى. ئۇلار چۇشلۇك تاماقلىرىنى يېيىشىپ ئەمدى ئارام ئېلىش ئۈچۈن ئۆز گەمىلىرىگە كىرىپ كېتىشتى. لېكىن ھېچكىمنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى. جەڭچىلەر بىرقانچە كۈنگىچە گەمىلەردە ئائىلىلىرىگە خەت يېزىش، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇش، يىرتىلىپ قالغان كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ياماپ تۈزەشتۈرۈش دېگەندەك ئىشلار بىلەن بەند بولۇپ كېتىشتى.

قارىياغاچ ئاستىدىكى ئاق چېدىر

7 ـ ئاينىڭ باشلىرى، ھاۋا بەكمۇ ئىسسىق ئىدى. بۇ ئىسسىققا چىدىمىغان كوماندىر ـ جەڭچىلەر گەمىلەرگە كىرىۋېلىپ، تەييارلىق ئىشلار بىلەن بەند ئىدى. دەل چۇشتە كوماندىر ـ جەڭچىلەر گەمىدىن چۇشلۇك تاماققا چىقىپ، قارىياغاچ ئاستىغا ئىككى ئاق چېدىر تىكىلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈشتى. جەڭچىلەر بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى ۋە ئۇنىڭ قانداق پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى بىر ـ بىرىدىن سوراشتى. لېكىن بۇ چېدىرنىڭ سىرىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. بىر ـ ئىككى كۈندىن كېيىن بۇ ئاق چېدىرغا ئوفىتسېرلار ۋە جەڭچىلەرنىڭ كىرىپ چىقىۋاتقانلىقى كۆزگە كۆپرەك چېلىقىدىغان بولۇپ قالدى. كېيىن چېدىر ئەتراپىدا ئادەملەر تېخىمۇ كۆپىيىشكە باشلىدى. مەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ چېدىر يېنىغا باردىم. چېدىر ئىچىدە رۇس ۋە ئۇيغۇرلاردىن بولۇپ، بىرنەچچە ئادەم بىر نەرسىلەرنى يېزىۋاتاتتى. مەن تونۇيدىغان كىشىلەرمۇ يوقتەك قىلاتتى. ئەڭ ئاۋۋال كەڭسايپولك كوماندىرى لېسكىننى تونۇدۇم. مەن ھەيرانلىق ئىچىدە، كىرىپ ـ چىقىۋاتقان ئوفىتسېرلارنىڭ بىرىدىن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىدىم. بىر ئوفىتسېر تۇرۇپ كېتىپ: «ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى، بۇلار غۇلجا سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن كېلىپتۇ. بۇلار ئىچىدە يەرلىكتىن كونسۇلخانىدا ئىشلەيدىغان بىر ـ

ئىككى خىزمەتچىمۇ بار ئىكەن. ئۇلار سوۋېت گراژدانى بولۇشنى خالايدى-
غانلارنى تىزىملاپ ئانكىت توشقۇزۇۋاتىدۇ. گراژدانلىق پاسپورتىنى ئۇلجىغا
بارغاندا سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن بېرىدىكەن» دەپ جاۋاب بەردى. بۇنى
ئاڭلاپ بۇ ئىشتىن ئىنتايىن ھەيران بولۇپ: بۇ قانداق ئىشتۇ؛ يۇقىرىدىن
سوۋېت گراژدانلىقىغا يازىدۇ، ئادەم بارىدۇ دېگەن ئۇقتۇرۇش يوق تۇرسا،
جۇڭگو پۇقراسىنى سوۋېت پۇقرالىقىغا يېزىۋالسا بۇ قانۇنسىزلىقتۇ» دەپ
ئويلاپ، كەچتە ئانكىت تولدۇرغانلاردىن: «سىلەر، نېمىنى ئويلاپ شۇن-
داق قىلدىڭلار؟ سوۋېت گراژدانى بولماقچىمۇ سىلەر؟ نېمە ئۈچۈن بۇنداق
قىلدىڭلار؟» دەپ سورىغانىدىم، ئۇلاردىن بىرى دەرھال جاۋاب بېرىپ:
«ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى، بىز ھازىر ياش، ئەمدىلا يىگىرمە نەچچە ياش-
قا كىردۇق. ھازىرچىغۇ ئۇرۇش توختاپ ئون بىر يىلدىن بىر كۈن بىر قول قويۇلدى. تىنچ-
لىق ئورنىتىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ زادى ئۆز ۋەدىسىدە تۇرامدۇ يا-
كى تۇرمامدۇ، بۇنى بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر سوۋېت گراژدانى بو-
لۇپ قالساق كېلەچەكتە سوۋېتكە چىقىپ، ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئارزۇيىمىز بار،
شۇنىڭغا ئەسقېتىپ قالارمىكىن دېگەن مەقسەتتە يېزىلىۋاتىمىز» دېدى. مەن ئۇ
ۋاقىتتا دەرھال ئىچىمدە خېلى يوللۇق گەپ، ياشلارنىڭ ئارزۇسى دەپ ئوي-
لىدىم. بەزىلەر قوشۇمچە قىلىپ: «بىز ئۆتمۈشتە ئوقۇيالمىغان، ئەمدى كۆ-
زىمىز ئېچىلدى. سوۋېتتە ياشلار ئۈچۈن بىلىم يۇرتلىرىنىڭ ئىشىكى ئوچۇق،
مەدەنىيەت- مائارىپ تەرەققىي قىلغان. ئۇ يەردە ياشلارنىڭ ئىستىقبالى
پارلاق. ھازىر ئۇرۇش توختىدى دېگەنبىلەن بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ئىستىقبا-
لىمىزنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا كىم كېپىللىك قىلالايدۇ؟» دېيىشتى.

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئويلىنىپ قالدىم. ياشلارنىڭ ئو-
قۇش، بىلىم ئېلىش، تېخنىكا ئۆگىنىش ئارزۇسى ياخشى، لېكىن بۇنى قان-
داق يول بىلەن ھەل قىلىش مۇرەككەپ مەسىلە، دەپ قايتىپ كېلىپ پولكتىكى
باشلىقلارغا ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇلارمۇ بۇ ھەقتە بىرەر نەرسە دېمە-
دى.

شۇنداق قىلىپ بىر مەزگىل شىخەنزىدە تۇرغان قىسىملار ئىچىدە غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىكى بىرقانچە خىزمەتچىلەر ۋە لىسكىن باشلىق ئۈچ - تۆت كىشى قانۇنسىز ئۇسۇل بىلەن ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئىچىدىكى جۇڭگو گراژدانلىرىنى سوۋېت گراژدانلىقىغا تىزىملاش ئېلىپ باردى. بۇنى يۇقىرىدىن چەكلەيدىغان ئورۇن بولمىدى. يۇقىرى ئورگانلار بۇ ھەقتە ھېچبىر تەدبىر كۆرمىدى. ھېلىقى تىزىملىنىپ ئانكېت تولدۇرغانلارنىڭ كۆپچىلىكى غۇلجىغا بارغاندىن كېيىن غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن ئۆزلىرىنىڭ سوۋېت گراژدانلىق پاسپورتىنى ئالدى. ئاۋۋال ئانكېت تولدۇرۇپ قويغان بولسىمۇ كېيىن نىيىتىدىن يېنىپ پاسپورت ئالمىغانلارمۇ بولدى.

تۇيۇقسىز ماناس دەرياسى بويىدا پەيدا بولغان بۇ سىرلىق ئاق چېدىرنىڭ خىزمىتى ئۇن نەچچە كۈندە ئاياغلاشتى. لېكىن بەزىلەرنىڭ خاتىرىسىدە بۇ سىرلىق ئاق چېدىرنىڭ سىرى ساقلىنىپ قالدى. لېكىن بۇ، ئاق چېدىرنىڭ سىرى كېيىن ئېچىلدى. بۇ، سابىق سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ جۇڭگو پۇقرالىرىنى سوۋېت گراژدانلىقىغا تىزىملاش قانۇنسىز ھەرىكىتى ئىدى، خالاس.

1946 - يىل 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قوماندانلىق شتابىتىن چېكىنىش بۇيرۇقى چۈشتى. بۇيرۇقنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك ئىدى:

(1) غۇلجا ئازاد نىشانلىق ئىككىنچى پىيادە پولكقا: سىلەرنىڭ قىسىم 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن بۇرۇن ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىن چېكىنىپ، غۇلجا شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقسۇن.

(2) چېكىنىش ئىككى قەدەمگە بۆلۈنىدۇ. بىرىنچى قەدەم: ماناس دەرياسى كۆۋرۈك بېشىدىكىلەر بىلەن ئىككى قاسناقتىكى مۇداپىئەدە تۇرغانلار ئورنىدىن چېكىنىپ كونا شىخەنزىگە توپلانسۇن. ئىككىنچى قەدەم: پۈتۈن قىسىم بىرلىكتە تاشيول بىلەن غۇلجىغا قاراپ پىيادە يولغا چىقسۇن.

(3) چېكىنىشتىن ئاۋۋال كۆۋرۈكنىڭ جەنۇبىي، شىمالىي بويىدىكى مۇداپىئە ئاكوپلار، پوتەيلەر، ئوت توچكىلار كۆمۈپ تىندۇرۇلسۇن.

(4) بۆلۈك شىخەنزىدىن غۇلجىغا يولغا چىقىشتا كېسەللەر، يارىدارلار بۆلۈك دوختۇر ماشىنىسى بىلەن يولغا چىقسۇن.

(5) جەڭچىلەر ئۆزىنىڭ كىيىم-كېچەك، يۈكلىرىنى ياخشى باغلاپ، ئۆز ئىسمىنى يېزىپ بۆلۈك ئارقا سەپكە تاپشۇرسۇن، ئارقا سەپ مەسئۇل بولۇپ ئېلىپ ماڭسۇن.

(6) قىسىم يول يۈرۈشتە بىخەتەرلىككە دىققەت قىلسۇن. ئوق-دورا، قوراللار يوقالمىسۇن، سىلەرنىڭ پىيادە يول يۈرۈش يولۇڭلار شىخەنزىدىن جىڭغا بارغاندىن كېيىن جىڭنىڭ ئاچال داۋىنى ئارقىلىق توغراسۇ يايلىقىنى بېسىپ ئۆتۈپ، قاراياغاچ مازار ۋە يۇقىرى پەنجىمەر بىلەن غۇلجا شەھەر ھەرەمباغ گازارمىسىغا چۈشۈپ ئورۇنلاشسۇن.

بۇيرۇق ئاخىرىدا 7-ئاينىڭ 10-كۈنلىرى ئەتراپىدا گومىنداڭ تەرەپتىن ۋە ئۈچ ۋىلايەت تەرەپتىن تەشكىللەنگەن خىزمەت گۇرۇپپىسى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ چېكىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرىدۇ. شۇڭا بەش كۈن ئىچىدە بۇ چېكىنىش ئىشلىرىنى ئاياغلاشتۇرۇش كېرەك، دېيىلگەندى.

بۆلۈك باشلىقلىرى بۇ چېكىنىش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن تېزدىن پۈتۈن بۆلۈك، باتالىيون ئوفىتسېرلار يىغىنى چاقىرىپ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئۆز ئەينى ئوقۇپ يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۆلۈك قوشۇمچە بىر قانچە كونكرېت خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى:

(1) مۇداپىئەدىن چېكىنگەندە ھەر ئىككى يۈز مېتىر ئارىلىقتا پوست قويۇپ چېكىنىش كېرەك.

(2) ئاكوپلار، پوتەيلەرنى بۇزۇپ تاشلاش ھەم تىندۇرۇش كېرەك.

(3) جەڭچىلەر ئۇستاب بويىچە مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموتلارغا تېگىشلىك ئوق ۋە گراناتلارنى ئېلىپ قالغاندىن سىرت، روتىلارنىڭ زاپاس ئوق-دورىلىرىنى ئارقا سەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرىش كېرەك.

(4) شىخەنزىگە بېرىپ توپلانغاندا، يول يۈرۈشتە، بۆلۈك تەرتىپى بىلەن بىرىنچى باتالىيون، ئىككىنچى باتالىيون، ئۈچىنچى باتالىيون، دوخ-

تۇر ـ سېسترالار روتىسى پولك شتاب بىلەن بىرگە يولغا چىقىدۇ. يولدا چوڭ دەم ئېلىش، كىچىك دەم ئېلىش بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ.
(5) يول بويىدىكى ئاھالىلەر بار جايلاردا خەلقنىڭ مال ـ مۈلكىگە زىيان سالماسلىق، ئەگەر بۇ ئىنتىزامنى كىم بۇزسا، ھەربىي ئىنتىزام بويىچە چارە كۆرۈلىدۇ. ھەربىر روتا ئۆز روتىسىغا، ھەربىر ئىزۋوت ئۆز ئىزۋوتىغا مەسئۇل بولۇپ ماڭىدۇ.
ئاخىردا پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ خوجا مۇنداق دېدى:
— مەن بىرنەچچەيلەننى ئېلىپ ماشىنا بىلەن كېتىمەن. پولكقا مەزمخان ۋاقىتلىق مەسئۇل بولىدۇ. شتاب باشلىقى ساۋدانوپ كونكرېت مەسئۇل بولىدۇ،— دېدى. يىغىن ئاياغلاشتى، ئوفىتسېرلار ئىنتايىن خۇشال، قىزغىن كەيپىياتتا ئۆز باتالىئونلىرىغا قايتىشتى. پولكنىڭ چېكىنىش ئاپشۇرۇقنى ئالغاندىن كېيىن ھەرقايسى باتالىئونلار روتىلار، ئىزۋوتلارنى چاقىرتىپ تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇردى. جەڭچىلەر ناھايىتى خۇشال بولۇشۇپ ئۇزۇنغىچە چاۋاك چېلىشتى.
باتالىئونلار چېكىنىش بۇيرۇقنى ئوبدان ئورۇنداپ، چېكىنىشكە تەييار بولدى. 1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ماناس كۆۋرۈكىنىڭ غەربىدىكى غۇلجا ئازاد نىشانلىق ئىككىنچى پولك ئۆز مۇداپىئەسىدىن چېكىنىشكە باشلىدى. دېگەندەك ئىككى يۈز مېتر ئارىلىقتا پوست قويۇپ ماڭدۇق. چېكىنگەن قىسىملار 12 ـ كۈنى كەچتىن باشلاپ 13 ـ كۈنى ئەتىگەنگە قەدەر كونا شەھەرنىزدىكى جاڭزىلارغا توپلاندى. 13 ـ كۈنى سائەت ئونلاردا ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن گومىنداڭ تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى بىز تەرەپكە ئۆتۈپ ئالدىنقى پوست ئورۇنلارنى تەكشۈرۈپ، كۆزدىن كەچۈردى. بىز تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى زۇنۇن تېيىپ، ئايتۇۋارۇپ قاتارلىقلار دەريادىن ئۆتۈپ، گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئالدىنقى پوست ئورۇنلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تەكشۈردى. گومىنداڭ تەرەپنىڭ تەكشۈرگۈچىلىرى ئىچىدە نۇسرەت شەھىدى باردەپ ئاڭلىدىم. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئالدىنقى پوستلارنى چېكىندۈرۈپ كەتكەنلىكى

ئېنىقلاندى. شۇنىڭ بىلەن ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ھەربىي
ھالەت— تىركىشىش ئاياغلاشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۈرۈمچى- ئىلى ئىك-
كى تەرەپنىڭ يولى ئېچىلىپ بىرقانچە يىل توسۇلۇپ قالغان ھالەتكە خاتىمە
بېرىلىپ يول راۋانلاشتى.

ئالتىنچى باب

تىنچلىق بىتىمدىن كېيىن شىخەنزىدىن يولغا چىقىش

1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ، قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەندە
پۈتۈن قىسىملارغا يىغىلىش سىگنالى بېرىلدى . ھەرقايسى باتالىيونلار ئۆز
ئورنىدا تېزلىكتە سەپ تارتىپ تەييار بولدى .

بىز پولك رەھبەرلىرى باتالىيونلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ ، جەڭچىلەرنىڭ
ھەممىسىنى كۆزدىن كەچۈردۇق . جەڭچىلەر مىلتىقلىرىنى مۈرىسىگە ئارتىپ ، تې-
گىشلىك ئوق ۋە گراناتلارنى بەللىرىگە ئاسقانىدى . ھەربىر جەڭچىنىڭ دۈمبـ
سىدە بىردىن بوغچا بولۇپ ، ئۇنىڭغا يولدا كىيىدىغان بىردىن يەڭگىل زاـ
پاس كۆڭلەك ، ئىشتان ، بىر قۇر نېپىز يازلىق گىمناستيوركا ھەم يولغا زۆرۈر
كېرەكلىك نەرسىلەر مەھكەم باغلىۋېلىنغانىدى . بوغچىنىڭ بىر تەرىپىگە باـ
كىلاشكا ، بىر تەرىپىگە كاتىلۇك (تاماق پىشۇرۇش ھەم يېيىش قاچىسى) ئې-
سىلغان ، ئىشقىلىپ ھەربىر جەڭچىنىڭ كۆتۈرگەن يۈكى مىلتىق ، ئوق دورىلىرى
بىلەن يىگىرمە كىلوگرامدىن ئېشىپ كېتەتتى . جەڭچىلەر بۇ ئېغىر يۈكنى كۆتۈـ
رۈپ 7 ـ ئاينىڭ بەدەننى كۆيدۈرىدىغان تومۇزلىرىدا بەش يۈز ئاتمىش كىلو-
مېتىرلىق يول 1100 يول (يۈز لى لۇ) ئۇزۇن مۇساپىنى پىيادە بېسىپ تاشيول ،
چۆللۈك ، تاغ داۋانلارنى بېسىپ غۇلجا شەھىرىگە بېرىشى كېرەك ئىدى . لې-
كىن بارلىق ئوفىتسېرـ جەڭچىلەر بەكمۇ خۇشال ۋە روھلۇق ئىدى . ئۇلارنىڭ
چىرايىدىن بىر خىل غەيرەت ۋە جاسارەت ئۇرغۇپ تۇراتتى . پولك باشلىقلىـ

رىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن كېيىن مېڭىش بۇيرۇقى بېرىلدى. سىگنالچىنىڭ يولغا چىقىش سىگنالى پۈتۈن كونا شىخەنزىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. ھەممە روتا كوماندىرلىرى ئالغا مارش دېگەن قوماندا بېرىلىشى بىلەن يولغا ئاتلاندى.
پۈتۈن پولك سەپ تارتىپ ئۈچتىن رەت بولۇشۇپ، ھەربىر باتالىئون، ھەربىر روتا، ئىزۋوتلار مۇۋاپىق ئارىلىق قويۇپ، غۇلجا تاشيولىدا ھەيۋەت سەپ تارتىپ غەربكە قاراپ ماڭدى. ئۇ ۋاقىتلاردىكى تاشيول پۈتۈنلەي شېغىل بولۇپ، مېڭىشقا بەكمۇ ئەپسىز ئىدى. بۇ يوللار يامغۇر سۇلىرى بىلەن ئويۇلۇپ بۇزۇلۇپ كەتكەن، كاتاڭ، توپىلىق چاڭ بولسىمۇ بەلگىلىمە بويىچە سائىتىگە تۆت- بەش كىلومېتىر يول يۈرۈش كېرەك ئىدى. قىسىم ساندىخوزىغا يېتىپ كەلدى. تۈنجى سەپەردە ھېچكىم ھارغىنلىق ھېس قىلمىدى. لېكىن ئاققان تەر ۋە توپا- چاڭدىن جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى، يۈز- كۆزلىرى ئاجايىپ كۈلكىلىك ھالەتكە كەلگەنىدى. يەنىسخەي ئورمانلىقىنىڭ شەرقىدىكى تاشيول ئۆستىگە كەلگەندە چوڭ دەم ئېلىش قىلىندى. ئوفىتسېر- جەڭچىلەر تاشيولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا يېتىپ دەم ئېلىشتى. بۇ يەردىن جەڭچىلەرنىڭ ئۆزلىرى تۇرغان گەملەر، ئۆز قوللىرى بىلەن كولىغان ئاكوپلار يىراق بولسىمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىراق بۇ يەردىن ئورمانباغدىكى چىغىر يوللارنى پەرق ئېتىش تەس ئىدى. چۈنكى ئۇزۇندىن بۇيان ئادەم ماڭمىغانلىقى ئۇچۇن ئوت- چۆپلەر ئۆسۈپ يولنى يېپىۋالغانىدى. بەزى جەڭچىلەر ئورمانباغقا قاراپ: «خوش ئورمانباغ، ئورمانباغدىكى چىغىر يوللار، سېنىڭ ئىللىق قوينۇڭدا بىر كۈز، بىر قىش، بىر يازنى ئۆتكۈزدۇق. يازدا خۇش قىلغان بولساڭ، قىشتا توڭلاتتىڭ، كۈزدە كۆڭلىمىزنى يېرىم قىلدىڭ. قوينۇڭدىكى زۇمرەتتەك تاتلىق، كىشىنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان، ئۇسسۇزلۇقىمىزنى قاندۇرىدىغان بۇلاق سۇلىرىڭ، ئىسسىپ كەتسەك سايىدايدىغان قاراغۇ، بۈك- باراقسان قارىياغاچ ۋە ھەر خىل دەل- دەرەخلىرىڭ، كۆڭلىمىز يېرىم بولسا سايراپ كۆڭلىمىزنى ئېچىپ قويىدىغان مۇڭلۇق جاڭگال قۇشلىرىڭ، يالغۇز ماڭساق تېنىتىپ قورقۇنچقا سالىدىغان چىغىر يوللىرىڭ، بىز ئۇچۇن ئەڭ مەز-

زىلىك تائام بولغان ياۋا توشقانلىرىڭ بىلەن بىزنىڭ قەلبىمىزدە مەڭگۈ ئۇنـ
تۇلماس بىر خاتىرە قالدۇردۇڭ» دېگەنلەرنى كۆڭۈللىرىدىن ئۆتكۈزەتتى.

ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئەنە شۇنداق ھېس- تۇيغۇلار بىلەن بۇ ئورمانـ
باغدىن مېھرىنى ئۈزەلمىگەن ھالدا ئارقىسىغا قاراپ- قاراپ ئالغا يۈرۈپ
كەتتى.

مانا ئەمدى ئوفىتسېر- جەڭچىلەر پۈتۈنلەي چۆللۈككە كىرىپ كېتىۋاتـ
دۇ. بۇ يەرلەر شۇنچىلىك قاقاس چۆللۈك ئىدىكى، يا سۇ، يا دەل- دەرەخ
يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشيول ئۈستىدە ماڭغاندا ئۇششاق شېغىل تاشلاردىن
چىققان ئىسسىق ئاياغ كىيىمدىن ئۆتۈپ، قىزىپ كەتكەن پۇتلارنى كۆيدۈرەتـ
تى. ئىسسىق تەپتىدىن، ھارغىنلىقتىن بەزىلەرنى ئۈگدەك بېسىپ كاتاڭلارغا
يىقىلاتتى. تاشلارغا پۇتلىشىپ كېتەتتى. تاشلار تاپانغا پېتىپ، ئىششىتىپ،
مېڭىشنى تېخىمۇ قىيىنلاشتۇراتتى. شىخوغا بارغىچە بولغان بۇ ئارىلىق يەتـ
مىش- سەكسەن كىلومېتىر بولۇپ ئارىدا قونمىسا يېتىپ بارغىلى بولمايتتى.
كېچە بىرئاز سالقىن بولغاچقا، كېچىدە مېڭىش بىر قەدەر ياخشى ئىدى. ھەر
ئون نەچچە كىلومېتىر ماڭغاندا بىر قېتىم قىسقا دەم ئېلىنسىمۇ يەنىلا ئوفىتسېر-
جەڭچىلەر قاتتىق چارچاش، ھارغىنلىق ھېس قىلماقتا ئىدى.

شىخوغا قاراپ ماڭغان سەپەردە كۈيتۈڭگە يېقىن تاشيول ئۈستىدە توخـ
تاپ دەم ئېلىش قىلدۇق. ئوفىتسېر- جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى تاشيولنىڭ ئىككى
تەرىپىگە ئېتىپ ياتتى ۋە تاشلىق ئۈستىدە ھېچنېمىنى سەزمەي بىردەمدىلا شېـ
رىن ئۇيقۇغا كەتتى.

ئارقا سەپ خىزمەتچىلىرى ھارغانلىقىغىمۇ قارىماستىن قازان ئېسىپ تاـ
ماققا تۇتۇش قىلدى. ئەتراپتىن بىرەر تال شاخ- شۇمبا، قورايمۇ تاپقىلى
بولمايتتى. ئۇلار ئېھتىيات ئۈچۈن ئېلىۋالغان ئوتۇنلىرىنى ئىشلىتىشكە باشلىـ
دى. تاماقمۇ تەييار بولدى. چارچاپ كەتكەن كوماندىر- جەڭچىلەرگە تاـ
ماق يېيىشمۇ خۇش ياقمايتتى. ئۇيقۇدىن ھېچكىمنىڭ كەچكۈسى يوق ئىدى.
ئۇلار مىغبىر تەسلىكتە كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئەسنەپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇيقۇـ

سز هالدا تاماق قاچىلرنى كۆتۈرۈشۈپ ئاشخانا ئەتراپىغا بىرىپ رەتكە تۈرۈپ ، تاماق قاچىسغا قورداق ۋە بىردىن گىردە نان ئىلىپ ، بەزىلەر يول ئۈستىدىلا ، بەزىلەر توغرا كەلگەن يەردىلا ئولتۇرۇپ تاماق يىيىشتى. كۈن- دۈزى هاۋا قاتتىق ئىسسىغاچقا ، كىچىسى بەكمۇ تىنچىق بولاتتى. شۇنداق قىلىپ جەڭچىلەر تاماقلىرىنى يەپ بىر ئاز ئولتۇرۇپ ئارام ئالغاندىن كىيىن يەنە يولغا چىقتى. كۈيتۈك دەرياسىغا كەلگەندە تاڭ سۈزۈلۈپ سۈبھى كۆتۈ- رۈلۈۋاتاتتى. تاڭ ئالدىدىكى جانغا هۇزۇر بىغىشلايدىغان مەيىن شامال ئا- دەمنىڭ ئۇيقۇسىنى ئىچىپ بىر ئاز سەگىتىپ قويىدى. دەريادىن كىچىپ ئۆتۈش- كە توغرا كەلدى. ئەتىگەندە دەريانىڭ سۈيى بەك سوغۇق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سۈبهدىكى تاڭ شاملى ئادەمنىڭ غولىنى قوراتتى. ئاياغلىرىنى تاش يارا قىلىۋەتكەن جەڭچىلەرنىڭ پۇتلىرى تۇز سەپكەندەك ئىچىشىپ ئاغرىيتتى. ئار- قا سەپ تەمنات قىسملىرى كۈيتۈك كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ماڭدى. مۇنداق ماڭغاندا يول ئۇزىراپ كىتەتتى. شۇڭا قىسىم كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ئايلىنىپ يۈرمەي دەريانى كىچىپ ئۆتتى. سۇدىن ئۆتۈشتە جەڭچىلەر بىر- بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ ئۆتۈشتى. پۈتۈن پولك سەپ تارتىپ دەريادىن ئۆتۈۋا- تاتتى. توساتتىنلا بىرىنچى روتا بىرىنچى ئىزۋوت جەڭچىسى هىمىت سىلىقلى- نىپ كەتكەن سۇ ئاستىدىكى تاشقا تىيىلىپ كىتىپ يىقىلدى. ئۇنىڭ قولى يول- داشلار قولىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇنى سۇ ئىقىتىپ كىتىۋاتاتتى. هىمىتنىڭ مۇ- رىسىدە ئىغىر يۈك بولغانلىقى ئۈچۈن بىر چۆكۈپ- بىر لەيلەپ باراتتى. كو- ماندىر - جەڭچىلەر يۈملاپ سۇدا ئىقىپ كىتىۋاتقان هىمىتكە قاراپ داڭقىتىپ قاراپلا تۇرۇشۇپ قىلىشتى. شۇئارىلىقتا ئايدۆڭلۈك سۇ ئۈزۈشنى بىلىدىغان ئىككى جەڭچى ئۆزلىرىنى سۇغا ئاتتى. سۇ ئىنتايىن تىز ئىقىۋاتاتتى. بۇ قەيسەر يىگىتلەر سۇ ئىقىمى بىلەن قەيسرانە ئىلىشىپ هىمىتكە يىتىۋالدى ۋە ئۇنى تەسلىكتە قىرغاققا ئاچىقتى. بۇ ئارىدا پۈتۈن باتالئوننىڭ كوماند- دىر - جەڭچىلىرى خۇددى قوماندا بەرگەندەك قورقۇنچ ئەندىشىسىدە ئۇلار- دىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ تۇرۇشاتتى. بۇ ئىككى باتۇرنىڭ هىمىتنى قىرغاق-

قا ئاچىقۇانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۇلار يېنىك نەپەس ئېلىشتى. جەڭچىلەر چۇرقىرىشىپ قىرغاقىقا يېتىپ كەلگەندە ئىبراھىمجانلار ھىمتنى دۈم قىلىپ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن سۇنى چىقىرىش ئامالىنى قىلىۋاتاتتى. بىردەمدىن كېيىن ھىمتنىڭ ئاغزىدىن ھەدەپ سۇ يانغىلى تۇردى. ئىبراھىمجان ئاغزىنى ھىمتنىڭ ئاغزىغا قويۇپ شورىۋېدى، يەنە ئازراق سۇ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن ھىمت بىر چوڭقۇر نەپەس ئالدى-دە، ئاستا كۆزىنى ئاچتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ چىرايى كۆكىرىپ كەتكەنىدى. جەڭچىلەر ھايات-ماماتلىق ئوتتۇرىسىدىكى جەڭچىنىڭ كارامىتىنى كۆرۈپ بىر تەرەپتىن ھەيران بولۇشتى، بىر تەرەپتىن قورقۇپمۇ قېلىشتى. بۇ ئىككى سەپداش ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي ئۆزلىرىنى دەرياغا ئاتمىغان بولسا، رەھىمسىز دەريا ھىمتنى يۇتۇپ كەتكەن بولاتتى.

جەڭچىلەر ھىمتنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى. بىرنەچچىسى ھىمتنىڭ كىيىملىرىنى يەشكۈزۈپ سىقىشىپ، ئۇنى چىرايلىق يۆگەپ ئۆزىنىڭ تېڭىقلىرىغا قوشۇۋالدى ۋە يېڭى كىيىملەرنى ئۇنىڭغا كىيگۈزدى. ئوبدانلا ئەكسىگە كەلگەن ھىمت ئورنىدىن دەس تۇرۇپ دەسلەپتە سەل سەنتۈرۈلدى-دە، كېيىن ئەتراپتىكى جەڭچى سەپداشلىرىغا ھەربىيچە سالام بېرىۋېتىپ رەھمەت ئېيتتى-دە، ئۆزىنىڭ روتىسىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. قاراپ تۇرغانلار پاراقىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. ھىمت كەينىگە ئۆرۈلۈپ قاراپ، ئۆزىگە زوقلىنىپ قاراپ تۇرغان ئىبراھىمجاننى كۆرۈپ قالدى-دە، ئۇنىڭغا قولىنى سۇنۇپ: «رەھمەت سىزگە، ئىبراھىمجان ئاكا، مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ ئىككىنچى ھايات بەردىڭلار» دېدى-دە ئىبراھىمجاننى مەھكەم قۇچاقلىدى. كوماندىر-جەڭچىلەر خاتىرجەم ھالدا ئۆز روتىسىغا كېلىپ سەپ بولۇپ سەپەرگە ئاتلاندى. ھىمت قورقۇپ كەتكەنلىكتىن ئۇنىڭ چىرايى خېلىلا سارغايغانىدى.

قىسىم سائەت ئون ئىككىلەردە شىخونىڭ غەربىدىكى تېرەكلىك جاي گەنخېزىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەر دېھقانلارنىڭ ئېكىنلىكى بولۇپ، بۇغداي، قوناق، بىدە قاتارلىق نەرسىلەر تېرىلغانىدى. ئېتىز ئەتراپى بولسا ئەشتەر-

خان تىرەكلىك بولۇپ ، كۆن خېلىلا ئىسسىق بولسىمۇ بۇ تېرەكلىكنىڭ ئاستى خېلى سالقىن ئىدى . ھەرقايسى قىسىملارغا دېھقانلارنىڭ ئاشلىق زىرائەتلىـ رىگە زىيان سالماسلىقنى ، ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىشنى ئۇقتۇردۇق . لېـ كىن ئايرىم جەڭچىلەر بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىپ مەھەللە ئەتراپىدىكى ياۋا كەپتەرلەرنى ئېتىپ مەھەللىنى ۋەھىمىگە سېلىپ قويـ دى . بۇنى ئاڭلاپ مەن دەرھال ئوق چىقارغان روتىلارغا ئادەم ئەۋەتىپ تەكـ شۈرتۈپ ، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان جەڭچىلەرنى روتا ئالدىدا قاتتىق تەنـ قىد قىلدۇق . بەزى بەڭباشلىرىنى پۈتۈن روتىلارنىڭ ئالدىدا ئىسمىنى ئاتاپ تەنقىد قىلدۇق .

پولك بىر كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە غەربكە قاراپ يولغا چىقتى . يولغا چىقىش ۋاقتىدا بىرىنچى باتالىئوندىكى يېشى چوڭراق پېشقەدەم جەڭـ چىلەردىن ئابدۇرېھىم (بولشېۋىك) ، ئوسمان (ياڭدۇزا) ، ئابدۇل (توڭگۇز) قاتارلىقلار ئارقا سەپ باشلىقلىرى بىلەن ئاياغ كىيىم ھەققىدە غوۋغا چىقارـ دى . بۇلار «ئاياغلىرىمىز يىرتىلىپ ، پۇتلىرىمىز چىقىپ قالدى . بىزگە ئىككى قۇر بەتىنكە ئالماشتۇرۇپ بېرىڭلار» دېگەن تەلەپنى قاتتىق قويۇپ تۇرۇۋاپـ تۇ . چۈنكى بۇلارنىڭ كىيگەن ئاياغلىرى كونا بولغاچقا ، ئاياغلىرىنىڭ يان ۋە تاپان تەرىپى تېشىلىپ ، شېغىللار كىرىپ پۇتلىرىنى غاجاپ كەتكەنىدى . كۈننىڭ ئىسسىقىدا بۇنداق جاراھەت بىلەن تاشيولدا مېڭىشمۇ تەس ئىدى . بۇ جەڭچىلەرنىڭ باشلىقلارنىڭ «ھازىر ئارقا سەپتە ئىككى قۇردىن زاپاس بەتىنكە يوق . ئارقا سەپ جىڭغا بارغىچە ئارقىمىزدىن يەتكۈزۈپ بېرىدۇ ، غەيرەت قىلىڭلار» دېگەن گەپلىرىگە پىسەنتىمۇ قىلماي جېدەل قىلىشىۋاتاتتى . تۇيۇقسىزلا مەن بېرىپ قالدىم ـ دە ، بۇ ئۈچىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ ، ئاندىن ئۇلارنىڭ بېشىدىن ـ ئايىغىغىچە تىكىلىپ قارىدىم . ھەقىقەتەنمۇ بۇلارـ نىڭ پۇتلىرى ئېچىلىپ يارا بولۇپ كەتكەنىدى . بۇ ئەينى ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىچىم ئاغرىدى . ۋۇجۇدۇمدىكى ھېلىقى ئاچچىق شۇ ھامان نەلەرگىدۇر تارقـ لىپ كەتكەنىدى . مەن جەڭچىلەرگە ئىچ ئاغرىتىش ، مېھرىبانلىق ھېسسىياتىم

بىلەن ئابدۇللامنىڭ مۇرىسىگە قولۇمنى قويۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدىم:
«راست، كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن، پۇتۇڭلار ھەقىقەتەن جاراھەتلىنىپ كېتىپتۇ،
قانداقمۇ ماڭغانسىلەر، كۆرمەي تۇرۇپ ھەرنېمە دەپتىمەن، سىلەرگە ئىچىم
سىيرىلىۋاتىدۇ. ئىسست، ئەگەر مېنىڭ ئايىغىم سىلەرگە توغرا كەلگەن بولسا
ھازىرلا يېشىپ پۇتۇڭلارغا كىيدۈرۈپ قويۇپ ئۆزۈم يالىڭاياغ مېڭىشقا رازى
ئىدىم. بىراق ئامال يوق، بۇ روتا ـ ئىززەت كوماندىرلىرىنى خىجىل قىلىپ
جېدەل قىلساڭلار، ئارقا سەپتە زاپاس ئىككى قۇر تۇرماق بىر قۇرمۇ ئاياغ
بولمىسا، بۇلارنىڭ نېمە ئامالى، ئەگەر ئاياغ بولغان بولسا بۇلارمۇ سىلەر-
نى بۇنچىلىك قاقشاتمىغان بولاتتى. ھازىر سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا بۇلارمۇ
خىجىل، مەنمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن. راست، سىلەر ئىككى يىلدىن بۇيان
نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى تارتتىڭلار. مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان دۈشمەن ئوقلىرى-
نىڭ ئىچىدە ئۆلۈمدىن قورقماي قان كېچىپ كۈرەش قىلدۇق، قاراڭغۇ ئور-
مانلاردا، سوغۇق گەملەردە مۇزلاپ تىترەپ، بارلىق قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ
مۇداپىئەدە تۇردۇق. ئاق قار، كۆك مۇزلاردا دۈم يېتىپ، دۈم قوپتۇق. نۇر-
غۇن سەپداشلىرىمىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلدۇق، شۇ جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە چى-
دىغان قەيسەر جەڭچىلەر ئەمدى جەڭگە بارغىچە غەيرەت قىلمامسىلەر؟ ئۆ-
زۈڭلار ئويلاپ بېقىڭلار، شۇ جاپا ـ مۇشەققەتلىك ئۇرۇش يىللىرىنى بىر تۇغ-
قان قېرىنداشتەك ئىناق ئۆتكۈزۈپ، ئەمدىلىكتە كىچىككىنە نەرسە ئۈچۈن جې-
دەل قىلساڭلار بىزنىڭ نېمە ئامالىمىز بار. يىگىتلەر، غەيرەت قىلايلى»
دەپ، باتالىئون كوماندىرىغا بۇلارنىڭ ئاياغلىرىنى دەرھال يامىتىپ بېرىشنى
تاپىلاپ، ئۈچىنىڭ دۈمبىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ تېز ـ تېز قەدەملەر بىلەن كېتىپ
قالدىم. بۇ ئۈچ جەڭچى ئىنتايىن خىجالەتچىلىكتە قاپتۇ. شۇ ھامان روتىنىڭ
موزدۇزلىرىمۇ ئاياغلارنى ياماپ تەييار قىلغانىدى. بۇ چاغدا پولك يولغا
چىقىشقا تەييارلىنىۋاتاتتى. بىر ئازدىن كېيىن پۈتۈن پولك تاشيولغا چىقىپ
يۈرۈپ كەتتى. شتاب باشلىقىنىڭ سۆزى ھەممىنى قاتتىق تەسىرلەندۈرگە-
نىدى.

چىگشور[1]دىكى يامغۇرلۇق كېچە

پولك تاشيول بىلەن غەربكە يول ئالدى. بۇ قېتىمقى يول سەپىرى تېخى-
مۇ جاپالىق بولدى.
بۇ قاقاس چۆل - جەزىرىلەردە سۇ يوق ئىدى. ئۇسسۇزلۇق جاننى قىيى-
نايتتى. كالپۇكلار قۇرۇپ يېرىلىپ كەتكەن، قوللار توپا - چاڭ ۋە ئىسسىق
شامالدا يېرىلىپ بەدەنلىرىگىزنى تۇتسىگىز، خۇددى سوپۇرگىنىڭ كۆتىكىدە
تاتىلىغاندەك يىرىكلىشىپ كەتكەنىدى. قىسىملار چۈشتە پۇرتاجى دېگەن يەر-
گە كېلىپ قىسقا دەم ئالدى. پۈتۈن قىسىم دەم ئېلىپ جەڭچىلەر تاشيولنىڭ
ئىككى ياقىسىدىكى ئېرىققا يانپاشلاپ ياتتى. چارچاش ۋە ئىسسىق جەڭچى-
لەرنى كۆندىن - كۆنگە ھالسىزلاندۇرۇپ قويغانىدى. دەم ئالغاندا جەڭچى-
لەرنىڭ نانمۇ يېگۈسى كەلمەيتتى. ئارىلاپ - ئارىلاپ سۇ قاچىسىدىكى سۇ-
دىن بىرقانچە يۇتۇم ئىچىشىپ يېرىلغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇشۇپ، پۇت -
قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇشۇپ يېتىۋالاتتى. قىسقا دەم ئېلىش ئاياغلاشقاندىن
كېيىن يەنە يولغا چىقىش سىگنالى چېلىندى. جەڭچىلەر شۇنداق تەسلىكتە
ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ سەپكە تىزىلدى. بەزىلەر ئۆزىچە غودۇڭشىپ بۇنداق
تومۇزنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە ئۇزۇن يول يۈرۈشتىن زارلىناتتى. ئۇلارغا بىر-
بىرىگە قاراپ گەپ قىلىشمۇ خۇش ياقمايتتى. قىسىم گۇگۇم چۈشكەندە چىگ-
شورغا يېتىپ كەلدى. چىگشورغا يېتىپ كېلىشى بىلەنلا ھاۋا تۇتۇلۇپ ھەممە
تەرەپنى قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتتى. چىگشوردا ھېچقانداق پۇقرا يوق ئى-
دى. ئۇرۇشتىن ئىلگىرى يولغا قارايدىغان يولغا قارىغۇچىلار ئولتۇرىدىغان
بىرنەچچە ئېغىز كونا تام ئۆي بار ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا دۈشمەننىڭ كۆۋ-
رۈك بېشىغا ياسىغان بىر - ئىككى پوتەيلىرىمۇ بار ئىدى. چىگشور دەرياسى-
نىڭ سۈيى ئۇلۇغ ئېقىۋاتاتتى. قىسىملار بۇ يەردە توختاپ دالادا قونالغۇغا

① چىگشور—يەتتە ياغاچ مەنىسىدە.

چۈشتى. ھېلقى بىرنەچچە ئېغىز تام ئۆيلەرگە پولك باشلىقلىرى ئورۇنلاش-
تى. قالغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆز باتالىئونلىرى بىلەن ياتماقتىن باشقا ئامال-
مۇ يوق ئىدى. شۇنداق قاتتىق يەردە نېپىز يېپىنچىلارنى يېپىپ يېتىشقا تەي-
يارلاندى. يامغۇر تامچىلاشقا باشلىدى. دالدا قىلغۇدەك ھېچقانداق نەرسە
يوق ئىدى. يارغانسىرى يامغۇر ئېتىسكلەپ، شارقىراپ ياغقىلى تۇردى. بى-
رىنچى باتالىئون شتابى قارىياغاچنى دالدا قىلىپ شۇنىڭ ئاستىغا ئورۇنلاش-
تى، باتالىئون شتابى بولسا قارىياغاچ دالدىسىغا يېرىم- يارتا پاناھلان-
دى. لېكىن بۇ قارىياغاچمۇ جەڭچىلەر ئۈچۈن پاناھ بولالمايۋاتاتتى. يامغۇر
يارغانسىرى قاتتىق يېغىۋەردى. جەڭچىلەرنىڭ پۈتۈن كىيىم- كېچەكلىرى
چۆپ- چۆپ ھۆل بولۇپ كەتتى. بەزى روتىنىڭ بىر قىسىم جەڭچىلىرى باتال-
ئون شتاب يېنىغا كېلىپ قارىياغاچ ئاستىدا يىغىلىشىپ كوماندىرلار بىلەن بىر-
لىكتە پۇت- قوللىرىنى يىغىپ ئولتۇرۇشۇۋالدى.
ئارىلاپ- ئارىلاپ شۇنداق قاتتىق چاقماق چاقاتتىكى، ئۇنىڭ يورۇتۇ-
ۋەتكەن يورۇقىدا جەڭچىلەر بىر- بىرىنىڭ تۇرقىنى بىمالال كۆرەلەيتتى. جەڭ-
چىلەرنىڭ بۇ چاغدىكى تۇرقىنى كۆرگەن ئادەمنىڭ ئۇلارغا نىسبەتەن كۆڭلى
بىئارام بولاتتى. ھەممىنىڭ كىيىم- كېچەكلىرى ھۆل بولۇپ ھۆلچىلىك دەستىدە
ھەممىسى شۈمشىيىپ زوڭ ئولتۇرۇپ، بېشىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا تىق-
ۋالغانىدى. باشقا قىسملار بىر- بىرىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇشۇپ زوڭ-
زايغان ھالدا دۈگدەرىشىپ ئولتۇراتتى. بۇنداق قاتتىق يامغۇردا كىممۇ
ئۇخلىيالىسۇن. ئاخىرى بولماي بىرىنچى باتالىئون شتابى تۇرغان قارىياغاچ
ئاستىدا جەڭچىلەر، باتالىئون بىرىنچى روتىسىنىڭ ئوفىتسېرلىرى غۇژمەك بو-
لۇپ پاراڭغا چۈشتى. ئۇلار بىر ياقتىن يامغۇرنىڭ ئازابىنى تارتسا، يەنە
بىر تەرەپتىن ئۇيقۇسىزلىقنىڭ ئازابىنى تارتىۋاتاتتى. تۇيۇقسىزلا بىر جەڭ-
چى: «يولداش كومبات، چىڭگىشورنىڭ كۆۋرۈكى خېلى چوڭ ھەم ئۇزۇن ئى-
كەن، بۇ كۆۋرۈكنى قاچان، كىملەر بۇزۇۋەتكەن؟» دەپ سورىدى. كوماندىر
باتالىئون تەمكىنلىك بىلەن بۇنىڭ بۇزۇلۇش جەريانىنى ھېكايە قىلىپ بەردى.

چگشور كۆۋرۈكنىڭ پارتلىتلىشى

1945 - يىلى 5 - ئايلاردا ، ئۈچ ۋىلايەت پارتىزانلار قوماندانلىق شتا-
بى بايچۇرىن (تاتار) باشچىلىقىدا ئاتمىش بەش كىشىلىك پارتىزانلار چوڭ
ئەترىتىنى تەشكىللەيدۇ. بۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئىلقا تاغلىق رايونلىرىدىن ئۆ-
تۈپ شىخو بىلەن جىڭ ئارىلىقىدىكى چگشور كۆۋرۈكنى بۇزۇپ تاشلاپ ،
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ جىڭ بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى قاتناش ئالاقىسىنى
ئۈزۈپ تاشلاش ، شۇنىڭ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرىنىڭ جىڭغا ھۇجۇم قى-
لىشىغا پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بېرىش ئىدى. پارتىزانلار ئىككى كىچىك
ئەترەتكە بۆلۈنىدۇ. ھەربىر كىچىك ئەترەتتە تاللانغان جەڭچىلەردىن ئوتتۇز-
غا يېقىن بولۇپ ، بۇ كىچىك ئەترەتلەرگە نائىل (تاتار) يېتەكچىلىك قىلاتتى.
چوڭ ئەترەتكە بايچۇرىن ئۆزى رەھبەرلىك قىلىپ ، چوڭ ئەترەتنىڭ كاتىپلىقىغا
ئورازبېك (قازاق) بەلگىلىنىدۇ. يەنە تۇرسۇن سەيدەخمەتمۇ بۇ پارتىزانلار
ئىچىدە بىر كىچىك ئەترەتكە باشلىق ئىدى. بايچۇرىن باشچىلىقىدىكى بۇ
پارتىزانلار خېلى بىر مەزگىل تەييارلىق كۆرگەندىن كېيىن 1945 - يىل 6 -
ئاينىڭ باشلىرىدا جىڭ بىلەن شىخو ئارىلىقىدىن چىقىش ئۈچۈن ياخشى
ئاتلارنى تاللاپ بىرقانچە يېتەك ئاتنى زاپاس ئېلىپ يولغا چىقىدۇ. ئۇلار
بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن ، قىش - ياز ، قار - مۇز كەتمەيدىغان مۇز-
داۋان ، زىكىر ، ئارسلان ، مۇسۇن قاتارلىق داۋانلاردىن ئۆتىدۇ. بۇ دا-
ۋانلار ئېگىز ھەم قار قېلىن بولۇپ ، بەزى جايلار چوڭقۇر ھاڭ ئىدى. تاغ
باغرى بويلاپ يول يۈرۈشمۇ قىيىن ، ئاتلار مۇزدا تېيىلىپ كەتسە ھاڭغا چۈ-
شۈپ كېتەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزى جايلاردىن ماڭغاندا ئاتتا ئولتۇرۇش
ئىنتايىن خەتەرلىك ھەم مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق
جايلاردا پارتىزانلار ئاتتىن چۈشۈپ يېتىلەپ پىيادە ئاۋايلاپ ماڭاتتى. 6 -
ئايلاردا تاغنىڭ چوققىسىدا قېلىن قارلار ئېرىمىگەن بولغاچقا ، پارتىزانلار
پۇتلىرىغا پىيما ، ئۇچىسىغا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق سانسان جۇۋا كىيە-

ۋالغان ، بويۇن ۋە مۈرىلىرىگە ئېسىۋالغان ئاپتومات ، مىلتىق ، ئوق ، دورىلار
بارئىدى . كۆتۈرۈۋالغان يۈكلىرى ئېغىر بولغاچقا ، بۇ قېلىن قاردا پىيادە مې-
ڭىش بەكمۇ تەس ئىدى ، كۈلتۈك قار تىزىغىچە كېلەتتى . سوغۇقتىن بەزىلەر-
نىڭ قۇلاقلىرى ئۈششۈپ قاپقارا بولۇپ قالغان ، بەزىلەر بەك توڭلاپ كېتىپ
ئېغىزلىرى قولاشماي ، گەپ قىلالماي قالغانىدى . ئۇلار 1945 - يىل 6 - ئاي-
نىڭ 15 - كۈنى شىخو تەرەپكە ئاشىدىغان سارغازى دېگەن داۋانغا يېتىپ كې-
لىدۇ . ئۇلار سارغازىدىن شىخوغا ئاشىدىغان ئېغىز بىلەن سارغازىدىن نىلقى-
غا ئاشىدىغان چاغاتاي دېگەن داۋاندا دۈشمەن بارلىقىدىن خەۋەر تاپىدۇ .
پارتىزانلار ئۈچ - تۆت رازۋېتچىكنى ئالدىن ئەھۋال ئىگىلەپ كېلىشكە ئەۋەتى-
دۇ . پارتىزانلارنىڭ رازۋېت گۇرۇپپىسى ئەھۋالنى ئىگىلەپ كەلگەندىن كېيىن
پارتىزانلار باشلىقى بايچۇرىنغا دوكلات قىلىدۇ . چاغاتاي داۋىنى ئۈستىدە
دۈشمەننىڭ ئىككى بەن ئەسكىرى ، بىر دانە پوتېيى بار ئىكەن . پوتەيىنىڭ
ئاستىدا ئەللىك مېتىر دائىرىدە دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ تۇرار ئۆيلىرى بو-
لۇپ ، ئۇلار ساپ ياغاچتىن ياسالغانىكەن ، دۈشمەننىڭ ئەسكەرلىرى شۇ يەر-
دە تۇرىدىكەن . شۇ ئۆيلەرنىڭ غەربىي تەرىپىدە ياغاچتىن ياسالغان بىر ئات
قورۇسى بولۇپ ، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئاتلىرى شۇ قورۇغا سولاپ قويۇلى-
دىكەن . قورۇدىن ئىككى يۈز مېتىر يىراقتا چارۋىچى قازاقلارنىڭ ، موڭغۇللار-
نىڭ تارقاق تام ۋە ياغاچ ئۆيلىرى بار ئىكەن . بايچۇرىن دوكلاتنى ئاڭلىغان-
دىن كېيىن : « بىز كۈندۈزى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماقچى بولغانىدۇق . بۇنداق
قىلغاندا دۈشمەننىڭ قېچىپ كېتىشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ قويىدىكەنمىز .
بىز ئەمدى سەھەردە ، يەنى سۈبھى كۆتۈرۈلۈش ئالدىدا تۇيۇقسىز ھۇجۇمنى
باشلايمىز . بىرىنچى ئەترەت ئالدىن بېرىپ ، داۋاننى ساقلاپ تۇرغان پوتەي-
دىكى پوستلارنى ئۈجۈقتۇرۇپ ، ئاندىن ئۆيدە ئۇخلاۋاتقان دۈشمەنگە تۇ-
يۇقسىز ھۇجۇم قىلىشى كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا دۈشمەننى قايمۇقتۇرۇۋەت-
كىلى بولىدۇ » دەيدۇ . ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن بىرىنچى ئەترەت
باشلىقى نائىل ئۆز ئەترىتىنىڭ ئىشلىرىنى پۇختا ئورۇنلاشتۇردى . بىرىنچى

گۇرۇپپا سۇبھى كۆتۈرۈلۈشتىن بۇرۇن داۋان ئۇستىگە چىقىدۇ. ئىككى جەڭچى
پوتەيدىكى پوستلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشنى، ئىككى جەڭچى ئات باقارنى
جايلىۋېتىپ، ئاتلارنى پەم بىلەن قورۇۋدىن چىقىرىۋېتىش ۋە دۇشمەننىڭ ئاتـ
لىق قېچىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالىدۇ. پارتىزانلار ھەـ
رىكەتلەنگەندە ئاي قاراڭغۇسى ئىكەن، ئالدىن بېكىتىلگەن تۆت جەڭچى
چاققانلىق بىلەن يولغا چىقىدۇ، بۇلار ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ھېچقانـ
داق قارشىلىقسىزلا پوتەيگە يېقىن يېتىپ كېلىۋالىدۇ. بۇلار پوتەيىنىڭ تۆشۈكىـ
دىن ئاستا سەپسېلىپ قاراپ پوتەيدىكى ئىككى پوستنى ھەم ئىككىسىنىڭ بىرـ
دىن پىلموتنىڭ يېنىدا جۈۋىغا يۆگىنىپ ئولتۇرۇپ خاتىرجەم خورەك تارتىپ
ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرگەن. ئۇلارنىڭ نەزەرىچە ئادەمزات ئاز كېلىدىغان بۇ
مۇز داۋانغا ئىلى پارتىزانلىرى ئاسانلىقچە كېلەلمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن
ئۇلار بەخىرامان ئۇخلاۋەرگەن. ئايۇپ بىلەن سەمەت دېگەن ئىككى جەڭچى
چاققانلىق بىلەن ئىككى پوستنى ئۇجۇقتۇرۇپ تۇرۇشىغىلا دۇشمەن قورۇسى
تەرەپتە ئىتلارنىڭ قاتتىق ھاۋشىغان ھەم ئاتلارنىڭ كىشنەشكەن ئاۋازى ئاڭلىـ
نىپ قالىدۇ. ئۇلار پوستلارنىڭ قولىدىكى پىلموتنى ئېلىپ دۇشمەن قورۇسىنى
قاتتىق ئوققا تۇتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا بىرىنچى ئەترەت بىلەن ئىككىنچى ئەترەتنىڭ
پارتىزانلىرىمۇ كېلىپ بولىدۇ. ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىققان دۇشمەنلەرنىڭ ھەمـ
مىسى يەر چىشلەيدۇ. ئون بەش مىنۇت داۋام قىلغان قاتتىق ئېلىشىشتىن كېـ
يىن، پەقەت دۇشمەن ئەسكەرلىرىدىن ئۈچ- تۆتىلا قېچىشقا ئۈلگۈرەلىگەن.
دۇشمەننىڭ ئون تۆت ئەسكىرىنى يوقىتىپ، ئون يەتتە دانە مىلتىق، ئىككى
دانە پىلموت، ئون ئالتىگە يېقىن ئاتنى غەنىيمەت ئالغان پارتىزانلار بۇ ئىكـ
كى داۋاننى تېزلا ئىشغال قىلىۋالغان. بۇ سارغازى داۋىنى كەڭرى كەتكەن
يايلاق بولۇپ، داۋان ئاستىدا موڭغۇل، قازاق چارۋىچىلارنىڭ تام ئۆيلىرى
بار ئىدى. پارتىزانلار ئىككى داۋاننى ساقلاپ ياتقان دۇشمەننى يوقىتىپ بۇ
يەرنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، بۇ يەردىكى قازاق، موڭغۇل چارۋىچىلار
ئۇلارنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق تام ئۆيلىرىگە

ئورۇنلاشتۇرغان. مال سويۇپ مېھمان قىلغان. پارتىزانلار چارۋىچىلار بىلەن ئىچقويۇن- تاشقويۇن بولۇپ كەتكەن. چارۋىچىلار پارتىزانلارنىڭ ھېرىپ قالغان ئورۇق ئاتلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ سېمىز ياخشى ئاتلىرىغا ئالماشتۇرۇپ بەرگەن. پارتىزانلار بۇ جايدا بىرنەچچە كۈن دەم ئېلىپ يەرلىك خەلقلەر ئارقىلىق دۈشمەننىڭ ئەھۋالىنى تولۇق ئىگىلىگەن. بولۇپمۇ چىگشور كۆۋرۈ- كىنى قانچىلىك دۈشمەن ساقلايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قورال كۈچى قاتارلىق ئەھۋاللارنى تەپسىلىي ئۇققان.

ئىگىلىگەن ئەھۋالدىن قارىغاندا كۆۋرۈكنى بىر بەن ئەسكەر ساقلايدى- كەن. دۈشمەننىڭ قالغان بىر لىيەن ئەسكىرى كۆۋرۈكنىڭ شىمالىدىكى كۆۋرۈك- تىن بىر كىلومېتىر يىراقلىقتىكى جاڭزىلاردا تۇرىدىكەن.

بۇ ئەھۋالنى شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئەلنىڭ ئاقساقىلىغا چىگشوردا تۇ- رۇشلۇق چېرىكلەرنىڭ بىر كىچىك باشلىقى سۆزلەپ بەرگەنىكەن. پارتىزانلار دۈشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، چىگشور كۆۋرۈكنى پارتلىتىش پىلانىنى تۈزىدۇ. بىر ئەترەت دەريانىڭ يۇقىرىسىنى ئايلىنىپ، دۈشمەننىڭ جىڭ، شىخو بىلەن ئالاقىلىشىدىغان تېلېفون سىمىنى كېسىپ تاشلاپ، كۆۋ- رۈكنىڭ شىمالىدىن بىر كىلومېتىر يىراقتىكى جاڭزىغا— دۈشمەن روتىسىغا تۇ- يۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ھەم دۈشمەننى پاراكەندە قىلىپ، گاڭگىرىتىپ قويۇش، يەنە بىر ئەترەت كۆۋرۈككە قاراپ مېڭىپ ئۇ يەرنى ساقلاۋاتقان بىر بەن ئەس- كەرنى يوقىتىپ دەرھال كۆۋرۈك ئاستىغا مىنا قويۇپ كۆۋرۈكنى ئىككى- ئۈچ يەردىن پارتلىتىپ تاشلاش، لېكىن بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسىنى كېچىسى ئې- لىپ بېرىش، سۈبھى كۆتۈرۈلۈپ، يەرگە يورۇق چۈشۈشتىن بۇرۇن ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولۇش، تاڭ ئاتقاندىن كېيىن كەلگەن يول بىلەن ئۇدۇل تاغقا قاراپ چېكىنىش لازىملىقى ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا بىرىنچى ئەترەت بەلگىلىمە بويىچە كۆۋرۈكنىڭ شىمال تەرىپىدىكى جاڭزىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشقا ئاتلىنىدۇ. ئىككىنچى ئەترەت شەرق تەرەپتىن يارنى بويلاپ كۆۋرۈككە قاراپ ماڭىدۇ.

شۇنداق قىلىپ ئالدى بىلەن ئىككىنچى ئەترەت كۆۋرۈك يېنىغا يېتىپ كېلىدۇ.
كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقانلار راستىنلا بىر بەن ئەسكەر ئىكەن. كۆۋرۈكنىڭ بېشى-
دا ئۇياقتىن- بۇياققا مېڭىپ پوستتا تۇرغان چېرىكنىڭ يالغۇز ئىكەنلىكىنى
جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن، پارتىزانلاردىن ئۈچ نەپەر كىشى كۆۋرۈك بېشىغا
ئۆملەپ بېرىپ چېرىكنى ئارقىدىن پىچاق ئۇرۇپ ئۆجۈقتۇرىدۇ. بۇ چاغدا
دۈشمەن ئەسكەرلىرى قاتتىق ئۇيقۇدا ئىكەن. پارتىزانلاردىن قالغان ئالتە
كىشى ئىككىگە بۆلۈنۈپ، كۆۋرۈك ئاستىدىكى ياغاچ تۈۋرۈكلەرگە پارتلاتقۇچ
دورىنى قويۇپ، پىلتىنى ياقىدۇ. قالغان پارتىزانلار كۆۋرۈك ئۈستىگە چىقىپ
ئۆيدە ئۇخلاۋاتقان بىر بەن ئەسكەرگە ئاپتوماتتىن ئوق ياغدۇرىدۇ. بىرىنچى
ئەترەت دۈشمەن لېيەنى تۇرغان جاگزىنغا يېقىن بېرىپ رازۋېت قىلىدۇ. بۇ
جاگزىدىكى دۈشمەن ئەسكەرلىرىمۇ يوغان قورۇغا ئاتلىرىنى باغلىشىپ قو-
يۇپ ئۆزلىرى بەخىرامان ئۇيقۇدا ئىكەن. پارتىزانلاردىن بىرى تۈيۈقسىز يا-
غاچقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ كېتىدۇ- دە، جاگزىدىكى ئىت قاتتىق هاۋشىپ كەت-
كەچكە دۈشمەن ئەسكەرلىرى سېزىپ قالىدۇ. پوستتا تۇرغان دۈشمەن ئەسكە-
رى ئالدىن ئوق چىقىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئويغىنىپ كې-
تىپ، ئىككى تەرەپ بىر سائەتكە يېقىن قاتتىق ئۇرۇشىدۇ. دۈشمەن جاگزا ئى-
چىدە مۇداپىئەدە تۇرۇپ قارشىلىق قىلىدۇ. بۇنداق پاتپاراقچىلىقتا دۈشمەن
ئاتلىرى ئۈركۈپ قېچىپ كېتىدۇ. ئاتلارنىڭ قېچىشى بىلەن تەڭلا كۆۋرۈك
پارتلاپ، گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز پۈتۈن ئەتراپنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. دې-
مەك، كۆۋرۈكنى پارتلىتىش ئەترىتى ۋەزىپىنى دېگەن مۇددەتتە ئوڭۇشلۇق ۋە
غەلىبىلىك ئورۇنداپ بولىدۇ.

بىرىنچى ئەترەت بۇ يەردە بىرەر سائەت قاتتىق ئېتىشىپ بىرقانچە دۈش-
مەننى جېنىدىن جۇدا قىلىدۇ، ئاتلىرىدىنمۇ ئايرىۋېتىدۇ. قالغان ئاتلار ئوق
ئاۋازىدىن ئۈركۈشۈپ تەرەپ- تەرەپلەرگە پىتىراپ كەتكەنىدى. تاڭ ئېتىشى
بىلەن ئەترەت بىر تەرەپتىن ئۇرۇشۇپ، بىر تەرەپتىن تاغقا قاراپ چېكىنىدۇ.
دۈشمەنلەر ئاتلىرىدىن ئايرىلىپ قالغاچقا، پارتىزانلارنىڭ كەينىدىن پىيادە

قوغلىغان بولسىمۇ ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمەيدۇ. چۈنكى پارتىزانلار
ئالللقاچان تاغ تەرەپكە چىقىپ كۆزدىن غايىب بولىدۇ. پارتىزانلار شۇ قېتىم-
قى ئېلىشىشتا دۈشمەن ئەسكىرىدىن ئون نەچچىنى يەر چىشلىتىدۇ. جىڭ بى-
لەن شىخو ئارىلىقىدىكى تېلېفون سىملارنى بىرنەچچە يېرىدىن ئۈزۈپ
تاشلايدۇ. نەتىجىدە دۈشمەن شىخو بىلەن جىڭ ئوتتۇرىسىدا ئالاقىلىشەلمەي
پۈتۈنلەي پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ.

بۇ قەھرىمان ئەزىمەتلەرنىڭ 1945 - يىلى 7 - ئايلاردىكى بۇ خىل باتۇ-
رانە ھەرىكىتىدىن كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ جىڭغا ھۇجۇم قىلىشىغا ياخشى ۋە-
زىيەت يارىتىپ بېرىلگەنىدى. ئۇ ۋاقىتتا جىڭدا دۈشمەننىڭ ئۈچ مىڭغا يېقىن
ئەسكىرى بولۇپ، بۇ ئەسكەرلەرگە گومىنداڭنىڭ گېنېرال مايورى گوچى دې-
گەن كىشى قوماندانلىق قىلغان. شىخودىمۇ دۈشمەننىڭ تۆت مىڭدەك ئەسكە-
رى بار ئىدى. ئەگەر جىڭغا ھۇجۇم قىلساق، شىخودىن دۈشمەن دەرھال ئەس-
كەر يۆتكەپ جىڭغا ياردەم بېرىپ، بىزنىڭ جىڭنى ئازاد قىلىشىمىزغا زور توس-
قۇنلۇق قىلاتتى. كۆۋرۈكنىڭ پارتىلىتىلىشى جىڭدىكى دۈشمەننىڭ شىخودىن
كېلىدىغان زور ياردەم كۈچىنى ئۈزۈپ قويغان.

جىڭ دۈشمەننىڭ ئالدىنقى سېپىدىكى يېڭىلمەس قورغان دەپ ئاتالغان
مۇستەھكەم جايى ئىدى. شۇڭا مىللىي ئارمىيە قوماندانى جىڭغا ھۇجۇم قى-
لىش پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرغاندا شىخوغىمۇ بىر ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىشنى ئو-
رۇنلاشتۇرغانىدى. شىخو ئۇرۇشىغا سۇيىدۇڭ پىيادە بىرىنچى پولك قاتارلىق
قېرىنداش قىسىملار بورتالا، قىزىلتۇر ئارقىلىق كېلىپ چېپەيزىنى ئازاد قى-
لىش، چېپەيزىدىن شىخونىڭ شىمالىي تەرىپىگە ئۆتۈپ شىخونىڭ قارادۆڭ تە-
رىپىدىن ھۇجۇم قىلىش بەلگىلەنگەنىدى.

قوماندانىنىڭ مۇشۇنداق ستراتېگىيىلىك ھۇجۇم قىلىش پىلانى پۇختا
بولغانلىقى ئۈچۈن بىز جىڭ ۋە شىخودىكى دۈشمەنلەرگە ئەجەللىك زەربە بې-
رىپ، جىڭ بىلەن شىخونى تېزلا ئازاد قىلدۇق.

كومبات سۆزىنى تۈگەتتى. جەڭچىلەر كومباتقا رەھمەت ئېيتتى. ئاڭغىچە

يامغۇرمۇ ئاستا-ئاستا توختىدى. تاڭمۇ ئاتاي دەپ قالدى. كۆۋرۈكنى پارتلىتىش ئەھۋالىنى ئاڭلىغان جەڭچىلەر ئىنتايىن قاتتىق تەسىرلەندى. ئۇلار ئەينى ۋاقىتلاردىكى پارتىزانلارنىڭ تارتقان قىيىنچىلىقلىرىغا قارىغاندا، بىزنىڭ يول ئۈستىدە تارتقان مۇشەققەتلىرىمىز ھېچ گەپ ئەمەس ئىكەن دېگەن ھېسسىيات ئىچىدە بىر-بىرىنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇشۇپ تاتلىق ئۇيقۇغا كېتىشتى.

ئەتراپتىن لاي تۇپىنىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا مۇشۇ جەڭچىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغان بولاتتى. زوڭزىيىپ لايدا ئولتۇرغان، ئاستىدىن يامغۇر سۈيى سىرغىپ ئېقىۋاتقان، مۈرىلىرىدە قورال، بەزىلىرى قولىدىكى مىلتىقىغا يۆلىنىپ ئۇخلاۋاتقان مۇشۇنداق بىر پەيتتە ئورۇندىن تۇرۇش سىگنالى چېلىندى. بۇ چاغدا تاڭمۇ ئېتىپ كۈن شەرقتىن قىزىرىپ چىقىۋاتقانىدى. ھەممە باتالىئون، روتىلاردىكى جەڭچىلەر يامغۇردا ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىم-كېچەكلىرىنى سىقىشقا باشلىدى. بۇ كىيىملەرنى سىقسىڭىز خۇددى پاتقاقتىن سۇزۇۋېلىپ سىققاندەك كۆرۈنەتتى. بىر تەرەپتىن ئارقا سەپتىكىلەر قازانلىرىنى ئېسىپ چاي قاينىتىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ياسىغان ئوچاقلىرىدىن قويۇق قارامتۇل ئىس چىقاتتى. چۈنكى كېچە ياغقان يامغۇر ئوتۇن-ياغاچلارنى ھۆل قىلىۋەتكەن، كۆيۈۋاتقان ئوت كىس-كىس قىلىپ قۇرۇقلا ئىس چىقىراتتى. قازان بېشىدا يۈرگەنلەر ئوتنى كۆيدۈرەلمەي يامغۇرنى قارغايتتى. بەزىلەر بولسا غۇدۇراپ بۇ ئوتتا قانداقمۇ چاي قاينىتقىلى بولار، بىچارە جەڭچىلەرنىڭ قورساقلىرى ئېچىپ يامغۇر سۈيى ئۈستىخانلىرىدىن ئۆتۈپ كەتتى، دەيتتى. شۇ ئارىدا مەن روتىلارنى ئارىلاپ بۇ يەردىكى ئوچاق بېشىغا كېلىپ قالغانىدىم، ئەھۋالنى كۆردۈم-دە ئاشپەزلەرگە چاينى بىر ئامال قىلىپ قاينىتىپ جەڭچىلەرنى تېزرەك غىزالاندۇرۇشنى دېدىم-دە تېز كېتىپ قالدىم. مەن كەتكەندىن كېيىن ئاشپەزلەر دەرھال ئۈچىسىدىكى كىيىمنى سېلىپ ئىككى قاتلاپ تۇرۇپ ئوتنى يەلپۈشكە باشلىدى. شۇ ھامان پولك

دوختۇرلىرىمۇ پەيدا بولۇپ روتىلارنى ئارىلاپ كەچتىكى يامغۇردا زۇكامداپ
قالغانلارنى تەكشۈرۈپ ئۇلارغا دورا ئىچۈرۈپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ دىق-
قەت قىلىشنى تاپىلاپ كېتىدۇ. بەزىلەر ئەتىگەننىڭ سوغۇقىدا چىرايلىرى كۆ-
كىرىپ تىترەۋاتاتتى. بىردەمدىن كېيىن روتىلار بويىچە تاماقكا ئولتۇرۇشتى.
جەڭچىلەر بولكا، نانلار بىلەن ئىسسىق چاينى قانغۇدەك ئىچىپ بىردەمدىلا
پۇت- قوللىرىغا جان كىرىپ چىرايلىرىغا قان يۈگۈردى. شۇنداق قىلىپ تاڭ
ئېتىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن قىسىم يەنە رەتكە تىزىلىپ چىڭشۇر دەرياسىدىن
ئۆتۈشكە تەييارلاندى. جەڭچىلەر رەتلىك تىزىلىپ سۇدىن ئۆتۈشكە باشلى-
دى. قىسىم ساق- سالامەت دەريادىن ئۆتۈپ بولغۇچە كۈنمۇ خېلى كۆتۈرۈ-
لۈپ چاشكاھ ۋاقتى بولغانىدى. بىردىنلا كۈن يەنە قىزىشقا باشلىدى، كو-
ماندىر- جەڭچىلەر غەربكە قاراپ تاشيول بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

يىراقتا تالىلىقنىڭ بوك— باراقسان قويۇق بوستانلىقى خۇددى بىر چوڭ
شەھەرگە ئوخشاش كۆرۈنەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر ئۆتەڭ بولۇپ ئۇ يەردە
تاشيولغا قارايدىغان داۋبەنلەر تۇرۇشلۇق بىرنەچچە كونا تام ئۆيلەر بار ئى-
دى. ئۇرۇشتىن بۇرۇن غۇلجا ۋە ئۈرۈمچىگە قاراپ ماڭغان ماشىنىلار بۇ يەردە
توختاپ ئۆتەتتى. بۇ ئۈرۈمچى ۋە قۇمۇلغا بوغداي توشۇيدىغان ئىلى ئۇي-
غۇرلىرىنىڭ كۆتەك هارۋا كارۋانلىرىنىڭ بىرنەچچە كۈن قونۇپ، ئاتلىرىنى
دەم ئالغۇزۇپ هاردۇق چىقىرىپ ماڭىدىغان چوڭراق ئۆتەڭنىڭ بىرى ئىدى. قى-
سىملار ھېرىپ- چارچاپ كەچتە دېگۈدەك بۇ تالىلىققا يېتىپ كەلدى. ئاخشام-
قى يامغۇردا ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرى كۈننىڭ ئىسسىقىدا قورۇلۇپ تەر
بىلەن قوشۇلۇپ شور ئۆرلەپ كەتكەن، بەزىلەرنىڭ گىمناستيۇركىسىنىڭ ياقى-
سى بويۇنلىرىنى غاجاپ قىزارتىۋەتكەنىدى. بەزى جەڭچىلەرنىڭ ئاياغلىرى
يىرتىلىپ پۇتىنىڭ جاراھەت بولغان يەرلىرىنى ئاخشامقى يامغۇر سۈيى ئېچى-
ۋەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەڭچىلەرنىڭ يەلكىلىرىنى مىلتىق سۈركىلىۋېرىپ
قىزارتىۋەتكەن، بەزىلەرنىڭ مۈرىسىنى قورالنىڭ تاسمىلىرى قىيىپ قامچىنىڭ
ئىزناسىدەك قىزارتىۋەتكەنىدى. تۈنۈگۈنكى يامغۇردا سوغۇق تەگكەن جەڭ-

چىلەرنىڭ ئەھۋالى ئېغىرراق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پولك باشلىقلىرى مۇشۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ قىسىمنىڭ تالالىقتا ئىككى كۈن دەم ئېلىشىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئالدى بىلەن ھەربىر زوتا ۋە خوجىلىق باشقۇرغۇچىلارغا دەم ئېلىش جەريانىدا جەڭچىلەرنىڭ ئوزۇقلۇقىنى بىر ھەسسە كۆپەيتىپ كۈندە ئىككى قېتىم گۆش شورپا قىلىپ بېرىشنى تاپىلىدى ھەم دەم ئېلىش جەريانىدا كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ يىرتىلغان ئاياغ - كىيىملىرىنى ياماپ، كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ ئالماشتۇرۇۋېلىش، سەپەر ئۈستىدە پۇتلىرى قاپىرىپ ئىششىپ يارا بولۇپ كەتكەن جەڭچىلەرنىڭ داۋالىنىپ، جاراھەتلىرىنى ساقايتىۋېلىشىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئاخىرىدا پولك باشلىقلىرى بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپەرنىڭ تېخىمۇ جاپالىق بولىدىغانلىقى، بۇنىڭغا چىداش، غەيرەت قىلىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى تاپىلاپ قويدى. خېلى بىرقىسىم جەڭچىلەر كۈندىن - كۈنگە ھالسىزلىنىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تومۇزنىڭ ئىسسىقى جاننى قاقشىتاتتى. شۇڭا بەزى جەڭچىلەر ئىسسىق ئۆتۈپ تولغاق بولۇپ قالدى. يولدا سۇ تېپىلمايدۇ. ئالدىمىزدىكى چۆللۈك خېلى ئۇزۇن، شۇنىڭ ئۈچۈن جەڭچىلەر سۇ قاچىلىرىغا سۇنى ئوبدان قاچىلاشنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن، يەيدىغان ئوزۇقنى يېتەرلىك ئېلىۋالسۇن دەپ ئۇقتۇرۇش قىلىندى، ھەربىر باتالىئون، روتىلار يۇقىرىقى تاپشۇرۇق بويىچە يول تەييارلىقىنى قىلدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن قىسىم سەھەر ۋاقتى سائەت تۆتتە تالالىقتىن يولغا چىقتى. جەڭچىلەردە تۇغۇلغان يۇرتىغا تېزرەك بېرىپ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ جەم بولۇش ئىستىكى بولغاچقا، بۇ خىل ئىستەك ئۇلارغا ئۈمىد، ئىشەنچ، كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلاتتى. ياردار بولغانلار ئاغرىق ئازابىدىن ھەرقانچە قىينالسىمۇ، چارچاپ ھالىدىن كېتىۋاتسىمۇ يەنىلا چىداپ ئازابلىرىنى بىر - بىرىگە بىلدۈرمەي ئىنتىزام بىلەن كېتىۋاتاتتى. كوماندىرلار جەڭچىلەر بىلەن ئوخشاش جاپا تارتىۋاتقان بولسىمۇ ھەرگىز چاندۇرۇپ قويمايتتى. بۇنداق جاپالىق سەپەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى، كوماندىر - جەڭچىلەردە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىدىغان، بىر - بىرىگە تېخىمۇ چوڭقۇر مېھىر -

مۇھەببەت بىلدۈرىدىغان ھېسسىياتنى ئويغىتاتتى ، چىڭىتاتتى .

قۇمبۇلاقتىكى بۇلاق سۈيى

تاشىيولنى بويلاپ ، ئۇزۇن سەپ تارتىپ ماڭغان پولك بارغانسېرى قۇمـ لۇققا قاراپ ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىپ باراتتى .

قۇياش ئالتۇن نۇرىنى سېخىيلىق بىلەن چاچماقتا ۋە چۆل ھاۋاسى بارـ غانسېرى ئىسسىماقتا ئىدى . جەڭچىلەرنىڭ بەدىنىدىن قۇيۇلۇۋاتقان تەر ئۇلارنىڭ كۆڭلەكلىرىنى چىپ ـ چىپ ھۆل قىلىۋەتكەنىدى . كۈننىڭ قىزدۇرۇشى بىلەن بەدەنلىرى گويا ۋىژىلداۋاتقاندەك كۆيەتتى . ئۇسسۇزلۇقتىن كالپۇكـ لىرى گەز باغلاپ كەتكەن . كوماندىر ـ جەڭچىلەر باكلاشكىلىرىدىكى سۇدىن بىر يۇتۇم ـ بىر يۇتۇمدىن ئىچىپ ئاغزىلىرىنى نەمدەپ قويۇپلا يەنە مېڭىپ كېـ تەتتى . چۈنكى بۇ چۆللۈكتە سۇ ئۇلارنىڭ ھاياتى بولغاچقا ، ئۇنى شۇنچە تېجەشكە توغرا كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . تۇساتتىنلا ئىككىنچى باتالىئوننىڭ تۆتىنچى روتىسىدىكى بىرقانچە جەڭچىنىڭ بېشى ئايلىنىپ يىقىلىپ چۈشتى . بۇ يىقىلغانلارنى پولك دوختۇرلىرى دەرھال ئەملەپ ھوشىغا كەلتۈردى . ھوـ شىغا كەلگەن جەڭچىلەرنىڭ يول ماڭغۇدەك ھالى يوق ئىدى . ماغدۇرسىزلىنىپ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ تۇراتتى . دەل شۇ چاغدا شىخو تەرەپتىن بىر چوڭ قارا ماشىنىنىڭ جىڭغا قاراپ كېتىۋاتقانلىقى كۆرۈندى . بىردەمدىلا ماشىنمۇ يېتىپ كەلدى . كوماندىرلار ماشىنىنى توسىدى ـ دە بۇ تۆت جەڭچىنى ماشىنـ غا سېلىپ جىڭ ئارقا سەپ قورۇسىغا ئاپىرىپ قويۇشنى ئېيتتى . دەسلەپتە شوپۇر بىرئاز غىڭشىغان بولسىمۇ ، جەڭچىلەرنىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆـ رۈپ ماقۇل بولدى . بۇ تۆت جەڭچى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ جىڭغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

قۇملۇقتىكى ئېغىر سەپەر ، كۈننىڭ بارغانسېرى قىزىپ كېتىشى جەڭچىلەرـ نى ھالسىزلاندۇرۇۋاتاتتى . دەل چۈش ۋاقتىدا قۇمبۇلاققا يېقىن قالغاندا

قسقا دەم ئېلش بولدى. جەڭچلەر يانپاشلدى ۋە ملتقلرنى يەرگە ئۈچ بۈرجەك قلپ سانجپ، ئۈستگە كيم- كېچەكلرنى يېيپ، بېشغا سايۋەن قلپ پۈت- قوللرنى ئۈزۈن سوزۇپ يېتپ، كۆڭۈللۈك دەم ئالدى. بەزلەر تاشيول كۆۋرۈكنڭ ئاستغا كرپ تاشنى بېشغا ياستۇق قلپ ئۈيقۇغا كەتكەندى. ئادەم قاتتق چارچاپ ئۈيقۇسى كەلگەن چاغدا، قاتتق تاشمۇ يۇمشاق بلنپ كېتەتتى. قسسم بۇ يەردە ئۈچ سائەت راھەتلنپ دەم ئېلپ قۇمبۇلاققا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. قۇمبۇلاقتا پات- پات بوران چقپ قۇم كۆچۈپ تۇرغاچقا، تاشيولنى قۇم بېسپ هارۋا ۋە ماشنلار ئۆتەلمەي قالاتتى. يول بەكمۇ جاپالق، تاشيول ئۈستنى ئارلاپ قۇم بېسپ، قۇم دۆۋلنپ قالغان ئازگاللارنى ئۇقۇشماستن دەسسەپ قۇمغا كرپ قالىدغان ئەهۋاللارمۇ كۆرۈلەتتى. شۇ كۈنى كەچ سائەت يەتتلەردە قۇمبۇلاققا يېتپ كېلپ، قۇمبۇلاقتا ئۈزۈنراق دەم ئېلندى. قۇمبۇلاققا كەلگەندە كوماندر- جەڭچلەرنڭ سۇ قاچلرىدا بر تامچە سۇ قالمغاندى.

جەڭچلەر هېرپ- چارچغنغا قارماستن قاچلرنى كۆتۈرۈپ بۇلاققا قاراپ يۈگۈرۈشتى. بۇلاق بېشدا ئۆچرەتتە تۇرغان جەڭچلەر خېلى ئۈزۈن سەپ تارتقاندى.

بۇ ئەهۋالنى كۆرگەن ئوفېتسرلار هەربر روتغا قوماندا بېرپ ئارقسغا قايتۇرغان بولسمۇ، يەنلا ئالتنچى روتا بلەن تۆتنچى روتدكى جەڭچلەر ئۆچرەت تالشپ ۋاراڭ- چۇرۇڭ قلشپ كەتتى. ئاخرى ئالتنچى روتا بلەن تۆتنچى روتا كوماندرلرى بېرپ ۋاراڭ- چۇرۇڭ قلشقان جەڭچلەرنى ئۆز روتسغا قايتۇرۇپ تەنقد - تەربيە بەردى. قسسم قۇمبۇلاقتا ئوبدان دەم ئېلپ سۇغا قانغاندن كېين ئەتسى سەهەردە جڭغا قاراپ يولغا چقشتى. جڭغا بارغچمۇ يول قاقاس چۆللۈك، دەل- دەرەخسز ئدى. خېيسەنتۇ (قاراتاغ) دېگەن كچك داۋاندن ئاشقاندا ئاندن جڭغا يەتكلى بولاتتى.

بۇ قارا تاغ گىياھ ئۈنمەيدغان قاپقارا تاش تاغ ئدى. تاغ جلغسغا

كىرگەندە هاۋا تېخىمۇ تىنچىپ ، بەدەندىن سۇ قۇيۇلغاندەك تەر ئېقىپ كېيىم-كېچەكلەرنى هۆل قىلىۋەتتى . كوماندىر - جەڭچىلەر داۋاملىق ئالغا ئىلگىرى-لەپ ، چۈشتىن كېيىن جىڭغا يېتىپ كەلدى . جىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدا ئانچە كۆپ ۋەيران بولمىغان بولسىمۇ ، پۇقرالار قېچىپ ، كۆپچىلىكى داخېيەنزىڭگە ، بەزى-لەر غۇلجا تەرەپكە ، بەزىلەر بورتالاغا كۆچۈپ كەتكەنىدى . دۈشمەنلەر شەرققە چېكىنگەندىن كېيىن ، كۆچۈپ كەتكەن پۇقرالارنىڭ خېلى كۆپچىلىكى قايتىپ كېلىپ ئۆزىنىڭ قورۇ - جايلىرىغا جايلىشىۋالغانىدى .

ئالدىنقى سەپتىن قايتقان پولك جىڭغا كىرىشى بىلەن جىڭ خەلقى ئۆ-زىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلىرىنى قىزغىن قارشى ئالدى . ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇر-دىغان قورۇنىڭ ئىككى ياقىسىغا رەت - رەت بولۇپ تىزىلىپ جەڭچىلەرگە گۈل ، نان ، توقاچ ، تۇخۇم ۋە يازنىڭ هەر خىل مېۋىلىرىنى تۇتۇشتى . دا-قا - دۇمباق چېلىپ ، ئۇسسۇل ئويناشتى ...

پولك جىڭنىڭ تەمىنات قورۇسىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى . بۇ قورۇ ئەسلىدە گومىنداڭ قىسىملىرى تۇرغان چوڭ گازارما بولۇپ بوش ئۆيلەر كۆپ ئىدى . مانا بۇ جايدا قىسىم بىر - ئىككى كۈن دەم ئېلىپ ، ئۆزلىرىنى بىر قۇر رەتكە سېلىپ ئاندىن غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقماقچى بولدى .

خەلقنىڭ بۇنداق قارشى ئېلىشى چارچىغان جەڭچىلەرنىڭ هاردۇقىنى چىقىرىۋەتتى . ئۇلار روهلىنىپ يېڭىدىن غەيرەتكە كەلدى . بەزىلەر : «جىڭ-دىكىلەر بۇنچىلىك قىلىپ كەتتى . غۇلجىغا بارساق قانچىلىك قارشى ئېلىنار-مىز» دېيىشىپ هاياجانلىرىنى باسالماي قېلىشتى .

پولك جىڭ قونالغۇسىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن جىڭنىڭ هاكىم ۋە ناهى-يىلەردىكى مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەر ۋەكىللىرى ئالدىنقى سەپتىن قايتقان قەهرىمانلاردىن هال سورايمىز دەپ ، بىرنەچچە كالا - قويلارنىڭ بويۇنلىرىغا قىزىل لاتىلارنى باغلاپ ، كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ هەممىسىگە يەتكۈدەك قول ياغلىق ، ئوفىتسېرلارغا يېتەرلىك سوۋېتنىڭ بېلوموركانال دەيدىغان پاپىرو-سى ۋە پاچكىلىق موخوركىلارنى ئەكەلدى . پولك باشلىقلىرى ئۇلارنىڭ ئۆز

پەرزەنتلىرىدىن ھال سورىغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىشتى. شۇنىڭ بىلەن گازارما قورۇسىدا بىرنەچچە يەردە يوغان داش قازانلارنى ئېسىپ، گۆش پىشۇرۇپ، چارچاپ كەلگەن جەڭچىلەرنىڭ ئوبدان ھاردۇقىنى چىقىرىپ، دەم ئالدۇرماقچى بولدى.
جەڭچىلەرنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي قىلىۋاتاتتى. تاماق ئىنتايىن كۆپ ئېتىلگەن بولۇپ كوماندىر - جەڭچىلەر راسا ئوبدان غىزالاندى. ئېشىپ قالغان گۆشلەرنى ئەتىسى غىزالىنىشقا ئېلىپ قويغانمۇ بولدى. تاماقتىن كېيىن ھەربىر روتا، ھاردۇق چىقىرىش ئۈچۈن كۆڭۈل ئېچىش يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزدى. جەڭچىلەر يوغان قورۇغا يىغىلىپ توپلىنىپ ئولتۇرۇشۇپ ناخشا ئېيتىشتى.
مۇساجان روزى تەمبۇرنى قولىغا ئالدى. ئەبەي ناسىروپ ئاكا ئىسكىرىپكىنى چالدى، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ مەيدان راسا قىزىپ كەتتى. كۆپچىلىكنىڭ رايىغا قويۇپ بەرسە تاڭ ئاتقۇچىمۇ بولدى قىلمايدىغاندەك ئىدى.
ئاخىرى پولك باشلىقلىرى: «جەڭچىلەر، چارچىدىڭلار، ئەمدى بولدى قىلساق، سىلەر بالدۇرراق ئۇخلاپ ئوبدان دەم ئېلىڭلار، ئەتە ئەتىگەندە يەنە يولغا چىقىسىلەر» دەپ چۈشەندۈرگەندىن كېيىن كۆڭۈل ئېچىش توختاپ ھەممە ئۆز ئورۇنلىرىغا بېرىپ ئۇخلاشتى. بۇ يوغان قورۇنىڭ ئىچىنى بىردەمدىلا جىمجىتلىق باستى. پەقەت پوست ئالماشتۇرغۇچىلارلا كېچىنىڭ جىمجىتلىقىدا شىپىر - شىپىر قىلىپ ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ پوستلارنى ئالماشتۇرۇپ يۈرەتتى. پوست ئالماشتۇرغۇچى دىجورنىلارنىڭ پايپاسلىشىپ پوستلارنى ئالماشتۇرۇپ يۈرگەن ئاۋازلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئاۋاز يوق ئىدى.

يەتتىنچى باب

ئاچال داۋىندىن ئۆتۈش

جىڭدا ئەتىگەنلىك تۇرۇش سىگنالىنىڭ چېلىنىشى كوماندىر - جەڭچىلەر-
نى شېرىن ئۇيقۇدىن ئويغىتىۋەتتى. جەڭچىلەر ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا ئو-
رۇنلىرىدىن تۇرۇشۇۋاتاتتى. جەڭچىلەر خۇش بولسۇن- بولمىسۇن بەرىبىر
هامان ئۆز ۋاقتىدا دەرهال تۇرۇش كېرەك ئىدى. شۇڭا ئۇلار دەرهال ئورۇن-
لىرىدىن تۇرۇپ كىيىم - كېچەكلىرىنى كىيىپ، يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ، تاماققا
تەييارلىنىپ تۇردى.

روتا ئاشپەزلىرىمۇ بۇ چاغدا ئەتىگەنلىك چايلىرىنى قاينىتىپ تەييارلاپ
بولغانىدى. كوماندىر- جەڭچىلەر ئەتىگەنلىك چايىنى ئىككى تال چاقماق
قەنت سېلىپ قاتتىق ناننى راسا چىلاپ ئوبدان ئىچىۋالدى.

يۈرۈش بۇيرۇقى بېرىلدى. قىسمدىكى جەڭچىلەر ئۆز رېتى بويىچە تى-
زىلىپ يۈكلىرىنى دۈمبىلىرىگە ئارتىپ، مىلتىق، ئاپتوماتلىرىنى مۈرە ۋە ئالدى-
غا ئېسىپ يولغا چىقتى. بۇ چاغدا جىڭنىڭ كوچىلىرى شۇنداق جىمجىت بو-
لۇپ، ئارىلاپ بامدات نامىزىغا ماڭغان بىرەر يېرىم ئادەملەرلا ئۇچرايتتى.
هەربىر كوچىدا بىرەر- سەرەن لالما ئىتلار ئەتىگەنلىك تاماق ئىزلەپ ئىشىك
ئالدىدا بىر- بىرىدىن قىزغىنىشىپ، بىر- بىرىگە خىرىس قىلىشىپ يۈرەتتى.
جەڭچىلەر ئېيتقان ئىنقىلابىي ناخشىلار بۇ جىملىقنى بۇزۇۋەتكەنىدى. كوما-
دىرلارمۇ رەتلىك قوماندا بېرەتتى. جەڭچىلەرنىڭ كۆتۈرۈلگەن قەدەملىرى
خۇددى بىرئۈزۈن يىپ تارتىپ قويغانداك تەكشى كۆتۈرۈلۈپ بىردەك گۈپۈل-

دەپ يەرگە چۈشەتتى- دە ، كىشىنىڭ ھەۋەسىنى قوزغايتتى. بۇلارنىڭ يۈرۈش ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئاۋام خەلق ئۆي- ئۆيلىرىدىن چىقىشىپ: «خەير خوش ، ئاقىۋول تىلەيمىز!» دەپ توۋلىشىپ ئۇزىتىپ قوياتتى. ئەسكەرلەرمۇ جاۋابەن قول ئىشارە بىلەن خوشلىشىپ جىك بازىرىدىن كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق ھالدا چىقىپ كەتتى. چەبدەس قەدەم بىلەن كېتىپ بارغان بۇ چوڭ قوشۇن ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن باجياخۇنىڭ قارىسىنى كۆردى. باجياخۇ ئەتراپى قۇم دۆۋىلىرى ، يۇلغۇنلار بىلەن قويۇق قاپلانغان جاي بولۇپ ، يىراقتىن قارىسىڭىز پوتەيگە ئوخشايتتى. قىسىم بىلەن بىرگە ماڭغان ئىزۋوت كوماندىرلىرى ، روتا كوماندىرلىرى ئۇرۇش ۋاقتىدا باجياخۇدا بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلىشىپ ھەم خۇشاللىناتتى ، ھەم ھەسرەتمۇ قىلىشاتتى. چۈنكى بۇ تۇرغۇن سەپداشلار ۋاقىتسىز قۇربان بولغان جاي ئىدى. قىسىم باجياخۇ تاشيولىنىڭ ئىككى قاسنىقىغا بۆلۈنۈپ دەم ئالدى. بۇ يەردە بۇ كۈن دەم ئېلىش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مەن روتىلارنى ئارىلاپ كېلىپ ئىككىنچى باتالىئون شتابىغا كېلىپ توختىدىم. بۇ چاغدا ئالتىنچى روتىدىكى ئۇرۇشقا قاتناشمىغان بىرمۇنچە جەڭچىلەر كوماندىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئولتۇرغانىكەن. ئولتۇرغانلار بىردىنلا مېنى ئورىشىۋېلىپ: «ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى ، سىز بىزگە جىك ئۇرۇشىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەرسىڭىز؟» دەپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇشۇۋالدى.

مەن بۇ يەردە بولغان ئۇرۇشنى قىسقىچە سۆزلەپ بېرىشكە ماقۇل بولدۇم.

— يولداشلار ، باجياخۇلار جىڭنى ئازاد قىلىشتا ھەل قىلغۇچ ھالقىلىق ئۇرۇشلار بولغان جاي. چۈنكى جىڭدىكى گومىنداڭ گېنېرالى گو چى گومىنداڭ قىرىق بەشىنچى دىۋىزىيىسىنىڭ يىگىرمىنچى پولكىدىكى تانكا ، زەمبىرەك قىسىملىرىدىن ئىبارەت ئۈچ- تۆت مىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى جىڭنى نۇقتا قىلىپ ، يولداشلار ، باجياخۇلارنى ئاساس تايانچ ئالدىنقى لىنىيە قىلىپ ، ئەسكىرىي كۈچىنى قارا تۇمشۇق ، قۇمبۇلاق ، كۇلۇتەك ، توغراق ، چازا قاتارلىق

قاتناش يولى ئۇستىدىكى ھەمدە سۇيى بار بېكەتلەرگە ئورۇنلاشتۇرغانىدى. بولۇپمۇ دۈشمەن ئۆزىنىڭ ئاساسىي كۈچلىرىنى يۇڭجىخۇ، باجياخۇلارغا قويۇپ، مۇداپىئە، ئالاقە ئىشلىرىنى كۈچەيتىپ، ھەربىر مۇداپىئە لىنىيلىرىگە تېلېفونلارنى ئورناتقان، بولۇپمۇ مۇداپىئە لىنىيلىرىنىڭ ئالدىدىكى توسالغۇلارنى تۈزلەپ، چوڭقۇر خەندەكلەرنى سۇ بىلەن تولدۇرۇپ، پوتەيلەرنى ياسىغانىدى.

دۈشمەن بىر تەرەپتىن پوتەي - خەندەكلەرنى ياسىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن جىلڭ خەلقنى شىخوغا كۆچۈشكە مەجبۇرلىغان. مۇنداق مەجبۇرىيەت ئاستىدا گاڭگىراپ قالغان ئاۋام خەلق بورتالا، داخېيەنزىلەرگە، يەنە بىر قىسمى شىخو تەرەپكە كۆچۈپ كەتكەنىدى. بىز تەرەپ جىڭغا ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن بۇيرۇق بويىچە غۇلجا تۆتىنچى پولك بىرىنچى باتالىئون ۋە خۇيزۇ دىۋىزىئون يۇڭجىخۇغا يېقىن بېرىپ دۈشمەنگە قارشى سەپ تەشكىللەشنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇلار دۈشمەننىڭ ئوق- زەمبىرەكلەر بىلەن ئېلىپ بارغان ھۇجۇملىرىغا قەھرىمانلىق بىلەن زەربە بېرىپ، 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە تىركىشىپ تۇردى. بىزنىڭ قىسىملىرىمىزدىن غۇلجا ئازاد نىشانلىق ئىككىنچى پولك، ئارتىللىرىيە دىۋىزىئون داخېيەنزىدا؛ تېكەس ئاتلىق بىرىنچى پولكى ئاچال داۋىنىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە؛ غۇلجا تۆتىنچى پولك ئۈتەيدە؛ پولكنىڭ بىر باتالىئونى، يەنى ھازىرقى بىزنىڭ بىرىنچى باتالىئون يۇڭجىخۇغا يېقىن جايغا بېرىپ ئورۇنلاشقانىدى. ئەينى ۋاقىتتا جىڭ فرونتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىزنىڭ جەمئىي ئۈچ مىڭ بەش يۈزگە يېقىن ھەربىي كۈچىمىز بار ئىدى. لېكىن دۈشمەننىڭ ئەسكىرىي كۈچى ۋە قوراللارنىڭ سۈپىتى جەھەتتە بىز ئۇلاردىن خېلىلا تۆۋەن تۇراتتۇق، 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ باشلىرىدا، جىڭغا ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم قىلىش تەييارلىقى پۈتكەن، لېكىن جىڭنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن جىڭنىڭ ئالدىنقى سەپ تايانچ كۈچى بولغان يۇڭجىخۇ ۋە باجياخۇلارنى ئىشغال قىلىش كېرەك ئىدى. شۇڭا بىرىنچى قەدەمدە ئەينى ۋاقىتتىكى غۇلجا ئىككىنچى پولك يۇڭجىخۇنىڭ غەربىدىن، خۇيزۇ دى-

ۋىزنئون يۈگجىخۇنىڭ غەربىي شىمالىدىن، شىبە ئىسكادرون يۈگجىخۇنىڭ شىمالىدىن ھۇجۇم قىلىپ دۈشمەننىڭ ئاساسىي كۈچىنى يۈگجىخۇغا جەلپ قىلىش؛ ئىككىنچى قەدەمدە تېكەس ئاتلىق بىرىنچى پولكى باجىاخۇ بىلەن جىڭ ئارىلىقىنى بېسىپ ئۆتۈپ ئۇرۇش قىلىش، غۇلجا تۆتىنچى پولك بىرىنچى باتالىئون يۈگجىخۇنىڭ ئۇدۇلىدىن ھۇجۇم قىلىش، زەمبىرەك دىۋىزىئون ئارقىدا تۇرۇپ يۈگجىخۇنى توپقا تۇتۇش پىلانى تۈزۈلدى. بۇنىڭ بىلەن يۈگجىخۇدىكى دۈشمەن يېرىم ئاي شەكلىدە مۇھاسىرىگە ئېلىندى- دە، 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئەتىگەن سائەت بەشتە ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم باشلاندى (شۇ كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ شىخو پىيادە بىرىنچى پولكىنى ئاساس قىلغان ھالدا قېرىنداش قىسىملار، چېپەيزىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ شىخوغىمۇ تەڭلا ھۇجۇم باشلىدى).

بىرىنىڭ شىبە ئىسكادرون، خۇيزۇ دىۋىزىئونلار دۈشمەننىڭ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقلىرى ئالدىدا، دۈشمەننىڭ بارلىق تىرىشچانلىق بىلەن قىلغان قارشىلىقلىرىغا قارىماي شىددەتلىك ھالدا ئالغا ئىلگىرىلەۋاتاتتى. بولۇپمۇ شىمالدىن ھۇجۇم قىلغان شىبە ئىسكادرونى دۈشمەننىڭ يۈگجىخۇدىكى شىمالىي مۇداپىئەسىگە باستۇرۇپ كىردى. بۇ چاغدا بۆلارنىڭ ئاتىدىغان ئوقدورىلىرى تۈگەپ قالغانىدى. ئامال يوق. بىردىنلا دۈشمەن بىلەن قۇچاقلاشما جەڭ باشلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن ياش شىبە يىگىتلىرى مۇشۇ جەڭدە قۇربان بولدى. لېكىن بۆلارنىڭ بىرى يىقىلسا، بىرى كېلىپ ئۇرۇش قىلدى، كۆزىگە ئۆلۈم كۆرۈنمىدى. يۈز- كۆزىدىن قانلار شورقىراپ ئېقىۋاتسىمۇ جان- جەھلى بىلەن ئېلىشتى. بەزىلەرنىڭ بىر قولىغا ئوق تەگكەن بولسا، بىر قولى بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشتى. شۇنداق قىلىپ دۈشمەننىڭ شىمال تەرەپتىكى پوزىتسىيىسى شىبە ئىسكادرونى تەرىپىدىن بۇزۇپ تاشلاندى. بۇ چاغدا شىبە ئىسكادروننىڭ ناھايىتى ئاز ئەسكىرى قالغانىدى. قالغانلىرىنىڭمۇ تولا قىسمى دېگۈدەك يارىدار بولدى. شىبە ئىسكادرونى باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلدى. قەھرىمان شىبە جەڭچىلىرىنىڭ باتۇرلۇقى پۈتۈن جىڭ فرونتىغا تارقى-

لىپ ، ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق ، باتۇرلۇق جاسارىتى باشقا قېرىنداش قى-
سىملارنىڭ روھىغا زور ئىلھام بولدى . شىبە ئىسكادرونىنىڭ بۇنداق باتۇر ،
قەيسەرلىكىنى تارىخ ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ . كېيىن خۇيزۇ دىۋىزىئونى بى-
لەن غۇلجا ئىككىنچى پولكىنىڭ بىردەك ماسلىشىپ شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىشى
ئارقىسىدا ، دۈشمەن يۈگجىخۇدىكى يېگىلمەس پوزىتسىيىسىنى تاشلاپ باجيا-
خۇغا چېكىندى .

تېكەس ئاتلىق بىرىنچى پولكى شەرقىي جەنۇب تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆت-
ئۈپ ، يۈگجىخۇدىكى دۈشمەنلەرنى قورشىۋېلىپ ، دۈشمەننىڭ نۇرغۇن ئەسكە-
رىنى يەر چىشلەتتى . قالغانلىرى باجياخۇغا چېكىنىپ كىرىۋالدى . داۋاملىق
ئىلگىرىلەۋاتقان بىزنىڭ قىسىملار باجياخۇغا ھۇجۇم قىلغاندا دۈشمەننىڭ قات-
تىق قارشىلىقىغا دۇچ كەلدى . بۇ يەردىكى ئۇرۇش ناھايىتى جىددىي ھەم
كەسكىن بولدى . دۈشمەن ئۆز پوتەيلىرىگە يۆلىنىپ ، دەھشەتلىك ئوق ياغدۇ-
رۇپ ، بىزنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان قىسىملىرىمىزنى زور چىقىمغا ئۇچراتتى .
بولۇپمۇ مۇنۇ تاشيولنىڭ جەنۇبىي ئېگىزلىكىگە ئورۇنلاشقان دۈشمەن پوتەيلى-
رىدىن چىقىۋاتقان پىلموت ئوقلىرى قىسىملىرىمىزنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە زور
قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇردى . شۇڭا بۇ پوتەيلەرنى يوق قىلمىغۇچە تۇرۇپ
ئالغا ئىلگىرىلەش قىيىن ئىدى . مانا شۇنداق ھالقىلىق پەيتتە تۆتىنچى پولك
بىرىنچى باتالىئون بىرىنچى روتىدىكى نادىروپ زىنخرۇللام باشلىق ئۈچ - تۆت
جەڭچى يامغۇردەك يېغىۋاتقان دۈشمەن ئوقلىرىغا قارىماي ، يەر تۈزۈلۈشى-
دىن پايدىلىنىپ ، قەھرىمانلىق ۋە ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن پوتەيگە ئۆمىلەپ
بېرىپ پوتەينى پارتلىتىپ ، قىسىملارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش يولىنى ئاچتى .

دۈشمەن ئاخىرقى تايانچ ئوت توچكىلىرىدىن ئايرىلىپ ، جىڭ كۆۋرۈكى-
گە ئوت قويۇپ ، شىخودىكى قىسىملىرى بىلەن بىرلىشىش ئۈچۈن ، شەرققە قا-
راپ چېكىندى . 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدە ، دۈشمەننىڭ
جىڭدىكى مۇداپىئەسى تارمار قىلىنىپ ، جىڭ بازىرى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىن-
دى .

ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم ھەر تەرەپتىن باشلانغاندىن كېيىن، جىڭدىكى دۈشمەن ئۆزىنىڭ قالدۇق كۈچىنى ساقلاپ قېلىپ، شىخودىكى قىسىملىرىغا قوشۇلماقچى بولدى. لېكىن بۇ دۈشمەننىڭ خام خىيالى ئىدى. چۈنكى بۇ چاغدا بىزنىڭ شىخوغا ھۇجۇم قىلغان قىسىملار شىخونى ئىشغال قىلىپ بولغانىدى.

جەڭچىلەر جىڭ ئۇرۇشىنىڭ، بولۇپمۇ يۈڭجىخۇ، باجياخۇلاردىكى قوغلاشما ئۇرۇشلارنى ئاڭلاپ چوڭقۇر تەسىرلىنىپ تېخىمۇ زور غەيرەتكە كەلدى. شۇنىڭدەك بۇ قېتىمقى تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئاسان قولغا كەلمىگەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشەندى. تۈيۈقسىزلا پولك دىجورنىلىرىنىڭ تاماق تەييار بولدى دېگەن ئاۋازى ھەممەيلەننىڭ تىنچلىقىنى بۇزدى. «ئەمدى ھەممىڭلار بېرىپ تامىقىڭلارنى يەڭلار» دەپ كېتىپ قالدىم.

قىسىم بىر كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، ئۆز رەتلىرى بويىچە سەپكە تىزىلىپ يولغا چىقىشقا تەييارلاندى.

مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزەمخان قىسىمنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى-دە، پۈتۈن قىسىمغا سۆز قىلىپ:

— بىز يۈڭجىخۇدىن يولغا چىقىپ، تاغ ئارقىلىق غۇلجىغا چۈشىمىز. ئالدىمىزدىكى يول تاغ يولى، بىز يەنە بىرنەچچە كۈن ئىلىنىڭ تاغ يايلاقلىرىنى بېسىپ ئۆتىمىز. غەيرەت قىلايلى. بىزنىڭ پولك رەھبەرلىرىدىن بىر قىسمى ماشىنا بىلەن تاشيولدىن ئالدىن يۈرۈپ كەتتى. بىزگە ياتاق، ئورۇن تەييارلاپ تۇرىدۇ، — دېدى. شۇ ھامان ئالغا يۈرۈش بۇيرۇقى بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن قىسىم سەھەردە يۈڭجىخۇدىن غەربكە قاراپ يولغا چىقتى.

پولك جىڭدە تۇرغاندا، پولك باشلىقلىرى ناھىيە ھاكىملىرىدىن يۈڭجىخۇ بىلەن داخېيەنزى ئارىلىقىدا تاغ تەرەپكە كەتكەن ئاچال يولىنى بىلىدىغان، تاغ يولىغا پىششىق بىر باشلامچى ئادەم تېپىپ بېرىشنى سورىغانىدى. ئۇلار كونا جىڭلىق، يېشى ئەللىكتىن ئاشقان تۇرداخۇن ئاكىنى قوشۇپ قويدى. بۇ ئادەم ياش ۋاقىتلىرىدا تاغ يولى بىلەن ئاچال داۋىنىغا ۋە نىلقا نا-

ھىيلىرىگە بىرىپ قىرچىلىق قىلىپ يۈرگەن ئادەم ئىكەن. تۇرداخۇن ئاكا بۇغـ
داي ئۆگلۈك، قاڭشارلىق، قارا قاش، دوغىلاڭ قاۋۇل، تەمكىن ئادەم ئىـ
دى. ئۇ سۆز قىلغاندا ئالدىرىماي ئۇزۇپ - ئۈزۈپ سۆز قىلاتتى.

تۇرداخۇن ئاكا قارا يورغا ئېشىكىنى مىندى-دە، قىسمىغا يول باشلاپ ماڭدى.

قىسىملار بىر كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن، كەچتە تاغ تەرەپكە ئايرىلىدىـ
غان يولغا بىرىپ دەم ئالدى. بۈگۈنكى بىر كۈنلۈك يول جەڭچىلەرنى قاتتىق
چارچىتىپ قويغانىدى. ئۇلار دەم ئېلىپ ئولتۇرغان يەردىلا ئۇخلاپ قېلىشتى.
ئەتىسى سۈبھى يورۇش بىلەنلا ئاچال داۋان تەرەپكە قاراپ يول ئالدۇق.
ئەمدى بىر كىشىلىك چىغىر يول بىلەن مېڭىشقا توغرا كەلدى. چىغىر يولنىڭ
بەزى يەرلىرى تۈزلەڭلىك، بەزى يەرلىرى چاتقاللىق، شىۋاق، قامغاق، قوڭـ
غۇراق تىكەنلىك ئىدى. يول بويلىرىدا، قاپتاللىرىدا ئادراسمانلار ئېچىلىپ
كەتكەنىدى. بۇنداق يولدا ئىتتىك مېڭىشقا بولمايتتى. مېڭىش سۈرئىتىمىز
ئاستا ئىدى. تاشيولدا قىسىم ئۈچ كىشىدىن تىزىلىپ ماڭغان بولسا، بۇ
يولدا بىر كىشى ئاران ماڭغىلى بولاتتى. شۇڭا مېڭىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ
ئاخىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى. يولغا قارىسىڭىز خۇددى قۇيرۇقى ئۈزۈلمەيـ
دىغان بىر ئۇزۇن كارۋان كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. يول شۇنداق جىمجىت،
ئارىلاپ بىرىدىن خېلى ئۇزاقتا كەتكەن يولباشچى تۇرداخۇن ئاكىنىڭ «ئاللا
بالىخان» ناخشىسى ئاڭلىنىپ قالاتتى.

شۇ كۈنى كەچتە قىسىم ئاچال ئېغىزى كالاستا دېگەن جايغا كېلىپ قوـ
نالغۇغا چۈشتى.

كالاستا ئاچال داۋىنىنىڭ ئېغىزى بولۇپ، يول باشلىغۇچى تۇرداخۇن
ئاكا كالاستىنىڭ يول ئەھۋالىنى پولك باشلىقلىرىغا تونۇشتۇردى. تۇردا-
خۇن ئاكا بېشىدىكى بۆكىنى قولىغا ئېلىپ، تۇرۇپ كېتىپ شۇنداق دېدى:

— بۇ كالاستا ئاچال داۋىنىنىڭ ئېغىزى، ئەگەر بىز مۇشۇ يول بىلەن بۇـ
ياققا قاراپ ماڭساق،— دەپ بىگىز قولى بىلەن جەنۇبنى كۆرسەتتى،—

گورساي دېگەن سايدن ئۆتۈپ ، قارلق داۋانلاردن ئېشپ نلقا ناھيە تەۋەسگە چۈشمز . ئەگەر ئاچال ئېغزنڭ كۈنپېتش تەرپگە ئايلنپ ماڭساق ، — دەپ غەربنى كۆرسەتتى ، — ئاچال داۋاندن ئۆتۈپ غۇلجا ناھيەسگە قاراشلق توغراسۇ يايلقغا بارمز . 1945 - يلى 1 - ئايلاردا جڭدا تۇرۇشلۇق گومنداڭ ئەسكەرلرى بز تەرەپتن ھەرەمباغدا قورشاۋدا قالغان قسملرغا ياردەم بېرش ، ئۇلارنى قورشاۋدن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇ يولدا ماڭغان . لېكن ئۇ ۋاقتتا قش بولغانلقى ئۈچۈن ئاچال داۋندن ئۆتۈپ غۇلجا ناھيەسنڭ پەنجم دېگەن يېرگچە بارغاندى ، لېكن ئۇلارنڭ برسمۇ ساق قايتپ كەلمدى ، — دەپ تۇرۇپ قالدى ئۇ .

توساتتن پولك باشلقلرى سۆز قستۇرۇپ :

— راست دەيسز ، تۇرداخۇن ئاكا . بزنڭ پارتزانلرمز ھەرەمباغنى قورشۋالغاندا دۈشمەن قورشاۋدكى قوشۇننى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەر خل تەدبرلەرنى كۆرگەن . ئاسماندن ئايروپلان بلەن يېمەك - ئچمەك ، ئوق - دورا تاشلاپ تۇردى . لېكن بۇلارنڭ كۆپچلكى ئنقلابچلارنڭ قولغا چۈشۈپ تۇراتتى . كېين گومنداڭ جڭدا تۇرغان قرق بەشنچى دۋزيەنڭ بر كۈچەيتلگەن پولكنى مۇشۇ ئاچال داۋان ئارقلق غۇلجغا ئەۋەتتى . ئۇلار قشنڭ ئەڭ قاتتق سوغۇق كۈنلرى داۋان ئېشپ توغراسۇ يايلقغا يېتپ بېرپ ، ئالدن پەنجمگە يېقن بارغاندا بۇنڭدن خەۋەر تاپقان ئۈچ ۋلايەت پارتزانلرى ، پەنجم ، تۇرپانيۈزى ، جېلليۈزى قاتارلق يېزلاردكى خەلقلەر قوزغلپ پارتزانلارغا ماسلشپ ، دۈشمەننڭ ئالدنى توسدى . غۇلجا ناھيەسگە يېقن يەردكى پەنجم ، تۇرپانيۈزى ، جېلليۈزى قاتارلق يېزلاردكى دېھقانلار پۈتۈنلەي قوزغلپ ، ئۆز ئاتلرغا منپ ، قولغا تاياق - توقماق ئېلپ ، دۈشمەننڭ ئالدنى توسۇش بلەن پارتزانلارنڭ ئاتلرغا يەم - خەشەك ، بدە ، چۆپلەرنى يەتكۈزۈپ بېرپ ، دۈشمەننى يوقتشقا قاتناشتى .

شۇنداق قلپ داۋان ئېشپ ياردەمگە كەلگەن دۈشمەننڭ كۆپچلكى

يوقىتىلىپ قالغان قىسمى كەلگەن يول بىلەن چېكىنىپ جىڭغا قاراپ پىتراپ قاچقان. ھەرەمباغدىكى دۈشمەننىڭ ئىچكى-تاشقى جەھەتتىن ماسلىشىپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقمىز دېگەن خام خىيالى ئەنە شۇنداق يوققا چىققاندى،— دەپ تۇرداخۇن ئاكىنىڭ سۆزىگە قوشۇمچە قىلدى. تۇرداخۇن ئاكا بولسا، شۇنداق-شۇنداق دەپ ئۆسكەن قاشلىرىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ جىم تۇردى.

— بۈگۈن ئەگەر يامغۇر ياغماي قالسا، ئوتتۇرىدا بىر قونالغۇ قىلىپ، ئاچال داۋاندىن ئاسان چىقىپ كېتىمىز. ئەگەر يامغۇر يېغىپ ھۆلچىلىك بولۇپ قالسا، يول تېيىلغاق بولۇپ، يۈرۈشكە قىيىنچىلىق تۇغۇلۇپ قالارمىكىن،— دېدى تۇرداخۇن ئاكا. پولك كوماندىرى دەرھال پوزىتسىيە بىلدۈرۈپ:

— توغرا دېدىلە، تۇرداخۇن ئاكا، ئۇنداق بولسا مۇشۇ سايدا بىر قونۇپ، ئاندىن يول يۈرەيلى. سىز دېگەندەك بىرەر ئەھۋال كۆرۈلۈپ قالمىسۇن،— دېدى.

شۇنداق قىلىپ جەڭچىلەر بۇ داۋان ئېغىزىدا بىر كېچە قوندى. ھەممەيلەن كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، سايىنىڭ سۈزۈك بۇلاق سۈيىدە يۈز-كۆزلىرىنى يۇدى. ئاندىن يابىيشىل چۆپنىڭ ئۈستىدە يېتىپ راھەتلىنىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. كېچە ھاۋا ئوچۇق، سۈزۈك ئاسماندا يۇلتۇزلار چىمىرلايتتى. بىراق يىراقلاردىن چىلبۆرىلەرنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى. تۇرداخۇن ئاكا تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ كۆڭلىدە پۈتۈن جەڭچىلەرنىڭ بىخەتەرلىكى مېنىڭ ئۈستۈمدە، دەپ ئويلايتتى. جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى خورەك تارتىشىپ ئۇخلاۋاتىدۇ. كىم بىلىدۇ تاغنىڭ ئىچىدە يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئات، كالا ئوغرىسى بولسا، ئوغرىلار مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئەسكەرلەرنىڭ ئۇزۇقلۇق-ئۆكۈز-كالىلىرىنى ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ، ئۆزى ئۇخلىماي ئەتراپتىكى پوستلارغا ئوبدان جېكىلەپ قويۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇشىغا، مەن تۇيۇپ قېلىپ: «نەگە بارىسىز، تۇرداخۇن ئاكا؟» دەپ سورىدىم،

تۇرداخۇن ئاكا ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى. مەن دەرھال پوست ئالماشتۇرغۇچىنى
چاقىرىپ پوستلارنى تەكشۈرۈشنى، ھەر بىر سائەتتە پوست ئالماشتۇرۇشنى،
بولۇپمۇ پولكنىڭ ئوزۇقلۇق ئۆكۆزلىرىگە ئوبدان قاراشنى تاپشۇردۇم. بۇ-
نىڭ بىلەن تۇرداخۇن ئاكا كىچىككىنە خاتىرجەم بولغاندەك قىلدىيۇ، يەنىلا
ئۇخلىيالمىدى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، يىراقنى تىڭشىدى. بىر نەرسە-
نىڭ شىپىرلىغان ئاۋازى كەلگەندەك قىلدى. دەرھال شەپە كەلگەن تەرەپكە
بوينىنى سوزۇپ سەپسالغانىدى، كۆزىگە بىرنەرسە كۆرۈنگەندەك بولدى،
ھىلىقى ئاۋاز يەنە يوقىلىپ كەتتى. ئۇ: «يا ھەزرەت، خۇدا پاناھىڭدا ئۆزۈڭ
ساقلا، مۇشۇ باللار بىر ساق- سالامەت تاڭنى ئاتقۇزۇۋالسۇن» دەپ
ئاللادىن ئامانلىق تىلەپ، بىر ئورام موخوركا ئېلىپ قاراڭغۇدا ئوراپ چەك-
تى- دە، بىرئاز خاتىرجەم بولغاندەك ھېس قىلدى. بىر ئازدىن كېيىنلا يەنە
يۈرەكلىرى قاتتىق سېلىپ تەرلەپ كەتتى. ئۇ دەرھال پوتىسىنى يېشىپ، تەر-
لىرىنى سۈرتتى. ئاندىن تاماكا قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ، پۇتىنىڭ ئۇچى
بىلەن دەسسەپ ئۆچۈرۈۋەتتى. شۇ ئارىدا يېقىنلا يەردە چىلبۆرە ھۇۋلاپ كەت-
تى. تۇرداخۇن ئاكا يەنە قاتتىق چۆچۈپ كەتتى، دەل شۇ چاغدا پوستلار
ئالماشتى. بۇ ئىشنى كۆرگەندىن كېيىن، تۇرداخۇن ئاكا بىر ئاز خاتىرجەم
بولدى- دە، قارا ئىشىكنىڭ بار- يوقلۇقىنى كۆزىتىپ، ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپ-
تا ئوتلاۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ يەنە ياتتى. سەھەردە
ئورۇندىن تۇرۇش بەلگىسى بېرىلگەندە، جەڭچىلەر ئورۇندىن تۇرۇشۇپ
يۈز- كۆزلىرىنى يۇيۇشۇۋاتاتتى، تۇرداخۇن ئاكا بۆكىنى بىر چېكىسىگە كې-
يىپ ئورنىدىن تۇردى- دە ئىرىنچەكلىك بىلەن ئىرىقتا ئېقىۋاتقان بۇلاق سۈيى-
گە كېلىپ تەرەت ئېلىپ، كۆك چۆپ ئۈستىگە قارا پوتىسىنى ئىككى قات قىلىپ
سېلىپ، بامدات نامىزىنى ئوقۇۋالدى. ئاندىن يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىشىكنى ئې-
لىپ چومنى توقۇدى- دە، باشقىلارغا قارىدى. جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى نان-
لىرىنى چايغا چىلاپ چاي ئىچىۋاتاتتى. ئاشپەزلەر خېلى ئەتىگەن تۇرۇپ
چاينى قايناتىپ بولغانىدى.

ئوفتسىر ـ جەڭچىلەر ئۆز روتىلىرى بىلەن رەتلىك تىزىلىپ يولغا چىقتى.
قىسىم سايىنى ئۆرلەپ خېلى بىر زامان ماڭغاندىن كېيىن ئىككى سايىنىڭ ئېغى-
زىغا چىقتى. بىرى جەنۇبقا سوزۇلغان گورساي، بىرى غەربكە بۇرالغان ئا-
چال داۋىنىنىڭ سىپى بولۇپ، يول باشلىغۇچى بىزنى غەرب تەرەپكە سوزۇل-
غان سايغا باشلاپ ماڭدى. يول ئۆرەداۋان بولغاچقا، ئوفتسىر ـ جەڭچىلەر
ھاسىراپ ئاران كېتىپ باراتتى. بۇ چاغدا كۈن قايرىلىپ كەچ كىرەي دەپ
قالغانىدى: سۇبھى بىلەن تەڭ ماڭغان جەڭچىلەر ئارىلىقتا ئىككى قېتىم قىسقا
دەم ئېلىپ، ئازراق قۇرۇق نان، سوغۇق سۇ ئىچىشىۋالغاندىن بۆلەك ھېچنېمە
يېمەي، كەچ كىرگۈچە يول ماڭغان بولسىمۇ، ئانچە ھارغىنلىق ھېس قىلمى-
دى. بۇ بەكمۇ چىرايلىق، ئىككى تاغ ئارىسىنىڭ كەڭرەك جاي بولۇپ، قاپ-
تال ئوتتۇرىسىدا زۇمرەتتەك ئېقىپ چۇشۇۋاتقان سۈزۈك تاغ سۈيى ئادەمگە
ھۇزۇر بېغىشلايتتى، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تاغ سۈيى-
گە قاراپ تۇرسىڭىز كۆڭلىڭىز ئېچىلىپ قالاتتى. تاغ بېغىرلاپ ئېچىلىپ كەتكەن
تاغ گۈللىرىنىڭ يېقىملىق ھىدى ئادەمنى مەست قىلاتتى. قاپتالدا پىشىپ شې-
خىدا قۇرۇپ قالغان قىزىل ياقۇتتەك تاڭقوراي (تاغ بۆلجۈرگىنى) ئادەمنىڭ
زوقىنى قوزغاپ ھەۋىسىنى كەلتۈرەتتى. پولك بۇ يەردە دەم ئېلىش ئۇقتۇرۇ-
شىنى چۈشۈردى. ھەربىر روتىنىڭ ئاشپەزلىرى قازان ـ قومۇشچىلىرىنى پاكىز
يۇيۇپ تاماق ئېتىشكە تۇتۇشۇپ كېتىشتى. ئارقا سەپتىكى ئاشپەزلەر ئالدى-
لىرىغا چوڭ ئاق پەرتۇقلىرىنى تارتىشىپ، يول بويى ھەيدەپ كەلگەن كا-
لىلاردىن بىرقانچىسىنى غاچ ـ غۇچ سويدى ـ دە، ھەربىر روتىغا تەقسىم قىلىپ
بەردى. بىردەمدىلا روتىلارنىڭ قازانلىرىدا مەززىلىك كالا گۆشى پىشۇرۇلۇپ
تەييار بولدى. قاپتاللارنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتقان جەڭچىلەر يىراق ـ يې-
راقلاردىن قوللىرىدا ھەر خىل گۈللەرنى تۇتۇشۇپ يۈگۈرۈپ كېلىشتى ـ دە،
ئاشپەزلەرنىڭ قوللىرىغا تۇتقۇزۇپ ئاندىن تاماققا ئولتۇردى.

ئۇلار كالا گۆشنى يەپ، شورپىسىغا قاتتىق نانلارنى چىلىشىپ مەززە قى-
لىپ ئىچىۋېلىشتى. تۇرداخۇن ئاكىمۇ جەڭچىلەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئەتى-

گەنگگە ئوخشاشلا پوتىسنى تۆت قاتلاپ داستىخان قىلىپ سالدى- دە ،
خۇرجۇنىدىن بىر مايلىق توقاچنى ئېلىپ شورپىغا چىلاپ ئىچىشكە باشلىدى.
شورپا تېتىپ كەتكەچكە يەنە بىر چىنە ئىچىۋەتتى- دە ، قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا
قىلىپ ئورنىدىن تۇردى.

جەگچىلەر تاماقتىن كېيىن بىرەر سائەت پەيزىنى سۈرۈپ دەم ئالغاندىن
كېيىن ، مىنىڭ ئەتراپىمغا توپلىشۋالدى- دە ، كەچتە مۇساجان روزىنىڭ تەمە-
بۇرىنى چېلىپ ، ناخشا ئېيتىپ بىر پەيزى قىلىپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدى.
بۇ تەلەپ ماڭىمۇ خۇش ياقتى ، ئۆزۈممۇ چاقچاققا ئامراق ، سازغا ئامراق
بولغاچقا ، مۇساجانغا قېنى مۇساجان ئاڭلايلى دېسەم ، مۇساجان تەمبۇرنى
قولىغا ئالدى. ئۇ جاراڭلىق ھەم مۇڭلۇق ئىلى ناخشىلىرىنى باشلىۋەتتى:

ئارپا - بۇغداي سامانىنى ،
سەلكىن ئايرىيدۇ.
ئۇرۇق- تۇغقان قېرىنداشنى ،
ئۆلۈم ئايرىيدۇ.

قارا دەيدۇ ، قارا دەيدۇ ،
قارا مەندە يوق.
قارامۇقنىڭ قاسراقىدەك ،
گۇناھ مەندە يوق.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ ،
ئىلىنىڭ تاغى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن ،
ئايرىلىش داغى.

ئېتمنى چاپتۇرۇپ ئۆتتۇم ،
بۆلكەي غولى بىلەن .
ئوينساك تۇزۇك ئوينا ،
ھەر ئىشنىڭ يولى بىلەن .

تەلكنىڭ داۋانىدىن ،
كارۋان توختىماي ئۆتتى .
سۇلايمان يىغلىغان بىلەن ،
ئىبلاخۇن يىغلىماي ئۆتتى .

ئەتراپتىكى جەڭچىلەر مۇساجانغا جور بولۇپ ، « قاپقارا قوي كۆزلۈكۈم » نى باشلاپ ، تاغ ئىچىنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتتى . تۇرداخۇن ئاكمۇ بالىلارغا قاراپ پەيزى قىلىپ : « ھاي - ھاي ئۆلمە ، قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن » دەپ ۋارقىراپ قوياتتى . ناخشىدىن كېيىن باشلانغان چاقچاق ، كۈلكە جەڭچىلەر ۋۇجۇدىدىكى ھارغىنلىقنى بىردەمدىلا تۈگىتىۋەتتى . چاقچاققا ئۇلىنىپ يەنە ساز باشلاندى . تەمبۇر ئۇسسۇل پەدىسىگە يۆتكەلگەندە ، يىگىتلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۇسسۇلغا چۈشتى . بىرقانچە جەڭچى قارىغاي شاخلىرى ، قۇرۇق ئوتۇن بىلەن گۈلخان يېقىپ ، بۇ گۈزەل يايلاقنى بايرام تۇسىگە كىرگۈزۈۋەتتى . قىزىقچىلىقتا تۇرداخۇن ئاكمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئۇسسۇلغا چۈشۈپ ، ئىنتايىن قىزىق ، شوخ ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۇسسۇل سورۇنىنى راسا قىزىتىۋەتتى . ئۆپچۆرىدىكى جەڭچىلەر : « بەللى قايناڭ ، ھارماڭ » دەپ ۋارقىرىشاتتى . شۇ كۈنى جەڭچىلەرگە قايتا - قايتا خىزمەت ئىشلەپ بۇ سورۇننى ناھايىتى تەستە تارقاتتۇق . تۇرداخۇن ئاكا ئويۇننىڭ قىزىقچىلىقىدا قازا قىلىۋەتكەن خۇيتەن نامىزىنى دەرھال تەرەت ئېلىپ ئالدىراپ - تېنەپ ئۆتىدىدە ، ئىشكىنى باغلاپ قويۇپ ، خۇرجۇننى بېشىغا قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى . ئارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا ، تۇرداخۇن ئاكىنىڭ خورەك ئاۋازى بار-

لىق جەڭچىلەرنىڭ خورەك ئاۋازىنى بېسىپ چۈشتى.

تاڭ سەھەردە جەڭچىلەر دەرھال ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ، يۈك-تاقلىرىنى تېڭىپ غىزالىنىپلا يول يۈرۈشكە تەييارلاندى. تۇرداخۇن ئاكىمۇ نامىزىنى چالا-بۇلا ئوقۇپ پوتىسىنى بېلىگە باغلىدى-دە، ئېشىكىگە مىنىپ يولغا راۋان بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەرمۇ سەپ بىلەن يولغا چىقتى. ئالدىمىزدىكى سەپەر خېلىلا جاپالىق ئىدى. چۈنكى بۈگۈن يول يۈرۈش پىلانى بويىچە ئاچال داۋىنىدىن ئۆتۈپ، توغراسۇ يايلىقىغا يېتىپ بېرىش كېرەك ئىدى. لېكىن ئۆيدىكى ھېساب بازارغا توغرا كەلمەپتۇ دېگەندەك، يولنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا بۇ پىلاننى ئورۇنداشقا بولمايدىغاندەك قىلاتتى. چۈنكى داۋان دېڭىز يۈزىدىن ئىككى مىڭ بەش يۈز مېتر ئېگىز ئىدى. بۇ ئاچال داۋىنى ئۇرۇمچى-ئىلى ھاۋا يولى بولۇپ، ئايروپىلانلار مۇشۇ داۋان ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتەتتى. بۇ داۋاندىن ئۆتۈش خېلى كۈنلەردىن بېرى پىيادە يۈرۈپ كېلىۋاتقان، ھېرىپ-چارچاپ ئاران كېتىۋاتقان كوماندىر-جەڭچىلەر ئۈچۈن خېلى مۈشكۈل ئىش ئىدى. لېكىن قىسىمنىڭ ئالدى جاپا-مۇشەققەتنى يېڭىپ، قەيسەرلىك بىلەن بىر كۈن يول يۈرۈپ، كەچ سائەت بەش بىلەن داۋان ئۈستىگە ساق-سالامەت چىقتى. داۋان ئۈستىگە ئەڭ ئاۋۋال چىققان جەڭچىلەر مىلتىقلىرىنى ئاسمانغا قارىتىپ پۇلاڭلىتىپ، تۆۋەندىكى داۋانغا يامىشىپ چىقىۋاتقان جەڭچىلەرگە قاراپ: «بىز غەلىبە قىلدۇق!» دەپ چۇقان سېلىپ ۋارقىرىشاتتى. تۆۋەندىن چىقىۋاتقان جەڭچىلەر ئۈستىدىكىلەرگە قاراپ: «مانا بىزمۇ يېتىپ بارىمىز، بۇ ئېگىز داۋانلار بىزنىڭ ئىرادىمىزنى بوشاشتۇرالمايدۇ» دەپ ۋارقىرىشاتتى. كوماندىرلار جەڭچىلەرگە: «يولداشلار، غەيرەت قىلىڭلار» دەپ سەپنىڭ يېنىدا تۇرۇپ مەدەت بېرەتتى. شۇنداق قىلىپ، پۈتۈن قىسىم ساق-سالامەت ئاچال داۋىنىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بولدى. داۋان ئۈستىگە چىققاندا بەزى جەڭچىلەرنىڭ كۆڭلى ئېلىشتى، بەزىلىرىنىڭ بېشى قايدى. چۈنكى داۋان ئۈستىدە ھاۋا شالاڭ ئىدى. داۋاننىڭ ئۈستىمۇ يايپېشىل ئوتلاق بولۇپ، توغراسۇ يايلىقى تېخى

يىراق ئىدى. پولك باشلىقلىرى بۇگۇن مۇشۇ يەردە قونۇشنى بۇيرۇدى.
ھەممە روتىلار مېڭىشنى توختىتىپ، ياپيېشىل ئوتلاقتا ئۆزلىرىنى ئېتىشىپ يې-
تىشتى. كۈنمۇ كەچ كىرىۋاتاتتى. داۋان ئىچى يېرىم قاراڭغۇلۇق، يېرىم قى-
زىللىقتا ئىدى. چۈنكى قۇياش ئەڭ ئاخىرقى ئۆتكۈر قىزىل نۇرلىرىنى داۋان
ئۈستىگە سەپمەكتە ئىدى. شەپەق قىزىللىقى داۋان ئۈستىدىكى ئوتلاقنى ئا-
جايىپ بىر چىرايلىق تۈسكە كىرگۈزۈپ، ئوتلاقتىكى ھەر خىل گۈللەرنى
جۇلالاشتۇرۇپ تېخىمۇ چىرايلىق، تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى. كوما-
ندىر - جەڭچىلەر كەچكى شەپەق نۇرىغا ھۇزۇرلىنىپ، ئۇزاق قاراپ تۇرۇشتى.
لېكىن داۋان ئۈستى سوغۇق شاماللىق بولۇپ، ئادەمنىڭ غولىنى قورۇيتتى.
بىردەمدىلا قاراڭغۇ چۈشتى. لېكىن پولك شتاب باشلىقلىرىنىڭ ئو-
رۇنلاشقان چېدىرى تېخىچە يورۇق ئىدى. بۇ يەردىن قىزغىن كۈلكە - چاقچاق
پاراڭلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىردەمدىلا يېرىم كېچىمۇ بولۇپ قالدى.
پوستلار ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشىپ تۇراتتى. ئەتراپنى كېچىنىڭ سۈرلۈك
جىمجىتلىقى باستى.
تاڭ ئاتتى. شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن قۇياش تاغ چوققىلىرىغا ئالتۇن نۇر-
لىرىنى چاچتى. كۆن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە ئەتراپ تەكشى يورۇدى. پۈ-
تۈن قىسىملار ئورنىدىن تۇرۇشتى. داۋان ئۈستىدىكى يايلاق ئاجايىپ بىر
خىل گۈزەل تۈسكە كىرگەنىدى.
شۇ ئارىلىقتا «قاراڭلار» دېدى كىمدۇر بىرى يېنىمىزدىكى تاغنىڭ ئەڭ
چوققىسىدىكى تاشنى ئىشارەت قىلىپ. ھەممىمىز شۇ تەرەپكە قارىغانىدۇق،
ئەڭ چوققىدىكى تاشنىڭ ئۈستىدە بىر ئارقار (تاغ تېكىسى) خۇددى بىزنى
تاماشا قىلغاندەك، ھەيۋەتلىك مۈڭگۈزلىرىنى بىزگە كۆز - كۆز قىلىپ تۇرات-
تى. جەڭچىلەردىن بىرى مىلتىقنى بەتلىدى. غايىبتىن كەلگەندەكلا: «توخ-
تا!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ھەممىمىز كەينىمىزگە قارىدۇق. شتاب باشلىقى
ئىنتىك قەدەملەر بىلەن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ جەڭچىگە ۋارقىراپ كەتتى:
— ھوي، قانداق نېمسەن؟ بىز داۋانغا ئارقار ئوۋلىغىلى كەلدۇقمۇ؟

سەپەر ئۈستىدە ئۇۋ ئوۋلاشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ! ؟
ھېلىقى جەڭچى خىجالەت بولۇپ ، يەرگە قارىغىنچە تۇرۇپ قالدى . شۇ ئارىلىقتا ئارقارمۇ بىزنى زاڭلىق قىلغاندەك بىردەم قاراپ تۇرۇپ ئالدىنقى ئىككى پۇتى بىلەن ئىككىنچى تاشقا لىككىدە سەكرىدى ـ دە ، كۆزدىن غايىب بولدى .
شۇنداق قىلىپ ، پولك بۇ داۋان ئۈستىدە بىر كۈن ياخشى دەم ئالدى . ئەتىسى ئەتىگەندە يول باشلاپ كەلگەن تۇرداخۇن ئاكا قايتىشى كېرەك ئىدى . لېكىن تۇرداخۇن ئاكا قايتىپ كېتىشكە ئۇنىمىدى .
— ياق ، مەن سىلەر بىلەن يول يۈرۈپ خۇددى توي كۆچۈرۈپ كەلگەندەك خۇشال بولۇۋاتىمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنى توغراسۇ يايلىقىغىچە ئاپىرىپ قويۇپ ئاندىن قايتىمەن ، — دەپ تۇرۇۋالدى . قىسىم يولغا چىقتى ، كۈن سالقىن ئىدى . روھىي كەيپىيات ئۈستۈن ئىدى . ئۇلارنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق ئالامىتى ئۇرغۇپ تۇراتتى . بۇ يولدا ئارىلاپ تاغ ھايۋانلىرى ۋە ھەر خىل قۇشلار ئۇچراپ تۇراتتى . بۇمۇ جەڭچىلەر ئۈچۈن بىر يېڭىلىق ئىدى . ئۇلار ھايۋانلارنى ۋە قۇشلارنى كۆرۈشۈپ ، ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ ئۇلار ھەققىدە بىلگەنلىرىنى باشقىلارغا ھېكايە قىلىشاتتى . شۇڭا بۇ ئۇزۇن يول پەقەت بىلىنمەي قالدى .
تۇرداخۇن ئاكا قارا يورغا ئېتىسىنىڭ ئۈستىدە مۇساپىرلار ناخشىسىنى ئېيتىپ كېتىپ باراتتى .

توغراسۇ يايلىقىدا

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ، ماناس دەرياسى بويىدىن غۇلجىغا قاراپ پىيادە يولغا چىققان بۆرۈنقى غۇلجا تۆتىنچى پولك قىسىملارنى رەتكە سالغاندىن كېيىن غۇلجا پىيادە ئىككىنچى پولكى بولۇپ ، 1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىگە قاراشلىق توغراسۇ يايلىقىغا ساق-

سالامەت يېتىپ كەلدى. توغراسۇ يايلىقى جىلىلىيۇزى (هازىرقى غۇلجا ناهـ
يىسى) نىڭ ئەڭ گۇزەل يايلاقلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپـ
دىن كۆكەرچىن، يالغۇزقارىغاي داۋانلىرى ئارقىلىق ئۇتەي، سىتەي، سايـ
رامغا چۇشكىلى بولاتتى. جەنۇبىي تەرىپى نىلقا ناهىيىسىگە تۇتىشاتتى،
شەرقىي تەرىپى ئاچال داۋان ئارقىلىق جىڭ ناهىيىسىگە تۇتىشاتتى. بۇ
يايلاق كۆپرەك تۇزلەڭلىك بولۇپ، هاۋاسى ئىنتايىن سالقىن ئىدى. قىسىم
مانا مۇشۇنداق گۇزەل يايلاققا كېلىپ ئورۇنلاشتى. پۇتۇن قىسىمدىكى جەڭـ
چىلەر خۇددى ئۆز ئائىلىسىگە كېلىپ قالغاندەك خۇشال بولۇشۇپ، ئۆزلىرـ
نى يېڭى توقۇلغان يېشىل گىلەم ئۇستىدە ئولتۇرغاندەك هېس قىلىشاتتى. بەـ
زىلىرى شوخلۇق قىلىشىپ يېشىل چۆپ ئۇستىدە دومىلىشاتتى.

پولك باشلىقلىرى بۇ يايلاقتا ئۇچ كۇن دەم ئېلىشنى بېكىتتى. قازانلارـ
دا گۆشلەر پىشۋاتاتتى. جەڭچىلەر قۇچاق- قۇچاق گۇللەرنى تېرىپ «بۇ
بىزنىڭ كۆڭلىمىز» دەپ ئاشپەزلەرگە تۇتاتتى. ئاشپەزلەر هەشقالللا دېيىشىپ
گۇللەرنى ئېلىپ ئىككى تالنى قۇلىقىغا قىسىۋالاتتى- دە، شورپا ئۇسۇشقا
باشلايتتى.

كوماندىر- جەڭچىلەر مەززىلىك گۆش بىلەن شورپىنى راهەتلىنىپ ئىـ
چىشتى. تاماقتىن كېيىن توغراسۇنىڭ سۇيىگە چۇشۇشتى. ئۇلار سۇنىڭ
چوڭقۇرراق يەرلىرىگە بېرىپ، باش چۆكۈرۇشەتتى. بىر- بىرىنى سۇغا بېسـ
شاتتى، بىر- بىرىنىڭ كىيىمىنى ئېلىپ قېچىشاتتى. جەڭچىلەرنىڭ بۇ خىل خۇـ
شاللىقىغا ماسلىشىپ مەنمۇ سۇنىڭ باش تەرىپىگە بېرىپ چۆمۈلۈشكە باشلىـ
دىم. ئېهتىمالىم قىرىق مىنۇتتەك يۇيۇندۇم بولغاي، بەدەننى قۇرۇتۇش ئۇچۇن
ئاپتاپتا قاقلىنىپ چۆپ ئۇستىدە ئولتۇردۇم. گىمناستيۇركامنى كىيىشتىن ئاۋـ
ۋال ئۇنى قاقتىم، شۇ چاغدا گىمناستيۇركىنىڭ يانچۇقىدىن قىرىنداش چۇـ
شۇپ كەتتى. مەن ئېڭىشىپ قىرىنداشنى يەردىن ئېلىپ گىمناستيۇركا يانچۇقىـ
نىڭ تۇگمىسىنى يېشىپ تۇرۇپ قىرىنداشنى سالماقچى بولغاندا، قولۇمغا بىر
نەرسە ئۇرۇلدى. بۇنى دەرهال قولۇمغا ئېلىپ قارىغانىدىم. تۇمارچە قاتلانـ

غان بىر پارچە خەتنى كۆردۈم. بۇ خەتنى قولۇمدا تۇتقاچ تۇرۇپ قالدىم. ئاندىن خەتنى قاتلاقلىرىنى بۇزۇۋەتمەي ئاۋايلاپ ئاچتىم، بۇ ۋاقىتتا ئېنىم شۈركۈنۈپ كەتتى. بۇ خەت جەڭ ئۇرۇشىدا يارىدار بولۇپ قۇربان بولغان جەڭچى ئابدۇللامنىڭ ئۆز ئانىسىغا يازغان خېتى ئىدى. ئابدۇللام بۇ خەتنى پولك دوختۇرخانىسىدا ئېغىر يارىلىنىپ ياتقاندا يوقلاپ بارسام، ئانىسىغا يەتكۈزۈپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ ماڭا تاپشۇرغانىدى. خەتتە مۇنداق يېزىلغان:

«مەن ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك بولغان مېھرىبان ئانا، سېنى سېغىنغىنىمنى تىلغا ئالسام قېشىڭغا ھازىرلا قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ بارغۇم كېلىدۇ. لېكىن بىز دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىمىز، خەلقنىڭ دۈشمىنىنى يوقىتىپ، خەلقنى ئازاد قىلماي تۇرۇپ، ئەلۋەتتە بارالمايمىز. جېنىم ئانا، سېنى يالغۇز تاشلاپ قويدۇم، كۆزلىرىمدىن ئۇچۇپ كەتتىڭ، سېنىڭ ماڭا ئېسىلىپ يىغلاپ، باشلىرىمنى سىلاپ باتۇر بول قوزام، مەن يالغۇز ئەمەس، كۆپچىلىك بىلەن بىرگە، دەپ سۆيۈپ ئۇزاتقىنىڭ كۆز ئالدىمدىن نېرى كەتمەيدۇ. ئانا، مەن بىرنەچچە سەپداشلىرىم بىلەن ئەتە دۈشمەن پوتىيىنى پارتلىتىشقا بارىمەن. جېنىم ئانا، ئۇرۇش دېگەن يا ئۆلۈم- يا كۆرۈم، ئۇرۇش دېگەن قان تۆكۈش، بىزنى چۈشىنىسەن. ئەگەر قايتىپ كېلەلمىسەم، ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ، كۆكسۈڭنى چاك ئېتىپ، چاچلىرىڭنى يۇلۇپ يىغلىما، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. جېنىم ئانا، مەن ئۆلۈپ كەتسەم سەن ئارزۇلىغاندەك باتۇرلۇق بىلەن ئۆلىمەن. بۇ مەن ئۈچۈن بەخت، ئەلۋەتتە. كۆڭلۈڭنى بۇزما. ساڭا ئاتاپ بىرنەچچە كۇپلېت شېئىر يازغانىدىم. بۇ بەلكىم ھاياتىمنىڭ ئاخىرىدىكى يۈرەك سۆزلىرىم بولۇپ قالار، بۇ شېئىرىم ساڭا تەسەللى بولۇپ قالار:

ئانجان يادىمدا بار،
تىنماي ئازاب چەككەنلىرىڭ.
كېچىلەردە ئۇخلىماي،
ئاق سۈت بېرىپ باققانلىرىڭ.

ئون سەككىز ياشمىغىچە ،
شەربەت بېرىپ باقتىڭ مېنى .
رازى بولغىن جان ئانا ،
ئەمدى كۆرەلمەيسەن مېنى .

چۈنكى مەن دۈشمەن بىلەن ،
مەيداندا جەڭ قىلغانىدىم .
كۆپلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ،
كۆكرەككە ئوق يېگەنىدىم .

يىغلىماڭ جانىم ئانا ،
هەر جايدا باردۇر بىر ئۆلۈم .
چۈنكى ئىچىلماي تۇزىدى ،
ئون گۈلۈمدىن بىر گۈلۈم .

خەير خوش ئانا ، ئۆلۈپ كەتسەم بۇ خېتىم ساڭا بىر ئۆمۈر تەسەللى . هايات قالسام ، ساق- سالامەت كۆرۈشەرمىز ، ئەمما ، مەن ئوغۇللۇق بۇرچۇمنى جەزمەن ئادا قىلىمەن . ئانا ، بۈگۈن چۈشۈم بۇزۇلۇپ قاپتۇ . چۈشۈمدە دادام چاقىرغۇدەك ، يۈگۈرۈپلا چىقسام ، قولۇمدىن يېتىلەپ قاراڭغۇ بىر تار كوچىغا ئەكەتتى . هاياتىمنىڭ ئەڭ ئاخىرىسىدا خەت ئارقىلىق سىزنىڭ مېھىر - شەپقەت يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىڭگە سۆيۈپ ،

خەت يازغۇچى ئوغلۇڭ ئابدۇللام
1945 - يىلى 7 - ئاي . »

مېنىڭ بۇ خەتنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرىم ئىختىيارسىز هالدا تىترەپ كەتكەندى . مەن چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتتىم - دە ، يانچۇقۇمدىن قول ياغلىقىمنى ئېلىپ كۆزلىرىمدىكى ياشنى سۈرتتۈم . خەتنى يەنە ئۆز پېتىچىلا قاتلاپ مەي-

دە يانچۇقۇمغا سالدىم-دە: «مەن چوقۇم بۇ خەتنى ئابدۇللامنىڭ ئانىسىنى تېپىپ ئۆز قولىغا تاپشۇرىمەن» دېدىم ئۆز-ئۆزۈمگە، ئاندىن ئولتۇرۇپ بىر ئورام موخوركىنى چەكتىم. شۇئان خىيالىم ئالىلقاياقلارغا كەتكەنىدى. كۆزلىرىم بىر نۇقتىغا تىكىلگەن ھالدا مۇنۇ ئويلارغا كەتكەنىدى. بىز ئۇنى جىڭ ئۇرۇشىدا قۇربان بولغانلار قاتارىدا يۇقىرىغا مەلۇم قىلغانىدۇق. ئابدۇللامنىڭ ئانىسى خەۋەر تاپقان بولغىيتتىمۇ، ئاڭلىغان بولسا قانچە ئاھەرياد ئۇرۇپ يىغلىغاندۇ، مەن ئەمدى ئابدۇللامنىڭ ئانىسىغا يازغان خېتىنى ئاپىرىپ بېرىمەن. ئۇ ئانا مېنىڭ بوينۇمغا ئېسىلىپ يىغلايدۇ. بالام قېنى، مېنىڭ قوزام قېنى، ئۇ نېمىشقا سىز بىلەن بىللە قايتىپ كەلمىدى دەيدۇ، مۆرلىرىمگە ئۇرۇپ، كۆزلىرىمگە تەلمۈرۈپ يالۋۇرۇپ تۇرۇپ بالىسىنى سورايدۇ. بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىگە قانداقمۇ بەرداشلىق بەرگىلى، نېمە دەپ تەسەللى بەرگىلى بولار؟ ئەي بىچارە ئانا، راست ئۇ سېنىڭ باغرىڭنى يېرىپ تۇغۇلغان پەرزەنتىڭ ئەمەسمىدى... بۇلارنى ئويلاپ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئازابلىق بىر ھېسسىيات چىرمىۋالغانىدى. قاياقتىندۇر مېنى ئىزدەپ كەلگەن جەڭچىنىڭ: «ھۆرمەتلىك شتاب باشلىقى، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ» دېگەن جاراڭلىق ئاۋازى مېنىڭ چىگىش ۋە ئازابلىق خىيالىمنى بۇزۇۋەتتى. مەن ئېسىمنى يىغىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم. جەڭچى:

— مەن سىزنى باياتىن ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى...، — دېدى.

مەن كۆڭلۈمدىكى بىئاراملىقنى يوقىتىش ئۈچۈن جەڭچىنىڭ مۆرىسىگە مېھرىبانلىق بىلەن يېنىككىنە بىر ئۇرۇپ قويدۇم-دە، ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ كەتتىم.

كوماندىرلار بىر مۇھىم ئىش بىلەن خېلىدىن بېرى مېنى ساقلاپ تۇرغانكەن. مەن كېلىشىمگىلا روتا بويىچە ئۇيۇشتۇرغان چېلىشىش مۇسابىقىسى باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ھەربىر روتىدىن تاللانغان چېلىشچىلار چېلىشقا چۈشتى. چېلىشىش ناھايىتى قىزىپ كەتتى. ئاخىرىدا ئىككىنچى باتالىئون بىرىنچى، بىرىنچى باتالىئون ئىككىنچى، ئۈچىنچى باتالىئون ئۈچىنچىلىكنى ئالدى. شەخسلەردىن ئىككىنچى باتالىئون تۆتىنچى روتا جەڭچىسى قادىر

مەمەت بىرىنچى ، بىرىنچى باتالىئون ئۈچىنچى روتا جەڭچىسى تۇرسۇنجان
ئىككىنچى ، ئۈچىنچى باتالىئون يەتتىنچى روتا جەڭچىسى ئابدۇللا ئۈچىنچى
بولۇپ باھالاندى .

— تاللانغان پالۋانلار بىلەن چېلىشىدىغانلار بارمۇ ؟— دەپ باشقۇر-
غۇچى ۋارقىرىغاندا ، چەتتە تاماشا كۆرۈپ تۇرغان كوماندىرلاردىن ئەبەي-
دۇللام ئۆزىنى تۇتالماي :

— مانا مەن چۈشەي ،— دەپلا مەيدانغا كىردى . تاللانغان پالۋان
جەڭچىلەر :

— بىز كوماندىرلار بىلەن چېلىشمايلى ، ھۆرمەتسىزلىك بولىدۇ ،— دەپ
تۇرۇۋالدى . ئاخىرى پولك باشلىقلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئەبەيدۇللام بى-
رىنچىلىكنى ئالغانلار بىلەن چېلىشىپ ، بۇ ياش پالۋانلارنى يېڭىۋالدى .
بىردىنلا مەيدان ئىچىدە گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ۋە ھۇررا دەپ ۋارقى-
راشقان ئاۋازلار ياڭراپ كەتتى .

پولك شتابى ئەتراپىدا ، ئوفىتسېر- جەڭچىلەر يىغىلغان يەردە ئەبەي
ئاكا ئىسكىرىپكىنى قانداقتۇر بىر مۇڭلۇق كۈيگە چېلىۋاتاتتى . ئەتراپتا جىم-
جىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كوماندىر- جەڭچىلەر كۆزلىرى-
نى ئۇنىڭ چېھرە قوللىرىدىن ئۈزمەي ، چوڭقۇر خىياللارغا كەتكەنىدى . بىر-
دىنلا ئىسكىرىپكا لەرزان ئويغۇر ناخشىلىرىغا كۆچتى . كۆپچىلىك ھەممىسى
ناخشىغا قوشۇلدى . مەيدان ئىچىدە تۇرداخۇن ئاكا بۆكىنى قىرلاپ قويۇپ ،
ئۇسسۇلغا چۈشتى . تۇرداخۇن ئاكا مەيداننى بىرنەچچە پىرقىراپ كېلىپ ،
مېنى ئۇسسۇلغا تارتتى . مەن ئۇسسۇل بىلمەيتتىم . پۇتۇم كەلسىمۇ قولۇم
كەلمەيتتى . تۇرداخۇن ئاكىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ئۇسسۇلغا چۈشتۇم . ئەبەي
ئاكا دەرھاللا ئىسكىرىپكىنى رۇسچە ئادىنوشكىغا ئۆزگەرتىۋەتتى . مەن ئادى-
نوشكىنى بىرقەدەر ياخشى ئوينايتتىم . بىردەم ئادىنوشكا ئوينىغاندىن كېيىن
مۇزىكا ۋالسقا ئۆزگىرىپ كەتتى . مەن دەرھال بىر كوماندىرنىڭ ئالدىغا كې-
لىپ تانسىغا تارتتىم- دە ، ئىككىمىز قۇچاقلىشىپ ۋالس ئوينىدۇق . تۇردا-

خۇن ئاكا ھەيرانلىقتا بىردەم كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ قاراپ كەتتى- دە، ئاندىن:

— تووۋا خۇدايىم، سىلى ئۇسسۇلنى باشقىلارنى قۇچاقلاپ ئوينايدىكەنلا- ھە؟ باشتىلا مېنى قۇچاقلاپ ئوينىغان بولسىلا، خۇش بولۇپ كېتەتتىم ئەمەسمۇ، — دېيىشىگىلا مەيداننى بىردىنلا كۈلكە ساداسى قاپلاپ كەتتى. مەنمۇ قاتتىق كۈلۈپ كەتتىم- دە، قىزىقچىلىق قىلىپ تۇرداخۇن ئاكىنى مەيدانغا چۈشۈردۈم، تۇرداخۇن ئـا تانسا بىلمىگەچكە بىردەم سۆرەلدى- دە، ئاندىن:

— بولدى، بولدى، مەن ئۆزۈمنىڭ دوپپامنى قىرلىغىنىم ياخشى ئىكەن، — دەپ مەيداندىن قېچىپ چىقىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن مەيداندا يەنە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

كوماندىر- جەڭچىلەر ئەبەي ئاكىنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئۇ خۇش خۇي، چاقچاقچى، رۇس تىلىنى مۇكەممەل سۆزلەيدىغان ئادەم ئىدى. ئاق كۆڭۈل بۇ ئادەم مۇڭلۇق، سۇنۇق كۆڭۈللەرگە جۇشقۇن، شوخ، نازۇك ساز- ناخشىلىرى بىلەن ئارامبەخش ئېتەتتى. مانا بۈگۈن پۈتۈن يايلاق بايرام خۇشاللىقىغا چۆمگەنىدى. جەڭچىلەرنىڭ چىرايىدىن خۇشاللىق، روھىي كەيپىياتىدىكى جۇشقۇنلۇق ئۇلارنى ئىككى يېرىم يىللىق ھەربىي تۇرمۇشى بىلەن پىيادە بېسىپ كېلىۋاتقان سەپەر ھاردۇقىنى ئۇنتۇلدۇردى. شۇنداق قىلىپ بۈگۈنكى دەم ئېلىش ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ئۆتتى. جەڭچىلەر بۈگۈنكى شادلىقنىڭ كەيپىدىن مەست بولغان ھالدا تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

تاڭ ئاتتى. ھاۋا بىرئاز بۇلۇتلۇق ئىدى. ئەتىگەن شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن كۈننىڭ شەپەق نۇرلىرى بۇلۇتلار ئارىسىدىن بىلىنەر- بىلىنمەس غۇۋا كۆرۈنۈپ قالاتتى. ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ چۆپ ئۈستىدە ماڭسىڭىز، گۈل ۋە چۆپلەردىكى شەبنەم تامچىلىرى پۇتلىرىڭىزنى ھۆل قىلىۋېتەتتى. بۇ مەرۋايىتتەك شەبنەم تامچىلىرى ئادەمنىڭ تەبىئەتنىڭ سېھرىي كۈچىگە بولغان زوقىنى قوزغايتتى.

مانا بىردىنلا ھاۋا تۇتۇلۇشقا باشلىدى. يامغۇر قاتتىق يېغىپ كەتسە،
بۇ ئوچۇقچىلىق يايلاقتا جەڭچىلەر قانداق قىلار؟ نېمە بىلەن پاناھلىنار؟ كې-
يىملىرى ھۆل بولۇپ كەتسە، قانداق قىلارمىز دەپ، كوماندىرلار ئۆز كۆڭلى-
دە ئەندىشە قىلىشىۋاتاتتى. بۇ ئەھۋالنى پولك باشلىقلىرى ئۇققاندىن كېيىن،
مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزمخان كادىرلارغا تەربىيە بېرىپ مۇنداق دې-
دى:
— يولداشلار، سىلەر ئېيتقاندەك يامغۇر قاتتىق ياغسا، تالادا يېتىش
قىيىن، ھەربىر روتىنىڭ ئاشخانىسىدىن باشقا چېدىر يوق، لېكىن غەيرەت
قىلايلى، سەپىرىمىزمۇ ئاز قالدى. شۇنچە جاپا - مۇشەققەت، قىيىنچىلىقلار-
نى يېڭىپ، بۇ يايلاققا يېتىپ كەلدۇق، بۇ، يايلاقتا ياغقان يازنىڭ يامغۇ-
رى بىزنىڭ غەيرىتىمىزنى سۇندۇرالمايدۇ، — دەپ سۆزلىگەندىن كېيىن كا-
دىرلارنىڭ ئەندىشىسىمۇ كىچىككىنە بېسىققاندەك، كۆڭلى تەسەللى تاپقان-
دەك بولدى.
چۈشكە يېقىن سىم - سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. بىردىنلا يەر - جا-
ھاننى تىترىتىپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، يامغۇر تېخىمۇ ئىتتىكلەپ
راسا قۇيۇۋەتتى. جەڭچىلەر يېپىنچىلىرىنى بېشىغا ئارتىپ، مىلتىقلارنى بىر-
بىرىگە گىرەلەشتۈرۈپ، ئۈستىگە چاپانلىرىنى يېپىپ، بىر ئاز دالدىلانغان
بولسىمۇ، بۇ كار قىلمىدى. بەزى جەڭچىلەر كوماندىرلارغا دېمەيلا يارنىڭ
بويىغا بېرىپ ئۆزلىرىنى يامغۇردىن دالدىغا ئالدى. يامغۇر چۈشكىچە ئىنتا-
يىن قاتتىق ياغدى. يايلاققا خۇددى كەلكۈن كەلگەندەك چۆپلەرنىڭ ھەممى-
سىنى ياتقۇزۇۋەتكەنىدى. چۈشتىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ يامغۇر توختىدى.
جەڭچىلەر خۇددى سۇغا چۈشكەن مۈشۈكتەك بولۇشۇپ قالغانىدى.
ئورنىدىن تۇرغان جەڭچىلەر سىرتقى كىيىملىرىنى سېلىپ سىقىشىۋاتات-
تى. شۇنداق قىلىپ كەچ كىرگۈچە ھەممىسى كىيىملىرىنى سىقىۋېتىپ باشقىدىن
كىيگەن بولسىمۇ، ئىچ - ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن ھۆل بۇلارنىڭ چىرايلىرىنى
كۆكەرتىپ، تېرىلىرىنى تىكەنلەشتۈرۈۋەتتى. يامغۇرنىڭ تەسىرىدىنمۇ ئەيناۋۇر

بۇگۈن كېچە ھاۋا سالقىن بولدى. كىيىملەر ياخشى قۇرۇمىغاچقا، ئۇخلاشمۇ تەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر روتا يېقىن ئەتراپتىن ئوتۇن تېرىپ كېلىشكە بىرنەچچىدىن جەڭچى ئەۋەتتى. بۇلار بۈگۈن كېچە ئۇخلىماي، گۈلخان يېقىپ ئوت ئىسسىقىدا قاقلانماقچى بولدى. ئاخىر ھەربىر روتا خېلى نۇرغۇن قۇرۇق شاخلارنى، كۆتەكلەرنى يىغىپ، گۈلخان يېقىشتى. روتىلار بويىچە ئون نەچچە يەرگە گۈلخان يېقىلدى. گۈلخان ئەتراپىدا جەڭچىلەر كەچلىك تاماقلىرىنى يېيىشىپ، ئاندىن قاتار ئولتۇرۇپ، ئوتقا قاقلىنىپ چاپان ۋە كىيىملىرىنى قۇرۇتقاچ چاۋاك چېلىپ ناخشا ئېيتىشقا چۈشتى.

شۇنداق قىلىپ بۇ گۈلخان ئوتىدا جەڭچىلەر ئۆزلىرى ئوبدان ئىسسىنىپ، كىيىم- كېچەكلىرىنى قۇرۇتۇپ، ئاندىن خاتىرجەم ئۇخلاشتى. گۈلخاننىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى يايلاقنى ئاجايىپ بىر گۈزەل تۈسكە كىرگۈزۈۋەتكەنىدى. يىراقتىن قارىغان كىشى خۇددى چوچەكلەردىكى كېچىسى كۆرۈنگەن ئوت يالقۇنىنى ئىختىيارسىز ئەسلەيتتى.

بىردەمدىلا ئەتراپ جىمىپ، ھەممە ئادەم قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇلار تاڭ سەھەرنىڭ ئەڭ شېرىن ئۇيقۇسىنىمۇ قېنىپ ئۇخلىدى. تاڭ ئېتىپ كۈن چىققاندىن كېيىن، روتىلاردا ئورۇندىن تۇرۇش سىگنالى چېلىنغاندىن كېيىن، جەڭچىلەر ئورنىدىن تۇرۇشتى. ئەتراپتىن يامغۇردىن كېيىنكى يايلاق گۈللىرىنىڭ خۇش بۇي ھىدى كېلىپ تۇراتتى. كۈن شۇنداق ئوچۇق، شۇنداق قىزىرىپ چىقتىكى، پۈتۈن كائىنات قىزىل نۇرغا پۈركىنىۋاتقاندەك تۈسكە كىرگەنىدى. جەڭچىلەر يۈز- كۆزلىرىنى تاغنىڭ زۇمرەتتەك سۈزۈك، پاكىز سۈيىدە يۇيۇشۇپ چايغا ئولتۇرۇشتى. چايدىن كېيىن يول يۈرۈش بۇيرۇقى بېرىلدى. ھەممە روتىلار سەپ- سەپكە تىزىلىپ تەييارلىنىپ تۇرغانىدى. تۇيۇقسىزلا ئالتىنچى روتا كوماندىرى دوكلات قىلىپ ئۈچ جەڭچىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتتى. مەن روتا كوماندىرىدىن دەرھال سورىدىم:

— ئاخشام تولۇقمىدى؟

روتا كوماندىرى دەرھال:

— ئاخشام يوقلما قىلالمىغانىدۇق. چۈنكى جەڭچىلەر يامغۇردا ھۆل بولۇپ ھېچكىم دىققەت قىلماپتۇ. بەزىلەر بۇ ئۈچ جەڭچى يامغۇردىن كېيىنلا كۆرۈنمىگەن، دەيدۇ. بىز باشقا روتىلارغا بارغان ئوخشايدۇ دەپتۇق، ئاخشام ھەممىمىز ئۆز ھەلەكچىلىكىمىز بىلەن بولۇپ ئۇخلاپ كېتىپتۇق— دېدى.

مەن دەرھال:

— ئىنقىلاك، يامغۇردىن بۇرۇن كۆرگەنلەر بارمىكىن،— دېدىم. روتا كوماندىرى يۈگۈرۈپ ئۆز روتىسىغا كەتتى- دە، تېزلا قايتىپ كېلىپ:

— تۈنۈگۈن يامغۇر قاتتىق يېغىشقا باشلىغاندا، ئۇلارنىڭ يار تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى غىل- پال كۆرگەنلەر بار ئىكەن،— دېدى. مەن دەرھال ئۇلارنى ئىزدەشنى بۇيرۇدۇم. مەنمۇ ئاۋۋال يار تەرەپكە قاراپ يۈگۈردۈم. لېكىن يار ئەتراپىدا ھېچقانداق ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى. مەن كۆپچىلىككە:

— قالايمىقان يۈگۈرمەي، ئىزنىغا سەپسېلىڭلار،— دېگەنىدىم. ئىزلىگۈچىلەر ئۈچ جەڭچىنىڭ يار بويىدىكى ئىزى ئاخشامقى يامغۇردا ئۆرۈلۈپ چۈشكەن يارنىڭ يېنىغا كېلىپ يىتىپ كەتكەنلىكىنى بايقاشتى.

مەن روتا كوماندىرىغا:

— ئاۋايلاپ توپىنى تاشلاڭلار،— دېدىم. تۇرۇپلا ئېسەنگۈم كەلمەيتتى. چۈنكى شۇنچە ئۆرۈشلاردىن، ئۇزۇن سەپەرلەردىن ساق كېلىپ بۇ يەردە .... ئۈنگغىچە كولاۋاتقانلار:

— شتاب باشلىقى، بۇلارنى يار بېسىۋاپتۇ. مانا بىرىنىڭ پۇتى كۆرۈندى،— دەپ ۋارقىرىدى. ئاستا- ئاستا ئۈچ جەڭچىنىڭ جەستى يارنىڭ توپا ئاستىدىن قېزىۋېلىندى.

تۈنۈگۈنكى يامغۇردا بۇ ئۈچ جەڭچى ھېچكىمگە گەپ قىلماي، مۇشۇ يارنىڭ لېۋىدە يامغۇردىن پاناھلانماقچى بولۇپ ئولتۇرغان، يامغۇر قاتتىق يېغىش بىلەن ھېلىقى يارنىڭ ئازراق دەز كەتكەن يېرى بولسا كېرەك، يامغۇر سۈيىنىڭ شارقىراپ كىرىشى بىلەن ھېلىقى يېرىق ئاستا- ئاستا كېڭىيىپ جەڭ-

چىلەرنى بىسۋالغان. بۇ ئۆچىنىڭ بىشى بىر يەردىلا بولۇپ، ئۆچىلىسى ئولتۇرغان پىتى جان ئۈزگەنىكەن.

مەن بۇ ئۈچ جەڭچىنىڭ ئىچىنىشلىق جەسەت ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ۋۇجۇدۇمنى قانداقتۇر بىر تىترەك بىسىپ، كۆزلىرىمدىن ئىختىيارسىز هالدا ياش تۆكۈلدى. كۆزلىرىمدىن بۇلدۇقلاپ ياش تۆكۈلگەن هالدا جەسەتلەرنىڭ يېنىغا باردىم- دە، ئۇلارنىڭ ئىچىلىپ قالغان كۆزلىرىنى قولۇم بىلەن ئاستا سىلاپ يۇمدۇرۇپ قويدۇم. ئاندىن ئەتراپىمدا ئولىشىپ تۇرغان كۆپچىلىككە قاراپ:

— بۇلار ئۆز ئانا يۇرتىنىڭ گۈزەل يايلاقلىرىنى قىيالماپتۇ. ئەلھۆكمىلىللا!— دەپ قويدۇم- دە، بىرىپ بۇ ئۈچ جەڭچىنىڭ ئەھۋالىنى مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزەمخانغا مەلۇم قىلدىم. پولك باشلىقلىرى مەسلىھەتلىشىپ، بۇ ئۈچ نەپەر جەڭچىنىڭ جەسىتىنى مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلايلى دىيىشتى. بىردەمدىلا يەرلىكلەر كولىنىپ ئۇلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈردۇق- دە، شۇ يەرگە دەپنە قىلدۇق ھەمدە ئۈستىگە يوغان بىر تاشنى خاتىرە بەلگە قىلىپ تىكلەپ قويدۇق.

بۇ ئەھۋال پۈتۈن پولكتىكى كوماندىر- جەڭچىلەر ئۈچۈن بەخت ئىچىدىكى بەختسىزلىك ئىدى. ئۆز روتىسىدىكى جەڭچىلەر تاغ گۈللىرىدىن گۈل چەمبىرەك ياساپ، بۇ ئۈچ جەڭچىنىڭ قەبرىسىگە قويۇپ قويدى. مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزەمخان كۆپچىلىككە قاراپ مۇنداق دىدى:

— بۇ ئۈچ سەپدىشىمىز ياخشى يولداشلاردىن ئىدى. غۇلجىنىڭ يىزىلىرىدىن يالىڭاياغ قىچىپ چىقىپ، بىزنىڭ ئىنقىلابىي سېپىمىزگە قوشۇلغانىدى. بۇلار ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆڭلىگە پۈككەن. ئۇ بولسىمۇ ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن خەلق دۈشمەنلىرىنى يوقىتىپ، ئازادلىق ئۈچۈن زوراۋان كۈچلەرگە قارشى قولغا قورال تۇتۇپ جەڭ قىلغان. مۆلدۈردەك يىغىۋاتقان دۈشمەن ئوقلىرى ئىچىدە ئۆلۈمدىن قورقماي قان كېچىپ ھەرەمباغ، لياڭشاڭ بۇتخانىلىرىنى پارتىلىتىشتا، ئايرودرومدا جەڭ قىلغان، يەنسىخەي ئورمانلىرىدا،

ئاق قار ـ كۆك مۇزلاردا بىر پارچە قاتتىق ناننى تەڭ يەپ ، بىر يۇتۇم ئۇسـ
سۇزلۇقنى تەڭ ئىچىپ ، جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ ، ئۇزۇن سەپەرلەرنى پىيا ـ
دە بېسىپ ، مانا ئەمدى ئۆز يۇرتىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، — دېدى ـ
دە ، گويا گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك گەپ قىلالماي قالدى . مۇۋەقـ
قەت پولك كوماندىرى ئادەتتە سۆز قىلغاندا بىر ئاز دۇدۇقلاپ سۆز قىلغاچقا
شۇنداق بولدىمۇ ياكى كۆڭلى بۇزۇلدىمۇ ، بىرئازدىن كېيىن سۆزىنى دا ـ
ۋاملاشتۇردى ، — ئەپسۇس ، بۇ يولداشلىرىمىزدىن ۋاقتىسىز ئايرىلدۇق . ما ـ
نا قاراڭلار ، قولىمىزنى سوزساق يەتكۇدەك يەردە ھەممىمىزنى غەپلەت بېسىپـ
تۇ . بۇ يولداشلارنىڭ روھى بىزنىڭ قەلبىمىزدە مەڭگۇ ھايات . تارىخ بۇ قەبـ
رىلەرنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ ، كۆمۈۋەتمەيدۇ . بىر كۇنلەردە بىز بۇلارنىڭ
قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرىنى تارىخ بېتىدە ئوقۇيمىز ھەم ئەسلەيمىز . خەير ،
قەدىردان يولداشلىرىمىزدىن مەڭگۇ ئايرىلدۇق . ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ
غەلىبىسى بىزگە تەسەللى بولغۇسى ، — دېدى ـ دە ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ،
ئاستا كەينىگە بىرقانچە قەدەم ماڭدى . لېكىن كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ كۆز
يېشىنى توختىتىش بەك قىيىن ئىدى . بەزىلەر ھەتتا ئۈن سېلىپ يىغلىشىۋاتاتـ
تى ، مەنمۇ ئۆزۈمنى ئارانلا بېسىپ تۇردۇم . بۇ ۋاقىتتا مەن كۆپچىلىككە تە ـ
سەللى بېرىش مەزمۇنىدا بىرقانچە ئېغىز سۆزلىدىم . بۇ سۆزلەردىن كېيىن :
« ياتقان يېرىڭلار جەننەت بولسۇن ! » دەپ قايتتۇق . بۇ ئۇنتۇلماس ئۈچ
قەبرىنى ھېچكىم تاشلاپ كېتىشنى خالىمايۋاتاتتى ، بۇ ئەھۋال ھەممىمىز ئۇ ـ
چۇن ئەڭ ئېغىر يوقىتىش ئىدى . شۇ ئەسنادا غۇلجا تەرەپتىن ئىككى ئاتلىق
ساقچى ئات چاپتۇرۇپ كەلدى . ئۇلار يول ئۇستىدە تۇرغان بىرىنچى باتالـ
ئون كوماندىرىدىن :

— پولك باشلىقلىرى قەيەردە تۇرىدۇ ؟ — دەپ سورىدى . كومبات
پولك باشلىقلىرى تۇرغان يەرنى قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىپ قويـ
دى . ئۇلار پولك باشلىقلىرى تۇرغان يەرگە كېلىپ ئاتتىن چۈشتى . مۇۋەققەت
پولك كوماندىرى مەزمەخان ئۇلارغا قاراپ :

— سىلەر نېمە ئادەم؟— دەپ سورىدى. ساقچىلار:

— بىز غۇلجىدىن ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەن ئىككى مىڭغا يېقىن گومىنـ
داڭ ئەسىرلىرىنى ئون بىر ماددىلىق بىتىم بويىچە گومىنداڭ دائىرىلىرىگە ئۆتـ
كۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن ھەيدەپ كېلىۋاتىمىز. يولىمىز بىر ئىكەن. مۇشۇ يەرـ
دىن ھەيدەپ ئۆتسەك، جەڭچىلەر غەزەپلىنىپ بىرەر ئىش چىقىرىپ قويارمىكىن
دەپ ئەنسىرەپ، سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغا مەسلىھەت ئېلىش ئۈچۈن
كەلدۇق، — دېدى. مەزەمخان قانداق قىلساق بولىدۇ دېگەندەك ماڭا قارىـ
دى. مەن:

— سىلەرنىڭ ئالدىن كېلىپ ئالاقىلەشكىنىڭلار ئوبدان بوپتۇ. بىزنىڭ
جەڭچىلەر يىگىرمە نەچچە كۈن جاپالىق يول يۈردى. جەڭچىلەرنىڭ تاپانلىرى
قاپىرىپ، ئاياغ كىيىملىرى يىرتىلىپ، پۇتلىرى يارا بولۇپ كەتتى. شۇنداق
بولسىمۇ يىرتىلغان ئاياغلىرىنى ياماپ سەپەرنى داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.
جەڭچىلەرنىڭ كىيىم-كېچەكلىرىمۇ يىرتىلىپ كەتتى. بۇ ئەھۋالدا ئەسىرلەرگە
ئاپئاق كەلمىسكادىن ئىشتان-چاپان، يېڭى ئاياغلارنى كىيگۈزۈپ، جەڭچىـ
لەرنىڭ كۆز ئالدىدىن ھەيدەپ ئۆتسەڭلار، ئەلۋەتتە، ئۇرۇش قىلىپ قان
تۆككەن، قۇربان بەرگەن جەڭچىلەر غەزىپىنى باسالماي، قولىدىكى قورالـ
دىن ئەسىرلەرگە ئوق چىقىرىپ قويۇشى مۇمكىن. ئەگەر بۇنداق ئەھۋال يۈز
بېرىپ قالسا، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئەخمەت ئەپەندىلەرنى يەرگە قارىتىپ
قويىمىز. شۇڭا بۇنداق ئېھتىمالدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سىلەر ھازىر قايتىپ
بېرىپ ئەسىرلەرنى ئاۋۇ كۆرۈنگەن تاغ ئارقىسىدىكى تۈيۈق سايغا ئاپىرىپ
دەم ئالدۇرۇپ تۇرۇڭلار. بىزنىڭ پولك ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن
سىلەر ئۆز يولۇڭلار بىلەن ماڭغىنىڭلار تۈزۈك، — دېدىم. مۇۋەققەت پولك
كوماندىرى مەزەمخان شۇنداق قىلىڭلار دەپ ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويدى.
شۇنىڭ بىلەن بىرگە بىزگە يول باشلاپ كەلگەن تۇرداخۇن ئاكىغا بىر ئات بېـ
رىپ قىسىم نامىدىن رەھمەت ئېيتىپ، ساقچىلار بىلەن بىللە ئەسىرلەرنى ھەيـ
دەپ جىڭغا — ئۆيگە قايتىڭ، دەپ يولغا سېلىپ قويدۇق. بەزى جەڭچىلەر

ئەسىرلەرنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان خەۋەرنى ئاڭلاپ قېلىپ، ئابدۇرېھىم (بولشېۋىك)، ئوسمان (ياڭدۇزا)، ئابدۇل (توڭگۇز) لار بۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ راسا ئەدىبىنى بېرەيلى، دەپ يېڭىدىكىلەرنىمۇ ھەرىكەتلەندۈرۈپ، پىلىموتلىرىغا ئوق سالغانلىقىدىن تېزلا خەۋەر تاپتىم. ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— سىلەر پەيلىڭلاردىن يېنىڭلار، ئەگەر بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ئىش چىقىپ، ئۇن بىر ياشمىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىنسا، پۈتۈن ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ ئىناۋىتىگە تەسىر يېتىدۇ. ئۆز ھېسسىياتىڭلار بويىچە ئىش قىلماي، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىڭلار، — دېدىم. ئابدۇرېھىم (بولشېۋىك) دەرھاللا:

— ھۆرمەتلىك باشلىق، بىزنىڭ گومىنداڭغا ئەسىرگە چۈشكەن ئەسكەرلىرىمىزنى ئۇلارمۇ قايتۇرۇپ بېرەمدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— قايتۇرۇپ بېرىشى مۇمكىن، ئۇن بىر ياشمىگە شۇنداق يېزىلغان، — دېدىم مەن. باشقىلار تەڭلا:

— نېمىنى قايتۇرىدۇ؟ ئۇ جاللاتلار ئاللىقاچان بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغاندۇ، — دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ مەن ئۇلارغا ئوبدان تەربىيە بېرىپ بېسىقتۇرۇپ قايتىپ كەتتىم.

چۈشتىن كېيىن پولك يولغا چىقتى. لېكىن جەڭچىلەرنىڭ كۆڭلى ئارامىدا ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ مەيلىچە بولسا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى قىلىچ بىلەن نەچچە يۈز پارچە قىلىۋەتسىمۇ ئۆچى چىقمايتتى. «ئەپسۇس، بۇ باشلىقلارنىڭ سىياسەت دەپ ئادەمنى تۇسۇپ قويۇۋاتقىنى» دەپ تىت-تىت بولۇۋاتاتتى. ئابدۇرېھىم (بولشېۋىك) ۋە نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ كۆزى يولنىڭ چېتىدە ئىدى. ھەي، ئۇلار بىر يەردىن چىقىپ قالسا ئىدى، دەپ ئۇياق-بۇياققا تەقەززالىق بىلەن قاراپ قوياتتى.

ئەسىرلەرنى تۈيۈق سايدا توختىتىپ تۇرغاچقا، يولدا ھېچقانداق ئەسىرلەرنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. پولك توغراسۇ يايلىقىدىن غەربكە قاراپ ئىلگىرىلەپ، يېرىم كېچىدە ھازىرقى غۇلجا ناھىيە ئالتۇن كان ئەتراپىغا كېلىپ قونالغۇچى بولدى. ئىككى تاغنىڭ ئارىسى تاشلىق ساي، سائىنىڭ ئوت-

تۈرىسىدىن بىر ئېرىق تاغ سۈيى ئېقىپ ئۆتەتتى. سۇ تاشتىن- تاشقا ئۇرۇلۇپ، ھەيۋەت بىلەن شارقىراپ ئېقىپ تۇراتتى. تاغنىڭ يان ئارىلىرىدا ئىپتىدائىي قارىياغاچلىق بولۇپ، ئاندا- ساندا چارۋىچىلارنىڭ تام ئۆيلىرى كۆزگە چېلىقىپ قالاتتى. روتىلار دەرھال قارىياغاچلىققا ئورۇنلاشتى.

پەنجىم خەلقىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى قارشى ئېلىشى

بۈگۈن كېچە خۇشاللىقىدىن ھېچكىمنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. بەزىلەر ئۆزئارا پاراڭلىشاتتى، بەزىلەر تاماكا چېكەتتى، بەزىلەر ئۇخلاش ئۈچۈن ياتقان بولسىمۇ، ئۇياق- بۇياققا ئۆرۈلۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. چۈنكى ئۇلار ئەتە غۇلجىغا يېتىپ باراتتى.

سۈبھى كۆتۈرۈلۈشى بىلەنلا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ھەممىسىنىڭ چىرايىدا بەخت كۈلكىسى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. بۈگۈن غۇلجىغا يېتىپ بارىمىز. ئاتا- ئانا، خوتۇن- بالىلىرىمىز بىلەن كۆرۈشىمىز، دەپ ئالدىرىشىۋاتاتتى. بۇنداق خۇشاللىقتا قورساقنىڭ ئاچقىنىمۇ بىلىنمەي قالىدىكەن. ئەتىگەندە ھېچكىمنىڭ چاي ئىچكۈسى كەلمىدى، ھېچكىمنىڭ گېلىدىن تاماقمۇ ئۆتمەيتتى.

بۇلار ئۈچۈن ۋاقىت نىھايەت سوزۇلۇپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى. دەل سائەت سەككىزدە پولك سەپ بولۇپ يولغا چىقىشقا تەييارلاندى. مېڭىش ئالدىدا مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزمەخان پۈتۈن پولكقا تۆۋەندىكى مەزمۇندا سۆز قىلدى:

— يولداشلار، بىز بۈگۈن كەچكە يېقىن غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ بارىمىز. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا يولدا قارىياغاچ مازاردا بەزى يولداشلارنىڭ ئاتا- ئانىسى ياكى ئائىلىسىدىكىلىرى قارشى ئېلىشقا چىققان بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپلا، سەپكە قايتىپ مېڭىشى كېرەك. بولۇپمۇ پەنجىم يېزىسىغا كىرگەندە، خەلقلەر ئۆز ئىختىيارى بويىچە سەپ تارتىپ ئۆز

پەرزەنتلىرىنى قارشى ئېلىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن يول يۈرگەندە، خەلق
بىلەن كۆرۈشكەندە قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، قول ئىشارىتى ئارقىلىق ئۆ-
زۈڭلارنىڭ رەھمىتىنى بىلدۈرۈڭلار. ئەگەر مېۋە-چېۋە سۇنسا، ئېغىز تېگىپ،
رەھمەت ئېيتىڭلار. پەنجىم يېزىسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بىزگە كەلگەن ئۇق-
تۇرۇشقا قارىغاندا، ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈك بېشىدا غۇلجا، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ
باشلىقلىرى بىزنىڭ پولكنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالىدىكەن. شۇڭا يول-
داشلار شۇ يەرگە بارغاندا ئىنتىزامغا قەتئىي بويسۇنۇپ، ھەربىي فورماڭلار-
نى تۈزەشتۈرۈپ، باشلىقلارغا ھۆرمەت سالىمى بېرىڭلار، — دېدى. مۇۋەق-
قەت پولك كوماندىرىنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن ئالغا يۈرۈش قوماندىسى
بېرىلدى. پۈتۈن پولك خۇشاللىق كەيپىياتى ئىچىدە ئالغا ئىلگىرىلەپ ماڭ-
دى. چۈشكە يېقىن قاراياغاچ مازىرىغا يېتىپ كېلىشى بىلەن نۇرغۇنلىغان
ئات-ھارۋىلاردا، بەزىلىرى سەھرالاردىن كەلگەن كۆتەك ھارۋىدا، بەزىلە-
رى غۇلجا شەھرىنىڭ كىرا خادىك ھارۋىلىرىدا، يەنە بەزىلەر ئاتلىق، پىيا-
دە دېگەندەك، ئوفىتسېر-جەڭچىلەرنىڭ ئاتا-ئانىلىرى، ئاياللىرى، كىچىك
باللار بولۇپ قارشى ئېلىشقا چىققانىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ دادام
كۆك بوز ئات قوشقان خادىك بىلەن قىزىم ئاسىيەنى ئېلىپ ئاياللىمۇ كەلگە-
نىكەن. مەن ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ، قىزىمنى قولۇمغا ئېلىپ سۆيدۈم-دە،
ئانىسىغا قايتۇرۇپ بېرىپ، ئەمدى سىلەر قايتىڭلار، دەپ خوشلىشىپ يەنە
پولكقا قايتىپ كەلدىم. باشقىلارنىڭمۇ ئاتا-ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈۋېلىشى
ئۈچۈن قىسىم بۇ يەردە بىر سائەت دەم ئالدى. بەزىلەر يىغلىشىپ، بەزىلەر
قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈۋاتقان. بەزىلەر باللىرىنى كۆتۈرۈپ، چوڭ بولۇپ كې-
تىپتۇ، دەپ يۈزلىرىگە سۆيۈپ، ئاجايىپ بىر داغدۇغىلىق قاينام-تاشقىنلىق
ھالەت شەكىللەندى. شۇنداق قىلىپ بىر سائەت ۋاقىتمۇ توشتى. پولك ئال-
غا قاراپ ماڭدى. قارشى ئېلىشقا چىققان ئائىلە-تاۋابىئاتلار پولكنىڭ ئار-
قىسىدىن بىللە ئەگىشىپ ماڭدى. پولك چەبدەس قەدەملەر بىلەن مېڭىپ، يۇ-
قىرى پەنجىم يېزىسىغا كىرىشى بىلەن پۈتۈن پەنجىم، تۇرپانيۈزى، ھەتتا جې-

لىلىيۈزىدىن كەلگەن نەچچە يۈز ئەر-ئايال مەھەللىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدە رەتلىك تىزىلىپ قوللىرىغا پەتنۇس، سېۋەت، تاۋاقلاردا ئۆرۈك، ئالما، شاپتۇل، ئۈزۈم، ھەر خىل مېۋىلەر، سىياھدان بىلەن تۇخۇم سۈركەپ يېقىلغان ئوخشىغان مايلىق توقاچ، تونۇر سامسىلىرى، سۈت-قايماق، تۇخۇم قاتارلىقلارنى ئەكېلىپ جەڭچىلەرگە تۇتۇشتى. ھەيۋەتلىك داقا-دۇمباقلار بىلەن «خەلق قەھرىمانلىرىنى قارشى ئالىمىز! قەھرىمانلارغا سالام» دېگەن شوئارلار ئەتراپىنى لەرزىگە سالاتتى. قىزلار جەڭچىلەرگە چۆرىسىگە تور تۇتۇلغان، ئىشلەنگەن ۋە چىرايلىق گۈللەر ئىشلەنگەن قول ياغلىقلارنى تاشلايتتى.

خەلقنىڭ مۇنداق قارشى ئېلىشىنى ھېچقانداق ئورۇن تەشكىللىمىگەن ياكى ئورۇنلاشتۇرمىغانىدى. پەقەتلا جەڭچىلەرنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان ئاۋام خەلق ئۆزلىرى ئىختىيارىي ھالدا تەشكىللىنىپ، شۇنداق داغدۇغىلىق قارشى ئېلىشى شۇ تاپتا پۈتۈن پولكنىڭ يىگىرمە نەچچە كۈن پىيادە يول مېڭىپ تارتقان جاپا-مۇشەققەتلىرىنىڭ ھاردۇقىنى ئۇنتۇلدۇرۇۋەتكەنىدى. خەلقنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى بۇنداق قارشى ئېلىشىنى كۆرگەن ئوفىتسېر-جەڭچىلەر خۇشاللىق ۋە ھاياجان ياشلىرىنى ئاران توختىتىپ مېڭىۋاتاتتى. ئۇلار مانا مۇشۇنداق ئۇلۇغ خەلق ئۈچۈن قانچىلىك قان كېچىپ، قۇربان بېرىپ، ئۇرۇش قىلساڭ، ھەرقانچە ئاق قار-كۆك مۇزلاردا يېتىپ، بەزىدە ئاچ قېلىپ، جاپا-مۇشەققەتلىك مۇساپىلەرنى باسقان بولساڭمۇ ئەرزىيدۇ دەپ ئىچىدە ئويلىشىۋاتاتتى. ھەقىقەتەن مۇشۇنداق ئۇلۇغ مېھرىبان خەلق ئۈچۈن ئۆلگەنلەرمۇ ئىنتايىن بەختلىك ئۆلۈپتۇ، دېيىشەتتى. بۇلار بۇ گەپلەرنى ئاغزىدىن چىقارمىغان بولسىمۇ، چىرايىغا قاراپلا ھەرقانداق ئادەم چۈشىنىۋالالايتتى. شۇنداق قىلىپ پولك يۇقىرى پەنجىم، تۆۋەن پەنجىملەردە باشتىن-ئاخىر خەلقنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپ ماڭدى. بەزى ئاق چاچلىق مومايلار، ئاق ساقال بوۋايلار بۇ كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن ۋە بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشۈپ، كۆزلە-

ردىن مونچاق- مونچاق ياشلىرىنى تۆكۈشۈپ دۇئا قىلىشىۋاتاتتى. بەزى ئاتا - ئانىلار، قوۋم- قېرىنداشلار ۋە بالىلار قىسىم بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ، مەدھىيە سۆزلىرىنى ئوقۇپ كېلىشىۋاتاتتى.

ئەنە شۇنداق قىزغىن قارشى ئېلىشلار ئارقىلىق جەڭچىلەر ئاقئۆستەڭگە يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى سەزمەيلا قالدى.

ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈك بېشىدا

پولك تۆۋەن پەنجىم يېزىسىدىن چىقىپ ئالغا قاراپ كېتىپ باراتتى. كۈن چۈشتىن قايرىلغان بولۇپ، ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق ھەم ئۇچۇق ئىدى. ئالدىمىزغا پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى تاقىغان، ئورۇق، ئېگىز بويلۇق بىر ياش يىگىت ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلدى. ئۇ يىگىت سالامدىن كېيىن:

— ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈك بېشىدا ۋىلايەتنىڭ باشلىقلىرى، غوجاملار قارشى ئېلىشقا چىقتى. سىلەرنى كۈتۈۋاتىدۇ، — دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزۈپ قويۇپ كەتتى.

پولك باشلىقلىرى مېڭىشنى توختىتىش قوماندىسى بەردى. پولك شتابىدىكى بەزىلەر «ئۇ كىم؟» دەپ سوراشتى. «ۋاي، بۇ ھېلىقى ھاشىر قارياغدىغۇ؟» دېيىشتى. يەنە بەزىلەر: «بۇ قايسى ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ شۇنچە ئالتۇن- كۈمۈش ئوردېنلارنى ۋە مۇنداق يۇقىرى ئۇنۋانلارنى ئالغاندۇ؟» دەيتتى. بەزىلەر: «بۇ مېداللارنى قانداق ئالاتتى. تۆرە- غوجاملارنىڭ تەخسىسنى كۆتۈرۈپ ئالمامدۇ» دېيىشەتتى. بۇ ۋاقىتتا مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزەمخان سۆزلەپ:

— كۆۋرۈك بېشىغا بارغاندا، ھەربىي فورمىنى ئوبدان تۈزەشتۈرۈپ، شەپكىلەرنى تۈز كىيىپ، قورالنى ئۈستاب بويىچە تۇتۇش لازىم. پاراتتىن ئۆتۈپ، ھۆرمەت سالىمى بېرىمىز، ئاياغلىرىمىزنى تەكشى تاشلاپ مېڭىشىمىز كېرەك، — دېدى.

جەڭچىلەر ئۆزئارا بىر ـ بىرىنىڭ ھەربىي فورمىلىرىنى ، بېشىدىكى شەپـ
كىلىرىنى تەكشۈرۈپ تۈزەشتۈردى. ئاپتومات تۇتقانلار ئاپتوماتنى ئالدىغا
ئېلىپ ، ئىككى قولى بىلەن تۇتۇشۇپ ، مىلتىق تۇتقانلار مىلتىقنى مۈرىسىگە
ئېلىپ ، پىلىموت تۇتقانلار پىلىموتنى ئوڭ قولى بىلەن تۇتۇپ ، سول قولى بىـ
لەن پىلىموت ستۇۋولىنى تۇتۇپ ، ئىككى قولىنى ئالدىغا ئېلىپ ھەيۋەتلىك قەـ
دەملەر بىلەن ماڭدى. مىنامىيوت روتىسى ئۆز مىنامىيوتلىرىنى رەتلىك كۆتۈرۈپ
ماڭدى. مانا ئەمدى ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈكىگە يېقىن كەلدۇق. ئالدىمىزدا ئاـ
دەملەر توپى كۆرۈندى. ئۇ يەردە كىچىك ماشىنىلارمۇ بار ئىدى. كالاسكا ۋە
خادىك ھارۋىلارمۇ خېلى كۆپ تۇراتتى. غۇلجىدىكى ئىدارە ، جەمئىيەت كاـ
دىرلىرى ، مىللىي ئارمىيە شتاب باشلىقلىرى ، ھەربىي ئورگان كادىرلىرىمۇ
قارشى ئېلىشقا چىققانىدى. كۆۋرۈك بېشىغا كېلىشىمىز بىلەنلا مۇۋەققەت
پولك كوماندىرى مەزەمخان ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ھېكىمبەگ غوجامغا
دوكلات قىلدى. غوجام جەڭچىلەرگە سۆز قىلدى. ئۇ ئۆز سۆزىدە :

— باللىرىم ، سىلەرنىڭ ساق ـ سالامەت قايتىپ كەلگىنىڭلارنى قارشى
ئالىمىز. سىلەر قەھرىمان ، سىلەر باتۇر ، ھەممە بايلىق سىلەرنىڭ ، سىلەر
ئەزىز جېنىڭلارنى تىكىپ ، ئىسسىق قانلارنى كېچىپ ، ئاق قار ، كۆك مۇزلاردا
دۈم يېتىپ ، دۈم قوپۇپ ، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ دۈشمەن بىلەن باـ
تۇرلارچە جەڭ قىلدىڭلار. بەزى سەپداشلىرىڭلار ئورۇشتا قۇربان بولدى.
ئۇلارنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولغاي! ئەمدى ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىـ
تىم بويىچە ماناس دەرياسى بويىدىن قايتىپ كەلدىڭلار ، بۇمۇ سىلەرنىڭ
قان تۆكۈپ قىلغان كۈرەشلىرىڭلارنىڭ نەتىجىسىدۇر. ھەممىڭلارغا رەھمەت ،—
دەپ سۆزىنى تۈگەتتى.

جەڭچىلەر قىزغىن چاۋاك چېلىشىپ ، ئۆز رازىلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ھېـ
كىمبەگ غوجامنىڭ سۆزىدىن كېيىن ، پۈتۈن پولك ھەيۋەت بىلەن ئۇزۇن سەپ
بولۇپ پاراتتىن ئۆتتى. پارات مەنپۇ (شىبە) يېتەكچىلىك قىلغان ھەربىي دۇـ
خوۋوي ئوركېستىرىنىڭ جاراڭلىق چىققان ئاۋازى پاراتتىن ئۆتۈۋاتقان جەڭچىـ

لەرنىڭ روھنى ئۇرغۇتۇۋەتكەنىدى. قارشى ئېلىشقا چىققان باشلىقلار ۋە ئاممىا قىزغىن چاۋاكلارنى چېلىپ، تەنتەنە قىلدى. ئاخىرىدا قارشى ئېلىشقا چىققان ئاخۇنۇم— دىني زاتلار دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇپ، ساق ـ سالامەت قايىتىپ كەلگەن بارلىق ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرگە ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەشتى. پولك ئاقئۆستەڭ كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ دەم ئالدى. قارشى ئېلىشقا چىققان باشلىقلار ئىچىدە مىللىي ئارمىيە شتاب باشلىقى ماۋزوروپ (ئاق رۇس)، شتاب كادىرلىرى ۋە پولكنىڭ كوماندىرلىرى قېيۇمبەگ غوجام، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار ھاشىم گۆھەرباقى، خوجىلىق باشلىقى زۇنۇن ئاكىلار بىلەن بىللە ئايرىم سالاملاشتى. ئۇلاردىن ھاردۇق سوراشتى.

مۇۋەققەت پولك كوماندىرى مەزەمخان ئەھۋالنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، مەن سۆز قىستۇرۇپ مۇنداق دېدىم:

— سىلەر بىزگە، سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغا بېرىپ، توغراسۇدا كىگىز ئۆي، چېدىر تىكىپ تۇرىمىز، دېگەنىدىڭلار، بىر توغراسۇغا كەلسەك ئۆي، چېدىرلارنىڭ قارىسىمۇ يوق. قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىپ، بىزنىڭ ئۈچ جەڭچىمىز پاناھلىنىش ئۈچۈن يار ئاستىغا كىرگەنىكەن. ئۇلارنى يار بېسىۋېلىپ ۋاقىتسىز قۇربان بولدى. بارلىق كادىر ـ جەڭچىلەر خوجىلىق باشلىقىنىڭ ۋەدىسىدە تۇرمىغىنىغا قاتتىق خاپا بولدى،— دېدىم.

قېيۇمبەگ غوجام ئاخىرىدا سۆز قىستۇرۇپ:

— بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بەرگەن ۋەدىمىزنى ئورۇندىيالمىدۇق، كەچۈرۈڭلار، بۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىدۇ،— دېدى، كەينىدىنلا،— سىلەر شەھەرگە كىرىپ ھەرەمباغ گازارمىسىغا چۈشىسىلەر، بىزنىڭ پولك شۇ گازارمىدا تۇرىدۇ،— دېدى.

پولك باشلىقلىرى پولكنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ، پولكقا يەنە يولغا چىقىش قوماندىسى بەردۇق. پولك رەتكە تىزىلىپ غۇلجا شەھىرىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

سەككىزىنچى باب

پولك تەنتەنە ئىچىدە غۇلجا شەھىرىگە كىردى

ھەرەمباغ گازارمىسىغا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن

پولك ھازىرقى يېڭىھايات مەھەللىسىنىڭ بېشىغا كەلگەندە، يولنىڭ ئىك-
كى چېتىدە سانجاق تۇرۇپ كەتكەن خەلق چاۋاك چېلىپ، شوئارلارنى توۋلى-
شىپ قارشى ئالدى. پۈتۈن غۇلجا شەھىرى بايرام تۈسىگە كىرگەندەك، كو-
چىلارغا رەڭگارەڭ لوزۇنكىلار چاپلانغان، ئادەملەر پاكىز ۋە يېڭى كىيىملىرى-
نى كىيىشىپ چىرايلىق ياسانغانىدى. قىز - چوكانلار رەڭگارەڭ گۈللەرنى
جەڭچىلەرنىڭ ئۈستىبېشىغا چاچماقتا ئىدى. بەزى ئاتا - ئانا، قېرىنداشلار
يىغلىشاتتى. بەزىلەر خۇشال ھالدا كۈلۈشەتتى. مەھەللىلەردىكى سەنئەت-
كارلار دۇتار - تەمبۇرلىرىنى چېلىشىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ
جەڭچىلەرنى قارشى ئالاتتى. قىسقىسى، پۈتۈن شەھەر تىل بىلەن تەسۋىر-
لەپ بەرگۈسىز بىر خىل خۇشاللىققا چۆمگەنىدى. جەڭچىلەر ئىنتىزامنى بۇز-
ماي مېڭىۋاتقان بولسىمۇ، قەلبىدىكى سېغىنىشنى، ھاياجىنىنى باسالماي قې-
لىشىۋاتاتتى. ئۇلار يېڭىھايات مەھەللىسىدىن بويىنكېسىككە، بويىنكېسىكتىن
ھەرەمباغ گازارمىسىغا قاراپ ماڭغانىدىمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا ئىدى. پۈتۈن
غۇلجا خەلقى كوچىلارغا چىقىۋالغانىدى. جەڭچىلەر گازارمىغا بارغىچە يول-
نىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چاۋاك چېلىپ قارشى ئېلىۋاتقانلارنىڭ سېپى ئۈزۈلمى-
گەنىدى. يولنىڭ ئىككى چېتىدە بولۇپمۇ ھەرەمباغ قىزىلكۆۋرۈكنىڭ ئىككى يې-

قىدا خەلق توپ- توپ بولۇشۇپ ئۆز پەرزەنتلىرىگە تويمىغان ھالدا تەلمۈرۈپ قارىشاتتى. بەزىلەر ياندىاپ كېلىپ ئۆز تونۇشلىرىنى ئىزدەيتتى. ئۇلار بىرەر تونۇشنى كۆرۈپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى چاقىرىپ خۇشاللىق بىلەن ئىشارەت قىلاتتى ۋە چاۋاك چالاتتى. مۇشۇنداق بىر قىزغىن كەيپىيات قاينام- تاشقىنلىق ئىچىدە، پولك چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلەردە ھەرەمباغ دەرۋازىسىدىن ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەلدى- دە، گازارما ئوتتۇرىسىدىكى مەيدانغا توپلاندى. شۇنىڭ بىلەن 1946 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگىچە بولغان يىگىرمە تۆت كۈنلۈك جاپالىق پىيادە سەپەر ئاخىرلاشتى.

مىللىي ئارمىيە شتابىدىن كەلگەن مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، پولكوۋنىك مەمەتئىمىن ئىمىنوف باشلىق بىرقانچە ئوفىتسېرلار سۇرلۇك قىياپەتتە پولك ئالدىغا كېلىپ جەڭچىلەرگە سۆز قىلدى. ئۇ:

— ئۇزۇن يوللارنى پىيادە بېسىپ جاپا تارتتىڭلار، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ ساق- سالامەت قايتىپ كەلدىڭلار، مەن مىللىي ئارمىيە شتاب نامىدىن سىلەرنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن ھەم سىلەرگە جەڭگىۋار سالام بېرىمەن، — دەپ قىسىمغا قاراپ، دىققەت تۇرۇپ چاس بەردى.

پولك قاتتىق چاۋاك چېلىپ رەھمەت بىشارىتى بىلدۈردى. ئاندىن ئۇ:

— سىلەر كەلدىڭلار، ئەمدى بىزنىڭ 2 - پولك مۇشۇ گازارمىدا تۇرىدۇ. ھەرقايسى باتالئون، روتا، ئىزۋوتلار بويىچە گازارمىغا ئورۇنلىشىدۇ. پۈتۈن پولك ئىككى - ئۈچ كۈن دەم ئالىدۇ. ياخشى دەم ئېلىپ ھاردۇقۇڭلارنى چىقىرىڭلار. لېكىن سىرتقا چىقساڭلار چوقۇم ھەربىي ئىنتىزام بويىچە رۇخسەت سوراپ گازارمىغا ۋاقتىدا كېلىشىڭلار كېرەك، — دېدى.

قىسىم تارقىلىپ تەرتىپ بويىچە ئۆز گازارما ياتاقلىرىغا كىرىشتى. ھەرەمباغ گازارمىسى يوغان ھەم كەڭ سېلىنغان بولۇپ، بىر روتا ئۈچ ئىزۋوت قاتار ئۈچ زالدا، ھەربىر چوڭ زالدا بىر ئىزۋوت ئوتتۇز نەچچە جەڭچى ياتاتتى. گازارما ياتاقلارنىڭ ھەممىسىگە بەنچۇاڭ ياسالغان بولۇپ، بەن-

چۇاڭ ئۈستىگە ماتراس سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا نەرسە يوق ئىدى. جەڭچىلەر ئۆزلىرى ئېلىپ يۈرگەن نېپىز يېپىنچا ۋە بوغچىلارنى بەنچۇاڭ ئۈستىگە قويۇپ: «بۇ قانداق گەپ، بىز شۇنچە يوللارنى پىيادە مېڭىپ جاپا چېكىپ كەلسەك، پولكنىڭ چوڭ باشلىقلىرى بىزدىن بۇرۇن كەتكەن. ئۇلار بۇ ياتاقلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ باقمىغانمىدۇ؟ پولكنىڭ ئارقا سەپ باشلىقى زۇنۇن ئاكا نېمىشقا بۇ ياتاقلارغا كىگىز سالدۇرۇپ قويمايدۇ؟» دېيىشتى. ھەتتا جەڭچىلەرنىڭ نارازىلىقىنى دەرھال تېلېفون ئارقىلىق مىللىي ئارمىيە شتابىغا يەتكۈزدۇق. ئۈچ سائەتچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن كىگىز باسقان بىرقانچە چوڭ ماشىنا كەلدى. باتالىئونلار ھەربىر جەڭچى ئاستىغا سالىدىغان كىگىز تارقىتىپ بەردى. لېكىن ھەرەمباغ گازارمىسىنىڭ ئىچى شۇنداق سۇرلۇك ۋە قورقۇنچلۇق ھەم پاسكىنا ئىدى. ياتاقلارنىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ ئاچچىق قاڭسىق پۇراق كېلىپ تۇراتتى. بەزىلەر: «قانىنىڭ پۇرىقى بار» دېسە، بەزىلەر: «بەلكىم شۇنداقتۇر، بۇ نۇرغۇن قان تۆكۈلگەن يەر ئەمەسمۇ» دەيتتى. قورۇنى ئوت-چۆپ بېسىپ كەتكەن بولۇپ، روتا ئاشخانىلىرىنىڭ ئوچاقلىرىدىن ئىس ماڭمايتتى. گازارمىنىڭ تاملىرى ھەممىسى دېگۈدەك ئۆتمۈشۈك. بۇرۇنقى ئۇرۇش ۋاقتىدىكى قىياپەت قىلچىمۇ ئۆزگەرمىگەنىدى.

ئۈچ كۈندىن كېيىن مەن پولك باشلىقلىرى يىغىندا:

— بىزنىڭ كوماندىر-جەڭچىلىرىمىز ئىككى يىلغا يېقىن ئائىلىلىرىدىن ئايرىلىپ ئۇرۇش قىلدى. بەزى جەڭچىلەرنىڭ ئاتا-ئانىلىرى سەھرالاردىن ھارۋىلارنى ئېلىپ ئۆز بالىلىرىنى كۆرگىلى، ئۆيلىرىگە ئاچىققىلى كىرىشىپتۇ. بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن پولك باشلىقلىرى مەسئۇل بولۇپ، ئۇلارغا نۆۋەت بىلەن ئاتا-ئانىسىنى كۆرۈپ ئۆيىنى يوقلاپ كېلىشكە رۇخسەت بەرسەك، ئىنتىزامسىزلىق قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشەندۈرسەك،— دېدىم ۋە بىردەم سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن،— ھايات قالغانلىرىمىز ئائىلىمىز بىلەن، ئاتا-ئانا، قوۋم-قېرىنداشلار بىلەن دىدار كۆرۈشەلىدۇق. قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتلىرى بار،— دەپ

گىمناستىيۇركامىنىڭ يانچۇقىنى سىرتىدىن بىر سىيلىدىم- دە، ئاستا قولۇمنى
سېلىپ، قۇربان بولغان ئابدۇللامىنىڭ ئانىسىغا يازغان خېتىنى ئېلىپ ئوقۇپ
بەردىم. ھەممە دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ئىنتايىن تەسىرلەندى بولغاي، ئارىدىن
پولك كوماندىرى قېيۇمبەگ غوجام ئورنىدىن تۇرۇپ يېنىمغا كېلىپ:
— ساۋدانوپ، سىز بىرقانچە كادىرنى باشلاپ بېرىپ ئالدى بىلەن
ئابدۇللامىنىڭ ئانىسىنى ئىزدەپ تېپىپ ھال سوراپ كېلىڭ. بۇ ۋەزىپىنى سىزگە
تاپشۇرىمىز، — دېدى.
مەن دەرھال ئىشخانامغا چىقىپ ئىشلەيدىغان خىزمەتلەرنى تاپشۇرۇپ
قويۇپ، قارا تورۇق ئېتىمغا مىندىم- دە، ئابدۇللامىنىڭ روتىسىدىن بىر كا-
دىرنى باشلاپ ھېلىقى خەتتە يېزىلغان ئادرېس بويىچە غۇلجا شەھىرىنىڭ ئى-
چىدىكى ئايدۆڭ مەھەللىسىگە قاراپ يول ئالدىم. ئۇ ۋاقىتلاردا غۇلجىنىڭ
كوچىلىرى ئانچە رەتلىك ئەمەس ئىدى. بىز ئايدۆڭغا بېرىش ئۈچۈن بىر قان-
چە تار ۋە قالايمىقان كوچىلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ئايدۆڭ مەسچىتى ئالدىغا كې-
لىپ ئاتتىن چۈشتۇق. بىزنى كۆرگەن ئۇششاق باللار بىر- بىرىنى چاقىرى-
شىپ، ئوماق كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، ئەيمەنگەن ھالدا بىزنىڭ كىيىملىرىمىزگە
ھەيران بولۇشۇپ قارىشاتتى ۋە ئۆزئارا نېمىلەرنىدۇر دېيىشىپ پىچىرلىشات-
تى. بۇ ئۇششاق باللارنىڭ كۆپىنچىسى پۇتلىرى يالىڭاياغ، كىيىملىرى لاي-
پاتقاق، رەڭگىرويى توپا بېسىپ كەتكەن ھالدا ئىدى. مەن بۇلارنىڭ ئارى-
سىدا تۇرغان كۆرۈنۈشكە ئون ئىككى ياشلار چامىسىدىكى ئورۇق، ئېگىز-
رەك، قارامۇتۇق، كۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر خىل مۇلايىملىق چىقىپ تۇرغان
بالىنى ئالدىمغا ئىشارەت قىلىۋېدىم، ئۇ بالا تېزلا ئالدىمغا كەلدى. مەن
بالىنىڭ باشلىرىنى سىيلاپ تۇرۇپ ئېچىنغان ھالدا سورىدىم:
— بالام، ئېتىڭ نېمە؟
— ئابابەكرى.
— ياخشى، ئۆيۈڭ مۇشۇ مەھەللىدىمۇ؟
— ھەئە، ئاۋۇ تار كوچىنىڭ ئىچىدە، — بالا قولى بىلەن سول تەرەپتى-

كى بىر تار كوچىنى كۆرسەتتى .

— سەن مۇشۇ مەھەللىدە ئەسكەرلىككە كەتكەن ئابدۇللام ئاكاڭنى تو-
نۇمسەن ؟

بالا ياق دېگەندەك مۈرىسىنى قىسىپ :

— ئاۋۇ كېلىۋاتقان ئادەم مۇشۇ مەھەللىلىك ، شۇ كىشى بىلىدۇ ،— دې-
دى ـ دە ، ھېلىقى ئادەمگە ،— ئايۇپ ئاكا ، بۇ يەرگە كېلىڭا ،— دېدى .

ئالدىمىزدىن سەللىلىك ، ئېگىز ، ئورا كۆز ، ئەللىك ياشلار چامىسىدى-
كى بىر كىشى كېلىپ باللار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن ماڭا قاراپ :

— خوش ، ھەرقايسىلىرى بىر كىشىنى ئىزدىشەملا ؟— دەپ سورىدى .

مەن دەرھال :

— ھەئە ، سىلى بىلەملىكىن ، مۇشۇ مەھەللىدىن ئالدىنقى سەپكە كەت-
كەن ئابدۇللام دېگەن يىگىتنىڭ ئۆيىنى ئىزدەۋاتاتتۇق ،— دېۋىدىم . سەلل-
لىلىك ئادەم تۇرۇپ كېتىپ :

— مۇنداق دېسىلە ، بىچارە ئايىمخان ئانا بالىسىنىڭ دەردىدە تولا
يىغلاپ ئاغرىقچان بولۇپ كەتتى . ھەي بىچارە مەزلۇم ، بالىسى قايتىپ كې-
لەلمەيتۇ ـ دە ،— دېدى ۋە مېنىڭ كۆزۈمگە مەنىلىك قاراپ قويۇپ ،— ھە ،
تۇرۇپ تۇرۇشسىلا ، مەن جامائەتتىن بىرقانچىسىنى تېپىپ كېلەي ،— دەپلا
ئايلانما بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى . بىر دەمدىن كېيىنلا بۇ ئادەم ئۈچ ئادەمنى
باشلاپ كەلدى ـ دە :

— بۇ ئادەملەر مۇشۇ مەھەللىنىڭ جامائەتلىرىدىن بولىدۇ ،— دەپ تو-
نۇشتۇردى ھەمدە « يۈرۈشسىلە » دەپ بىزنى باشلاپ بىر تار كوچىغا كىردى .
ئۇ ئەللىك قەدەمچە ماڭغاندىن كېيىن ، كىچىك بىر قورۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ
توختىدى ۋە ئاتنى ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى سۆگەتكە باغلاپ قويغاندىن كې-
يىن ، مەن ئالدىدا ، جامائەت كەينىمدىن ھويلىغا كىردۇق . ھويلىدا كۈنگەي-
گە قارىتىپ سېلىنغان بىر ئېغىز كونا ئۆي بولۇپ ، ئۆينىڭ ئالدىدا بىر بۆگ-
لۈك بولۇپ ، بۆگلۈككە سۇپا چىقىرىلغان . ئوچاققا يوغانراق بىر قازان ئې-

سىقلىق تۇراتتى.
شۇ ئارىلىقتا ئۆيدىن ئون ياشلار چامىسىدىكى سېرىق چاچلىق، ئۆزى ئاق سېرىق، كۆزلىرىدىن شوخلۇق چاقناپ تۇرىدىغان بىر قىز يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇ بىردەم ھەيرانلىقتا قاراپ تۇرۇپ قالدى-دە، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپلا: «ئايىمخان ئانا، مېھمانلار كەلدى» دېگىنىچە ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. كەينىدىنلا مەن جامائەتنى باشلاپ ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەپ ئۆيگە كىرىپ كەلدۇق. ئۆينىڭ ئىچى ئازادە بولسىمۇ، پەنجىرىسى تولىمۇ كىچىك بولغاچقا ئۆي قاراڭغۇ ئىدى. ئاتمىش بەش ياشلار چامىسىدىكى ئورۇق، ئېگىز رەڭ، بۇغداي ئۆڭلۈك بىر موماي كىرگەنلەرگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتتى-دە، كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك: «ئايتۇران قىزىم، مېھمانلارغا كۆرپە سېلىڭ» دېدى. ئۆزى ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدىيۇ، لېكىن ئورنىدىن ئىتتىك تۇرالمىدى. ئاڭغىچە مەن يۈگۈرۈپ كېلىپ مومايىنى يۆلەپ تۇرغۇزدۇم.
موماي كىرگەنلەرگە تازا زەن سېلىپ قاراپ كېتىپ:
— باللىرىم، سىلەرنى تونۇمىدىم. سىلەر ئەسكەر ئوخشايسىلەر، ئالدىنقى سەپتىن ئەسكەرلەر قايتىپ كېلىپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، — دېدى.
بۇ چاغدا مەن ئايىمخان ئانىنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ تۇرغانىدىم. ئاغزىمدىن: «ئەلھۆكمىلىللا ئانا» دېگەن سۆزنىڭ قانداق چىقىپ كەتكىنىنى سەزمەي قالدىم. موماي ئىككى-ئۈچ سېكۇنتچە جىم تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ماڭا ئېسىلىپ: «جېنىم بالام، كۆزنۇرۇم ئابدۇللام، سەن نېمىشقا باشقا باللارغا ئوخشاش قايتىپ كەلمىدىڭ؟ مېنى بۇ جۇدالىقلارغا قانداق چىدايدۇ دېدىڭ. يۈرەك پارەم باغرىم، يالغۇز مۇساپىر ئاجىز ئاناڭنى قانداق تاشلاپ كەتتىڭ» دەپ ماڭا ئېسىلىپ دۈمبىلىرىمنى سىلاپ، بويۇنلىرىمغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى. مەن تەسەللى بەردىم. بىللە كىرگەن جامائەت قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى. موماي ئۆزىنى بېسىۋېلىپ يىغىسىمۇ توختاپ:
— بالامنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى بۇلتۇر كۈزدە ھۆكۈمەت تەرەپ ئۇقتۇرۇپ كەتكەنىدى. ئەمما مۇشۇ كۈنگىچە بالامنىڭ ماڭا قالدۇرغان بىر ئېغىز

سۆزىنىمۇ ئاڭلىمىدىم. ئەمدى سىلەر بالامنىڭ بىرەر نەرسىسىنى ئەكەلدىڭلار-مۇ ؟— دەپ سورىشى بىلەنلا ، مەن ئابدۇللامنىڭ ئۆز ئانىسىغا يازغان خېتى-نى يانچۇقتىن ئېلىپ ھەم ئۇنىڭ بىر قۇر كىيىمنى ئىككى قوللاپ ئانىغا سۇ-نۇپ بەردىم. ئاندى موماينى يۆلەپ سۇپىغا ئولتۇرغۇزۇپ ، ئانىنىڭ قوللىرى-نى مېھرىبانلىق بىلەن سىيلاپ تۇرۇپ :

— يىغلاۋەرمەڭ ، جېنىم ئانا ، ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ ، ئەلھۆكىملىللا دېمەك-تىن باشقا ئامال يوق. سىزنىڭ ئوغلىڭىز جەڭدە باتۇرلۇق بىلەن قۇربان بولدى. ئەمما بالىڭىز كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇ خەلقنىڭ قەلبىدە مەڭگۇ ھايات. ئاشۇنداق بىر باتۇر ئوغلانى يېتىشتۈرگەنلىكىڭىز ئۈچۈن خەلق سىزدىن مىن-نەتدار ۋە سىزگە ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. سىز ھەرگىز يىغلىماڭ ، ھۆكۈمەت سىزنى تاشلىمايدۇ ، خەلق سىزنى تاشلىۋەتمەيدۇ. سىز خەلقى ئالەم ئالدىدا ئەڭ ئالىي ھۆرمەتكە سازاۋەر ئانا . بىز سىزدەك ئانىلاردىن پەخىرلىنىمىز ،— دې-يىشىم بىلەنلا ئانا ئۆزىنى تۇتالماي ئوغلىنىڭ خەتلىرىنى كۆزىگە سۈرۈپ ، كىيىملىرىنى باغرىغا بېسىپ ، تېخىمۇ قاتتىق نالە- پەرياد قىلدى. مەن ئانى-دىن ھال سوراپ ئەكەلگەن چاي ، ناۋات ، قەنت ، بىر- ئىككى كىيىملىك رەختنى داستىخاندا قويۇپ ،— بىز يەنە كېلىپ سىزنى يوقلاپ تۇرىمىز ، سىز ئابدۇللامنىڭلا ئەمەس ، ھەممىمىزنىڭ ئانىسى ، مەن قايتىپ بېرىپ شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئىنقىلابىي قۇربانلارغا نەپىقە بېرىش ئورنىغا بېرىپ بۇنىڭدىن كې-يىنكى تۇرمۇشىڭىزنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىمەن ،— دەپ خوشلىشىپ چىقىپ كەتتىم.

بىچارە موماي مېنى قۇچاقلاپ: «بالامنى كۆرگەن بالام ، بالامنىڭ پۇرى-قىنى پۇرىۋالاي ، سىز كەتمەڭ» دەپ جانسىز قوللىرى بىلەن ئېسىلىۋالدى. بۇ ئارىلىقتا پۈتۈن مەھەللىدىكى ئەر- ئايال جامائەت ئانىنى ئاۋايلاپ تۇ-تۇپ ، ئانىنىڭ قوللىرىنى مىڭ تەسلىكتە بوشىتىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى . مەن-مۇ قاتتىق ئازابلانغان ھالدا جامائەت بىلەن خوشلاشتىم- دە ، ئېتىمغا مىنىپ گازارمىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم.

ئاز كۈندىن كېيىن ، ئابدۇللامنىڭ خېتىدىكى ئانىسىغا ئاتاپ يازغان « يىغلىما جېنىم ئانا » دېگەن قوشاق خەلق ناخشىچىلىرى تەرىپىدىن ئىنتايىن مۇڭلۇق ، يېقىملىق ئاھاڭغا سېلىنىپ ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈشكە باشلىدى . ناخشا ئاخىرىغا ئانىنىڭ نالە - زارى قوشۇلۇپ :

« ئاق قوزام ، ئاپئاق قوزام ،
نەلەردە قالدىڭ يالغۇزۇم .
شېرىن سۆزۈم ، شەربەت يۈزۈم ،
ئاللاغا تاپشۇردۇم سېنى . »

دەپ كوچىلاردا ئېيتىلىپ ، كىشىلەر ئۆز ھەسرەتلىرىگە تەسەللى بېرىشىپ ، بىر - بىرىگە ھېسداشلىق قىلىشىدىغان بولدى . بۇ ناخشا ھەتتا بالىلارنىڭمۇ ئېغىزىدىن چۈشمەيدىغان بولدى .

بۈگۈن كېچە جەڭچىلەرنىڭ پەقەت ئۈيقۇسى كەلمىدى . بەزىلەر كۆزلىرى يۇمۇلۇپلا جۆيلۈپ - ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى . ھېچكىمنىڭمۇ تاماق يېگۈسى كەلمەيتتى . گازارما ئەتراپىدىكى پاسكىنچىلىقتا قارىسىڭىزلا كۆڭلىڭىز ئاينىيتتى . شۇنداق قىلىپ بىر كېچە ئاران تاڭغا ئۇلاشتى . ئەتىسى بىر كۈن پۈتۈن پولك تازىلىق ئېلىپ باردى . گازارما ئاندىن گازارمىغا ئوخشىدى . شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەر توپ - توپ بولۇشۇپ سىرتقا چىقىشقا باشلىدى . غۇلجا شەھىرىدە ئۆيى بارلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆيلىرىگە كەتتى . بۇ چوڭ گازارمىدا پەقەت پولك دېجورنىسى ، پوستلار ۋە پوست ئالماشتۇرغۇچىلار قالدى . ھەرەمباغ گازارمىسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئىككى نەپەر پوست داۋاملىق تۇراتتى .

بۈگۈن سىرتقا چىققان جەڭچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى قايتىپ كەلدى . كەچتە يوقلىما قىلغاندا ھەربىر روتىدىن ئونلاپ - يىگىرمىلەپ جەڭچى يوق ئىدى . بۇلارنى سۈرۈشتۈرگەندە ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ئەسكەر بولغان جەڭچىلەر رۇخسەت سورىمايلا ئۆز ئۆيلىرىگە كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى . شۇنداق قى-

لىپ ئۈچ كۈنلۈك دەم ئېلىش جەريانىدا رۇخسەتسىز ئۆيگە كېتىۋاتقانلار كۆ-
پىيىشكە باشلىدى. بۇنىڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن پولك قاتتىق ئىنتىزام تۈزگۈ-
زۈپ سىرتقا رۇخسەتسىز چىقىشنى تىزگىنلىدى. رۇخسەتسىز ئائىلىسىگە كەت-
كەنلەرگە تەنقىدىي - تەربىيە بېرىپ، ئۇلارنى ھەربىي ئىنتىزامغا ئاڭلىق رىئا-
يە قىلىشقا يېتەكلىدى. ئۇلارمۇ خاتالىقىنى تونۇدى. شۇنىڭ بىلەن پولك
بىرقەدەر تەرتىپكە چۈشتى. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە پولكنى تەرتىپكە سې-
لىپ، كونا جەڭچىلەرنى ھەربىي سەپتىن بوشىتىپ ئائىلىسىگە قايتۇرىدىغان
بولۇپ، ئورنىغا يېڭى جەڭچىلەرنى قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى كەلدى. دەل
شۇ ۋاقىتتا پولك كونا جەڭچىلەرنى بىر تەرەپتىن ھەربىي سەپتىن بوشىتىشقا
تەييارلىق كۆرسە، يەنە بىر تەرەپتىن ھەربىي ئىنتىزامنى كۈچەيتىش، ھەربىي
تەلىم- تەربىيىنى كۈچەيتىش، بىر ھەپتىدە ئىككى كۈن ھەرەمباغ گازارمىسى-
نىڭ ئىچكى- تاشقى مۇھىت تازىلىقىنى قىلىش، بۇزۇلغان تاملارنى رېمونت
قىلىش، گازارما دەرۋازىسىنى زىننەتلەپ ئاقارتىش قاتارلىق ئىشلار ئو-
رۇنلاشتۇرۇلدى.

ئىچكى جەھەتتە ھەربىي سەپتىن بوشىنىدىغانلارنىڭ ھەرقايسى روتىلار
بويىچە تىزىملىكى تەييارلاندى. ھەربىي سەپتىن بوشىتىش خەۋىرىنىمۇ جەڭچى-
لەر ئاللىبۇرۇنلا ئاڭلاپ بولغاچقا، كۆپىنچىسىنىڭ ئىدىيىسىدە تەييارلىقى بار
ئىدى. ئۇلار بۇيرۇقنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈشۈپ تۇراتتى.

ھەربىي سەپتىن بوشاش بۇيرۇقىمۇ چۈشۈرۈلدى. بوشاش بۇيرۇقىدا
كۆپىنچىسى كونا جەڭچىلەر بىلەن ئاز ساندىكى سالامەتلىكى ياخشى بولمى-
غان كادىرلارمۇ بار ئىدى.

ھەربىي سەپتىن بوشىتىش خىزمىتى باشلاندى. گازارما ئىچى جىمجىتلىق-
قا چۆمۈپ قالدى. كوماندىر - جەڭچىلەرمۇ ئازلاپ قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈ-
چۈن بىر قانچە ئورۇندىكى پوستلارنى ئالماشتۇرۇشقا پات- پاتلا نۆۋەت كې-
لىپ قالاتتى. دېمىسىمۇ كوماندىر - جەڭچىلەر بولۇپ ئارانلا بىرقانچە يۈز-
دەكلا ئادەم قالغانىدى.

چىقاردى.

بۇنىڭ پاكىتلىرى:

(1) بىر تەرەپتىن بىر ئوچۇم ياندىتلارنى سېتىۋېلىپ، بىر تەرەپتىن ئۈچ ۋىلايەتكە ھەربىي ھۇجۇم قىلدۇرسا، سىياسىي جەھەتتە يىتىمدە ئاشكارا بەلگىلەنگەن گومىنداڭ تەرەپ ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلەرنى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلدى. مەسىلەن، يىتىمدىن كېيىن ئۈچ ئاي ئىچىدە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە دېموكراتىك سايلام ئۆتكۈزۈلۈشى كېرەك ئىدى. بىراق گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۆزلىرىنىڭ مۇستەبىت بيۇروكرات ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، تۈرلۈك ۋاسىتىلەرنى ئىشقا سېلىپ، سايلامنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە يىتىمنى ئىجرا قىلىشنى ئاكتىپ تەلەپ قىلغانلىكى ئادەمنى «قىزىل پاچاق»، «ئىلىنى ھىمايە قىلغۇچى» دېگەن بەتناملار بىلەن قاماققا ئالدى، ئۆلتۈردى.

(2) گومىنداڭ دائىرىلىرى يەنە سايلامغا نارازەت قىلىشنى باھانە قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەتكە ئادەم ئەۋەتىپ، ئوچۇقتىن- ئوچۇق ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ئېلىپ باردى. بۇلارنىڭ يىتىمگە خىلاپ بۇ ھەرىكىتىگە ئۈچ ۋىلايەت خەلقى قاتتىق قارشىلىق بىلدۈردى ۋە توستى.

(3) 1947 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ھەيئەتلەر يىغىنى ئېچىپ، يىغىندا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى گومىنداڭنىڭ ئون بىر ماددىلىق يىتىمنى خالىغانچە بۇزغان قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ، گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ ئىككى تەرەپ قول قويغان تىنچلىق يىتىمنى ئىجرا قىلىشنى تەلەپ قىلدى. دەل شۇ ۋاقىتتا ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى نامايىش قىلىپ، تىنچلىق يىتىمدىكى بەلگىلىمىلەرنى ئومۇميۈزلۈك ئىجرا قىلىش توغرىسىدا بىرقانچە تەلەپ قويۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يەتمىش ئىككى سائەت ئىچىدە جاۋاب بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. شۇ قېتىمقى نامايىش گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بولۇپ،

ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. لېكىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈچ ئېلىش ئۈچۈن ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە بېسىم ئىشلىتىپ، مىللىي مۇناسىۋەتكە بۆلگۈنچىلىك سېلىش پىلانىنى تۈزۈپ، ئۆز قوللىرى بىلەن ئويۇشتۇرغان پۈتۈن شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن «25 - فېۋرال» قانلىق ۋەقە پەيدا قىلدى. 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، گومىنداڭ گارنىزون شتابى ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان بىر قىسىم ئاممىنى قۇترىتىپ، زور تۈركۈمدىكى ئىشپىيون ۋە ھەربىي خادىملارنى ئىشقا سېلىپ، ئۇلارنى پۇقراچە كىيىندۈرۈپ، يان قوراللارنى يوشۇرۇن تارقىتىپ بېرىپ، قولىغا تاياق- توقماقلارنى تۇتقۇزۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە مەجلىسكە قاتنىشىۋاتقان ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە قىستىدى. نەتىجىدە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەرگە قورشاپ ۋارقىراپ- جارقىراپ ھۇجۇم قىلدى ھەمدە بۇرھان ئەپەندىنىڭ شوپۇرى مۇنۇپئاخۇن بىلەن ئىككى مۇھاپىزەتچىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قانلىق ۋەقە پەيدا قىلدى.

(4) گومىنداڭ گارنىزون شتابى «ئامانلىق ساقلاش» نامى بىلەن ئۈرۈمچىدە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈپ، «قوراللىق تىنتىش» نى باھانە قىلىپ، ئۈرۈمچىدىكى ئاھالىلەر ئولتۇراقلاشقان رايوندا ئۆيلەرنى ئاختۇرۇپ، بىرنەچچە ئاممىنى تۇتۇپ كەتتى.

(5) ئەڭ قەبىھ يېرى 1947 - يىل 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، «تىنتىش» نامى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپلارنىڭ تۇرار جايى نەنخۇايۈەنگە باستۇرۇپ كىردى. ئۇيغۇر ئويۇشمىسىدا (ھازىرقى ئۈرۈمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت كىنوخانىسىدا) كىنو كۆرۈۋاتقان ئاممىنى ئوققا تۇتۇپ كىنوخانىغا ئوت قويدى.

(6) 1947 - يىل 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ پىكرىنى ئالماي، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا قارىماي بىشمىنى قوپاللىق بىلەن ئاشكارا يېرتىپ تاشلاپ، مەسئۇتنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە، ئەيسابەگنى ئۆلكىلىك ھۆ-

كومەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپلىققا تەيىنلەپ، 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى گومىنداڭ دائىرىلىرى زورمۇزور خىزمەت ئۆتكۈزۈپ بىرىش مۇراسىمىنى ئۆتكۈزدى. مەسئۇتنىڭ تەختكە چىقىشىغا ئەگىشىپ، بىرلەشمە ھۆكۈمەت بۆلۈنۈشكە يۈزلەندى. ئەكسىيەتچىلەر تېخىمۇ غالجىرلىشىپ تەرەققىيپەرۋەر دېموكراتىك زاتلارنى ۋە بىگۇناھ ئاممىنى كۆپلەپ تۇتقۇن قىلدى. نەتىجىدە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ نارازىلىقىنىڭ بىر ئىپادىسى سۈپىتىدە 1947 - يىلى 7 - ئايدا تۇرپان، پىچان، توقسۇن خەلقىنىڭ قوزغىلىڭى پارتلىدى. ئاخىرى گومىنداڭنىڭ ئۇن بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىمىنى ئاشكارا يىرتىۋەتكەنلىكى، مەسئۇتنىڭ تەختكە چىققانلىقى تۈپەيلىدىن بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلىنىپ، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە خىزمەت ئىشلەشكە ئامالسىز قېلىپ، 1947 - يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. ئاران بىر يىل داۋاملاشقان بىرلەشمە ھۆكۈمەت شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىسمى بار، جىسمى يوق نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ئۆز قەددىنى باشقىدىن رۇسلاپ، دۈشمەننىڭ ھەرقانداق ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى يۇقىرى ھوشيارلىقتا تۇرۇپ، ئۆز قوشۇنىنى باشقىدىن رەتكە سېلىپ، جەڭگىۋارلىق كۈچىنى ئۆستۈردى. كەڭ ئوفىتسېر - جەڭچىلەر شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا زور ئۈمىدۋارلىق بىلەن قاراپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىك قىلغان خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ پۈتۈن جۇڭگودا غەلىبە قىلىدىغانلىقى ۋە شىنجاڭنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە تولۇق ئازاد بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچىسىنى تۇرغۇزدى.

ئىزاھات

(1) بۇ ئەسلىمدىكى بەزى ھەربىي ئاتالغۇلار ئەينى ۋاقىتتا قوللىنىلغان ھەربىي ئاتالغۇلار بويىچە ئېلىندى. مەسىلەن، كوماندىر، باتالىئون، كوماندىر پولك، ناچالنىك شتاب، كومبات، كوماندىر روتا، كوماندىر ئىزۋوت، ئوفىتسېر دېگەنگە ئوخشاش.

(2) ئۇنۋانلارمۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇنۋان ئاتىلىشى بويىچە ئېلىندى. گېنېرال، پولكوۋنىك، مايور، كاپىتان دېگەندەك.

(3) ئەسلىمدىكى شەخسلەر كوماندىر باتالىئوندىن يۇقىرى كىشىلەر ئاساسەن ئۆز ئىسىم فامىلىسى بويىچە ئېلىندى. ئاساسىي قاتلام كادىر ۋە جەڭچىلەرنىڭ ئىسىملىرى بەزىلىرى ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ قالغانلىقتىن تەقلىدىي ئىسىم ئېلىندى.

(4) ئەسلىمدىكى 4 - پولك شتاب باشلىقى ماتسوك ئاق رۇس بولۇپ، ئون بىر ماددىلىق بىتىمدىن كېيىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ ئائىلىسىگە قايتقانىدى.

10.03.2004

مەسئۇل مۇھەررىرى : ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابلىز ئابباس

ماناس دەرياسىدىن قايتىش

*

ئاپتورى : ساۋدانوپ زاھىر

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 - قورۇ ، پ : 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
جىپجياڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 850×1168مم 32 كەسلەم . باسما تاۋىقى: 6.5
1996 - يىل 7 - ئاي 1 - نەشرى
1996 - يىل 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7—5371—2331—4/I. 795
سانى : 1—10500
باھاسى : 11.00 يۈەن
تۈپلەشتە خاتالىق بولسا زاۋۇتتىن بىۋاستە تېگىشتۈرۈۋالسىڭىز بولىدۇ

责任编辑：阿布都热合曼·艾白
责任校对：阿布列孜·阿巴斯

从玛纳斯河畔归来（维吾尔文）

曹达诺夫·扎伊尔著

新 疆 青 少 年 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编：830001）
新疆新华书店发行　　浙江印刷集团公司印刷
850×1168 毫米 32 开 6.5 印张
1996 年 7 月第 1 版 1996 年 7 月第 1 次印刷
印数：1—10500

ISBN 7—5371—2331—4/I·795 定价：11.00 元
如有印装问题请直接同承印厂调换